WRIGHT MILLS

MARKSİSTLER

MARKSİSTLER

WRIGHT MILLS

KRUŞÇOV LENİN ROSA LUXEMBURG STALİN
ENGELS TOGLIATTI G. D. H. Cole BERNSTEIN
MAO-TSE-TUNG- MARX KAUTSKY TROCKİ
Deutscher (CHE)GUEVARA KARDELJ Hilferding

C. Wright Mills Amerika'da Teksas'ta doğdu, Teksas Üniversitesinde felsefe ve sosyoloji okudu. Sosyolojik araştırmalar alanında çok yönlü çalışmalardan sonra 1941'de New York Columbia Üniversitesi sosyoloji profesörü oldu.

1960'dan sonra, Küba ihtilâlini tutan bir kitap yayınladı: DİNLE, YANKİ (LISTEN YANKEE). Yayınladığı bilimsel kitaplar arasında BEYAZ YAKA (WHITE COLLAR) Amerikan orta sınıfları üzerinde bir çalışmadır. SEÇKİNLER İKTİDARI (THE POWER ELITE) isimli kitabında Amerika'da yönetici sınıfın yapısı ve özellikleri incelenmiştir.

MARKSİSTLER (THE MARXISTS) Wright Mills'in 1962'de ölmeden önce yazdığı son kitaptır. Ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Bu kitap Meydan Matbaasında dizildi
Gece Postası Matbaasında basıldı
Kapak: Ersal Yavi
Ağaoğlu Yayınevi
Ankara Caddesi 37/7 (Vilayet Karşısı)

İSTANBUL

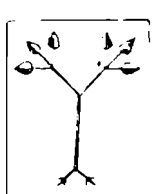

Temmuz 1966

MARKSİSTLER

C. Wright Mills

Turkçesi:
T. Hasan

AĞAOĞLU YAYINEVI

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İDEALLER VE İDEOLOJİLER	11
MARX'A ÖVGÜ	37
MARX'IN FİKİRLERİ	51
ELEŞTİRİCİLER İÇİN KURALLAR	69
ELEŞTİRİCİ GÖZLEMLER	81
SOSYALİZMİN YOLLARI	115
SOSYAL DEMOKRATLAR	
Kautsky: *Sosyal İhtilâl Nedir?*	149
Bernstein: *Reformculuk Meselesi*	169
Rosa Luxemburg: *Reform mu İhtilâl mi?*	184

	sayfa
BOLŞEVİKLER	
Lenin: *Geri Avrupa ve İleri Asya*	*199*
Lenin: *Emperyalizm, Kapitalizmin özel bir Aşaması*	*201*
Lenin: *Tekelci Kapitalizmin Ana Eğilimleri*	*209*
Lenin: *1917 Devriminin Taktikleri Üzerine*	*215*
Lenin: *Rusya'da ve Avrupa'da Devrim*	*224*
Lenin: *Sosyalizmde Kooperatifler*	*226*
Lenin: *Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Sosyalist Devrim*	*223*
Trotsky: *Rus Tarihinde Eğri ve Karma gelişim Kuralı*	*234*
Trotsky: *Sürekli Devrim Teorisi*	*238*
Trotsky: *Sosyalist Gelecekte Hayat*	*243*

İDEALLER VE İDEOLOJİLER

Bu kitap, Marksist felsefeleri gerçekten bilmeyenler ve bu felsefeleri bilir görünmek istemeyenler için yazılmış bir elkitabıdır. Bu kitap, aynı zamanda, (umarım ki) Marksizmi zaten bilen, ama Marksizmin bütünüyle «komünistler tarafından berbat edildiğine, bu yüzden kendilerine uygun gelmediğine inananlar; Marksizmin eninde sonunda «sadece bir ideoloji» olduğunu, günümüzde ideoloji modasının geçtiğini, —ya da geçmesi gerektiğini— düşünenler için yazılmıştır. Bu kitap, ayrıca, politikadan ve politika felsefesinden bıkmış, kendi özel hayatına çekilmiş ya da özel hayatından hiç ayrılmamış olanlar içindir. Bu kitap bu gibi insanları tam bir yurttaş durumuna biraz yaklaştırmaktan çok bir şey yapmasa da ana amacına varmış olacaktır.

1

Marksizmin çeşitlerini içinde bulunduğumuz zamana uygun ölçülerde aşağıdaki sayfalarda yeniden ele alırken, önce

klâsik Marksizmdeki temel fikirlerin sistemli bir dökümünü yaptım ve sonra onları eleştirdim. Bundan sonra, Marksizmin gelişimi ve kullanılışı üzerine kısa tarihsel bir özet yaptım. Özeti uzun iktibaslarla sık sık kesmektense, önemli Marksist yazıları seçerek ayrı ayrı bölümler halinde vermeyi tercih ettim. Eleştirimde, elbetteki benim yakından bildiğim bugünkü sosyal bilimin bu konudaki eserlerinden yararlandım. Kitabı daha çok bütütmemek için başka yorumcuların Marksçılık üzerindeki yorumlarını ve eleştirilerini açık ve sistemli bir biçimde ele almadım. Ama başka yorumları ve eleştirileri de hesaba kattım. Bunlardan en önemli olanlarını bildiğimi sanıyorum.

Bütün kitap boyunca objektif kalmaya çalıştım, ama tarafsız olduğumu iddia etmiyorum. Hiç bir siyaset felsefecisi tarafsız olmaz; yalnızca öyle görünmeye çalışır. Ben bu kitabın bir kısmını siyaset felsefecisi olarak yazdım. Bu şu demektir: Yazar da, okuyucularıyla birlikte, siyasî bir yön aramaktadır. Bundan ötürü, kendi siyasî ve ahlâkî yargılarımda çok açık olmaya çalıştım.

Marksistleri okurken, bilerek ya da bilmeyerek, çoğumuz kafamızda siyasal bir karşılaştırma yaparız: Bizim genellikle kullanmak istediğimiz ölçüler, «demokratik», ya da «liberal», ya da «hür dünya» ölçüleridir. Marksizmi iyice inceleyebilmemiz için bu ölçüleri açıklamak ve incelemek zorundayız. Siyasî felsefenin ve dünya gerçekliliğinin en büyük akımı, değerlerimizin, varsayımlarımızın ve teorilerimizin kaynağı olan «siyasî liberalizm» ile birlikte Marksçılık eleştirisinin temelini sağlayan «sosyal bilim»i de incelemeliyiz. Benim liberalizm üzerinde yorumum ister istemez kısa olacaktır, çünkü konum Marksizmdir (*). Ama, liberal okuyucunun da varsayımlarını suyun üstüne çıkaracak ve onun siyasal durumunu daha açıkça belirtecek biçimde yazacağımı umuyorum.

(*) Çeşitli liberal görüşleri daha geniş olarak aşağıdaki eserde eleştirir: THE NEW MEN OF POWER (1948); WHITE COLLAR (1951); THE POWER ELITE (1956)

Marksistlerin toplum üzerindeki düşünce yöntemini reddedenlerin çoğu (daha doğrusu bilmeyenler) kendi düşünce disiplinlerinin klâsik geleneklerini de reddetmiş olmaktadırlar. Marksizmi incelemeyen ya da reddeden bir «sosyal bilim», içinde bulunduğumuz çağın önemli olayları ile ve tarihsel akışıyla ilgilenmeyen ya da çok az ilgilenen bir sosyal bilimdir. Bu sosyal bilimin görüşü dardır, önemsiz ayrıntılarla uğraşır, önemsiz bir olayı büyüterek soyutlaştırır (*). Marx'ın yazış biçimi ile çağdaş sosyal bilimcilerin yazış biçimleri arasındaki bir kaç ayrılık, bu nitelikleri belirtmeye yetecektir. Marksistlerin «Burjuva Sosyal Bilimi» dedikleri (ya da demek istedikleri) şeyler şunlardır:

Sosyal bilimciler küçük ortamların ayrıntılarını incelerler; Marx da bunları incelemiş, ama toplumun yapı bütünü içinde incelemiştir. Tarihi pek az bilen sosyal bilimciler kısa ömürlü eğilimleri ele alırlar; tarih malzemesini büyük bir ustalıkla kullanan Marx inceleme birimi olarak bütün çağları ele alır. Sosyal bilimclerin tutumları genellikle onları toplumu az çok olduğu gibi kabul etmeye zorlar; Marx'ın değerleriyse, toplumu, kökü, gövdesi ve dallarıyla birlikte suçlamaya gider Sosyal bilimciler toplum sorunlarını yalnızca «örgütsüzlük» sorunları sayarlar. Oysa Marx bu sorunları bugünkü toplum yapısında bulunan çelişmeler olarak görür. Sosyal bilimciler toplumların, bünyelerinde nitesel kopmalar olmadan evrimci bir yolla sürüp gitiğini söylerler; oysa Marx bu toplumun geleceğinde nitesel bir kopma görür: Devrim yoluyla yeni bir toplum biçimi —yeni bir çağ— gelecektir.

Öte yandan, bugün düşünsel sonuçları olan herhangi bir «Marksist sosyal bilim» yoktur. Sadece «sosyal bilim» vardır. Marx'ın ve öteki Marksistlerin çalışmaları olmasaydı bu bilim bugünkü durumunu bulamazdı; yalnız Marksistlerin çalışmaları ise bugünkü seviyesini bulmasına yetmezdi.

(*) Bu görüşü daha iyi anlamak için bak: THE SOCIOLOGICAL IMAGINATION (1959). «Toplumbilim düşüncesinde klâsik gelenek» örnekleri için bak: IMAGES OF MAN (1960).

Marksizmin düşüncelerini kavramayan bir kimse hiç bir zaman yeterince bir siyasal bilimci olamaz; Marksizmin son sözü söylediğine inanan da aynı durumdadır. Max Weber'in, Thorstein Veblen'in Karl Mannheim'in eserlerinden sonra bunda şüphe edenler olmasa gerek. (Burada bu tip eserler yazanlardan yalnızca üçünün adını yazdık). Bugün insanı, toplumu ve tarihi —yalnız başına Marx'dan— daha iyi anlayabilecek durumdayız. Ama onun eseri olmasaydı bu üç yazarın eserleri de olamazdı.

Birleşik Devletlerde Marksizmin düşünce alanındaki etkileri çoklukla gizlenmektedir; Marx'ın etkisinde kalarak dar düşünce katagorilerine saplanmış olanların çoğu da kendi yöntemlerinin ve görüşlerinin kaynağından çoklukla habersizdirler. «Batılı» sosyal bilimcilerin çoğu kendi yöntemlerinin başlıca kaynağı olarak Marksizmi daha yakından ele almış olsalardı eserleri daha büyük önem kazanırdı. Öte yandan, Sovyetler Birliğindeki bilginler Marx'ın görüşlerinin ve teorilerinin başka ülkelerdeki gelişmelerinden genellikle habersizdirler. Sosyal bilimciler ve düşünce adamları kendi tarih ve bölge sınırları içinde yaşamakla ve kâsik sosyolojideki son gelişmelerden uzak kalmakla ya da uzak kalmaya zorlanmakla düşünce bakımından kendilerini kısırlaştırmaktadırlar.

Elbette günün birinde, her iki tarafın insan, tarih ve toplum inceleyicileri, Marx ve öteki Marksistlerden gelen çok verimli sorunları, daha objektif yollardan ele alacaklardır. Bu arada Sovyet dünyasının adamları bunu yapmasalar bile, herhangi bir ulusun politik tutumu, bizi içinde bulunduğumuz duruma getiren her şeyi anlamaktan alıkoymamalıdır.

Bugün, bir çok başka şeyler gibi, eskiden kalan politika felsefelerinin de yetersizliğini üzülerek görüyorum. Gerek Marksizm ve gerekse liberalizm kapanmakta olan bir çağın belirtilerini taşımaktadırlar; dünyanın bugün karşımıza çıkardığı başlıca olaylar ve sorunlar her ikisini de bozmuştur. Bugün başlamakta olan çağa göre bir siyasî felsefe yaratmak bu kitabın amacı değildir. Bu kitabın en az, okuyucularım ve kendim için, böyle bir çabaya *girişmekten* başka bir işe yara-

mamasını istiyorum.

Siyasî felsefeler birer düşünce ve ahlâk yaratmalarıdır; bunların içinde yüksek idealler, kolay sloganlar, şüpheli gerçekler, kaba propagandalar, moda teoriler vardır. Bunlara bağlı olanlar gerçeklerin içinden bir kaç tanesini seçer, ötekileri atarlar, ideallerin kabulünü zorlarlar, olayların zorunluluğunu ileri sürerler, şu teoriyi tartışır, ötekini bir yana bırakırlar. Bütün siyasî felsefelerde bir sürü unsurlar birbirine karışmış durumda olduklarına göre bunları bir sıraya dizmek bizim ilk görevimiz olmalıdır. Aşağıdaki dört nokta bu bakımdan yararlı olabilir:

Her şeyden önce, siyasî bir felsefenin kendisi sosyal bir gerçekliliktir (realite); bazı kurumların ve uygulamaların doğru bulunması ve bazılarına saldırılması anlamında bir *ideolojidir;* bu ideolojiye göre istekler ortaya atılır, eleştiriler yapılır, öğütler verilir, açıklamalar yapılır, ve, zaman zaman da, politikalar tâyin edilir.

İkinci olarak, siyasî bir felsefe aynı zamanda bir ahlâktır, bir idealler sistemidir. İnsanlar, olaylar, ve hareketler üzerinde bir yargıya varılırken bunun çeşitli genelleme ve bilgiçce düzeyleri kullanılır; bunlar esınlenmelerin ve politikaların amaçları ve kılavuzları olur.

Üçüncü olarak, siyasî bir felsefe bir takım eylem, reform, ihtilâl, devrim, ya da tutma (muhafazakârlık) gerektirir. Gerek amaçları ve gerekse araçları kapsayan stratejileri ve programları vardır. Kısacası, ideallerin nasıl gerçekleştirileceğini ya da dâva kazanıldığı zaman zaferin nasıl sürdürüleceğini belirten tarihsel kaldıraçları vardır.

Dördüncü olarak, siyasî bir felsefede insan, toplum ve tarih üzerine ortaya atılmış teoriler, ya da hiç olmazsa toplumun yapısı ve çalışması üzerine ileri sürülmüş bir takım varsayımlar bulunur; önemli olarak hangi unsurların ele alınması ve bu unsurların tipik olarak nasıl birbirleriyle ilişki kur-

muş oldukları gösterilir; başlıca çatışma noktaları ve bu noktaların nasıl çözümleneceği belirtilir. Teorilerine uygun inceleme yöntemleri ileri sürülür. Bu teorilerden, bu yöntemlere dayanılarak, bir takım umutlar yaratılır.

Bir siyasî felsefe bize yerimizi nasıl bulabileceğimizi ve nereye gidebileceğimizi söyler; bize bu soruların bazı cevaplarını verir; bizi gelecek günlere hazırlar. Bu bakımdan, bir siyasî felsefeyi incelemek için bu felsefeyi bir ideoloji, bir idealler (ülküler) açıklaması, bir araç ya da araçlar belirlenmesi ve bir sosyal teoriler dizisi olarak ele almamız gerekir. Bu bölümde yalnızca ideolojileri ve idealleri inceleyeceğim; belirtmeye çalışacağım noktalar şunlardır:

Gerek liberalizm ve gerekse Marksizm bir ideoloji olarak bayağılaştırılmıştır; her ikisi de büyük iki devletin savunması ve karşıdaki blokun ve o blokun başardığı işlerin kötüye kullanılması için gerekli hazır klişeleri sağlayan birer akım olmuşlardır.

Her ikisi de lâik Batı uygarlığı ümanizmasının izlerini taşımaktadırlar. Bu idealler ancak geniş siyasî bir felsefenin bir parçası olan ideallerdir ve her ikisi de ayrı ayrı iki blokun liderlerince ortaya atılmış, dünyanın en güçlü devletlerini yaratmışlardır.

Liberalizmin ve Marksizmin klâsik eserlerinde modern çağın güvençleri ve umutları, kararsızlıkları ve korkuları vardır. Bu akımların her çeşidi, bugün artık önümüze çıkan başlıca, hattâ tek siyasî yoldur. Ama bunlar siyasî felsefenin de ötesine geçen bir takım yollardır: Bunlar, birinci sınıf siyasî gerçeklilikler, dünya tarihinde şimdiye kadar görülmüş devletlerin en kuvvetlileri olan iki devlet tarafından açıklanmış inançlardır. Yalnız ABD ile SSCB (ve her ikisinin çevresinde bulunan milletler bloku) değil, geri kalan bütün dünya bu inançlara göre değerlendirilmektedir; az gelişmiş ülkeler bu inançlara göre kendi gelişimlerine yön vermektedirler.

Modern zamanlar açısından, bu felsefelerin klâsik ifadeleri arasındaki ayrılıklar ortak yanlarından daha az önemlidir. Bir kere, her ikisine de yön veren ortak idealler vardır:

Bunlar, Batı uygarlığının yüzyıllar boyunca geliştirdiği büyük lâik ideallerdir. Gerek Marksizm, gerekse liberalizm Yunan, Roma ve Kudüs ideallerini temsil ederler: Bu idealler Rönesans ümanizminde, Onsekizinci Yüzyıl uyanışı sırasında ortaya çıkan rasyonalizmde de vardı. Bundan ötürüdür ki liberalizmi ya da Marksizmi incelemek demek bu ümanist geleneği incelemektir, birinden birini ya da her ikisini yetersiz bulmak bu geleneği yetersiz bulmak demektir.

Liberalizm ile Marksizm, aynı zamanda, sosyal dünyanın niteliği üzerine büyük görüşler ortaya atmışlar, tarihsel değişimin araçlarını göstermişler, ve bu amaçlara varılması için programlar ileri sürmüşlerdir. Bu iki akım yıllardan beri ileri ülkelerde birbirleriyle çatışmaktadır. Her iki taraf uzmanlarının kendilerine göre gerçek anlayışları ayrıdır; her iki tarafın açıkladıkları amaçlara varmak için gerekli saydığı araçlar başka başkadır. Ama bu amaçlar çok değişmiş değillerdir. Bunlar ilk önceleri İngiliz, Amerikan, Fransız Devrimlerinin amaçlarıydı; bu amaçlar elbetteki yeniden formüle edilmiş olarak, Rus Devriminin de amaçları oldu; sonra Rus Devriminin pekleştirilmesi sırasında, gerek liberallerin ve gerekse Marksistlerin gösterdikleri tepki sonucunda yeniden hızla formüle edildi (*).

Marksçıların, özellikle aralarında bulunan komünistlerin, ahlâkî ve siyasî çıkmazları herhangi bir liberalin çıkmazlarından çok daha fazladır. Her ikisi de büyük geleneğin ideallerine ortaktırlar; ama hiç biri bu idealleri bütünüyle gerçekleştiremiyor Birçok Marksçı bu idealleri ve bazı teorik varsayımları, benim bildiğim liberallerden çok daha iyi olarak ele almışlar ve daha tutarlı olarak daha ileri götürmüşlerdir. Bence bu, ümanist geleneğin kendisinde bulunan bir buhrandır; siyasî yönelmemizdeki buhranın temelinde bu

(*) Onsekizinci Yüzyıl ihtilâllerinin bilimsel açıdan, ilginç bir incelenmesi için bakınız: R. R. Palmer THE AGE OF THE DEMOCRATIC REVOLUTION. (Princeton, 1959)

vardır. Bu buhranı bütün yanlarıyla ele almanın en dolaysız yollarından biri de Karl Marx'ın fikirlerini —ve bu fikirlerin sonraki gelişmelerini— incelemektir.

Klâsik liberalizmde çok değerli olan şeyler klâsik Marksizmde daha doyurucu ve daha verimli olarak vardır. Marksizme karşı yapılan tartışmalarda başarısızlığın çoğu liberalizmdeki ideallerin ciddî olarak *ele alınmamasından* ileri gelir; Marx'ın ortaya attığı fikirlerde bugüne kadar yapılan bir çok bozmalara ve basitleştirmelere, Marx'daki yanlışlıklara, belirsizliklere ve yetersizliklere rağmen, Karl Marx yine liberalizmin ana ideallerini en açık —ve en tehlikeli— olarak bir araya getiren düşünür olarak kalmaktadır. Bu bakımdan, Marx'a karşı çıkmak bu moral geleneğe karşı çıkmaktır.

3

Elbette ki tek liberalizm, tek Marksizm yok. Karl Marx ve Friedrich Engels'in eserleri liberalizme, sosyal demokrasiye de girmiş, sonradan ilk doktrinin bolşevik ve Stalinci biçimleri de ortaya çıkmıştır; liberal politikaların, kapitalist ekonomilerin —ve Sovyet politikasıyla ekonomisinin— eleştirilerine temel teşkil etmiştir.

Ondokuzuncu Yüzyılda ve Yirminci Yüzyılın başlangıçlarında, ileri kapitalist ülkelerde, genellikle büyük bir liberalizm ve Marksizm karışımı, çağın bir çeşit ideolojik ortak temeli oldu. Bu sırada her ikisi de değiştirildi ve hafifletildi; Marksizm yeniden gözden geçirildi, içine liberal unsurlar katıldı; liberalizm eleştirilere ve değişen gerçekliliklere göre ayarlandı, içine Marksist unsurlar alındı. Bu değişimler ve karşılıklı alış verişler bugünkü tarihin ve çağdaş siyasî felsefenin —ve siyasî tarihin— büyük bir kısmını oluşturdu. Kapitalist toplumlarda, son yüzyıl içinde. Marksizmin devrimci olmayan biçimlerinden biri —Sosyal Demokrasi— ileri kapitalist ülkelerin başlıca muhalefet hareketiydi. Gerçekten de, bu çeşit hafifletilmiş Marksizm, içeriden eleştiri ve muhalefet ba-

kımından, eski liberal hareketin yerini aldı.

Bu toplumlarda bugün siyasal güvenliğin zayıflaması ve siyasal umutların iflâsı liberal görüşlerdeki ve tutumlardaki buhranın belli başlı nedenlerinden biridir. Sovyet dünyasının büyük bir kısmında da, daha az ve daha başka bir biçimde olmakla beraber, Marksist görüş ve tutumlarda aynı durum görülmektedir. Liberalizm ile Marksizm, olayların, her iki hareketin yapıları ile her iki harekette çekilen ızdırapların o kadar merkezini teşkil etmektedir ki, her ikisinde de görülen buhranların —hâlâ, biraz garip olarak, «Modern Çağ» diye adlandırılan— zamanımızdaki çözülüşün belirtileri olduğunu söylemek yerinde olur. Ama belki de bu çöküş insanlık tarihinde yeni bir çağın başlangıcıdır.

Bu yeni çağ —nasıl adlandırılırsa adlandırılsın— gerçekten bir yeni çağdır: Çağdaş inançlar artık bütün dünyada kullanılmakta ve anlamları bütün dünyaya yayılmaktadır. Rus Devriminden ve Sovyet blokunun pekleştirilmesinden bu yana, liberalizm bütün dünyada millî hükümetler çerçevesinde Marksizme karşı durmak zorunda kalmıştır. Politika alanında, Marksizmin Sovyet Blokunda yerleşen komünist biçimi, bugün Marksizmin başlıca biçimidir. Yine politika alanında, liberalizmin Kuzey Amerika'da yerleşen çeşidi, bugün liberalizmin başlıca biçimi olmuştur.

Tarihi yapan güçlü araçları bugün eline geçirmiş olan bu iki devlet ve blok, insanların bugün bildiği, daha doğrusu bugüne kadar bildiği, en önemli kamu ve özel yaşama örgütleridir. Bunların açıkladıkları siyasal inançları incelerken —anlaturken, karşılaştırırken, eleştirirken— nasıl ifade edilmiş olursa olsun, «yalnız fikirlerle yetinmememizin» nedeni işte budur. Bahis konusu olan yakın geçmişimiz, bugünümüz ve az sonraki geleceğimizdir. Aynı zamanda, dünyada yaşamakta olan ve yaşayacak olan erkek ve kadın türleridir. Ancak bu siyasi felsefelerin şu ya da bu çeşidinin prismasından geçirdikten sonra dünyada bugün olup bitenleri ciddi olarak anlayabiliz ve kendimize bir yön verebiliriz.

Bu arada sorulabilir: Peki, ya tutuculuk (muhafazakâr-

lık), o ne durumda? Ya da, nerelerde?

Her şeyden önce, «tutuculuğun» iktidardaki bir devletin başlıca ideolojisi olduğu yerlerde —Franko İspanyasında, Verwoerd'in Güney Amerikasında, Salazar'ın Portekizinde ya da Trujillo'nun Dominik Cumhuriyetinde— bu politika bir ideolojiden çok bir polis devletine dayanmaktadır. Bilinen nedenlerden ötürü, bu rejimlerin az gelişmiş ülkelerdeki günleri sayılıdır.

İkinci olarak, ileri ülkelerde, Ondokuzuncu yüzyıl tutuculuğunun gördüğü ideolojik ve düşünsel görevleri bugün genellikle liberalizm görmektedir. Gerçekten de, liberalizmin bir çeşidini kapsamayan tutarlı bir tutuculuk yoktur; bu yalnız Edmund Burke'nin yeni bir açıklaması, sadece bir orijinallik olabilir. Birleşik Amerika'da tutuculuk, deli denmese bile, kaçık diyebileceğimiz çevrelerin geriye doğru giden bir ütopyasıdır. Böyle olmasa bile, tutuculuk statükoyu korumak isteyen, ama bunu yapacak fikirlerden yoksun iş adamlarıyla politikacıların kendilerini savunmak için yaptıkları jestlerden başka bir şey değildir. *Wall Street Dergisi*'nin dediği gibi, tutuculuk «bugünkü toplumun binlerce yıl önce kurulduğu ve insanların o zamanlarda bağlanacak bir takım şeyler bulduklarına dair içgüdüsel bir inanç olmaktan ileri gidemez.» Bu bakımdan hepimiz tutucuyuz demektir. Ama bu anlamsız bir şey olur. (*).

4

Bir felsefesi olanlar için dünyadaki olaylar çok açık seçik görünür. Bu durum ortaya çıkınca da bunun kar-

(*) «Yeni bir tutuculuk» üzerine yapılan çalışmalar için Peter Vierek'in CONSERVATISM (New York 1956) eserine bakınız. Yukarıdaki yazı bu kitabın 186'ncı sayfasından alınmıştır. Tutuculuğun bugünkü biçimleri üzerine William J. Newman'ın FUTILITARIAN SOCIETY (New York, 1961) adlı eserine bakınız.

şısında alınacak doğru tutum ve görüş birdenbire akla gelir. Bu çeşit insanlar kendi felsefelerinden yararlanarak her zaman yönlerini bulabilirler. Tutumlarını kolaylıkla başkalarına anlatabilirler. «İdeolojik bildiri», çeşitli düzeydeki ukalâlıklar için gerekli ve iyidir. İnandıkları idealler, seçtikleri eylem araçlarıyla sıkısıkıya bağlıdır. Hem idealleri, hem kullandıkları araçlar toplum teorilerine ve toplumda olup bittiğini sandıkları şeylere uyar.

Çağımızda huzur pek azdır. Tarihle karışan ve milyonlarca insan tarafından benimsenen inançlarda, herhangi bir siyasi felsefenin dört unsuru —ideoloji, ideal, araç, teori— genellikle garip bir şekilde başkalarına ulaştırılmakta ve bunlar birbirleriyle, tarafdarlarıyla ve tarihsel gerçeğin akışıyla garip ilişkiler kurmaktadırlar.

İdeoloji zamanla ve başarıyla basitleştiriliyor; basit liberalizm olduğu gibi basit Marksizm de var. Basit olsun, modaya uygun hale getirilmiş olsun, ideolojik yanlar herhangi bir siyasi felsefenin yararlı, güçlü unsurudur. İdeal, araç, teori gibi yanlar birbirleriyle gevşek olarak bu tek unsurda birleşirler ve bir çokları da yalnız bunu — yani ideolojiyi — bilirler Bir siyasî felsefenin halka görünen yüzü olan ideoloji çoğunlukla yalnız bir efsane, ya da foklor haline gelir; çoğu zaman da, ideolojinin ufak bir parçası bile ortada kalmaz; elde kala kala boş ve yersiz güzel sözler kalır. Bir zaman geçerli olan bu «ideolojik bildiri» artık kandırıcı olmaktan uzaktır. Gerçekten de açıkça anlatılması artık çok güçleşmiştir. Siyasî felsefeler için genellikle şöyle denir: «Bu felsefe eninde sonunda doğmatik bir hareket yolu olmaktan çok genel bir dünya görüşü ya da bir duyarlıktır».

Şurası bir gerçektir ki, idealler, özellikle en âsi olanları, bir hak ideolojisi olma ve pratik alanda da eylem araçlarıyla birleşme eğilimini başarıyla gösterirler. Bu araçların yaşatılması günün ideali olur; öteki idealler kampanyalarda ya da ihtilâllerde kullanılacak «sadece bir edebiyat» olarak kalırlar. Bunlar, ideal oldukları için, gerçekleştirilmeleri için kullanıla-

cak herhangi bir araçla bağıntılı değillerdir. Ama edebiyat da olsalar denetilmeye, ideolojik pekleştirmeye muhtaçtırlar.

Teorileri öteki unsurlardan ayırmak çoklukla zordur, çünkü bu teoriler giderek günlük amaçların, gerekli tedbirlerin tartışılmasında, herhangi bir tutumun ya da saldırının haklı gösterilmesinde kullanılacak varsayımlar haline gelirler. Öteki unsurlarla karışınca teoriler belirsizleşirler. Varsayımlar haline gelince de, «yalnızca bir ideoloji» olarak kalırlar ve —ideallerle birlikte— zamanımızın başlıca niteliklerinden biri olan ideolojik «iki yanlı konuşma» olurlar. Teori olarak, biçimsel kalırlar; bunların açıklanan ideallerle, inanılan ideolojilerle, tarihsel eylem araçlarıyla bağıntılarını görmek güçleşir. Çünkü teoriler yaşayan bir toplumda ve toplumun tarihteki hareketinde ideallerin, ideolojilerin, araçların «yerini» tâyin etmezler.

Bütün bunlar çeşitli aşamalarda ve çeşitli toplumlarda liberal ve Marksist siyasî felsefelerin başına gelmiş olan şeylerdir. Meselâ, «sosyalizm»'den yana olduklarını söyleyen, şiddetli Sovyet düşmanı eski radikal çevreler bu duruma düşmüşlerdir. Açık bir tiksintiyle «ideoloji»den vazgeçmişler; büyük «teori» ile ilgilerini kesmişler; ne ellerinde bir eylem aracı bulundurmuşlar ne de bu aracı göstermeye çalışmışlardır. Yalnızca «pragmatik» ve «parça parça» olanla ilgilenmişlerdir. Onlara göre olaylar doğrulanabilir, ama yalnız dağınık olarak; bunlar birbirleriyle ya da teorilerle ve kesin olarak da belirli programlarla bağıntılı değillerdir. NATO ülkelerindeki bir çok liberal ve sosyalist çevrelerde, bizim kuşağımızda, buna benzer bir şey olmuştur.

Başka değişimler de oldu. İdeolojik kampların her ikisinde de kullanılan en yararlı (ve en karıştırıcı) gramer kipi «istek kipi»'dir: İnsanlar umdukları şeylerden, olmuş ya da olanlar gibi söz etmektedirler. Politika sözcükleri arasında, güçsüz guruplarca, bu bakımdan en çok kullanılan sihirli sözcük «biz»'dir. Güçlülerce de, bu kip idealle teorinin ideolojik birleşimi diyebileceğimiz anlamda kullanılmaktadır.

Böylece siyasî felsefeci aşağı yukarı; «başını sen tut, kuyruğunu ben kaçırayım» durumundadır. Bir siyasî felsefe başarı kazanınca başına korkunç işler gelir; başarısızlığa uğrayınca da aynı şey olur.

Bu elbette ki siyasî felsefenin kendi gerilimidir. Yâni bir düşünce ve ahlâk görevi olarak siyasî felsefenin görevi hiç bir zaman bitmez. Hiç olmazsa insanlar siyasî bir yön *aradıkları* süre bitmez. Ama insanların çoğu böyle bir şey aramaz: Yaşadıkları yerin coğrafya durumunun sunduğu, liberal ya da Marksist folkloru kabul ederler.

5

Gerek liberalizm ve gerekse Marksizm başkaldıran inançlar olarak ortaya çıkmışlardır: İktidara geçmek isteyen hareketlerin, partilerin ve sınıfların edebiyatında bunların çeşitli biçimleri kullanılmıştır. Ve zaman geçtikçe de bunlar tutucu birer inanç hâlini almışlar; pekleştirilmiş siyasî ve ekonomik sistemlerin ideoloji ve edebiyatı olmuşlardır.

Liberalizm başkaldırıcı olduğu sıralarda derebeyliği ve kalıntılarını bir sosyal sistem olarak suçlamıştı; her çeşit mutlakiyeti reddetmişti. Marksizm ise hem derebeyliği, hem de endüstri çağından önceki mutlakıyeti suçlamıştı; ama, aynı zamanda, daha da ileri gitmiş, kapitalist toplumların bir bütün olarak temelini teşkil eden liberal kapitalist ekonomiye karşı başkaldırmıştı.

Dünya çapında bir ideoloji olarak, liberalizm bugün tutucu olmuştur. Liberaller Batı Avrupa'nın, Kuzey Amerika'nın zengin ülkeleri ile Japonya ve Avustralya'da yerleşmiş olan kapitalist demokrasiyi, kendilerine göre, doğru bulmaktadırlar. Marksistlerin Stalinci olanları da, Sovyetler Birliğinde ve Sovyetler Birliğine çeşitli yollarla bağlı ülkelerdeki rejimi resmen doğru bulmaktadırlar.

Liberalizm, siyasî bir «ütopya» olarak, ilerleyen kapitalist toplumlarda yükselen orta sınıfa özgü tarihsel bir akımdı;

Marksizm de işçi sınıfı hareketlerinin ve partilerinin açıkladıkları inançtı. Ama ikisi de iktidara geçince, siyasî felsefeleri resmî ideolojiler oldu, ve bu felsefeler —çeşitli yollardan— milliyetçiliğe sığındılar. Bugün dünyaya hâkim olan iki üstün devletin karşılaşmaları ve çatışmaları bu felsefelere göre tanımlanıyor. Marksizm Sovyetler Birliğinde ideolojik olarak pekleştirilmiş ve resmî denetime tâbi tutulmuştur; liberalizm Amerika Birleşik Devletlerinde boş bir edebiyat olmaktan çıkmış, bir ideoloji olmuştur.

Liberalizm bir edebiyat olarak kamu hayatında, çoklukla birbirine karşıt ve çelişmeli amaçlar anlamına kullanılmaktadır. Bir sözcü birbirine karşıt bir çok siyasî önermelerden *yana* olabilir ve yine de liberal kalabilir; bu önermelere *karşı* olabilir ve yine de liberal olabilir. İş adamı ile işçi lideri, Demokratla Cumhuriyetçi, generalle er, yardım gören çiftçiyle yardım gören saatçi, liberal edebiyatı kullanarak kendi çıkarlarını korurlar ve istekler ileri sürerler. Bu demektir ki liberalizmin, kamu hayatında kullanılan anlamında, tutarlı bir muhtevası yoktur; amaçları ahlâkî bir ölçü sağlayamayacak kadar biçimsel ve soyut bir hâle getirilmiştir; gerçek çıkar ve ideal çatışmaları artık liberalizm çerçevesinde açıkça anlatılamaz. Liberalizm bütün çıkarlar, sınıflar, partiler tarafından kullanıldığı zaman siyasal, ahlâkî ve düşünsel açıklığını yitirir; bütün çıkarlar bu açıklık yoksunluğunu sömürürler. Bu durumda, sık sık değinildiği gibi, kendilerine açık görüşlü diyen profesyonel liberaller, politikacılar ve aydınlar birer kararsızlık içine sokulurlar; onların hoşgörürlük dedikleri şeylere ahlâk ölçüleri yoksunluğu denir; geniş bir görüşle açıklama dedikleri şey formaliteler dışına çıkmak —dolayısiyle politik sorumluluktan kaçmak— olur.

Liberalizmde görülen bu buhran —ve bunun Amerikadaki siyasi yansıması— liberalizmin bütün genel tartışmalarda kullanılan resmî ve siyasî bir dil olmasından ileri geliyor. Buna, Amerika'daki Rosevelt rejiminden beri liberalizmin yönetim mantıkî haline gelmesini de eklemek gerekir; liberalizm iktidarla sıkısıkıya bağ kurunca daha çok yönetimci, da-

ha politik olmuştur. Pratik, esnek, gerçekçi, pragmatik —bunlar liberallerin iddiaları— hâle gelmiş, ütopya niteliğini yitirmiştir. Bütün bunlar bence şunu gösterir: Liberalizmin, bir ideoloji, bir edebiyat olarak, moral muhtevası olan siyasî tutumlarla pek az ilgisi kalmıştır.

Sovyet blokunda, Marksizmden alman unsurlar, resmî yoruma bağlı resmî bir inancın temelleri, bütün kültür ve politika hayatının resmî klavuzu olmuştur. Marksizm bu ideoloji biçimiyle tek parti devletinin tasarlanan çıkarlarına göre ayarlanmış, düzenli bir kültürel ve politik makinanın ana kuralı, bütün kamu işlerinin temeli hâline gelmiştir. Marksizm bir ideolojik tekelden yararlandığı için düşünce özgürlüğü de Marksizmin resmî yorumuyla sınırlanmıştır. Marksizm, Ondokuzuncu Yüzyıl kapitalist toplumunun geleceğiyle ilgili bir tasavvur olmaktan çıkmış, Sovyet blokunun ideolojisi olmuştur.

İdeolojik birlik ve doktrinin yeniden düzenlenmesi hareketi, Sovyetlerin, içerde ve dışardaki ekonomik ve politik gelişmelerinin her aşamasına ve her dönüşüne paralel gitmiştir. Her biri Marksizm adına savunulan bir çok dönüşler yapılmıştır. Politikayla doktrin sıkısıkıya bağlıdır; politik yön çoğu zaman değişir; bu bakımdan doktrinin bugün bayağılaşmış ve bu sırada moral gücünü ve düşünce tutarlığını yitirmiş olmasına şaşmamak gerekir. Genellikle, uygulayıcı komünistlerin uzman oldukları, ahlâk bakımından garip ve düşünce bakımından boş bir ideoloji, bir ideolojinin gerçekten bir kırtasiyeciliği olmuştur.

Bundan başka, Sovyet Marksizminin bu biçimdeki kullanılışı, politikadaki her değişmeye ayak uydurması gereken bütün Sovyet kültür sisteminin tek ana doktrini olarak kullanılışına paralel olmuştur. Bu zigzaklar sırasında, bir çok kültür adamları vahşice ortadan kaldırmışlardır. Aydınlar, sanatçılar ve bilginler Stalin döneminde olduğu gibi siyaset alanından ve yerlerinden atılırlarken kültürle politika daha sıkı birbirine bağlanmış, her ikisi de parti ve devlet memurlarının denetimine girmiştir.

Şimdi bu iki folklor —basit Marksizm ideolojisi ile soyutlaşmış liberalizm edebiyatı— artık karşı karşıya gelmiş bulunuyorlar. Her ikisi de dünya halklarına Sovyetler Birliği ile Birleşik Amerika'nın ayrı ayrı imgelerini sunuyorlar; her ikisi de, çoklukla aynı kelimelerle, birbirlerine karşıt diller kullanarak, kendi toplumlarını ve Düşmanın toplumunu anlatıyorlar.

Her ülkede ve dünyanın her yanında, büyük ve güçlü bir propaganda makinası gece gündüz çalışıyor, bu folklorları öğütüyor, bunları her olaya ve her düşünülen olaya, korkutmaya ve karşı-korkutmaya, politikalara ve politika yoksunluklarına göre ayarlıyor.

Liberalizm folkloruna göre, Amerika insanların kendi işlerini geniş çapta yönettikleri özgür bir ülkedir; Sovyet Rusya'da mutlak bir istibdat vardır, totaliterdir; orada insanlar zorla susturulmaktadır; ülkede ne özgürlük ne de neş'e vardır. Sovyet Rusya, aynı zamanda, saldırgandır, kendi hıristiyanlık-dışı inancını bütün dünyaya yaymak ister.

Komünizm folkloruna göre ise, S.S.C.B. Yirminci Yüzyıl İnsanlık Tarihinde Büyük bir İleri Adım'dır; A.B.D. gerici, tembel bir ülkedir; orada kapitalizmin haksızlıklarını yalnızca biçimsel bir demokrasi gizler. A.B.D., aynı zamanda, bir savaş kışkırtıcısıdır; elinde bulunan bütün askerî ve başka araçları emperyalist hâkimiyetini yaymak ve pekleştirmek amacıyla merhametsizce kullanır.

Bu folklor alanında Karl Marx ile düşünce alanında onu izleyenler gerçekten çok acınacak durumdadırlar.

Sovyet toplumlarında, Marx'ın —ve Lenin'in de— eserleri her zaman övülür ve çoğu zaman basitleştirilir. Aslında Marksizm-Leninizm, tek parti devleti otoritesini savunmaya zorunlu yaban hareketleri örten, başarıları öven resmî bir edebiyat olmuştur.

Kapitalist toplumlarda Marx'ın fikirleri bilinmez, ya da daha fenası, «komünist ideolojisi» ile cahilce ***bir tutulur.*** Burada da Marx'ın ve onu izleyenlerin eserleri bir çeşit «Marksizm-Leninizm» olmuştur. Yani ciddi bir inceleme konusu ola-

cağı yerde karışık bir şekilde ve cahilcesine kötüye kullanılmıştır.

6

Ama bütün bunlar folklordur. Her iki yanın da folkloru. Bütün bunlar liberalizmin ve Marksçılığın yalnızca bir yanıdır, yani ideolojik yanı. Elbette ki her iki yanın folklorunda bile gerçeklilik tanımının ve doğrunun ufak tefek izleri vardır, ama önemli olan nokta, herbirinin arkasında, bu folklorlarm bile kullanılışını anlamamız için ciddî olarak ele alınması gereken bir çok fikirlerin varlığıdır. (Böyle bir incelemede dünyanın bugünkü durumu ve olabilir geleceği bir yana bırakılacaktır). Bu ideolojilerin ardında dünyanın siyasi fikir ve ahlâk ideal leri mirasının bir çoğu bulunmaktadır.

Burada bir noktayı açıklamak isterim: Bu kitapta «Batı» ya da «Batı Uygarlığı» kelimelerini kullandığım zaman bunlara Rusyayı da, hem tarih bakımından hem de bugünkü durumuyla, katmaktayım. «Batılı» ya da «Batı» terimlerini «komünist blok» ya da «komünizm» karşıtı olarak kullanmıyorum (*). Sovyetler Birliğinin toprağı elbette Asya'ya

(*) Bu sınıflandırmaların politik amacı bugün Sovyet düşmanı olan milletler koalisyonunu «Batı uygarlığı» ile bir tutmaktır. «Hür Dünya» hakkında, 1955 martında yapılan şu açıklamayı okuyalım «Komünist blok dışında kalan 71 ülkeden 49'u «resmen ve fiilen ya diktatörlük, ya da kaynaşmış bir oligarşidir geri kalan 22 ülkenin çoğunda siyasî hükümetler «hür» kelimesini kullanmakta iseler de, bir kaç tanesinin ekonomik denetimi ele alındığında bunların oligarşik rejimler oldukları ve ulusun küçük bir yüzdesinin öteki yüzde 99'unun sırtından geçindiği görülür». Temsilci Thomas B. Curtis'in sözleri, CONGRESSIONAL RECORD (1955, s. 148). «Legislative Reference Service»in hazırladığı malzeme, Library of Congress, A.B.D.

yayılmıştır, ama Rusya'nın belli başlı tarihsel gelişmeleri ülkenin Avrupa kısmında olmuştur. Rusya tarih bakımından Avrupa toplumlarının her ne kadar gerisinde kalmışsa da bu toplumlarla her zaman sıkı bir ilişki kurmuştur.

Marksizmin kendisi de İtalyan Rönesansı kadar Avrupa kültürünün bir parçasıdır. Marx ve Engels Avrupalıydılar ve Rus Devriminin önderleri de birer doğu köylüsü değillerdi; bir çokları hayatlarının büyük kısmını Avrupa başkentlerinde geçirmiş tam birer entellektüeldiler.

Son olarak, Ruslarla Sovyetler Birliğinde yaşayan öteki belli başlı milletlerin çoğu —çoğu Ukraynalılar gibi— kendilerini Avrupalı saymaktadırlar. Bundan başka, Asyalılar — Meselâ Endonezyalılar— Rusları «Batı Avrupa Ülkeleri» arasında sayarlar. Coğrafyacı J. P. Cole şu sonuca varmıştır: «Rusya Avrupa kültürünü ve yayılmasını Avrupa dışındaki dünyaya götüren bir devlet olarak Batı Avrupa'nın deniz imparatorlukları kuran devletleri arasına katılabilir.» (*)

Klâsik liberalizmle klâsik Marksizm, ideal bakımından, Batı uygarlığının *siyasi* mirasını sürdürürler. Liberaller her zaman lâik bir ümanizm savunmuşlar, birey kişiliğine sonsuz değer vermişler, bireyin karşısında bütün iktidarı aklî ve anlaşılabilir kanunlarla bağlı saymışlardır; politikalar ve olayların iyilik ya da kötülükleri insan üzerindeki etkilerine göre değerlendirilmiştir; kurumlar ve toplumlar bireye göre anlam kazanmışlardır. Liberaller insanların kendi alınyazılarını kendilerinin ellerinde bulundurmalarını savunmuşlardır. Aklî yollarla bilgi edinmenin mümkün olduğunu, özgürlükle kullanılan birey aklının yolunu bulacağını iddia etmişlerdir. Otoriteye boyun eğmenin ve şiddete karşı gelmenin bu değerler ışığında değerlendirilebileceğini söylemişlerdir.

Liberalizmin temel ilkesi «genel bir özgürlük» değildir;

(*) J. P. Cole, GEOGRAPHY OF WORLD AFFAIRS (Londra, 1954). Bu konu için Ek 1'e bakınız. Aynı zamanda THE CAUSES OF WORLD WAR THREE (1960) s. 20-35.

kişinin, zorunluluğunu kendisi bile koymuş olsa, *herhangi* bir örgüte *kayıtsız şartsız* bağlanmama özgürlülüğüdür. Liberal için hareketlere, partilere ya da devletlere bağlılık kendi bireysel ilkelerine ve vicdanına dayanır (*).

Marx'ın ve öteki Marksistlerden çoğunun eserlerinde lâik Batı ümanizmi devamlı olarak ve açıkça görülür. Hepsinde de, sistemli, derin ve geniş moral varsayımlar vardır. Liberalizmde olduğu gibi Marksizmde de bunun böyle olduğunu göstermek güçtür, çünkü Marksizm uygulamada iyiye ve kötüye kullanılmıştır. Marksizme özgü başka bir zorluluk da Marx'ın kendi davranışlarından ve inançlarından gelir: Kraliçe Viktorya zamanında yaşayan, sahtekârlıktan ve yalancılıktan iğrenen Marx, kendisini «inatçı ve gerçekçi» bir aydın durumuna sokmuştur. Büyük idealler ortaya atmasını sevmezdi; ideallerini, o idealleri inkâr ettiğini sandığı toplumun incelenmesine ve toplumda bu idealleri gerçekleştireceğini umduğu araçlara sıkı sıkıya bağlamıştı. Ancak bu moral tutumu daha çok yazılarında ve her satırın taşıdığı varsayımlarda ortaya çıkar.

1. Marx lâik bir ahlâkçıdır, bir ateisttir. Bütün dinlerin bir düşünce sahtekârlığı, siyasi bir tuzak, psikolojik olduğu kadar maddi bir sömürme aracı olduğunu düşünür. Din, ona göre, insanların kendilerini, toplumdaki durumlarını, insan olarak kendi çıkarlarını anlamaktan, bunların bilincine varmaktan insanları alıkoyar. İnsanın kendisini Tanrının yerine koyacağı, İncil'in yerine insan adaletini geçireceği radikal bir

(*) L. T. Hobhouse'ın LIBERALIZM (Londra, 1911) adlı kitabına bakınız. Yirminci Yüzyılda liberalizmin ideallerini açıklayan en iyi kitaptır bence. Bu arada şunu söylemek gerekir ki soğuk savaş sırasında bir çok «liberal» aydınların ileri sürdükleri dogmatik Amerikan nasyonalizmi övgüsü klâsik liberal ideallerin tam bir biçimde bozuluşudur. Amerika Birleşik Devletlerine bağlılık yeminleri demokratik adalet ilkelerini ve liberalizmin bir inanç olarak tutarlılığını bozmuştur.

ümanizm ideali bir düşünür olarak Marx'ın başlıca kaynaklarından biri ve kapitalizmin insanı bozan, parçalayan etkilerini reddetmesinin ahlâkî nedenidir.

2. Marx rasyonalist bir düşünürdü: «İnsanların kendi durumları üzerindeki hayâllerini bırakmalarını istemek hayâlleri gerektiren bir durumun bırakılmasını istemektir». Karl Marx'ın, hayatı boyunca yazdığı eserlerde bu amacı sürdürmek için elinden geleni yaptığı inkâr edilemez. İnsan aklına ve bunun şartı ve sonuçları olarak özgürlüğe olan inancı, Marx'daki moral enerjinin kaynağı, Marx düşüncesinin mihveri, iyimserliğinin anahtarı, «insanın kendisini içinde yitirdiği» insan sınıflarının ortadan kaldırılması ve insanların birer insan varlığı olarak kendi aralarında ilişki kuracakları umudunun temelidir.

3. Marx bütünüyle şaşmaz bir ümanisttir. İnsanlık dışı saydığı bir toplumu incelemek için yazdığı eserlerde her satırın altında olumlu bir insan, insanın olması gereken şeyin imgesi vardır. Yalnız «yabancılaşma» kavramı —kapitalizmde çalışma anlamını incelemesi— bile onun ümanizmini açıklamaya yeter. Bu yetmezse, kapitalist dünyanın en yüce değeri olan paranın bozucu ve yaygın etkileri hakkındaki analizlerini hatırlamamız kâfi gelecektir. Marx'a göre, proletarya, insanlar insanlıktan uzaklaştırıldıkları, kendi gerçek niteliklerine iyice yabancı kaldıkları *için* kendisini ve kendisiyle birlikte insanlığı kurtaracaktır. Marx, kelimenin kendi anlamıyla, ümanist anlamda, bir radikaldir. Gerçekten de bugüne kadar bu konuda bu derece ileri gitmiş, başka bir kimse var mıdır? Marx bütün meslek kalıplarını ortadan kaldıracaktır: İdeal insan bir tek meslek sahibi olmayacak, çeşitli eylemlere katılacaktır. Bugün dağılmış bir parça olan insan bütünüyle gelişmiş bir birey olacaktır. Yaptığı çeşitli sosyal görevler kendi doğal ve sonradan kazanılmış güçlerine geniş açı sağlayan yollardan biri olacaktır (*).

(*) CAPITAL, (New York, Modern Library; tarihsiz) s. 534.

4. Marx, insanın aklını kullanma şartı olarak, gerek kendi içinde ve gerekse kendisi için, insanın özgürlüğü ilkesine inanmıştır. Bundan ötürü, «baskı altındaki basını» John Stuart Mill'e paralel bir biçimde suçlar: «Basına yapılacak baskı, kötülüklerin en büyüğü olan yalancılığa yol açar. Hükümet yalnızca kendi sesini işitir.... halkın sesini işitiyormuş hayâline kapılır.... halk da ya politik bir yanlış inanca kapılır ya da umursamaz olur, ve sonunda devlet hayatına arkasını döner». Marx bu konu üzerinde aralıksız durur ve «İnsanların özgür çalışmaları» üzerinde dayatır.

Onun düşündüğü ideal siyasî topluluk «gerçek bir demokrasinin bulunduğu, devletin de sınıflarla birlikte ortadan kalktığı» bir topluluktur. Onun ideali «özgürlük dünyası»'dır. Klâsik *polis* (şehir) imgesini bu kavrama göre benimser, geliştirir Köle de efendi kadar «gerçek insandır; her ikisinde de kişisel insan şerefi vardır». (*). Marx'ın gördüğü işlerin en önemlilerinden biri de bu özgürlük için gerekli somut şartları açıklamaktı.

Marx yaşadığı çağın liberal düşünce ortamından bu idealleri almış bulunuyordu, ama başka yoldan. Liberal topluma karşı yönelttiği eleştirinin moral temeli bu toplumun kendisinin açıkladığı ideallerdi. O bu idealleri ciddî olarak ele aldı ve somutlaştırdı. Onsekizinci Yüzyıl uyanmasından gelen eşitlik ve özgürlük ideallerini kabul etti, o sıralarda yükselmekte olan burjuvaziden, rasyonalist, iyimser ilerleme (terakki) fikrini aldı, bu fikirleri liberal toplumun alt basamaklarına yeniden oturttu.

Kısacası, Marx'ın, ümanist geleneğin ilerlemesine bütünüyle yardımı olmayan hiç bir *ideali* yoktur; Klâsik, İbrani, Hıristiyan insan imgeleri mirası da bu geleneğe girmektedir.

(*) Marx'ın idealleri için aşağıdaki kitaplara bakınız: THE ECONOMIC AND PHILOSOPHICAL MANUSCRIPTS OF 1884. (Moskova, 1959); THE GERMAN IDEOLOGY (New York, 1947); «Critique of the Gotha Programme». SELECTED WORKS. Cilt II (New York, 1939).

Ahlâk bakımından ele alınırsa, Karl Marx'ın ilkeleri de Batı uygarlığının insanları canlandırıcı ilkeleri arasına açıkça girer.

Bayağı edebiyat ve basit ideolojiler haline getirilmiş oldukları için liberalizmi ya da Marksizmi bir yana atabileceğimizi söylemek istemiyordim. Liberalizmle Marksizmin ortak Batı geleneğinden almış oldukları ideallerin güçleri çok büyüktür. Onların bugün çok geniş çapta kullanılmaları seçme olanağını sınırlamakta ve bir dereceye kadar iktidarda bulunanların kararlarına yön vermektedir. Çünkü insanlar ellerinde bulundurdukları güçleri kullanırlarken kullanmak zorunluluğunu duydukları edebiyatın, işleri birinden ötekine geçirmek için kullandıkları ideolojik aracın etkisi altında kalırlar. Liderler de liderlik edilenler de, para ile satın alınmış uydurmacılar ve şakşakcılar bile, kendilerini haklı göstermek için yarattıkları edebiyatın, gününde geçerli olan ideolojik pekleştirmenin etkisi altında kalırlar. Bir bakıma, bu ne kadar böyle olursa fikirler ve idealler de tarihin akışını o kadar etkilerler.

Marksizm de bu yoldan geçmiştir. Bu fikirler, Avrupanın Ondokuzuncu Yüzyıl başkentlerinde yaşayan ufak ve oldukça önemsiz birtakım bilimci âsilerle —bugün pek iyi bilmediğimiz bir çeşit insanlarla— başlamış, sendikaların, partilerin halk hareketlerinin, ulusların, büyük devlet bloklarının klavuzu olmuştur. Siyasî aydınların, ihtilâlci politikacıların, ve sokaktaki halk yığınlarının —sonradan da her kademedeki bürokratların ve devlet adamlarının— kafasında Marx'ın fikirleri ve bu fikirlerden çıkarılma sloganlar büyük sonuçlar doğuran hareketlere klavuzluk etmişlerdir. Bütün bir toplumun ve milyonların hayat yolları bu fikirlere göre temelinden değiştirilmiştir. Bugün, bu fikirler bir zamanlar Avrupa ve Asyanın en geri ülkeleri olan ve şimdi Avrupa-Asya kıtasının yükselen devletleri arasında bulunanların resmî inançlarıdır. Marx'ın fikirleri, aynı zamanda, kendi tutumlarını Marx adına haklı gören devletlerin çok şidetli muhalefetlerinin de kaynağıdır.

Ben bu kitapta Marksçılıkla ilgiliyim, ama bu bölümde idealleri ve ideolojiyi incelediğim için bir araç ve bir teori olarak liberalizme de kısaca değindim (*).

İdealleri anlamak için liberalizmi anlamak gereklidir; ancak siyasî felsefenin öteki üç yanının —ideoloji olarak, tarihsel araçlar olarak, insan toplumu, tarihi ve teorisi olarak— anlaşılması bakımından liberalizmin bu konu ile ilgisi daha çok tarihseldir.

Liberalizmin Amerika'daki siyaset ve ahlâk edebiyatının ortak yanı olması liberal ideallerin dikkatle incelenmesi gerektiğini gösterir. Ancak bu durum, aynı zamanda, bu ideallerin gerçekleştirilmesi için gereken tarihsel araçlardan gittikçe uzaklaşıldığını da gösterir. Soyut ve genel amaçlar üzerinde anlaşmak, bu amaçların gerçekleştirilmesi için gereken belirli tedbirler ve araçlar üzerinde anlaşmaktan daha kolaydır. Liberalizmin bugün her şeyden önce bir edebiyat olmasının bir nedeni de budur.

Liberalizmin, açıkladığı idealleri hangi şartlar altında gerçekleştirebileceğini belirtebileceği şüphelidir. Liberalizm sağlam bir toplum teorisinden ve herhangi verimli bir eylem aracından yoksundur. Bu yüzden, sorumluluğunu üzerine aldığı bir takım idealler de, soyut ve biçimsel olsa da, bugünkü dünya olayları üzerinde bir yargıya varmaya artık yaramıyor, ya da tarihsel olayların akışını insan iradesiyle değiştirmek isteyenlere klavuzluk edemiyor.

Bir takım teoriler olarak da —daha doğrusu, insan, toplum, tarih üzerindeki varsayımlar olarak da— liberalizm bu-

(*) Bu kitabın ana amacına varması için liberalizmi, dogmatik görünme tehlikesini göze alarak, çok kısa bir şekilde inceledim. Liberalizmin çeşitli yanlarını oldukça ayrıntılı olarak başka bir yerde gösterdim. Bu kitapta ileri sürülen belli başlı görüşler, liberalizm konusundaki kısa yorumumun kabulüne bağlı değildir.

gün bir çıkmazdadır. Liberaller dünyadaki gerçekliklerle ilişkilerini kesecek kadar kendilerini kendi ilkelerine kaptırmışlardır. Liberal *teorileri* ayrı ayrı elemenin zorluklarından biri de bundan ileri gelmektedir. Liberalizm, tanınmak için bas bar bağıran gerçekleri tanıyacağı yerde dünyada olup bitenlerin çoğuna karşı ilgisiz kalmaktadır. Liberallerin bu olayların karşısında görüşleri yalnızca bir takım gösterilerden ileri gidememekte, sosyal hayatın yapısal şartlarını ve bu şartları değiştirme gerekliliğini incelemekten kaçınmaktadır. Aslında da liberallerin bir bütün olarak toplumun yapısı üzerinde doyurucu görüşleri yoktur. Yalnız belirsiz bir «büyük denge» kavramları vardır. Zamanımız tarihi, ulusların, kuşakların bu tarih içindeki yeri üzerinde sağlam bir fikirleri de yoktur.

Liberalizm belli bir çağda yaşamış bir sınıfın sağlam bir ideolojisiydi. Bu sınıf şehirli müteşebbis orta sınıftı. Bugün bu sınıfın, dünya çapında, genellikle yeri kalmamıştır ve çağı da çoklukla geçmiştir. Liberalizmin moral gücü, hâlâ soyut olarak insanları harekete getirse bile, sosyolojik muhteva bakımından bitmiştir; siyasî eylem araçları hiç bir şey vaad etmez, insanları inandırmaz, hayâllerini harekete getirmez. Savunduğu ahlâk ideallerine uyan siyasî bir programı yoktur. Yirminci Yüzyıl liberalleri teori ve araç konularından çok, idealler üzerinde durmuşlardır. Dahası var: Bugünün araçlarını ve kurumlarını liberalizmin başlıca idcallerini dönüştürecek araçlar ve kurumlar saymışlardır.

Liberalizm, zorunlu, hattâ yararlı bir ideoloji olarak, kapitalizmin zaten endüstrileşmiş olan ülkelerindeki orta sınıfların kahramanlık çağlarına aittir; bugün ise, bilinçli tarihsel bir değişim inancından çok —azınlıkta olan zengin uluslarca bütün dünya karşısında— statükonun savunulmasına yarayan bir ideoloji, bir edebiyattır.

Dünyanın bugün karşılaştığı büyük çapta problemlere liberalizm beylik «hürriyet» kelimesi ve bir sürü fırsatçı tepkilerle cevap vermektedir. Dünya açtır; liberal bağırıyor: «Dünyayı hürriyete kavuşturalım!». Dünya savaştan bıkmıştır; li-

beral bağırıyor: «Barış için silâhlanalım!». Dünya halklarının toprakları yoktur; liberal bağırıyor: «Toprak ağalarına yalvaralım, topraklarının bir kısmını versinler!». Kısacası: Bugün liberalizmle liberalizmin en tutucu çeşitlerine karşı yapılacak en kötü suçlama şudur: Bütün bu tedbirlerin, dünyanın bir çok yerlerinde bugün karşılaşılacak olan belli başlı problemlerle ilgileri yoktur.

MARX'A ÖVGÜ

Karl Marx'ın yazıları zamanında pek az okundu. Ama sonradan fikirleri, ahlâkî mizacı, kullandığı terimler, rastgele görüşleri bile dünya tarihinin akışını etkiledi. Marksçılık, ne olursa olsun, çağımızın en dikkate değer düşünce dramıdır; «düşünce dramıdır» diyorum, çünkü doktrini siyaset alanında kullanılmaktadır. Aynı nedenden ötürü Marksçılık çağımızın en önemli siyasal dramıdır da. Marksçılıkta fikirler siyasetle karşılanır; düşünürlerle siyaset adamları, ihtiraslar, kavramlar, en yansız çözümlemeler, en kızgın ahlâkî suçlamalar hepsi bir aradadır. Hepsi birleşir, bir anda tarihi yaratır.

Klâsik Marksçılığın, daha genel olarak Marksçılığın, düşünce alanında değeri yalnız tarihe geçmiş olmasında değildir. Marksçılık günümüzün düşünce hayatıyla doğrudan doğ-

ruya ilgilidir. Marx'ın eserlerinde —siyasetten ve ideolojiden ayrı olarak— toplumun unsurları ve yapısı ile ilgili geniş kapsamlı açıklamalar vardır. Bunların üzerinde dikkatle durmak gerekir.

Dünya tarihinde rol oynamış bir ulusun tarihini, Marx'ın düşüncelerini ve Marx'dan sonra geçirdikleri gelişmeleri gözönünde tutmadan anlıyamayız. Bunlar o kadar önemlidir ki, etkilemedikleri ya da çok az etkiledikleri ulusları incelerken bile, bunun nedenlerini sormak zorunda kalırız. Bu gibi soruları sorup karşılıklarını bulmak çok verimli ve aydınlatıcı bir çalışma olur.

İster Marx'ın gençlik dönemindeki Marksçı görüşü inceleyelim, ister Stalin Rusyası'nda geçerli sloganları ele alalım, Marksçılık üzerinde yapılacak bir çalışmada ister istemez şu sorunlarla karşılaşırız: (1) Çağdaş dünyanın bütün kamusal sorunları; (2) Sosyoloji biliminin bütün önemli sorunları; (3) Bugün her düşünen ve duyan insanın karşılaştığı ahlâk sorunları. Öte yandan bu sorunların ve sıkıntıların üstüne Marksçı bir görüşle eğildiğimiz zaman bunların birbirleri ile sıkı sıkıya bağlı olduklarını anlarız.

Bu çalışmanın sonucu olarak da herşeyi, bu arada kendimizin dünya ile olan ilgisini de kapsayan, geniş bir dünya görüşüne ister istemez varırız (*).

(*) Bu kitapta kolaylık olsun diye, Marx'ın ölümünden sonra Engels'in yaptığı birkaç şüpheli yorum dışında, Marx ve Engels arasında bir ayrılık gözetmedim; her ikisini de «Marx» adı altında inceledim ve çalışmalarından «Klâsik Marksçılık» diye sözettim. Marx'ın ve Engels'in çalışmaları birbirinden ne kadar ayrılabilir bilmiyorum, ama bu ayırımı yapmak pek yararlı olmasa gerek. Ne olursa olsun bu kadar küçük bir kitapta böyle bir ayırıma yer verilemez. Her ikisinin ayrı çalışmalarını incelemek isteyenler şu biyografilere bakabilirler: Franz Mehring, KARL MARX (New York, 1935) ve Gustav Mayer, FRIEDRICH ENGELS (Londra, 1936).

1

Yirminci Yüzyılın içinde bulunduğumuz çeyreğinde, Sovyet Blokunda, İngiliz İmparatorluğuna taş çıkartacak çeşitlilikte insan toplulukları yaşıyor. Bu topluluklar, İngiliz İmparatorluğunda hiç mi hiç görülmemiş tarihsel bir hızla ve daha geniş çapta gelişiyorlar. Dünyanın her yanında düşünürler ve siyaset adamları yüz yıldır Marx adına düşünüp iş görmüşler ve bugün de görmekteler. Bu guruplar, akımlar, partiler ve devletler içinde bulunan ün salmış kimseler arasında aşırıya kaçan fanatikler olduğu gibi temkinli bilim adamları var; fırsatçıların yanında çok güvenilir insanlara da rastlanıyor; derbeder, fakat mantıkları keskin olanların yanısıra düzenli ama düşünceleri mantıktan yoksun olanları görüyoruz. Bunların arasında bilgiçlik taslıyanlar kadar birinci sınıf düşünürler ve siyaset adamları da bulunuyor. Gözüpek önderlerin yanında tedhişle ya da tehditle susturulmuş, akıntıya kendini kaptırmış olanlar da var.

Bütün bu insanların ortak yanı nedir? «*Sınıfsal durum*» sözü bunu anlatmaya yeterli değil; bu insanların hepsi de «işçi sınıfı»`na yakınlık duyduğu halde sınıfsal durumları birbirinden çok farklıdır. Aralarından bir zekâ birliği de olamaz; çoğu beşinci sınıf kafadır. Ortak oldukları nokta, değişmekteki düşünceler dizisine bağlılıklarıdır.

Bazıları için bu bağlılık, iktidara ulaşmak, meslek hayatında yükselmek, imtiyazlar elde etmek için elverişli bir yol olarak görülmüş ve görülmektedir. Ama Marksistler arasında bu fikirleri ciddiye alan, hayatlarını ve inançlarını baştanbaşa bu düşüncelerle biçimlendirenler de var. En fırsatçıları bile arkadaşları tarafından siyaseti ilkelere uydurmaya zorlanmışlardır. Marksçılığın, «teori ile pratiğin birliği» sözü, Marksçılık üzerinde düşünenleri ve bu öğretiyi uygulayanları denetleyen, etkileyen bir ilkedir. Böylece, ne niyetle kullanılırsa kullanılsın, Marksçılıkta düşünceler her zaman önemlidir ve bu düşünceler şu ya da bu şekilde Karl Marx'ın yazıla-

rından çıkmıştır.

Karl Marx'ın yazılarında en önemli nokta nedir? Marx'ın düşünceleri niye bu kadar değişik temellerden gelen insanları böylesine etkiledi ve etkiliyor? İleri kapitalist ülkelerdeki insanlar yoksulluk ya da ihmal edilme yüzünden koyu bir açlık ve hastalık içinde bulunmadıklarından Marx'ın düşünceleri bu ülkelerdeki insanların büyük çoğunluğuna seslenmiyor. Ama insanlığın büyük bir kısmı ölüm-kalım arasındaki şartlar altında yaşıyor. Bu ülkelerde yaşayan insanlar için Marksçılık, sık sık söylendiği gibi, herşeyden önce açlığın yarattığı bir siyasettir. Bu insanlar için Marksçılık «bütünüyle» bu demektir. Marksçılığa gerek politika ve gerekse düşünce alanında güç sağlayan bu ideolojik bildiridir. Marksçılıkta ülkü ve araç, teori ve ideoloji birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; dahası, bazan aralarındaki ayırım belirsizdir bile. Bunların ilk üçü, yani ülkü, araç ve teori, kolaylıkla Marksçılığın İdeolojik Bildirisi haline getirilebilir:

Artık yoksulluktan kurtulacaksınız. İnsanlar her yerde, her zaman, ya sömürdü ya da sömürüldü. Herkese yetecek kadar üretim imkânı olmadığı süre bu belki kaçınılmaz bir şeydi.

Artık kaçınılmaz bir şey değil.

Yoksulluktan kurtulacaksınız.

Yaptığınız bir şeyden ötürü ya da bir şeyi başaramadığınız için ya da ilk günah yüzünden, Tanrının dileğine uyarak ya da talihsiz yaratılmışsınız diye yoksul değilsiniz. Ekonomik ve siyasal şartlardan ötürü yoksulsunuz. Kapitalizm yüzünden yoksulsunuz. Kapitalizm önceleri insanlığın ilerlemesinde büyük bir adımdı; ihtiyaç duyulan şeyleri yeteri kadar üretmek için büyük kolaylıklar getirdi.

Yoksulsunuz, sömürülüyorsunuz ve kapitalizm durdukça da sömürüleceksiniz. Kapitalizm artık ilerlemeye yardımcı bir güç olmaktan çıkmıştır; o, ilerlemeyi ve ilerlemenizi köstekliyen bir güç olmuştur. O insan hayatının özel ve toplumsal her yanına giriyor ve hepsini bozuyor. Kapitalizm sizi sömü-

ren düzendir.

Yoksulluktan kurtulacaksınız. Sizi yoksullaştıran şartlar değiştirilebilir. Bu şartlar değişiyorlar da. Kapitalizm kendi yıkılış tohumlarını kendi bağrında taşıyor. Bir devrim yapacaksınız; farkında olsanız da olmasanız da. Sizi yönetenler, yoksulluğunuzu sürdürenler, yıkılacaktır. Bu, insanlığın ilerlemesinde yeni bir adımdır. O adımı siz atacaksınız. Kapitalizmi bir devrimle kökünden yıkabilirsiniz; insanın insanı sömürmesine son verebilirsiniz; insanın tabiata hükmedeceği sosyalist bir düzene geçebilirsiniz. O zaman hiçbir insan yoksulluk ve sömürme nedir bilmeyecektir.

Bildiri o kadar sürükleyicidir ki insan bir türlü durmak istemez. Böyle de olması gerekir. Olayları, teorileri, kehanetleri bir yana bırakınız, bu bildirideki dilek ve ülküler batı uygarlığının dilek ve ülküleridir. Papazların komünistlere, kendilerini gölgede bıraktılar diye kızmalarına şaşmamalı. (*) Gerçekten de Marksizm, bir ideoloji olarak, bir bidiriden çok bir dindir.

Bir dini anlamak için o dinin kimlere seslendiğini bilmek gerekir. Bugün bu soruya verilecek en iyi cevap şudur: Bu din geri kalmış yoksul ülkelerde yaşayan bir çok aydınlara ve uyanık insanlara sesleniyor. Dünya nüfusunun büyük bir kısmı bu aç ülkelerde yaşıyor ve bu ülkeler büyük bir kıpırdanma içinde. Bugün artık «değişmeyen Doğu», «ilkel ve uyuşuk Afrika», «Güneş altında uyuklayan Lâtin Amerika» yok. Bu ralardaki insanlar sanayileşmenin verilerinden yararlanmak için kaynaşıyor, çoğu da geçmişten ders alarak, bu amaca kapitalist yoldan varmak istemiyor. Önlerinde Marksçılığın sanayileşme alanında uygulayabilecekleri birçok çeşitler var.

Bolşevik İhtilâli kalkınma ve çağdaş düzeye yükselmede yabana atılamıyacak bir örnek olarak ileri sürülmektedir. Bu ihtilâlin bugün için tarihsel önemi bundan ileri geliyor.

(*) Meselâ şu yazıya bakınız: Bishop James A. Pike, NEW YORK TIMES, 24 Şubat 1961.

Çünkü, günümüz uluslararası siyaset dünyasında, en önemli sorunun geri kalmış ülkelerin ekonomik, kültürel ve siyasal kalkınma için nasıl bir yol seçecekleri sorunu olduğu kabul edilebilir. Marksçılık hem geri kalmış ülkelerdeki insanlara sesleniyor, hem onlar adına konuşuyor. Bu yüzden liberalizmle yarış halindedir.

Marx'ın eseri, bir bütün olarak alındığında, varlığı iddia edilen bir haksızlığın sert ve sürekli bir suçlamasıdır: Marx bazı insanların kazançlarını, rahatlarını, başkalarına yoksulluk çektirerek, onlara haklarını vermeyerek elde ettiklerini iddia eder. Onun hiç bilmediği biçimlerdeki kapitalist toplumlarda olsun, onun adına kurulan toplumlarda olsun, bir çokları bu haksızlığın biçimi ve işleyişi ile ilgili görüşünde Marx'ın yanıldığı sonucuna varmış olabilirler. Milyonlarca insan hâlâ, bu suçlamanın yerinde olduğuna inanıyor. Marksçılığın yeniden üzerinde çalışılması, genişletilmesi ve düzeltilmesi gereği duyulabilir; suçlama bu milyonların gözünde yine de büyük bir gerçeğin ifadesidir.

Marksçılığın bir özelliğini daha önce söylemiştim: Marksçılıkta ülkü ve araç birbiriyle iyice kaynaşmıştır; bazan aralarındaki ayırım belirsizdir bile. Marx ülküleri soyut bir biçimde ifade etmekle kalmamış, kapitalist toplumun kaçınılmaz gelişmesi sonunda —işçi sınıfı savaşının gelişmesi ve bu savaşın devrime yol açması ile— gerçekleşeceklerini de ileri sürmüştür. Bu tartışmayı ilerideki bölümlerde inceleyeceğiz. Şimdilik, bir düşünce stratejisi olarak, zorunluluk üzerinde direnmenin ideolojik bildiriye büyük bir ahlâk gücü tutarlılık sağladığına değinmekle yetinelim.

2

Marx'ın ve diğer Marksçıların düşünceleri bugün Çin'de ve Rusya'da resmen siyasete girmiştir. Ama bu düşüncelerin namuslu bilimciler çevresinde geçerli olduklarını da unutmayalım. Marksçı görüşlerin siyasal güçleri, düşünce alanına çok geniş bir açı sağlamaları ve teori bakımından parlak

olmaları, Marksçı olmayan dünyanın bu fikirlere karşı hem çekingenliğini yaratmış, hem de o dünyayı kendine çekmiştir.

Marx'ın düşüncelerini anlamadan Ondokuzuncu Yüzyılın ortalarından bu yana toplumsal düşüncenin tarihçesini anlayamayız. Hiç şüphesiz, bir toplumbilimci olarak Marx klâsik toplumbilimciler arasında yer alır. Gerçekten o gelenek içinde tek başına Marx'tan daha etkili olmuş, onun kadar önemli bir düşünür bulmak zordur. Yakın geçmişte, hemen hemen bütün önemli toplumbilimcilerin ele aldığı temaları, kategorileri Marx ortaya atmıştır. Sık sık ileri sürüldüğü gibi (ve sık sık da unutulduğu gibi), son yüzyılda toplumsal araştırmalar ve siyasal felsefe bir çok bakımdan Marx'ın çevresinde dönerek gelişmiştir. Çok kereler bu durum çeşitli kuşaklar düşünürlerince gizlenmiş, hattâ farkedilmemiştir, ama farkedilsin edilmesin, Marksizmin çağdaş toplumsal düşüncenin tarihsel gelişmesinde önemli bir yeri vardır.

Bu, son yüzyıl içinde toplumbilimci düşüncenin siyasal açıdan bütünüyle Marksçı olduğu anlamına gelmez. Elbette değil. Marx'ın çalışmalarını akademik çerçevede en çok belirleyip geliştiren Max Weber bir klâsik liberaldi. Thorstein Veblen'in yaptığı çalışmaların büyük bir kısmı için, Marx'ın düşüncelerinin Amerikan düşünce hayatına —aynı zamanda 1930'lardaki New Deal'e— kurnazca bir uydurulusu denebilir. Veblen, ilkeler, ülküler üzerinde konuşmaktan hoşlanmazdı ama herhalde bir anarşist ve sendikalistti. Karl Mannheim Marx'ın ideoloji teorisini geliştirmek için herkesten çok uğraşmış, yarattığı *bilgi sosyolojisi* ile Marx'ın yarım kalmış sezgilerini yeniden biçimlendirerek ortaya ince ve değerli bir araştırma metodu koymuştur. İlkin Macaristan'da bir ihtilâlci olarak ortaya atılmıştı Mannheim; sonraları Frankfurt'ta ve Londra'da bir solcu-liberal durumuna geçti ve hayatının sonuna kadar Marksçılığa karşı koydu.

Düşünce alanında iş başında olan her kuşak kendisine miras kalan düşünceler arasından ihtiyaç duyduklarını seçip alır; Marx'ın düşünceleri için de durum aynıdır. İstediğini kabul edip etmemekte serbest olan her insan dilediğini seçecek-

tir. Ama apaçık bir şey var ortada: Marx, Ondokuzuncu Yüzyılın sosyal ve siyasal düşünce alanında en önemli düşünürdür. Siyasal ve kültürel düşünceye, klâsik toplumbilim geleneği içinde, en temelli taslağı o sunmuştur. Marx bu taslağı yaratan tek insan değildi; tamamlanmış, eksiksiz bir düzen de koymadı ortaya. Bütün sorunlarımızı da çözemedi; çoğunu bilmiyordu bile.

Yine de, Marx'ı inceledikten sonra kendi sorunlarımızın üstüneeğilmek, bu sorunlara olumlu çözüm yolları bulmak imkânımızı arttırır. Marx'ın eserini, değiştirerek ya da benimseyerek, ya da reddederek öğrenmek demek, son yüzyılın belli-başlı sosyal ve siyasal temalarını kendi fikrî gelişimimizde yaşamak demektir.

3

Marx herşeyi kapsayan bir toplumbilim düşünmüştü; gerçekten, eseri, başlıbaşına bir «toplumbilim» olmak çabasındadır. Marx'ın kurduğu şema toplumsal hayatın hiçbir yönünü dışarıda bırakmaz; bugün bile toplumbilim dışında kabul edilen bir çok şeyler Marx kavramlarının ve teorilerinin kapsamı içindedir. Marx'ın bıraktığı mirasın *bugün için* önemi her şeyden önce şudur: Fikirlerinin ansiklopedik oluşu, yaptığı açıklamaların çok uzak alanlara erişmesi. Bence, bu çekiciliği yüzünden, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde son yıllarda sosyal incelemeler Marksizme yönelmiş bulunmaktadır.

Marx akademik çalışma alanlarının dar sınırlarında kalmaz. Onun eserinde bugün siyasal bilim, toplumsal ruhbilim, ekonomi, toplumbilim ve antropoloji diye bilinen bilim kollarının hepsi kullanılır ve bunlar temelli bir görüş açısının kurulmasına hep birlikte yardımcı olurlar. Bu görüş açısı bir toplumun (1) bütün olarak yapısını; (2) o toplumun tarihini yürüten çarkları; (3) en ince psikolopik ayrıntılarıyla bireylerin oynadıkları rolü kapsar.

Dahası, Marksçılıkta kapitalist toplumun unsurları işle-

yen bir şema meydana getirirler; aralarındaki ilişkiler belirsiz, kaypak bir şekilde bırakılmaz. Doğru, ya da yanlış, bu unsurlar şemanın içinde birbirleriyle yakından ve özel ilişki kuracak biçimde yer almışlardır. Bu ilişkiler Marx'ın özel teorileridir; beraberce ele alındıklarında Marx'ın en genel sosyal teorisi ortaya çıkar. Tarihsel değişim ve onun içinde devrimin yerini belirten teori.

Bütün bir toplumu yapısıyla ele alan bu görüş klâsik toplumbilimci bir düşünüşün sonucudur. Marx bu teorinin ışığı altında, zamanının siyasal ekonomi biliminin soyut kavramlarını insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerle açıklayarak somutlaştırdı. Böylece ekonominin ve toplumbilimin görüşleri arasında bağıntılar kurarak çağdaş burjuva toplumunu belirleyen bir şema elde etti. Sonra bu şemayı kullanarak burjuva toplumu içinde neler olduğunu, burjuva toplumunun nereye varacağını açıklamak için bazı teoriler ortaya attı. (*)

Şema ile teori arasındaki bu ayırım çok önemli bir noktadır. Şema bir şeyi anlayabilmemiz için gözönünde tutmamız gereken unsurları gösteren az-çok düzenli bir listedir. Doğru ya da yanlış değil, kullanışlı ya da kullanışsızdır. *Teori* ise bir şemanın unsurları arasındaki ilişkileri ve bu unsurların önemlerini belirten, doğru ya da yanlış olduğu ispat edilebilir bir açıklamadır.

Bu ayırımı gözönünde tutmadan Marx'ın eserinin hem gerçekten değerli, hem de yanlışlarla dolu, yetersiz ya da gerektiği kadar açık seçiklikten uzak oluşunun nedenini bulamayız. Asıl önemli olan Marx'ın yarattığı şemadır. Marksçılıkta ayakta duran da budur. O bize, insanlar, toplum ve tarih üzerindeki düşüncelerimizde yardımcı olabilecek bir klâ-

(*) Burada kullanılan yapısal ve tarihsel toplumbilim için IMAGES OF MAN'e bakınız; bu kitaptaki bazı görüşleri buraya adapte ettim. SOCIOLOGICAL IMAGINATION'a da bakınız.

sik araç vermiştir. Marksçılığın çeşitli yeniden doğuşları da bundandır. Marx bir çok noktalarda yanılmıştır; bu biraz 1883'te ölmesinden, biraz aracını bizim şimdi kullanabildiğimiz kadar dikkatli kullanamamış olmasından, biraz da aracın bazı kısımlarının düzeltilmesi, dahası, yeniden yapılması gerektiğindendir. Zaten eskimek tarihte olağandır; Marksçılığın tarihi de bu kanuna uyacaktır.

Marx'ın teorilerinin ne doğruluğu, ne de yanlışlığı kurduğu şemanın gerçeğe uygunluğunu gösterir. Şema çeşitli teoriler kurmak ve ondan yararlanılarak kurulmuş teorilerdeki yanlışları düzeltmek için kullanılabilir. Şemanın kendisinde de, onu daha iyi bir çözümleme aracı kılmak ve gerçeklere daha iyi uymasını sağlamak için değişiklikler yapılabilir.

4

Marx, tarihi, insan ve toplumla ilgili her ciddî çalışmanın temeltaşı olarak görmüş ve tarihi o yolda kullanmıştır. Şemasını kurduğu Ondokuzuncu Yüzyıl kapitalizminin kurumsal ve psikolojik bütün belirtilerinin özelliklerini anlatmış ve herbirinin tarihin akışında oynadığı rolü kendince belirtmiştir. Max şemasını yalnızca «toplumun bir anatomisi» olarak sunmuyor, şemayı meydana getiren unsurlar ve güçler arasında tarihin akışı içinde değişen ilişkileri göstermek için kullanıyor. Marx'ın şeması toplumu bütün olarak göstermekle kalmaz, onu tarihin gelişimi içinde de ele alır.

Marx ne kesin bir tanımlama, ne de durgun bir şema sunmak ister. Tarih içinde belirli bir çağı kapsayan eğilimlerle, kendi zamanının sanayi kapitalizmi ile ilgilenir. Sosyal yapıyla ilgili şemasına ve tarih teorisine göre önemli saydığı eğilimleri gösterir ve böylece geleceğin de muhtemel bir resmini çizer. Bu tarihsel özellik ilkesi toplumsal araştırmalarda ve toplumsal konularda uyulacak bir kural; başka teori ve kavramları eleştirmede kullanılabilecek bir yöntem; toplum hayatı ve tarihin yapısıyla ilgili bir teoridir.

1. Bu teori bir araştırma kuralı olarak, olayların ve eğilimlerin belirli bir çağın içinde formüle edilmesi gerektiğini gösterir ve bunların o çağın sınırları dışına taşırmamamız gerektiğini hatırlatır. «Bütün toplumsal hayatın genel şartlarını değil, onların bugünün burjuva toplumundaki özel tarihsel biçimlerini» inceleriz. (*). Bu ilkeye göre, bugünün nicesel değişimlerine dayanarak geleceğe atıf yapamayız; bunun gibi, geçmiş çağları da bugünün şartlarına vurarak yorumlayamayız. «Çağlar» üzerine düşünmeliyiz. Her çağ yeni bir çeşit toplum demektir; kendi insanlarını yaratır. Ne o toplum, ne de o toplumun insanları bir önceki çağ ile karşılaştırarak anlaşılabilir. Bütün yapabileceğimiz, içinde bulunduğumuz çağı inceleyerek bundan sonraki çağı hazırlayan eğilimleri bulmağa çalışmaktır.

2. Görüşleri eleştirmek için kullanabileceğimiz bir yöntem olarak tarihsel özellik bize görüşlerin ve kategorilerin ebedî değil, ilişkin bulundukları çağa özgü olduklarını gösterir. Tarih içinde belirlidirler. Meselâ, mülkiyet küçük iş adamlarından kurulu bir toplumda başka şey, büyük şirketlerin hâkimiyeti altındaki bir toplumda başka şeydir. Aynı şekilde «özgürlük», «kira», «iş», «nüfus», «aile», ve «kültür» gibi kavramlar kullanıldıkları çağlara göre değişik anlamlar taşırlar. Belki de Marx'ın «burjuva düşünürlerine» karşı yaptığı en önemli suçlama, bu düşünürlerin düşüncelerini tarih dışı kategorilerle yürütmeğe kalkışmış olmalarıdır.

3. Toplumun ve tarihin yapısı ile ilgili bir teori olarak tarihsel özellik ilkesi insan tarihinin çağlara bölünebileceğini, hattâ bölünmesi gerektiğini ileri sürer. Her çağ kendine özgü yapısı gözönünde tutularak tanımlanmalıdır. «Kurallar», yalnızca, şu ya da bu çağın kendine özgü yapı değişimlerini yöneten mekanizmalardır. Çağlar içinde değişmeler yavaş yavaş, evrim yoluyla, çağlar arasında ise ihtilâllerle olur. Böylece dünya tarihinde insan toplumu ihtilâlden ihtilâle ge-

(*) Bak, Karl Kosch, KARL MARX (New York, 1938), sayfa 38.

çerek gelişir, her ihtilâl yeni bir çağ açar. Her çağ bağımsız bir tarihsel oluşum olarak kendisine uyacak kategorilerle incelenmelidir.

5

Marx «insan tabiatının mâhiyeti», insanın ne olduğu ve olabileceği hakkındaki görüşüne belli toplumlara, tarihin belirli çağlarına bakarak varmıştır. Marx'ın insan tabiatı üzerindeki görüşleri bana her ne kadar bölük pörçük görünüyorsa da, bunlar sosyal psikolojinin en yeterli varsayımlarıyla genellikle uyuşurlar. Marx'a göre, «insanın doğuştan getirdiği» yeteneklere ve yetersizliklere dayanarak toplum ve tarihle ilgili pek az şey açıklayabiliriz. Marx'a göre, insan tabiatı, varolan, ya da varolması mümkün olan herhangi bir kurum için değişmez, kaçınılmaz bir dayanak noktası değildir. İnsan tabiatı belirli toplumların yapısı ve toplum katlarıyla yakından bağıntılıdır.

Meselâ, Marx, Jeremy Bentham hakkında şöyle yazar: «Bentham büyük bir saflıkla küçük esnafı, özellikle İngiliz küçük esnafını, normal insan olarak kabul ediyor. Bu garip normal adama ve onun dünyasına yararlı herşey mutlak olarak yararlıdır. Bentham bu ölçüyü geçmişe, bugüne ve geleceğe uyguluyor.» (*).

Başka yerlerde daha da ileri giden Marx şöyle der: «Çağdaş endüstri ve bilimle çağdaş yoksulluk ve çöküntü arasındaki bu çelişme, yani çağımızın üretim güçleriyle toplumsal şartları arasındaki bu çelişme, elle tutulur, gözle görülür, inkâr kabul etmez bir gerçektir. Bazıları çağdaş hayatın getirdiği bu çatışmaları da ortadan kaldırmak isteyebilirler... (Ama) biz yeni toplumsal üretim düzeninin hayatı iyiye götürebil-

(*) KAPİTAL, a.k. sayfa 668.

mesi için yalnızca «yeni insanlar»a ihtiyacı olduğunu biliyoruz.» (*).

«İnsan»ın hemen hemen sonsuz gücü vardır. Karl Marx varsayımlarında ve düşüncelerinde Onsekizinci Yüzyıl geleneğini sürdürmüştür. Bu gelenekte insanın yapısı bir ahlâk felsefesi açısından ele alınmıştır. İnsan tabiatında özgürlük ve akıl birleşir; sosyalizm gelince insan tabiata tam anlamıyla hâkim olacak, yaşamak ve gelişmek için gerekli bütün imkânlar herkese açılacak, işte o zaman özgürlük ve akıl görülmemiş bir şekilde serpilip gelişecek. Nasıl Adam Smith'in *Ahlâki Duygular Teorisi* bize George Herbert Mead'in «toplumsal davranışçılığını» hatırlatıyorsa, Marx'ın 1844'te ve daha önce yazdıkları da zamanımızın en modern sosyal psikoloji çalışmalarını akla getirmektedir.

Yalnız toplumsal araştırmanın gerçekte ne olduğunu, bu araştırmanın amaç ve yöntemini göstermesi bakımından, Marx'ın eseri zamanımız toplumsal araştırmalarına bir örnek olabilir. Eğer bir felsefe insanlara çalışmalarında yardımcı olan bir düşünce ise, Karl Marx'ın Marksçılığı da böyle bir felsefedir. Marx'ın öne sürdüğü kavramlarla, bilhassa tarihsel özellik ilkesinin yardımıyla, çağdaş Marksçılığı eleştirmekte klâsik Marksçılığın ne ölçüde geçerli olduğunu göstermeğe çalışacağız; kısacası, Marx'ın düşüncelerinin, kendi kurduğu düzen içinde, ne ölçüde revizyona açık olduklarını ortaya koymaya çalışacağız.

(*) Karl Löwith, MEANING IN HISTORY (Chicago, 1950) sayfalar: 36-37.

MARX'IN FİKİRLERİ

Marx'ın savunduğu «bilimsel sosyalizm»in en önemli özelliği şudur sanıyorum: Marx'ın ideal toplum hakkındaki düşünceleri, içinde yaşadığı toplumun pratikteki işleyişi ile bağıntılıdır. Marx gelişme halindeki toplumda gördüğü eğilimlere dayanarak gelecekteki toplumun şemasını çizer: Gelmesini istediği kapitalizm sonrası toplum. İşte bu nedenden ötürü, Marx, hiç olmazsa olgunluk çağında, ülküler açıklamayı reddeder. Ama, ahlâk bakımından toplumu suçlar. Suçladığı şeylerin toplumbilim açısından sonuçlarını belirtir. Siyasal alanda, dikkati tarihi değişmenin aracı olan işçi sınıfına çeker; bu insansal araçla onun doğal amacı arasında gelişmekte olan ilişkinin kapitalist toplumdaki en önemli eğilim olduğunu, o lay ve rakkamlar, teori ve sloganlarla savunur. Çünkü kapitalist toplum, içindeki bu aracın gelişmesi ile yıkılacak ve sosyalizm gelecektir. İşçi sınıfının tarihsel doğuşu kapitalist zorunluluk dünyasının en büyük itici gücüdür. Bu güç, kapita

lizmi, sosyalist çağa, özgürlük dünyasına, ihtilâlci bir atlamaya doğru sürüklemektedir.

Ülkü ya da amaç ile araç arasındaki bu bağ hem bir ahlâk hem de bir düşünce stratejisidir. Marx'ı ütopist diye adlandırdığı toplumbilimcilerden ayırır. Kapitalist toplumun karakteri olan bu araç ile sosyalist ülkü arasındaki bu ilişki Marx'ın toplum şemasının en önemli özellikleridir. Bu şema içindeki tarihsel yöneliş bir çok teorilerinin çevresinde döndüğü politik eksendir. Bu ilişki aynı zamanda sosyal teoride sosyalist emelleri yaratan ahlâki hoşnutsuzluklar ve bazen de liberal ülküler için yeni bir görüş açısı sağlar. Şimdi göreceğimiz gibi Marksçı ilkenin en karışık anlam belirsizliklerine de yol açar: ülkü ile araç arasındaki bu ilişki sürekli olarak ortaya çıkan ard fikirlerin, metafiziksel kavgaların ve Marx'dan sonra gelen Marksçıların yaptığı önemli düzeltmelerin temelinde yer alır.

Sistemde mevcut bu tarihsel aracın hangi ekonomik ve psikolijik mekanizmalar tarafından geliştirildiğini ve bu gelişimin nasıl kaçınılmaz bir biçimde kapitalizmin ortadan kaldırılmasına yol açtığını anlatmak klâsik Marksizmin temel amacıdır. Bu gelişmedeki gecikmeleri tanımlamak ve gelişimi hızlandırma çarelerini araştırmak, ya da sabırla sonucu beklemek ise, daha sonraki Marksizm türlerinin ayrıldığı noktalardır.

Marx'ın kurduğu sistemin dikkate değer tutarlılığı, unsurların birbirlerine olan sıkı bağlılıkları, Marx'ın işçi sınıfının gelişmesi ve ihtilâl yapması konusundaki temel görüşünün değişmezliğini yansıtır. Eğer bu noktayı gözden kaçırmazsak Marksçılığı bütün olarak bozmaktan kurtuluruz Şimdi eleştirilerimizi yapmadan klâsik Marksçılığın en önemli kavram ve önermelerinin kısa bir şemasını çizmeğe çalışalım (*).

(*) Bu bölümde Marx'dan iktibas yapmıyorum; bunun yazıdan anlaşılacağını umuyorum.

1. *Bir toplumun ekonomik temeli, insanlarının psikolojileri de dahil olmak üzere, o toplumun sosyal yapısını tâyin eder.*

Siyasal, dinsel ve hukukî kurumlar ile insanların içinde yaşadıkları dünyayı, bu dünya içindeki yerlerini ve kendilerini anlamalarına yarayan fikirler, tasavvurlar ve ideolojiler toplumun ekonomik temelini yansıtır.

Bu önerme Marx'ın maddeci toplum tipindeki en önemli düşüncesine dayanır: (Ekonomik üretim biçimi, alt yapı, ekonomik temel gibi adlar da verilen) toplumun ekonomik temeli (üst yapı ya da kurumsal, ya da ideolojik biçimler diye adlandırılan), toplumun diğer kısmından ayrılır. Marx ekonomik temele üretim güçlerini ve ilişkilerini dahil eder. Kapitalist düzende bu sonuncular, aslında, özel mülkiyet kurumu ve bunun sonucu olarak bu araçlara sahip olanlarla olmayanlar arasındaki sınıf ilişkileri demektir. Daha karmaşık bir kavram olan (üretim güçleri) kavramında hem maddesel, hem de toplumsal unsurlar vardır: (a) Emeğe konu olmak şartiyle tabiî kaynaklar —meselâ toprak ve madenler gibi—; (b) Maddesel teçhizat —meselâ araçlar, makineler ve teknoloji—; (c) Bilim ile mühendislik ve bunları yaratan, ya da geliştiren insanların hünerleri; (d) Bu hüner ve araçlara dayanarak çalışan insanlar; (e) Aralarındaki iş bölümü— bu sosyal örgütlenme verimi arttırdığı ölçüde—.

2. *Tarihsel değişme dinamiği üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmadır.*

Kapitalizmin ilk devrelerinde üretim ilişkileri üretim güçlerinin gelişmesini kolaylaştırır. Kapitalistlerin endüstrileşmedeki çalışmaları Marx'ın *Kapital'inden* daha iyi hiçbir yerde övülmemiştir. Ama zamanla kapitalist endüstri düzeni —üretim ilişkileri— üretim güçlerini zincire vurur; onlarla apaçık bir çelişmeye düşer. «Çelişme» deyince çelişmenin ortaya çıktığı toplumun temel yapısı gereği olan ve onu değiştirmeden ya da onun «ötesine geçmeden» çözümlenemiyecek bir sorun anlıyorum. Marx'a göre «temel yapı» kapitalist ekonomi düze-

nidir. Teknolijinin sürekli olarak gelişmesi ve tam olarak üretime uygulanması mülk sahiplerinin çıkarları ile çatışır. Kapitalistler, eldeki tesislere yaptıkları yatırımlardan zarara uğramamak için yeni buluşların satın alınıp kullanılmalarına engel olurlar. Üretimin artması ve teknolojinin ilerlemesi ile, ancak kâr hadleri bu sayede aynı kalacaksa, ya da yükselecekse, ilgilenirler. Böylece sermayenin kendisi «kapitalist üretim düzenini baltalayan tarihsel engeldir».

3. Mülk sahipleri ile işçiler arasındaki sınıf savaşı nesnel ekonomik çatışmaların toplumsal siyasal ve psikolojik görünümüdür.

Bu çatışmalar burjuva toplumunun değişik sınıflarına mensup kişilerinde ayrı tepkilere yol açar. Kısacası, kapitalist ekonomideki «nesnel» çelişme kapitalist toplumdaki sınıf savaşında «öznel» bir karşılık bulur. Bu savaşta ücretle çalışan işçiler gelişen üretim güçlerini, mülk sahipleri de yerleşmiş üretim ilişkilerini sürdürmeyi (özellikle mülkiyet ilişkilerini) ve bunlarla birlikte mülk sahibi olmayan sınıfın sömürülüşünü temsil ederler.

Böylece tarihin nesnel bir akış, bir diyalektik ve bir sürü çelişmeler ve bu çelişmelerin çözümü olduğu görülür. Tarih, aynı zamanda, bir sınıflararası savaştır. Bu iki düşünüş Marksçılıkta oldukça seçiktir. Çünkü Marx, ihtilâlin, gelişen maddesel üretim güçlerinin üretim ilişkileri ile çatışmaya düşmelerinden çıkacağını ileri sürmüştür; bu ihtilâl, gücünü nesnel, ekonomik bir çatışmadan alan sınıflararası mücadeleden doğacaktır.

Bu nokta, daha soyut olarak «diyalektik» yönteme uyar bir biçimde ortaya konabilir. Marx'ın görüşüne göre sürekli değişim (hem de karşıt olana doğru bir değişim) herşeyin özünde vardır; öyleyse kapitalist toplumda da vardır. Diyalektik yöntem, bir toplumsal yapıyı, o toplumsal yapıda görülen uyumlu durumlardan çok çatışmaları inceleyerek anlama yöntemidir. Kısaca ve alışılmış bir ifade ile, «diyalektiğin kanunları» şunlardır: (a) Yeteri kadar değişen

şeyler nitelik bakımından ilkinden çok ayrı bir biçime girerler; (b) Birşey başka birşeyin içinden çıkar ve sonra onunla çatışmaya düşer; (c) Böylece tarih küçük ve yavaş değişmelerden çok çatışmalarla ve bunların çözümlenmeleriyle ilerler.

4. ***Bir gelir kaynağı olarak mülkiyet nesnel bir sınıf ölçüsüdür: Mülk sahipleri ve işçiler kapitalizmdeki temel iki sınıfı meydana getirirler.***

Marx toplumun katlaşması ile ilgili kategorilerini eksik bırakmıştır. *Kapital*'de tarihsel olayların sınıf analizleri ve kendisinin daha da soyutlaştırdığı kapitalist toplum tipi üzerindeki fikirleri ile birlikte bu konuda birkaç tanımlama görülür. Bütün bunlardan görüşlerinin ve teorilerinin şöyle olduğu ortaya çıkar:

En temel sınıf ölçüsü insanların üretim araçları ile olan ilişkileridir. Bu, herşeyden önce ekonomik ve hukuki şartlarla ilgili, nesnel bir ölçüdür. Üretim araçlarını ellerinde tutanlar, burjuvalar, onların ücretle çalıştırdıkları da işçi sınıfı (proletarya) dır. Bu biçimde tanımlanınca bu terimler, toplumsal örgütleri ya da psikolojik durumları değil, belirli insan topluluklarını gösterir.

Bu nesnel anlamda Marx *Alman İdeolojisi*'nde şöyle yazıyor: «Sınıf kişilerin üstünde ve onlara karşı bağımsız bir varlık kazandığından insanlar varolma şartlarının onceden kararlaştırıldığını, hayattaki durumlarının ve kişisel gelişmelerinin sınıfları tarafından tâyin edildiğini, bulundukları sınıflar içinde eridiklerini görüyorlar.»

Sonradan Max Weber'in yaptığı gibi, bu önerme Marx'ın dediğinin anlamını bozmıyacak bir şekilde deneysel olarak da ortaya konabilir. Bir kimsenin değer verdiği şeyleri elde etme imkânları, hattâ değerlerin kendileri bile, kişinin içinde bulunduğu nesnel, ekonomik sınıf durumuna bağlıdır. Birtakım psikolojik düşünce ve tutumlarla ilgili olmaksızın, bu fikir hiç olmazsa istatistik topluluklar için doğrudur.

5. ***Kapitalist toplumda sınıf savaşı, —«doğal» olsun ol***

masın— sınıflar arasında uyumdan daha doğal, daha kaçınılmaz bir durumdur.

Marx'ın doğal uyum ileri süren teorileri reddetmesi kapitalist toplumda çıkar çatışmalarının temel olduğunu doğrular. «Temel» sözcüğüyle, düzen içinde düzeltilmesi mümkün olmayan bir durumu anlamalıyız: Yâni bir kısım çıkarın öteki çıkarlara uymadığı bir durum. Marx ve Marksçıların büyük bir kısmına göre genel ve esas çıkar çatışması mülk sahibi olan ve olmayan sınıfların varlığından çıkıyor. Bu sınıflar farkında olsalar da olmasalar da, aralarında, üretim araçları ile olan ilişkilerinin belirlediği kaçınılmaz bir çıkar çatışması vardır. Yani temel çıkarları arasında bir çatışma vardır.

6. *Kapitalist toplumda işçiler hukuki ya da siyasi haklar ve imtiyazlar elde etmekle sömürüldükleri şartlardan ve ihtilâlci kaderlerinden kurtulamazlar; sendikalar ve işçi partileri ihtilâli olgunlaştırmada faydalıdırlar ama sosyalizm için bir teminat değildirler.*

Orta sınıf demokrasisi her zaman ekonomik eşitsizliklere ve sömürüye dayanır. Onun için Marx durmadan reform hayâllerine karşı uyarımda bulunur ve bu hayâlleri üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki nesnel çelişmeyi hatırlatarak ortaya koyar. Yalnız tek bir çözüm yolu vardır: Emekçiler varlıksız sınıf olarak, mülk sahibi sınıfa karşı yapacakları başarılı savaşla bu nesnel çelişmeyi kendileri çözümlemelidirler. İşçilerin kendileri kapitalist üretim ilişkilerinde kökleşmiş üst yapıyı bütünüyle alt üst ederek yapıcı üretim güçlerini serbest bırakmalıdırlar. Bugün kapitalist düzenin katılığı içinde zincirlerle bağlı duran üretim güçleri o zaman büyük bir ilerleme temposu ile ileri fırlayacaklardır.

7. *Sömürü kapitalizmde bir ekonomik düzen olarak vardır, bu da ihtilâl imkânını arttırmaktadır.*

Ücreti ne olursa olsun kapitalizmde işçi ekonomik bakımdan sömürülmektedir. Marx'ın «artık değer» ilkesinin pratik anlamı budur. Marx'a göre yalnız insan emeği değer yaratabilir. Ama işçi işgücünü kullanarak hesabına çalıştığı kapita-

list tarafından kendisine ödenen ücretin üstünde bir değer yaratmaktadır. Böylece ortaya çıkan «artık değer» kapitalist sınıfın malı olur; kapitalist düzende işçi böylelikle sömürülür.

8. *Sınıf yapısı gittikçe kutuplaşır, dolayısiyle ihtilâl imkânı artar.*

Kapitalist toplumun yapısı şu değişikliklerden geçecektir: (a) Burjuva sınıfından ya da orta sınıftan olanlar azalacak; (b) Ücretli işçilerin sayısı artacak; (c) Toplumun burjuva ve proletarya sınıfları arasında bölünmesi kuvvetlendikçe bütün diğer «ara sınıflar» siyasal alandan koybolup gideceklerdir. Genel olarak Marx, bu «ara sınıflarla» az varlıklı küçük burjuvaziyi göstermek ister. Beyaz yakalılar, yâni memurlar ara sınıfa dahil değillerdir.

9. *İşçilerin maddî yoksullukları da yabancılaşmalarına paralel olarak artacaktır.*

Ücretli işçilerin artan yoksulluğu, yalnız yaşama şartlarından doğan maddî yoksulluk değil, aynı zamanda, yabancılaşmadan meydana gelen ruhsal çöküntüdür de. bu iki şeyi birbirinden ayrı tutmak ve ruhsal yabancılaşmanın Marx'a daha önemli göründüğünü hatılamak gerekir. Maddesel hayat şartları yükseltilse bile yabancılaşma yerinde kalabilir, hattâ artabilir de. Ama sonraki Marksçıların çoğunun ruhsal çöküntüye, insanlarm iş hayatlarmdan soğumalarına önem vermelerine rağmen Marx işçilerin her iki bakımdan da daha fazla ıstırap çekecekleri kanısındaydı.

Öyle sanıyorum ki bu yabancılaşmayı, bugün Amerika Birleşik Devletlerindeki endüstri ruhbilimcilerinin «iş hoşnutsuzluğu» dedikleriyle bir saymak Marx'ı yanlış anlamaktır. Marx'ın bu zor anlaşılan yabancılaşma kavramının arkasında, herhangi bir işte mevcut olması gerektiğine ve ancak sosyalist bir toplumda gerçekleşeceğine inandığı bir amaç bulunmaktadır.

Marx'a göre kapitalist bir düzende ücretle çalışmak insanların ihtiyaçları olan şeyleri elde etmek için gösterdikle-

ri bir faaliyettir. Bu faaliyet uzak amaçlar için girişilen ve tek başına ele alındığında doyurucu olmayan bir faaliyettir İnsanlar kendi işlerine karşı yabancılaşırlar; kendilerinin dışında olan toplumsal şartların zorla yüklediği iş faaliyetleri ile insan arasındaki mesafe açılır. Bu, benliği geliştirmek için bir yol değil, tersine benliğin acı bir inkârıdır. Fiziksel ve ruhsal enerjilerini yaptıkları işle «diledikleri gibi geliştiremez»ler; fiziksel bakımdan kendilerini yitirip ruhsal bakımdan yıkarlar.

Bundan başka, işçi, çalışmasının denetimini o işin sahibine verir: «İş kendi işi değildir, başkası için yapılan bir iştir... İşçi işinde kendisine değil, başka birine aittir.» İnsanlar işteyken benliklerine sahip olmazlar, ancak boş zamanlarında kendilerini bulurlar.

Son olarak iş özel mükiyetin yaratılmasına yol açar; işin ürünü başka birine aittir. İşçi kendisini bu üründe eritir; ne kadar çok çalışırsa ürün o kadar fazladır ama kendisinin değildir. Bu yüzden özel mülkiyet işçiyi yabancılaşmaya sürükler. Yani işe karşı yabancılaşma ile özel mülkiyet düzeni birlikte gider.

Ekonomik sömürü ile elele veren yabancılaşma yoksulluğa ve zamanla proleteryanın kendi bilincine ulaşan bir sınıf olarak ortaya çıkmasına yol açar.

10. *Bilinçsiz (kendince) bir sınıf olan ücretli işçiler, kendi-için sınıf (bilinçli sınıf) haline gelecektir.*

İlkin, işçi sınıfı nesnel bir vakıadır. Kalabalık bir insan küme'sidir. Ekonomi içinde onu tanımlayan bir yeri vardır.

Sınıflaşmanın ikinci devresinde bu sınıfın üyeleri bir sınıf haline gelmelerinin bilincine erişip ortak durumlarının ve kapitalist toplumu değiştirme veya muhafaza etme konusundaki rollerinin farkına varırlar. Böyle bir sınıf bilinci «Sınıf» teriminin nesnel tanımına dahil değildir. Bu bir tanım değil bir dilektir. Marx'a göre bu sınıfların üyeleri arasında gelişecek olan bir şeydir. Nasıl gelişeceğini, niçin gelişeceğini açıkladığı

kadar iyi açıklamıyor: Çünkü, yaptığı sınıf çözümlemesine göre, iki sınıfın çıkarları nesnel ve giderilmesi imkânsız bir çatışma içinde olduğundan bu sınıfların üyeleri en sonunda kendi çıkarlarını farkedecekler ve onların peşinden koşacaklardır

Birinci önermede belirtildiği gibi, fikirleri ve ideolojivi bir toplumun ekonomik temelleri biçimlendirir. Proletaryanın da sınıf bilincine varması bu kurala uyacaktır. İnsanların benimsedikleri, kendilerine malettikleri düşünceleri, yaşadıkları çağ ve içinde bulundukları sınıfın yeri şekillendirir. Ama evrensel ve şaşmaz bir ilişki söz konusu değildir. Bir toplumu yöneten sınıfın düşünceleri genel olarak o çağa hâkim olan düşüncelerdir. O hâkim sınıftan olmayıp onun gerek gerçekler, gerekse kendi çıkarları ile ilgili tanımlamalarını kabul edenler «yanlış bilinç» içindedirler. Ama zamanı gelince proletarya doğru bir sınıf bilincine erişecektir.

İşçilerin sınıf bilinci gittikçe artacak ve görüşleri gittikçe uluslararası bir nitelik kazanacak. Bu ekonomik ve psikolojik değişmeler kapitalizmin kurumsal ve teknik gelişmesi sonucu olarak ortaya çıkıyor. Bu gelişme içinde proletarya ulusal bağlılığını bırakacak ve ulus ayırımı gözetmeksizin kendi sınıfına bağlanacaktır. Üretim ilişkileri gibi ulusculuk da onların gerçek çıkarlarını gemlemektedir. Bu çıkar üretim güçlerinin serbest bırakılmasını amaçlar.

11. *İhtilâl için fırsat, ancak, nesnel şartlarla öznel hazırlık bir araya geldiği zaman çıkar.*

Marx'ın görüşüne göre, ne başarılı bir ihtilâl için gerekli olan nesnel şartlar, ne de proletarya sınıfı içinde ihtilâl yapma eğilimleri sürekli olarak artar. Her ikisi de nesnel şartların gelişmesi ve bunların doğurduğu siyasal ve psikolojik şartlara göre artıp azalır. Marx bazan ihtilâlci sınıf mücadelesinin öznel unsuru, bazan da meselenin temelinde bulunan nesnel gelişmeler üzerinde durur. Meselâ 1850'de şöyle yazıyor:

«Bugünkü genel refah şartları altında burjuva toplu-

munun üretim güçleri bu burjuva şartları altında mümkün olan en hızlı biçimde gelişirken gerçek bir ihtilâlin olabileceğinden söz edilemez. Böyle bir ihtilâl ancak iki unsur, çağdaş üretim güçleri ve burjuva üretim biçimleri birbirleri ile çelişmeye düştüğü zamanlarda mümkündür.»

Proletarya sınıfı, bu işi kendine özgü ihtilâlci yolla yapmak zorundadır, ama başarıya ancak elverişli nesnel şartlar altında erişebilir. Ergeç irade ve şartlar birleşecektir. Daha önce işaret edilmiş birçok eğilim bunu kolaylaştırıyor. Bunlara ek olarak başka bir kural daha proletarya ihtilâlinin geleceğine işaret ediyor:

12. *Ekonomik düzen içinde bir sınıfın fonksiyonel lüzumu o sınıfın bütünüyle toplum içinde siyasal üstünlük kazanmasına yol açar.*

Marx'ın bu söylenmemiş önermesi öyle sanıyorum ki Marksçı iktidar teorisinin temelinde bulunan varsayımdır. Bu önermeye dayanarak kapitalistler asillerin, kapitalizm de feodalizmin yerine geçti. Marx aynı şekilde proletarya sınıfının burjuva sınıfının yerine, sosyalizmin de kapitalizmin yerine geçeceğini düşündü. Bir zamanlar yaptıkları iş dolayısiyle yerleri doldurulamaz olan yöneticilerin bugün böyle bir niteliği yoktur. Kapitalist düzenin gelişme akışı içinde burjuvazi kendisinden önceki asiller sınıfı gibi asalaklaştı. Bunun önüne geçemezler. Bu onların alın yazısıdır. Onun için de mahkûm olmuş durumdadırlar.

13. *Sınıf bölümüne dayanan bütün toplumlarda devlet mülk sahibi sınıfların zor ve baskı aracıdır.*

Tabiî, bu sonuç şimdi sözü geçen iktidar teorisinden ve üst yapıyı ekonomik şartların şekillendirdiği düşüncesinden çıkar. Devlet bir sınıfın âleti olarak görülür. İleri kapitalizmde bu sınıf ekonomik bakımdan çökmeye başlamış bir sınıftır. Devleti elinde zor ve baskı âleti olarak tutan sınıf artık ekonomik bakımdan ilerleyen bir sınıf değildir. Fonksiyonel bir zorunluğu da yoktur. Ama gene de iktidarı elinde tutmaktadır. Onun için gittikçe daha fazla zor ve baskı kullanmak

zorundadır.

14. *Kapitalizmde ekonomik buhranlar birbirini kovalar. Bu buhranlar gittikçe şiddetlenmektedir. Böylece kapitalizm son buhrana doğru —proletarya ihtilâline doğru— ilerliyor.*

Proletarya sübjektif bakımdan hazır hale geldikçe kapitalizmin objektif işleyiş şekilleri, sistemi gittikçe şiddetlenen buhranlara sürüklüyor. Kapitalist düzeni çepçevre saran bu ekonomik çelişmeler buhranların artmasını kaçınılmaz hale getiriyor. Bu gelişim kapitalizmin temeli değiştirilmeden önlenemez. Buhranlar bu düzenin yapısından doğuyor.

15. *Kapitalizm sonrası toplum önce bir geçiş devresinden geçecektir ve bu proletarya sınıfının diktatörlüğü olacaktır; ondan sonra toplum gerçek komünizmin yerleşeceği, daha yüksek bir düzeye geçecektir.*

Marx'a göre hiç kimse kapitalizm sonrası toplumun nasıl olacağını kesin olarak bilemez. Yalnız ütopistler ve hayâlperestler gelecek hakkında çok ayrıntılı plânlar çizer. Marx idealler öne sürmekten hoşlanmadığı gibi geleceğe ait kesin ayrıntılar üzerinde durmayı da sevmez. Her iki tartışmayı da Marx «yersiz» ve «gerçekçi olmayan» anlamına «ülkücü» olarak görür. Yine de bu konu ile ilgili yazılarında ve kitaplarında, özellikle *Gotha Programının Tenkidi*'nde Marx'ın gelecekteki topluma ait düşüncelerini bulmak mümkün.

Geçiş devresine ihtilâl devresi de denebilir. Mülk sahibi olan sınıfın elinden hakları alınacak, kapital sahiplerinin devleti yıkılacak, ekonominin rasyonel bir şekilde plânlanabilmesi için üretim araçları topluma devredilecek. Bu ilk devrede toplumun yönetiminden ve düşmanlara karşı savunmasından bir ihtilâlci proletarya diktatörlüğü sorumlu olacaktır. Bu, her halde Marx'ın 1871 Paris Komünü'nü benzettiği şekle uygun birşey olacaktır. Hâlâ «eski düzenin damgasını doğuştan taşıyan yeni toplumu, eski kapitalist toplumun birçok kalıntıları kısıtlayacaktır.» Fakat tarih o noktada bitmeyecek. Daha yüksek bir düzeye —komünizm toplumuna— geçecek; bu toplumun ortaya çıkan ilk özelliği, ihtilâlci sınıf olan proletar-

yanın (sadece bir ücretliler topluluğu değil), nüfusun «ezici bir çoğunluğu» kapsaması olacak. Proletarya sınıfı ulus haline geleceğinden ulus içinde sınıf ayrılıkları ve kavgaları olmayacak. Bundan başka kapitalist düzendeki şekliyle insanları şekilsizleştiren emeğin ihtisaslaşması da ortadan kalkacak. Beden ve fikir emeği arasında eskiden kalma zıtlık, şehir ve köy arasındaki çatışma kalmıyacak.

İkinci olarak, devlet ortadan kalkacak, çünkü devletin tek görevi sömürülen sınıfı baskı altında tutmaktır. Proletarya sınıfı pratikte bütün nüfusu içine alacaktır. Böylece proletarya artık bir sınıf olarak kalmıyacak ve devlete ihtiyaç olmayacaktır. Üretimdeki anarşinin yerini bütünü kapsayan rasyonel ve düzenli bir plânlama alacak, ancak bu ikinci devre kapitalist düzenin son izlerini de ortadan kaldırıp kendi ekonomik temelini kurduktan sonradır ki, toplum kapitalist düzendeki ilkelerden apayrı ilkelere yönelmeğe başlıyacaktır. Ancak ondan sonra insanın insana hükmetmesi son bulacak. İnsan tabiatı yönetecek. Devlet kuvvetinin yerini halkın otoritesi alacak; Komünist toplumun «herkes kabiliyeti kadar çalışacak, herkese ihtiyacı kadar verilecek» ilkesi ancak ondan sonra uygulanabilecek.

16. ***İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparsa da yapış şekilleri ve tarihin aldığı yön ekonomik temellerin şartlarına bağlıdır. Tarihin akışı kaçınma imkânı olmayan bir şekilde yapısıyla sınırlanmıştır.***

Marx'ın çizdiği tarihsel toplum şemasında değişme aracının sosyalist ülkülerle temelden bağıntılı olduğuna işaret etmiştim. Önemli önermeleri ve dilekleri bu tarihsel aracın gelişmesi ve bu gelişmenin ihtilâlci sonuçlarıyla ilgilidir. Bu temel görüşü ele alınca iki genel yorumlama sorunu ile karşılaşırız: (a) Genel olarak Marx tarihsel gerekirciliğe inanıyor mu? (b) Temel itici gücün işleyiş şekliyle ilgili olarak kapitalist toplumda ekonomik faktörün tayin edici unsur olduğunu mu iddia ediyor? Bu sorular tahmin edileceği gibi tekrar tartışma konusu olmuştur; Marx'dan sonraki Marksçı-

lar ve özellikle Lenin için, bu sorunlar büyük bir siyasal önem kazanmışlardır. Parti'nin ana stratejisi bu sorulara verilen değişik cevapların ışığı altında tartışılmıştır.

Benim her iki soruya da cevabım, evettir. Klâsik Marksçılıkta insanlarm tarihi nasıl yarattıkları hakkında yalnız bir genel teori vardır: Marx'ın diğer belirli teori ve düşünceleri ancak bu teorinin ürünü olan terimler çerçevesinde anlam taşırlar. Tarihin yapılışı hakkındaki bu teori kısaca şöyledir:

> her insan bilinçli olarak dilediği sonuçlar için çalışır ve tarihi meydana getiren de bu değişik yönlere yönelmiş pek çok iradenin sonucu ve bunların dış dünya üzerindeki türlü türlü etkileridir. Tarihte faaliyet gösteren bireysel iradeler çoğu zaman istediklerinden büsbütün ayrı sonuçlar verirler; hattâ çok kere zıt sonuçlar verirler: Böyle olunca, kişisel saiklerin genel sonuç karşısında önemi ancak ikinci derecede kalır. Öte yandan şu soru da ortaya çıkıyor: Bu saikleri harekete getiren kuvvetler nelerdir? Harekete geçen bu insanlarm beyninde bu saikleri yaratan tarihsel nedenler nelerdir?» (*).

Daha sonra göreceğimiz gibi, Marksçılığın tarihsel gelişimi içinde her zaman, tarihin kaçınılmaz birşey olduğunu ileri süren görüşle, tarihi insanların iradelerinin yarattığını ileri süren görüş arasında sürekli bir gerginlik, çatışma vardır. Marx'ın bu konu hakkında apaçık yazdıklarını «yeniden yorumlayarak», ya da «açıklayarak» bu gerginliği azaltmağa çalışmanın verimli olmayacağını sanıyorum. Temel ilkeye dayanarak kararlarını haklı göstermek zorunda olan siyaset adamları bunu yapmak ihtiyacını duyabilir. Bizim buna ihtiyacımız yoktur. Asıl şekli olduğu gibi muhafaza etmeğe çalışıp klâsik Marksçılıktan ayrılışları «ayrılış» diye adlandırmak daha iyidir.

Belgelere dayanan delillerden başka Marx'ın aşağıdaki

(*) F. Engels, LUDWIG FEUERBACH (New York, 1935) s. 58-59.

nedenlerden ötürü bir gerekirci (determinist) olduğunu sanıyorum:

(a) Tarihsel faktör sorunu çok açık bir şekilde tarihsel zorunluluk sorununa ve sosyalizmin ülküsüne bağlıdır. Yazılarından yapılan aktarmalar bu noktayı ne kadar belirsiz hale getirirse getirsin, klâsik Marksçılığın ütopist sosyalizm ve liberalizmden kesin olarak ayrıldığı nokta budur. Belki de Marx ütopist sosyalizm ve liberalizme hücum ederken özellikle bu zorunluluk düşüncesi üzerinde duruyor. Durum ne olursa olsun, bence asıl önemli olan bu görüşü savunmasıdır. Niçin savunduğu o kadar önemli değil.

(b) Yoksa, Marx'ın ülküler öğütleyen bir insan olmayı kabul etmemesi ve geleceğin toplumu hakkında herhangi bir görüş ileri sürmekten kaçınması bir anlam ifade etmez. Kendi gördüğü şekilde bir tarihsel zorunluluğa gerçekten inandığı için sosyalizmi bir ülkü, bir program, çeşitli araçlar arasında bir seçim, ya da bir siyasal karar konusu olarak incelemiyor. Sosyalizmi bir bilimsel araştırma konusu olarak ele alıyor.

(c) Marx insanları bir takım yeni ahlâkî amaçlar etrafında toplamayı denemedi, çünkü proletaryanın nasıl olsa zamanla onları kendiliğinden kabul edeceğine inanıyordu. Sonuç olarak denebilir ki, bilinci sosyal varoluş belirlendirir. Tarihsel gelişmeler bu amaçları insanların bilincine aşılayacak ve sonra insanlar hareketlerini bunlara dayayacaklardır. Kişinin pek az seçme hakkı var. Bilinci tam olarak belirlenmemiş olsa bile yapacağı seçim sınıf durumu ve bu durumun yarattığı bütün dış etki ve sınırların ağır yükü altındadır.

(d) Tarihsel açıdan, ilerleme düşüncesi tam olarak Marksçılığın bir parçası haline getirilmiştir. Marx bu düşünceyi proletaryanın gelişiminde yeni bir yörüngeye oturtur. Bu davranış, ilerlemeleri ve gerilemeleri ahlâk bakımından değerlendirmenin ölçüsü haline gelir. Gerilemekte olan kapitalizmde görülen önemli eğilimler ile ilgili teorileri ve mizacı

bakımından Marx genellikle iyimserdir (*).

17. *Birinci önermede belirtildiği gibi toplumsal yapı ekonomik temel tarafından tâyin edilir; öyleyse o toplumsal yapının tarihsel akışını da bu ekonomik temeldeki değişiklikler tâyin eder.*

Bu noktayı sona bıraktım, çünkü üzerinde derin fikir ayrılıkları olan bir konudur bu. Bazı Marksçılar arasında Marx'ın ekonomik gerekircilliğini (determinizmini) nitelendirerek onu «savunmağa» çalışmak eğilimi görülmektedir. Bunu ya Engels'in daha sonraları mektuplarında çeşitli faktörlerin birbirlerini etkilemesi konusunda yaptığı gibi yaparlar, ya da bunun karşısına, herşeyin herşeyi karşılıklı olarak etkilediği ve hiçbir neden-sonuç bağlantısının artık ayırdedilemediği belirsiz bir sosyolojik pluralizm çıkararak yaparlar. İki tartışma biçimi de, «diyalektik maddeciliğin» çok karmaşık terimleriyle ortaya konsa bile inandırıcı, ya da yararlı görünmüyor. Bundan başka teoriyi bu şekillerle sulandırmak, onu ister yeterli isterse yetersiz olsun bir teori olmak niteliğinden yoksunlaştırarak tam bir belirsizliğe götürmektir.

Marx ekonomik gerekircilik ilkesini çok açık olarak ifade etmiştir. Bu, eserlerinde kullandığı terimlerden de bellidir ve bütün olarak ele alındığında eserlerine uyar. Özellikle kendisinin iktidar teorisi, devlet anlayışı, oldukça basit gözüken sınıf kavramı (proletaryayı tarihi yapan bir araç olarak görmesi de) ve bu fikirleri kullanışı da bu gerçeği gösterir. Birbirlerini etkileyen çeşitli faktörler arasında bir dereceye kadar serbestiye izin verdiğini Engels gibi biz de ka-

(*) Liberalizm ilerleme hakkındaki eski görüşlerine rağmen tarihsel zorunluluk fikirleriyle artık uyuşmuyor. Böyle kavramlar, liberalizmin en temel ilkesi olan kişinin özgürlüğü ilkesiyle ve özgür örgütlenmenin övülmesi ile açıkça çelişme halindedir. Daha sonraki liberal —hiç olmazsa liberalizmin daha iyice bilinçli temsilcileri— ilerleme hakkında kötümser olmak eğilimindedirler; sonraki Marksçılar böyle değildir.

bul edebiliriz. Yine kabul edilebilir ki Engels, ekonomik faktörlerin etkilerini gösterebilmeleri için esnek bir zaman payı bırakmıştır. Ama sonunda —ve bu «son» genellikle çok uzakta değildir—tarihsel değişimin «en temel», en son, genel ve yaratıcı nedenleri ekonomik etkenlerdir.

Marx için, «ekonomik gerekircilik», kişilerin hayatında, ya da tarihte en önemli kuvvetin para hırsı, servet peşinden koşma ya da ekonomik kazançları hesaplama olduğu anlamına gelmez. Aslında bu fikir herhangi bir saikle doğrudan doğruya ilgili değildir. Tarihte ve insan hayatlarında saikleri yaratan ve yaşatan sosyal ortamla —yani sınıf— ile ilgilidir. Marx'ın sözettiği nedenler insanları harekete getiren saiklerin arkasındaki nedenlerdir. Bu noktayı Marx'ın tarihin yapılışı hakkında çizdiği şemaya bakarak anlamalıyız: «Marx bireysel istekleri kendi başlarına incelemeksizin, bu isteklerin yarattığı sonuçların nedensel niteliklerini inceliyor; *Sosyal* olayların altındaki kanunları araştırıyor. Bu kanunların bireysel bilinç olayı ile ilişkilerine aldırış etmiyor». (*)

Klâsik Marksçılığın ana çizgileri bunlardır. Bu ana çizgiler özet olarak, olgunlaşan bir kapitalist toplumun bir şemasından ve bu toplum ile bu toplumda yaşayan insanların nasıl değiştiği hakkındaki teorilerden ibarettir. Bu toplumda üretim araçlarının sahipleri kişiler olup, bu araçlar kâr sağlamak için kullanılırlar; nüfusun geri kalan kısmı servet sahiplerinin verdiği ücretle çalışır. Bu toplum değişmekte olan bir toplumdur, çünkü üretim güçleri, ekonominin servet sahipleri ve onların devleti eliyle örgütlenmesi yüzünden gittikçe artan bir çatışmaya düşerler.

Kısacası, toplumun ekonomik temelindeki gelişmeler —özellikle ekonomik çelişmelerin ortaya çıkması— toplumun bütün kurumlarında ve ideolojilerinde değişiklikler yaratıyor Gittikçe daha sık buhranlara, insanın insanı gittikçe daha çok sömürmesine yol açan bu çelişmeler, olgunlaştığı zaman ka-

(*) Nikolai Bukharin, ECONOMIC THEORY OF THE LEISURE CLASS (New York, 1927) s. 40.

pitalist düzeni altüst edecek tarihsel aracın gelişmesini sağlıyor. Bu araç, kapitalist düzenin içinde, yalnızca bir ücretli işçiler topluluğu olmaktan çıkıp başlıbaşına birleşik ve bilinçli bir sınıf olarak ortaya çıkan ve kendi ortak çıkarlarının farkında olan ve bu çıkarları elde etmek için gereken ihtilâlci yolu gören proletarya sınıfıdır.

Objektif ya da kurumsal çatışmalar kapitalist düzende bir gerçektirler, ama daha henüz mülk sahipleri ile işçiler arasındaki sınıf mücadelesini tam olarak yansıtmazlar. Bugün için yalnız temel çıkarlarıyla ilgilenen bir azınlık olan işçiler, gittikçe daha fazla sömürülecekler, yabancılaşmaları, yoksullukları gittikçe artacak ve daha çok örgütlenecekler; saflarındaki insanların ilgilenmeğe başladıkları şeyler insanların yararına olan şeylerle uyuşmağa başlayacak ve işçilerin sayısı gittikçe artacak. İşçiler, gerçek ve uzun vâdeli çıkarları için çalışarak, «büyük çoğunluğun kendi bilincine varmış bağımsız hareketi» haline gelecekler. Benliklerinin gerçek bilincine varacakları, çünkü insan benliğinin bilinci insanların kendi iradelerinden bağımsız olarak girdikleri üretim ilişkileri tarafından değiştirilmektedir. Benliklerinin bilincine vardıktan sonra da, «ekonomik temelin üstüne yaslanan yöneticiler sınıfı tabakası havaya uçurulmadıkça» (*) kendi çıkarları uğruna çalışamayacaklar, yükselemeyeceklerdir.

Bundan ötürü, Marx'a göre, kapitalizm olgunlaşıp proletarya sınıfı hazır olunca, yani zamanı gelince proletarya sınıfının siyasal bakımdan en uyanık üyeleri ihtilâl yapacaklardır. O zaman bütün burjuva kurum ve eserleri yerle bir olacak. Sonunda sosyalizmin kapitalizm sonrası toplumu Komünist özgürlük düzeyine dönüşecek.

Marx'ın, insan faaliyetinin insancıl olan ve olmayan bütün yönlerini kapsayan görüşü, saf akıl ve parlak düşünce atlamalarıyla doludur; hem bir çözümleme, hem bir kehanet, hem yeni bir yol ve yön, hem bir tarih, hem de bir programdır. Marx'ın fikirleri, «bütün bir toplumsal düzene, onun yöneti-

(*) Löwith, a. k. s. 41

cilerine, ideologlarına, kendi istekleriyle onun kölesi olanlara, hayatlarını ona bağlamış olan herkese karşı yöneltilmiş, şimdiye kadar görülmemiş derecede korkunç, sürekli ve mükemmel bir suçlamadır.» (*).

Marksçılığın ana çizgileri daha ortaya konmadan, tarihi yaratmak hevesine kapılanlar Marksçılık üzerinde düzeltmeler yapmaya başladılar. Ondan sonra politikacıların istekleri ve tarihsel olayların teoriye durmadan başkaldırması bu görüşteki düşünce yapısının güzelliğini, temelinde yatan siyasal heyecanı körleştirmeğe başladı.

(*) Isaiah Berlin, **KARL MARX** (New York, 1959), s. 21.

ELEŞTİRİCİLER İÇİN KURALLAR

1

Eleştiriciler, çok kere, Marx'ın Marksçılığını sonraki Marksçıların fikirleriyle karıştırırlar, siyaset ve düşünce düzeyinde aralarındaki ayrılıkları görmezlikten gelirler.

Marksçılığın uygulayıcılarına ve eleştiricilerine bakılarak bir sonuç çıkarmak gerekirse en azından üç Marksçılık tipi var gibi görünüyor: Kaba Marksçılık, Bilgiç Marksçılık ve Açık Marksçılık.

Kaba Marksçılar (görmüş olduğumuz gibi) Marx'ın siyasal felsefesinin belli bazı ülküsel yönlerine sarılırlar ve bu parçaları bütün olarak kabul ederler. Bu tutum, eleştiriciler için olduğu kadar, taraftarlar için de doğrudur. Burada bu tip hakkında daha fazla birşey söylememize lüzum yoktur.

Bilgiç Marksçılar çok daha karmaşıktırlar. Onlar Marksçılıkla herşeyden evvel bir toplum şeması olarak ve bu şema-

nın yardımıyla geliştirilen teoriler ile ilgilenirler. Teorilerin deneysel istisnalarına ikinci derece önemli şeyler gözüyle bakılır, genel şemayı değiştirmemek amacıyla bu istisnaları izah için yeni teoriler meydana getirilir. Sonra bu teoriler geri götürülüp Marx'ın metinlerine yakıştırılır. Varsayımlar ekleyerek bir teoriyi kurtarmak her zaman mümkündür; eğer teori doğru olarak kabul edilirse ondan ayrılan olaylar için izahlar bulunabılır ve bu istisnaların «gerçekte» teori ile çelişmeye düşmedikleri ileri sürülür. Şüphesiz bunların bazıları yerinde çabalardır. Yapılan iş sadece teorinin işlenip daha iyi bir hale sokulmasıdır. Ama, ek varsayımların çok hantallaştığı, teoriden ayrılan olayların çok yoğunlaştığı öyle bir an gelir ki teorinin bütünü, dahası şema kullanılmaz hale gelir. Bu noktada Marksçılık hiçbir işe yaramayan ve ilerlemeye karşıt olma anlamına «bilgiç» olur.

Meselâ: Bilgiç Marksçı der ki: (1) İleri kapitalist toplumlardaki ücretli işçiler ihtilâlci değildir, hattâ onlar henüz sınıf bilincine erişmiş bir proletarya bile değildirler. (2) Ama, diye devam eder bilgiç Marksçı, bu, yoğun kapitalist propagandası, işçi sendikalarına hâkim olan ve işçileri yanlış yola sürükleyen önderler, emperyalist kuvvetler tarafından satın alman «işçi aristokrasisi», Sosyal Demokrat işçi partilerini yöneten hainler yüzünden böyledir.

Bu gerçeğin kabul edilmesi (önerme 1) temel teorinin, yani işçilerin proletaryalaşması teorisinin, yanlış olduğunu ispat ediyor gibi görünüyor; ama ek açıklamalar (2) teoriye dahil midir, yoksa yeni teoriler midir? Açıklamalar, üst yapının bir parçası olarak kültürel faktörlerin siyasal ideolojilerin ortaya çıkışlarında kesin ve, bir ihtimalle, bağımsız rollerine işaret ediyor. Temel ve üst yapı arasındaki uzlaşma sorunu, bir ekonomik sınıfın hayatında politik ve sosyal örgütlenmenin rolü, tekelci kapitalizmin ekonomik bir sistem olarak dayanıklılığı ve bunun bir toplum tipi olarak siyasal tutarlılığı, nihayet ücret karşılığı çalışanların meslekî ve gelir farklılaşmalarının sınıf kavramında daha dar kategorilere yol açacağı hususunda Marx'ın beslediği umut-

lar, aynı kültürel faktörlerin etkenliğe sahip olduklarını gösteren işaretlerdir. Bunlar en azından temel teoride aşırı derecelerde değişiklik yaratan konulardır.

En bilgiç Marksçıların üslûbu, Marx'ın öngörülerini, gelecek hakkında deneysel önermeler olarak değil, onun şemasına yakın terimlerle hep «öteki şartların değişmemesi» şartı ile ele almalarına yol açıyor. Meselâ gittikçe artan yoksulluk teorisinin ortaya konduğu *Kapital*'in birinci cildinde, Marx'ın sonraları daha deneysel unsurlar kattığı soyutlaştırılmış bir şema görürler. Böylece Marx'ın gittikçe artan yoksulluk konusunda gerçekten yanılmadığı sonucuna varırlar. Bu bir karışıklıktır ve şaşırtıcı bir metoddur. *Yalnızca* Marx'ı tarihî bir şahsiyet ve dikkatli bir düşünür olarak değerlendirmek ve övmek için kullanılırsa genel olarak doğrudur. Marx'ın ortaya koyduğu eserin, bugünkü toplumun herhangi belli bir yönü ile bağıntılı olduğunu iddia veya imâ etmek için kullanılırsa doğru değildir ve şaşırtıcıdır.

Bilgiç Marksçılar zamanlarının Marksçı eylemine düşünce bakımından olduğu kadar siyasal bakımdan da bağlıdırlar. Onun için, «Marksçılığa» Marx'tan önceki ve Marx'tan sonraki bütün toplumbilim geleneğini katmak eğilimindedirler. Bazıları Marx dışında pek az şey bilir; Marx'ın büyük eleştirisinin bir bütün olarak toplumbilim geleneği içinde çok önemli bir nokta, ama yalnız bir nokta, olduğunu görüp kavramamışlardır. Onlar için, üstünde durulmağa değer bir «toplumbilim» yoktur; yalnız Marksçı toplumbilim vardır. Böylece, Marksist fikirleri yeni olaylara uydurmak için uzatıp, bükme ve Marx'ın genel şemasını belirli teorilerle karıştırma eğilimindedirler. Marx'ın kullandığı terimlerin açık seçik olmadığı ve resmen yetersiz olduğu apaçık göründüğü zamanlarda bile çoğunlukla onlardan vazgeçmeye yanaşmazlar. Bu düşünüş biçiminin en iyisi bile sıkıcıdır ve çözümlemeyi gereksizce engeller. En kötüsü, Marksçılığın düşünmenin ve araştırmanın yerini alan bir şey, bilgiçce bir slogancılık olmasıdır.

Açık Marksçılar (Marx'ın fikirleri ile uyuşma halinde olsun, olmasınlar) Marx'ın kendi geleneği içinde çalışırlar.

Marx'ı ve daha sonraki bir çok Marksçıyı, sosyolojik düşüncenin klâsik geleneğinde ayrılmaz bir parça olarak görürler. Marx'ı Ondokuzuncu Yüzyılın herhangi bir önemli şahsiyeti gibi, bir bilim adamının yapacağı biçimle incelerler; Marksizmin daha sonraki her dönemini tarihsel bakımdan belli bir dönem olarak ele alırlar. Temelde Marx'ın eserlerinin 19 uncu Yüzyıl toplumunun izlerini taşıdığını kabul ederler, fakat Marx'ın genel şemasının ve düşünce biçiminin kendi entellektüel yapılarının temel unsuru olduğunu ve bugünün sosyal sorunlarını çözümlemekte önemlerini sürdürdüklerine de inanırlar. Meselâ Isaac Deutscher'in biografilerinde ve Sovyet Dünyasını çözümlemesinde ve Joan Robinson'un *Essay on Economics and Marxism* denemesindeki görüşleri budur Bu denemede de, elbetteki, savunulan görüş bu olacaktır.

Açık Marksçıları tanımlamak için gösterilen çabalar, Edward Thompson'm *Marksçılık Taraftarları* deyimi, George L. Mosse'un *Yürekten Marksçı Olanlar* sözü ve birçok yazarların, katı ve bir kurum haline sokulmuş Marksçılığın karşıtı olarak kullandıkları *Marksçı gelenek* gibi terimleri kapsar Açık Marksçılar arasında (listenin tamam olmadığı unutulmamalı) son yıllarında William Morris, Antonio Gramsci, Rosa Luxemburg, G.D.H. Cole, Georg Lukacs, Christopher Caldwell, Jean Paul Sartre, gene son yıllarında John Strachey, Georges Sorel, Edward Thompson, Lezlo Kolokowski, A. Williams, Paul Sweezy ve Erich Fromm gibi çeşitli düşünürler vardır.

Siyasal bakımdan, Açık Marksçılar genellikle, kaybedenler safında yer almışlardır. Şu ya da bu şekilde Parti yüzünden zarara uğramış olabilirler, ama yine de Açık Marksçılar olarak aslında Partinin dışında kalmışlardır; Marksçı sayılmamışlardır. Siyasal eylemci değil, sadece nazariyeci olabilmişlerdir. Ve bir ayırım noktası daha var (ki insandan insana değişir): Bu da entellektüel yönden yapılan ayırımdır. Açık Marksçılar eserlerinde Marksçılığın özellikle genç Marx'ın insancıl yönüne ve üst yapının tarihteki rolüne önem vermişlerdir; tarihin yaratılmasında temellerle üst yapının birbir-

lerini *karşılıklı etkilemelerini* küçümsemenin insanı Feuerbach'ın soyut bir durumuna dönüştüreceğine işaret etmişlerdir. Marx, Feuerbach'ı, bu bakımdan eleştirmişti. Açık Marksçılar, Marksçılık yorumlamalarında ve uygulamalarında (dogmatikliğin tersine) «açık düşünceli» davranmışlardır. «Ekonomik gerekirciliğin» aslında bir derece meselesi olduğuna dikkati çekmişler ve Marx'ın bunu yazılarında, özellikle tarihsel denemelerinde, bu biçimde kullandığını iddia etmişlerdir. Herhangi bir Tarihsel Gerekircilik Kuralına ve dolayısiyle kişinin sorumluluğu olmadığı düşüncesine karşıt olarak tarihin yaratılmasında insanların iradesi —özgürlüğü— üstünde durmuşlardır.

Kısacası, Marx'm eserlerindeki —ve tarihin içindeki— çözümlenmemiş gerginliği ele almışlardır: Hümanizm ile gerekircilik, insanın özgürlüğü ile tarihsel gerekircilik arasındaki gerginlik üzerinde durmuşlardır.

Açık Marksçılar ile Marx ekolünde eserler veren diğerleri arasındaki ayırım hiçbir zaman kesin bir sınıflandırma değildir: Bir insan iki sınıfa da sokulabilir. Bir insan değişik roller oynarken (ideolojik ya da teorik) değişik zamanlarda, veya aynı anda her iki sınıfa özgü bir tutum gösterebilir. Meselâ ilerde göreceğimiz gibi Lenin'in ve Trotsky'nin durumu özellikle bu bakımdan kesin olmaktan uzaktır. Stalin'in tutumu böyle değildi: Hiçbir anlamda ya da hiçbir zaman açık bir Marksçı olmadı. Öte yandan, bugün bilimsel tutumlu bir çok Marksçının durumları da kesinlikle ortadadır: Gerek siyasal, gerekse entellektüel açıdan açık Marksçıdırlar. Başka birşey değillerdir.

Açık Marksçılar, büyük zorluklarla da olsa dünya sorunlarıyla yüzyüze gelmişlerdir. Kolay çıkış yollarını seçmek ellerinden gelmez. Ama bu kitapta bu gibi kimseler ele alınmamıştır. Yaptığım seçmelerde iktidarı eline geçirmiş, ya da buna çok yaklaşmış Marksçılar üstünde durdum. Kaybedenlere değer verilmediği anlamına gelmez bu; insan bir kitapta ancak bu kadarını yapabilir.

2

Bilginlerin «Marksçılığa» karşı tutumları arasında önemli ayrılık, Stalinciliğin uygulamalarını ve sloganlarını Marx'ın ilkelerinin bir devamı olarak mı, yoksa onlardan ayrı, ahlâkî ve siyasal bakımdan bir ihânet ve doktrin bakımından bir yanlışlıklar dizisi olarak mı ele almak gerektiği düşüncesinde ortaya çıkar. Ayrılıklar çoklukla «sosyalizm» sözcüğü çevresinde dönüp dolaşır. Sovyetler Birliği bugün sosyalist midir, değil midir? Daha genel olarak, sosyalizm nedir ve ne değildir.

Siyasal felsefeleri incelemede kullanılmak üzere ortaya atılmış ölçülerden ikisi sosyalizmin tanımlarını incelemede yardımcı olabilir. İçine her çeşit değerin —ahlâkî, siyasal, insancıl— ve hayâl edilen her çeşit sosyal ve ekonomik düzenin tıkıldığı karmaşık ülküleri alırsak, yarım kalan gerçekleştirmeleri ya da yarım kalan gerçekleştirme çabalarını, yanlış yola sürükleyici şeyler, hattâ düpedüz sosyalist aleyhtarı sapmalar olarak hemen mahkûm edebiliriz. Sosyalizmi yalnız ülkülere dayanarak tanımlayan bir çok eleştirici S.S.C.B. deki uygulamayı sosyalizmden başka her şey olarak görmektedirler.

Öteki aşırı uçta bulunan eleştiriciler kurumsal araçlar ölçüsünü kullananlardır. Bu araç ihtilâlden önce emekçi sınıf anlamına geliyordu. İhtilâlden sonra ise üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması ve merkezî ekonomik plânlamanın kurulması demek oldu. Bu anlamlarda Sovyetler Birliği Sosyalisttir. Tanımlamaya temel olan anlamlar veri olarak kabul edilirse, her iki tutum da doğrudur.

Ama temel ayırım nedir? Bir insan hem bir gerçek Marksçı olabilir, hem de S.S.C.B.'ni onaylayabilir mi? Bir insan hem gerçek bir Marksçı olabilir, hem de S.S.C.B.'ni onaylamıyabilir mi? Kesin bir tanım yapmaya kalkışmak ancak, S.S.C.B.'ni haklı gösterme, ya da mahkûm etmede çıkarları o-

lanları ilgilendiren bir tartışmaya girmektir. Böyle tartışmaların çoğunda tartışmacılar «sosyalizm» ya da «Marx» sözcüğünün sahip olabileceği bütün prestij ve otoriteyi çalıp bunları görüşlerini savunmak için kendi tekellerine almaya çalışırlar. Bir çoklarının değiştirilemiyecek ilkelere bağlılığın ülküsel desteğine, kişisel ihtiyaçları vardır; bu inanca günün siyasal nedenleri yüzünden de ihtiyaç duyulur. Başka bir çok siyasal felsefelerin açısından «Marksçılığın» garip bir düşünce tarihi vardır, çünkü pratikle çok kaynaşmıştır ve dolayısıyla çok ideolojiktir.

Bu sorunu en verimli ele alma yolu şöyle sorulara cevap vermeğe çalışmaktır: (1) Sovyetler Birliği'nde gelişen olaylar, Sovyetler Birliği halkının önemli sektörlerince olduğu kadar, değişen iktidar azmlığınca da Marx'ın düşüncelerinin kabul edilmesi yüzünden mi «kaçınılmaz» olmuştur? (2) Sovyetler Birliğinin bugünkü karakteri çok uzak olmayan bir gelecekte de kaçınılmaz olarak devam edecek midir? S.S.C.B.-nde olayların akışı, başka ülkelerde de Marx'ın düşüncelerini uygulamak için yapılacak teşebbüslerin aynı biçimde sonuçlanacağını ispatlıyor mu?

Bu sorulardan her biri için benim cevabım şudur: Hayır. Dayandığım nedenlerin bu kitabın daha sonraki bölümlerinde ortaya çıkacağını umut ediyorum. Bu soruları sormaktansa, «Marx'ın ölümünden bu yana Marx hakkında geliştirilen çeşitli yorumlardan hangisi Marx'ın esas amacına daha yakındır?» diye sormayı tercih edecek bir çok Marksçıyı hayâl kırıklığına uğrattığımı biliyorum. Stalin Marx'ın meşrû mirasçısı mıydı? Dahası mirasçılarından *biri* miydi? Ya Lenin? Sosyal demokratlar öyle miydi? Cevap elbetteki şudur: Hiçbiri değildi, hiç olmazsa bütünüyle değildi.

Ama Marx'ın yazdıklarını bütün olarak gözönünde tutunca bu yorumların Marx'tan «sapmalar» olduğunu düşünüyorum. Özellikle Leninizm bir çok yoldan «Marx'a dayandığı» halde Marx'ın öngördüğü bir çok uygulamalar ve Marx'ın teorilerinden çıkarılacak bir çok politikalar bakımından ondan büyük ölçüde ayrılır. Aynı şey muhakkak ki Stalincilik

için de doğrudur. Sosyal demokrasi için de öyle. Marx'ın eserinden, Marx'ın, öldüğü 1883 yılı ile bugün arasındaki değişik zamanlarda hangi görüşlere ya da uygulamalara taraftar olacağını çıkarmanın oldukça imkânsız olduğunu sanıyorum.

Marx'ın yazdıklarını siyasal alandaki uygulamalar, ve bu uygulamaların sonuçlarıyla karşılaştırmak mümkündür. Başkalarının uygulamalarından alınan dersler, bize klâsik önermenin uygulayıcılar tarafından, «temel ilkelere bağlılık» iddiaları ne kadar sürekli ve usandırıcı olursa olsun, değiştirildiğini gösteriyor. Ancak değişmez kesinliklere bel bağlayanlarla o fantaziye kendilerini kaptıranlar, Marx'ın ya da Marx ve Lenin'in, yüksek zekâları ile, Çin'in, A.B.D.'nin, Rusya'nın, Küba'nın, Polonya'nın, Fransa'nın, Yugoslavya'nın, Avustralya'nın —bu ülkelerin bugün varoldukları ve savaştıkları şartlar içinde— bugünkü teorik ihtiyaçlarını önceden kestirmiş olabileceklerine inanabilirler. Düşünce tarihi açısından temel ilkelere ebediyen bağlılık saçma bir şeydir. Bununla beraber, Stalin döneminde görüldüğü gibi, düşünce tarihinin durduğu, sadece formülleştirilmiş, eskiden kalma bazı fikirlerin içeride ve dışarıda resmî amaca uygun kullanılmasının söz konusu olduğu dönemlere zaman zaman rastlanmıştır.

3

Marksçılığı anlamak için daha bir çok yollar vardır. Bunlardan biri, sosyolojinin o klâsik geleneğini —ve onunla birlikte Marksçılığı— reddeden bir sosyal düşünce biçimidir. Marx, iyice incelenirse, görülür ki sıkıcı ders kitaplarında Gerçek Toplumbilimin «öncüleri» diye sıralanan «sosyal filozoflar»dan biridir. Ya da, daha kabaca söylendiğinde, bu toplumbilim bilginleri Marksçılığın bütünüyle ülkü ve siyasal bakımdan önemli olduğunu, oysa kendi çalışmalarının siyasal bakımdan tarafsız ve ahlâkca saf —tek sözcükle, objektif— olduğunu iddia ederler. Toplumbilim gerçekten (yani, yal-

nızca) bir bilimdir; Marksçılık gerçekten (yani, yalnızca) bir ideolojidir.

Marx, aynı zamanda, «yalnızca bir filozof» olarak, ve dolayısıyla «deneysel toplumbilime» girmeyen biri olarak bir yana atılır. Özellikle kullandığı terimler gözönünde tutulursa, Marx, aslında, Hegel'in bir devamı olarak okunabilir. Deneysel toplumbilim çalışmalarının bir devamı ve dikkatli düşüncenin bir örneği olarak da okunabilir. Çünkü o hem bir filozof hem de bir deneysel toplumbilimcidir.

O, aynı zamanda, bir ihtilâlci, bir ahlâkçı, tam bir bilim adamı ve daha bir çok şeydir. İnsanın ve insan toplumunun hemen hemen tarihteki her çağı üstünde cesaretle düşünen bir insandır. Aynı zamanda gerçekten müphemdir de. Gerçek Marx'ın hangisi olduğunu bilmiyorum ama bir talih eseri olarak Gerçek Marx Sorunu bizim için siyasal bir karara ihtiyaç gösteren bir sorun değildir. Kendisine ait olan şeylerden ihtiyaç duyduklarımızı serbestçe kullanır, duymadıklarımızı atabiliriz.

Marksçılık hem düşünce hem de ahlâk alanında bir eleştirmedir. Bu iki ayrı özelliği belgelerde ve temel kavramlarda birbirinden ayırmak çoğu zaman güçtür, fakat Marksizm siyasî bir felsefedir. Aynı zamanda bir toplumbilim ilmi olduğuna hiç şüphe yoktur.

Bir insan Marx'ın açıkladığı ya da eserlerinden çıkarabildiği dilekleri gerçekten olmuş, ya da olmamış şeylerle karşılaştırabilir. (Aynı şey herhangi bir başka Marksçı hakkında da yapılabilir.) Böyle çabalarda insan yine şöyle soruyor: Marx'ın tahminleri ne dereceye kadar gerçekleşmiştir? Olayları önceden görme, ya da yol gösterici olma yönünden değerleri nedir ve ileride olayları önceden görme şansı ne olacaktır?

Tarihsel olaylardan böyle dersler çıkarmak bazı eleştircilerin inanır göründükleri kadar kolay değildir, çünkü olayların anlamları genellikle belirsizdir. Dahası, belirli bir çağa seslenen bir teori üzerinde herhangi bir eleştirme yapmak, zamanın kısalığı ve uzunluğu üzerindeki belirsizlik, ya da es-

neklik yüzünden zorlaşır. Yine de, Karl Marx'ın tahminlerini, her defasında, «Biraz daha bekleyin; pekâla olabilir» itirazıyla karşılaşmadan değerlendirmeye yetecek kadar zaman geçmiş olsa gerek. Kısa veya uzun süre sorununu ele almada kullanılacak en iyi yol Marx'ın kendisinin kullandığı yoldur: Tarihsel zaman süresini belirtmek. Şu iki nokta her zaman akılda tutulmalıdır:

Birincisi, Marx genel olarak uzun süreli güçleri ve eğilimleri çözümlemiştir. Bizim yakın tarihimiz (diyelim ki 1945 ile 1965 arası) Marx'ın öngörülerini değerlendirmek için kullanılabilecek «normal» zaman, ya da tecrid edilmiş bir zaman süresi olarak düşünülmemelidir. Böyle yapmak yüzyılımızın şu önemli gerçeklerini dışarıda bırakmak olur: 1930'ların kapitalist buhanı, kapitalizmin özel bir biçiminden faşizmin doğması ve iki Dünya Savaşı. Yine de, tarihin hızlanan akışı gözönünde tutulacak olursa, gelecek hakkında on yıl kadar bir zamandan ötesi üzerinde düşünmenin pek işe yaramadığı açıktır.

İkincisi, teorileri çürütmek için kullanılan tarihsel olaylar, öteki gerçekler gibi, kendi kendilerini açıklamazlar; onları kavramak için daha uzun bir zaman parçasını ele almamız gerekir; ancak ondan sonra onları yaratan ve ayakta tutan mekanizmaların yapıları üstünde düşünebiliriz. Bunu yapmamız gerekir, çünkü Marx yalnız olacak, ya da olmayacak *şeylerle* değil, fakat bunları *nedenleri* ile, yani olayların ve eğilimlerin temelinde yatan yapısal güçlerle de ilgilenir. Dolayısiyle teorilerini gerektiği gibi ele alabilmemiz için bizim de olayların «neden»ine inmemiz gerekir; böyle yaparken Marx tarafından ortaya atılan toplum şemasını mı, yoksa sadece teorilerinden birini mi değiştirmemiz gerektiğini düşünmeliyiz.

4

Öyleyse, eleştiriciler için benim de uymağa çalışacağım kuralları sıralayalım: Tanımlar üstünde, özellikle duygusal

terimler kullanılan tanımlar üstünde, tartışmayacağım; tersine, bu tanımları açık, karanlık olmayan, anlamlı, tarafsız terimler kullanarak, ayrı ve deneysel olarak cevaplandırılabilecek sorunlar haline sokacağım. Her Marksçı gelişim devresini ve türünü, tarihsel özellikleri bakımından Marksçı teori ve pratiğinin içinde, tarihinin her devresini birbirinden ayırarak inceleyeceğim; ancak bunu yaptıktan sonra hareketi bütünüyle —dikkatle— ele alacağım. Kısacası, bilgiç Marksçıların ve kaba Marksçıların kullandığı yollardan kaçınarak açık bir Marksçı gibi davranmaya çalışacağım. Kendi değerlerimi seçmeye ve açıkça belirtmeye çalışacağım. İsteklerimi, dileklerimi çalışmalarıma karıştırmamak için elimden geleni yapacağım. Bir teoriyi kabul ederken, ya da reddederken, herhangi bir siyasî felsefenin (ideoloji, ülkü, teori, araç) kendi ölçülerine göre, özelliklerini ayırdedeceğim ve her Marksçı gelişme devresi için bunların aralarındaki ilişkileri dıkkatle belirtmeğe çalışacağım. Marx'ın ya da herhangi bir Marksçının öngörülerini eleştirirken, onun eserini anlamak için dikkate alınması gereken zaman faktörü üstünde özellikle duracağım. Eğer zaman faktörü adıgeçen düşünür tarafından belirtilmemişse bunu bir Marksçıya yakışmayan bir şey olarak eleştireceğim; tahminlerinin bugünün gerçekleriyle olan bağıntısını ayrı bir sorun olarak daha sonra ele alacağım. Dileklere karşılık gerçek olayları, teoriye karşılık olarak da eğilimlerin kendilerini gözönünde tutmaya çalışacağım. Fakat aynı zamanda olay veya eğilimlerin gerisindeki yapı ve kuruluşlarla da ilgileneceğim.

Belki de bütün bu kurallar, Karl Marx'ın kendi pratiğinden çıkarılan bir öğütle özetlenebilir: tarihsel özellik-ilkesini anla ve her zaman, şaşmadan kullan! Her insan sadece yaşadığı zaman *içinde* düşünebilir; ama geçmiş ve gelecek üzerine de düşünebilir; böylece «kendi zamanı»nı genişletmeğe, zamanının malzemesini kullanarak bir çağın hayâlini kurmağa çalışabilir. İşte bu —oldukça parlak bir ölçüde— Marx'ın yaptığı şeydir. Onun eserinde, bir çağın bilincine varış elle tutulur bir halde görünüyor. Düşünce bakımın-

dan, ortaya koyduğu şey, kendi sosyal gerçeğinin bir genel şemasıydı. Belki de bu görüş, zamanında, kendi zamanının şartlarına en yakın olanıydı. Ayrıntılardaki yanlışlıkları, belirgin teori eksiklikleri kendi başlarına verimli hatalardır.

Marx'ın eseri işte bundan ötürü hâlâ yaşıyor. Gerek inanç, gerek pratik olarak kullanılıyor. Yaşayan Marksçılık, Marksçıların, ya da Marksçı olmayanların, ya da Marksçılık düşmanlarının son zamanlarda ellerindeki malzeme ile entellektüel alanda yeterli bir başarı göstermediklerini görüyor; ama biliyor ki, bu durum fikirlere özgü niteliklerden çok, siyasî çıkarlar ve Marksçılığın teori olarak dışında kalan öteki faktörler yüzündendir. Böyle bir Marksçılık bugün yaşama şansı olan herhangi bir toplumbilimin canlı bir parçasıdır.

Ölü Marksçılığın tutumu tam tersidir. Zira bu Marx'a (Lenin'e, Trotsky'e ya da herhangi bir kimseye) otorite olarak sığınmak, onların metinlerini ve hattâ cümlelerini bile kutsal saymak anlamına gelir. Ölü Marksçılık, Marksçılığın bütünüyle doğru olduğunu, insanların bilmeye muhtaç oldukları herşeyi onda bulacaklarını savunan görüştür.

Bu bakımdan öyle sanıyorum ki eleştiriciler için başlıca kural şudur: Açık ve yaşayan Marksçılığın açık ve yaşayan bir eleştiricisi olun!

ELEŞTİRİCİ GÖZLEMLER

Yapılan bir eleştirmenin yararlılığı eleştirilen şey hakkında anlaşmaya varılmış olmasına bağlıdır: bu bir yorumlamadır. Yararlılık aynı zamanda izlenen kurallara da bağlıdır. Onun için kurallar açıkca belirtilmelidir. Aşağıdaki gözlemler, benim yorumuma göre Marx'ın eleştirmeleridir (dördüncü bölüm) ve (beşinci bölüm) eleştiriciler için ortaya konan kurallara uygundurlar. (*).

(*) Daha fazla ya da daha az ayrıntılı bir ön eleştirme (ya da karşı önerme) yaptıktan sonra sorunları «Marx'ın Fikirleri» başlıklı Bölümdeki sıraya göre aynen ele alacağım. Bu kısa eleştirme başka herhangi bir olumlu ihtimale dayanmıyor. Bundan ötürü kapitalist toplum için şimdi daha uygun düşen bir sosyal şemanın ana çizgilerini ve tarihsel güç ve kuvvetini işaret etmekle yetineceğim.

1. *Bir toplumun ekonomik temeli, içindeki insanların psikolojisini olduğu kadar bütün olarak sosyal yapısını da tâyin eder.*

2. *Tarihsel değişme dinamizmini üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmadan alır.*

3. *Mülk sahipleri ile işçiler arasındaki sınıf mücadelesi objektif ekonomik çatışmaların sosyal, siyasal ve psikolojik alanlarda yansımasıdır.*

«Ekonomik temel»e nelerin dahil edildiği ve nelerin edilmediği tam olarak belli değildir. Aynı şekilde, üretim «güçleri» ve «ilişkileri» kesin olarak tanımlanmamış ve tutarlılıkla kullanılmamıştır. Özellikle: «Bilim», temel ile üst yapı arasında oynar gibi görünüyor; oysa temelin mi yoksa üst yapının mı (Marx'ın yaptığı gibi) birim olarak kullanılabileceği şüphelidir, çünkü her ikisi de birçok unsurun ve gücün karışımından meydana gelir. Marx için üst yapı bir artıklar kategorisidir, artan her şeyi içine tıkmak için kullanılan bir şey.

Temel ile üst yapı arasındaki ayırım da hiç bir şekilde açık seçik değildir. Bir toplumun, üretim ilişkileri dahil, kurumsal örgütleri muhakkak ki onun teknolojik araçlarına ve bunların bilimsel gelişimine derin bir etki yapar, bunların anlamlarına ve tarihsel değişimdeki rollerine biçim verir. Marx'ın «üretim şekli» ya da «ekonomik temel» ile anlatmak istediği şeye kesinlikle «ekonomik» sayılamıyacak bir çok unsur girer. Marksçıların bu kadar çeşitli yorumlamalar ileri sürmeleri de benim görüşümü destekliyor gibi görünüyor. Bundan başka iki yapı arasındaki ilişki sorunu da —temelin üst yapıyı ne şekilde belirlediği— iyi işlenmemiştir. Ekonomik çatışmaların hangi mekanizmalar aracılığıyla ve tam olarak, ne gibi şartlar altında siyasal ve psikolojik çatışmalar olarak «yansıdığı» sorununu sonra yeniden inceleyeceğiz. Bu kavramların temel yapısı gözönüne alınınca, esnek oluşlarının şemaya tüm olarak belirli bir kesinsizlik niteliği aşıladıkları görülür.

4. *Bir gelir kaynağı olarak mülkiyet, sınıflar için objektif*

ölçüdür: Kapitalizmdeki iki temel sınıf, mülk sahipleri ve işçilerdir.

Orta Çağ düzenindeki «sosyal tabakalar»ın yerini modern çağda genel olarak ekonomik sınıflar aldı. Bu, bilinen tabakalaşma ilkesinde bir değişiklik gösterir ve iki çağı tanımlamada kullanılan önemli noktalardan biridir. Sosyal durumdan sınıfa doğru olan bu değişmenin çeşitli özellikleri genelleştirildiği zaman, toplumbilimsel düşüncede bir ölçü olur.

Şimdi, Marx'ın şeması, bütün sosyal tabaka kalıntılarını ortadan kaldırdı ve insanların kapitalist düzen içerisindeki durumunu sadece onların üretim araçları ile olan bağıntıları yönünden, ya da, başka bir deyimle, gelir kaynakları yönünden tanımladı. Bu kısmen Marx'ın soyutlama yöntemi, kısmen de onun kapitalizmin gelişimi hakkındaki tahminleri yüzündendir. Yöntem olarak, eğer «sınıf» tabakalaşmanın *bir* boyutu olarak kullanılırsa, verimli bir basitleştirme olur. Ama, bir kehânet olarak doğru çıkmamıştır.

Buna benzer bir şekilde, daha sonra gelen düşünürler sosyal durum, iktidar, meslek gibi başka boyutlar hakkında soyutlamalar yaptılar, onların üstünde durdular ve ekonomik sınıf kavramını işleyip geliştirdiler. Bir toplumun tabakalaşmasını anlamağa yarayan bu metodlardan her biri, önce ayrı bir çözümleme aracı olarak; sonra da, her biri arasında değişen çeşitli ilişkilerin deneysel, tarihsel araştırması için kullanılır. Çok da verimli olmuşlardır.

Ama Marx böyle sorunları sistemli bir şekilde incelemedi. Genel tahminlerinde olduğu gibi, sınıf kavramı üstüne yaptığı bir kaç eleştirmede de basitleştirmeye saplanıp kaldı. Tarihsel incelemelerde daha yeterliydi ama bütün olarak yaptığı basitleştirme şaşırtıcı ve verimsiz oldu. Mülkiyet, sınıfın objektif bir ölçüsü olarak, kapitalist toplumdaki sınıf tabakalaşmasını anlamak için elzemdir. Ekonomik tabakalaşmayı anlamak için bile, tek başına yetersiz ve şaşırtıcıdır. Mülk sahibi sınıfları, mülkiyetin çeşidine ve büyüklüğüne göre derecelendirebileceğimiz gibi, üretim araçları içinde hiç mülk sahibi olmayan insanları da gelirlerine göre yararlı bir şekilde

sınıflara ayırabiliriz.

Tabiî bir çok belirli gelirin kaynak ve miktarlarının terkip tarzı, gerek üst gerekse alt sınıfların siyasal psikolojisi üzerinde önemli bir rol oynar. Meselâ, şirket mallarında ilk plânda söz sahibi olarak sermaye sahiplerinin yerine müdürlerin geçmesi mülkiyetin öneminin azalması demek değildir ama, bu değişikliklerin de, yalnızca mülkiyet açısından anlaşılması kabil olmayan bir «şirket zenginleri» tabakasının doğmasına yol açtığı bir gerçektir.

Mülk ile ücretler arasında yapılan basit ayırım bugünün tabakalaşmasının *ekonomik* gerçeklerini bile tam olarak kavramamıza imkân vermiyor. Marx'ın sınıfların kutuplaşması ile ilgili öngörüsü gerçekleşse idi durum başka türlü olabilirdi, ama bu öngörü gerçekleşmemiştir, ileri kapitalist toplumlarda çok büyük bir ihtimalle, gerçekleşmiyecektir de. Böyle olsa bile sadece bu ayırıma dayanmak kavramların daha fazla yetersiz olmalarına yol açar.

Marx'ın, «sınıf bilinci» ve öteki «sübjektif faktörler» ile objektif, maddesel durumlar arasındaki bağlantılarında görülen karışıklıkta, ya da en azından kararsızlıkta, bu ayırımının rolü vardır. Mülkiyetten başka ölçü kullanmadan, «sınıf bilinci» (ya da bunun yokluğu) ne açıklanabilir, ne de ideolojinin siyasal ve sınıfsal bilinçteki rolü anlaşılabilir. Kapitalist toplumlarda, mülk sahibi olmayan büyük çoğunluk içerisindeki mevki ve meslek ayrılıkları, Marx'ın ekonomik tabakalaşmanın siyasal ve psikolojik sonuçları olarak öngördüğü gelişmelere paralel ya da ters bir yön izleyebilir. En çok göze çarpanları söylemek gerekirse, tıpkı fabrika işçileri gibi beyaz yakalı memurlar da mülksüzdür ve bir çoğu fabrika işçilerinden daha az gelire sahiptir; yine de, sadece mülk ölçüsüne dayanarak onları tek bir tabaka saymak, bütün ileri kapitalist toplumlarda, tabakalaşmanın önemli sonuçlara yol açan gerçeklerinden birini anlamak için gereken çabayı göstermekten kaçınmak olur.

5. *Kapitalist toplumda sınıf savaşı, sınıf uyumundan*

daha doğal, daha kaçınılmaz şarttır.

«Tabii uyum», aslında klâsik iktisatçıların ve 18 inci Yüzyıl filozoflarının kapitalizmin savunmasında ve ilerleme konusundaki iyimser görüşlerde kullandıkları bir efsanedir. Yine de sınıf mücadelesinin ne normal, ne de kaçınılmaz olduğu sonucuna varılamaz. Böyle bir çatışmanın normal olduğu iddiası deneysel bir önerme ileri sürmekten çok, ahlâkî bir yargıda bulunmak niteliğini taşır. Kaçınılmazlık iddia etmek ise, ekonomik çıkar çatışmalarının gittikçe daha çok kurumlaşmasını gözden kaçırmaktır. Nitekim, kapitalizmin yetersizliklerini, kusurlarını ve saçmalıklarını, ekonomik, askerî ve siyasal tedbirlerle hafifleterek bu sistemi istikrara kavuşturmak mümkün olduğu gibi, kapitalizm içindeki sınıf mücadelesini oldukça uzun devreler için idarî tedbirlere bağlamak da kabildir. Kısacası, ekonomik çatışmalar Marx'ın atfettiği anlamda mutlak «çelişme» niteliğinde değildirler ve muhakkak olarak sınıflar arasında açık siyasal çatışmaya yol açmazlar.

Bu durumu belki de en iyi şekilde işçi sendikalarının yapıları ve oynadıkları rol gösterebilir. İşçi sendikaları «sınıfları», emek-yönetici anlaşmazlığı da «sınıf mücadelesini», temsil ediyorsa, bu mücadelenin amacı kapitalizmi bir sosyal yapı olarak değiştirmekten çok üretilen şeyden daha büyük pay almaktır. Bu şartlar altında sınıf mücadelesi, gerek Marx'ın anladığı anlamda, gerekse herhangi bir mantıkî anlamda, daha keskin, daha açık ve daha politik bir şekil almış olmaktan uzak bulunuyor. Tersine, durmadan karmaşıklaşan mesleki bölümlerle çoğu zaman parçalanıyor. Birbirini izleyen buhran-refah devrelerinde sınıf çatışması aralıklarla ortaya çıkan bir akış gösteriyor, ya da hiç ortaya çıkmıyor. Hepsinden önemlisi sınıf çatışması siyasal ekonomide kurumlaştırılmış ve gerçekleştirilmeleri kapitalist düzenin bollukları içinde kabil olan amaçlarla sınırlandırılmıştır. Mücadele kadar, birlikte çalışma da sınıf tarihinin bir gerçeğidir. Her ikisinin de birçok çeşitleri ve birçok nedenleri vardır: tarihsel olarak, ekonomik şartlardan başka şartları da içine alan belirli nedenlerdir bunlar.

6. *Kapitalist toplumun içinde işçiler hukuki, ya da siyasal haklar ve imtiyazlar elde etmekle sömürüldükleri şartlardan ve ihtilâlci kaderlerinden kurtulamazlar; işçi sendikaları ve işçi kütle partileri ihtilâli olgunlaştırmada faydalıdırlar, ama sosyalizm için bir teminat değildirler.*

Genel gerçek şudur ki, hem ekonomik hem de siyasal olan haklar ve imtiyazlar elde edilmiştir ve ne işçi sendikaları, ne de işçi kütle partileri söylendiği gibi «olgunlaştırma» alanı olarak kullanılmamışlardır. Ücretli işçilerin örgütleri Yirminci Yüzyıl kapitalizminin alışagelmiş düzeni içinde kurulmuşlardır. Amaçları, fonksiyonları ve sonuçları iyice istikrara kavuşmuştur. Bu örgütler Marx'ın iddia ettiği gibi «normal» olarak kendiliğinden anti-kapitalist bir nitelik taşımıyorlar. Hele bunların içinde yeni bir toplum kurma çabasına çok az rastlanıyor. Bunlar kapitalizm içinde varlıklarını sürdüren örgütlerdir ve tutumları iş ilişkilerinin dışına çıkmıyor.

Dahası, bazı ileri ülkelerde —özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde— sendikacılık yeni gelişmiş ve bu gelişme genellikle orta sınıfın ve yüksek sınıfların çıkarlarının hâkim olduğu bir devletin hukukî ve siyasal hâkimiyeti altında gerçekleştirilmiştir. İşçi sendikalarının kuruluş devirlerinde gösterdikleri savaşçılık artık zayıflamış ve sendikalar sonunda kapitalistler tarafından geniş ölçüde kabul edilmişlerdir. Görevlerinden biri de emek gücünün kısmen yönetilmesi olmuş, fabrikada, şirkette ve endüstride bir disiplin aracı haline gelmişlerdir. Başlıca işi ücretli işçiler ile üretim araçlarının sahipleri ve yöneticileri arasındaki ilişkileri dengeli bir duruma getirmek olan bürokratik örgütler olmuşlardır (*).

7. *Sömürü kapitalizmin yapısında bir ekonomik düzen olarak vardır, bu da ihtilâl imkânını arttırmaktadır.*

Öyle sanıyorum ki, «değer teorileri» hakkındaki iddiale-

(*) Anlatımda kolaylık olsun diye işçi partileri hakkında yazacaklarımı Sosyal Demokrasiye gelene kadar geciktiriyorum. Aşağıda yedinci bölüme bakınız.

rı bir yana bırakacak olursak cümlenin birinci kısmı ahlâkî bir yargıdır. Ama ekonomik bir önermenin altına gizlenmiş ahlâkî bir yargıdır. Ne olursa olsun, önemli olan ve oldukça açık olan nokta şudur: Sömürme diye (haklı, ya da haksız olarak) yargılanabilecek şartlar herhangi bir ileri kapitalist toplumda proletarya ihtilâlleri ihtimalini hâlâ daha arttırmamıştır.

8. *Toplumun sınıf yapısı gittikçe daha çok kutuplaşır ve böylece ihtilâl imkânı artar.*

Kutuplaşma gerçekleşmemiştir; sınıf yapısı, Marx'ın talmin ettiği gibi kapitalizm tarihinin akışı içinde iki sınıfın ortaya çıkması şeklinde basitleşmemiştir. Ters eğilim genelleşmiş, kapitalizm ne kadar «gelişmiş» olursa, tabakalaşma da o kadar karmaşıklık ve çeşitlilik göstermiştir.

İleri kapitalist toplumlarda ücretli işçilerin iş gücüne oranı azalmıştır. (Meselâ, bu eğilim A.B.D.'nde Birinci Dünya Savaşından önce başlamıştır.) Otomasyonun bu eğilimi devam ettireceği söylenebilir. Aracı ya da orta sınıflar zayıflayıp kaybolmamışlar, ama iç yapıları dramatik ve şiddetli bir değişikliğe uğramıştır. Teşebbüs sahiplerinden meydana gelen eski çeşit orta sınıftan çok, maaşlı memurlardan oluşan yeni biçim bir orta sınıf türemiştir. Bütün olarak, çalışan nüfusa olan oranları büyük çapta artmıştır.

Yirminci Yüzyılda bu gelişim bütün ileri kapitalist ülkelerde görülüyor. Teşebbüs sahibi çiftçiler sayıca şiddetli bir düşüş göstermişler; serbest meslek sahipleri azalmış; küçük adamları da yine azalmış ve aynı zamanda büyük ölçüde ilâlâslar ve yeni iş alanları bunları altüst etmiştir. En önemli ve kesin değişiklik maaşlı memurlardan meydana gelen yeni orta sınıfın büyümesidir. Maaşlı meslek adamları, yöneticiler, bürolarda çalışanlar ve satış personeli bu yeni büyüyen tabakayı meydana getirmiştir.

Marksçı açıdan bu beyaz yakalı memurlar ancak «yeni bir proletarya sınıfı» olarak düşünülebilir; çünkü çalıştıkları üretim araçlarının sahibi değillerdir, ücret ya da maaş karşı-

!ığı çalışmaktadırlar. Ama onları bu kategori içinde düşünmek, onları yeni bir tabaka olarak anlamayı ciddî bir şekilde önler. Bunlar Ondokuzuncu Yüzyıl kapitalizmine özgü eski «teşebbüs sahibi - ücretli işçi» piramidinin üzerine oturmuş yeni bir Yirminci Yüzyıl piramidididirler. Bunların yüksek düzeyde ki yöneticileri mülk sahiplerine katılmış ve onlarla birlikte Marx'ın bilmediği çeşitten şirket zenginleri sınıfını ortaya çıkarmışlardır. Orta düzeyde ve daha aşağı düzeyde olanlar «sadece» yeni bir çeşit proletarya sınıfı sayılırsa yeterince anlaşılamazlar. Bu tabakalar Klâsik Marksizmin tabakalaşma şemasına ya da Marksçı diye kabul edilebilecek herhangi bir şemaya uymazlar; varlıkları çağdaş kapitalizmin iki sınıf halinde kutuplaşması hakkındaki tahminle çelişme hâlindedir.

9. *İşçilerin maddi yoksullukları da yabancılaşmalarına paralel olarak artacaktır.*

Gelişmiş kapitalist dünyada ekonomik ya da maddi yoksulluk artmamıştır. Tersine, geçim standartlarındaki artış genellik gösteren bir gerçektir. Ücretli işçiler genel olarak ekonomik durumlarını düzeltmişler, çalışma saatlerini azaltmışlar, çocukların çalıştırılması gibi Marx'ın yakından bildiği merhametsiz tatbikatı kaldırmışlar, sendikalarının aracılığıyla fabrikalardaki çalışma şartlarında değişik ölçülerde söz sahibi olmuşlardır. İşçiler, (makineleşme sayesinde), Ondokuzuncu Yüzyıldaki işçilerin çektiklerinden çok daha az zahmet çekiyorlar.

Çöküntü devirlerindeki kütle halindeki işsizlikler bu gerçekleri doğrular gözükmüyor; genel olarak, refah zamanlarında bile ekonomik yoksulluk vardır. Ama Yirminci Yüzyılın ileri kapitalizmi Marx'ın maddî yoksulluğun artacağı konusundaki tahmininin tersi bir eğilim göstermektedir. Bu eğilim Marx'ın kapitalizm şemasında sağlam olarak gösterilmeyen nedenlerden ileri gelmektedir.

Maddî hayat şartlarındaki düzelme (a) siyasal karak-

terdeki kurumsal reformlardan ileri gelmektedir: Devletin kalkınma programlarını geliştirmesi, aynı şekilde, kapitalist düzenin ekonomik yetersizliklerini hafifleten ve finanse eden devletin bizzat gelişmesi. bu düzelmeyi etkiler. (b) Başka bir etken de kapitalizm içinde İşçi Sendikaları ve bazı ülkelerde işçi partilerinin ekonomik ve siyasal alanda oynadığı rollerdir. Ücretli işçilerin bu araçları, reformcu olarak çalışmışlar ve oldukça önemli reformları gerçekleştirmeyi başarmışlardır. Refah, aynı zamanda, (c) ekonomik bir açıdan korkunç bir israf sayılabilecek devamlı bir savaş ekonomisinin gelişmiş olması ile de ilgilidir. Ve tabiî, artan ya da devam ettirilen bu hayat standartları, Yirminci Yüzyıl ortasında istikrara kavuşan çağdaş kapitalizmin temeli bu politik, ekonomik ve askerî mekanizmalara dayanmaktadır. (Bunlar aşağıda, ondördüncü maddede anlatılacaktır).

Bunların her birinin olsun, kapitalist refahı ve yükselen hayat şartlarını sürdüren diğer mekanizmaların olsun nisbî önemleri, üzerinde tartışılabilecek bir konudur; ama bunlar hepsi birlikte, şu ya da bu oranda, Marx'ın gelişmiş kapitalist toplumlarda maddî yoksulluğun gittikçe artacağı hakkındaki tahminini çürütmüşlerdir. Oysa, Marx'ın bu toplum için çizdiği şemada bunlara gereken önem verilmemişti.

Marksçıların ve Marksçı olmayanların eleştirileri artık maddî yoksulluktan psikolopik çöküntüye ya da yabancılaşmaya kaymıştır. Bu konunun önemle ele alınışı Marx'ın düşüncelerinin, özellikle genç Marx'ın düşüncelerinin yörüngesi içindedir; ama bu görüş şimdi de Marksçı düşüncenin unsurlarından biri olarak eskiden bu konuyla birlikte incelenen maddesel yoksulluğun dayanağından yoksundur. Yeni «sömürme» mekanizmalarının eklenmesi gerekiyor. Meselâ, insanların artan boş vakitleri eğlence mekanizmasının egemenliği, hattâ tasarrufu altına girmektedir. Gerçek bir yaşantıya sahip olmak düşünmek, hattâ düşünme yeteği bile çoğu zaman insanın elinden alınmaktadır.

Bu türlü düşünceleri, bildiğimiz ayrıntılarıyla birlikte Marx'da aramak çok ileri gitmek olur. Marx'da bunlar yoktur.

Marx psikolojik sömürülmenin inceliklerini bildiği halde bizim bildiklerimizin bir çoğunu bilmiyordu. Çağdaş yabancılaşma mekanizmaları, kapsamı, yeri ve etkileri Marx'ın ileri sürdüğü herhangi bir fikre aykırı düşmemektedir, ama Marx bunları anlatmamıştı. Bundan başka, bu psikolojik sömürülmenin yalnız kapitalizme özgü olmadığını sanıyoruz. Bu durum kapitalist olmayan toplumlarda ve kapitalizm sonrası toplumlarda da ortaya çıkıyor. Bu durumların üretim araçlarının özel mülkiyet ya da devlet mülkiyeti altında bulunmasının gerekliliklerinden olduğu da iddia olunamaz. Bu durumların kaynağı kütle halinde sanayileşmede aranabilir.

Ne olursa olsun, Marksçı yabancılaşma kavramı, çok parlak ve aydınlatıcı olmakla beraber, tıpkı sınıf bilinci gibi oldukça akılcı bir kavram olmaktan öteye gidemiyor. Bu kavramlara ahlâkî yargılar karışmıştır; gerçekten Marx, «yabancılaşma» kavramına, kapitalizmin insanı bozması karşısında duyduğu şiddetli öfke ile, gönlünde yaşattığı en yüksek ve soylu insan anlayışını da karıştırmıştır. Ve Marx bu yargıları insanların yaptıkları işlerin ve yaşadıkları hayatın psikolojik gerçeklerine bağlama eğiliminde görünmektedir. Bu gerçekler çoğu zaman insanların yaşadığı gerçekler değildir. Kapitalist ve kapitalist olmayan toplumlarda insanların yaptıkları işlere karşı tutumları sorunu elde yeterli cevapları olmayan büyük ölçüde deneysel bir sorundur. Ne oursa olsun en azından denebilir ki Marx yabancılaşma kavramını oldukça eksik ve belirsiz bırakmıştır.

Yabancılaşma kavramının çeşitleri ve nedenleri Marx'ın esrarlı ve üstü kapalı düşüncelerinin haricinde kalmakla beraber bu kavram maddî yoksulluğa nazaran daha inandırıcı bir şekilde işlenmiştir. Dahası, yabancılaşmanın mutlak olarak ya da genellikle ihtilâlci itilimlere yolaçtığı söylenemez; tersine, sağ veya sol bir isyandan çok, siyasete karşı ilgisizliğe yol açması daha çok beklenir.

Kapitalist toplumda insanlara açık olan psikolojik imkânlar sınıf yapısındaki imkânlardan daha çok kutuplaşmış değildir. Çoğu zaman hâkim olan psikolojik durum proleter-

ya, ya da burjuva muhafazakârlığı ya da ihtilâlciliği değil, sosyal gevşeklik, artmış ve olgun hale gelmiş bir adamsendeciliktir. Böyle bir ilgisizlik Marx'ın ülküsel biçimler ve sınıf bilinci hakkındaki akılcı şemasıyla ya da yabancılaşma kavramı ile kolaylıkla açıklanamaz.

10. *Kendince bir sınıf teşkil eden ücretli işçiler kendisi için savaşan proletarya'ya dönüşecektir.*

Gelişmiş kapitalizmde bu ancak geçici bir olay olarak ve kısmen gerçekleşmiştir. Bu eğilim endüstrileşmenin daha sonraki devrelerinde değil de, ilk devrelerinde, siyasal baskının ekonomik sömürme ile birlikte yürüdüğü bir durum içinde doğar. Fakat Marx bu durumun ne mekanizmalarını, ne de hangi şartların tam olarak birleşmesi halinde meydana çıkma eğilimi gösterdiğini yeterince belirtmemiştir. Bu şartları kendisinin (ekonomik) tabakalaşma kategorileri içinde bulmak kabil değildir, çünkü bu şartlar belirli (otokratik) politik haller yanında ekonomik sınıfların mevkileri ve meslekî yapıları ile de ilgilidir. Fakat Marx'a göre kapitalizmin yapısal gelişimi —fabrikaların büyümesi, bunların büyüyüş ve yoğunlaşması, vb. —proletarya sınıfının psikolojik ve siyasal gelişmesine, birleşmesine, bilinçli bir duruma gelmesine, ihtilâlci olmasına yol açıyor. Bu noktada apaçık bir şekilde hataya düşmüştür.

Ne «bilinç» ne de «varoluş» tek başına ötekini tâyin eder. Bunlar, Marx'ın oldukça tutarsız bir şekilde bildiği gibi, karşılıklı ilişki halindedirler. Ama aynı zamanda «araya giren değişkenler» de etkilerini göstermektedir. Haberleşme imkânları, eğlenme mekanizması, kültürel cihaz —kısacası, ülküsel üst yapının unsurları—. Böyle değişkenler «varoluş» ile «bilinç» arasındaki ilişkileri düzenlerler; her ikisini ve aralarındaki karşılıklı ilişkiyi etkilerler. Sınıf bilincinin gelişmesinde ya da gelişmemesinde bağımsız bir rol oynayabilirler ve çoğu zaman gerçekten de oynarlar. Varoluşun kendisi kültürel cihazın getirdiği gerçeklilik tanımlarına bağlıdır. Bilincin kendisi, hattâ insanın kendi kendisini tanıması

bile bu kalıp ve anlamlara bağlıdır.

Marx, sınıf anlayışında, objektif sınıf gerçeği ile yani insanların istatistiki kümelenmesi ile, bu sınıfların içinde bulunan kişilerde meydana gelebilecek psikolojik gelişmeleri birbirine karıştırmak eğilimi gösterir. Sınıf bilincinin, mülk sahiplerinin ve işçilerin birbirlerinden ayrı kutuplara ayrılmasını da içine alan objektif ekonomik gelişmenin gerekli bir psikolojik sonucu olduğuna inanır görünür. Marx'a göre bunda hiçbir belirsizlik yoktur, çünkü psikolojik ve siyasal sonuçlar tam olarak izah edilememekle beraber ekonomik değişikliklerin ürünüdür. Fakat ekonomik gerçeklerle psikolojik değişiklikler arasındaki bağıntılar deneysel sorunlar olarak iyi bir şekilde ele alınmamıştır.

Marx'ın düşündüğü biçimde sınıf bilincinin hangi şartlar altında gerçekten ortaya çıktığı tam olarak bilinmiyor, ama muhakkak olan birşey varsa o da bu şartların genellikle iktisadî gelişmeden ya da, özellikle, üretim vasıtaları ile mevcut ilişkilerden daha başka unsurları da kapsadığıdır. Ekonomik gelişmenin tarihsel değişimin en belli başlı itici gücü olduğunu kabul etsek bile bu görüş doğrudur. Ekonomik temelde meydana gelen böyle değişikliklerin psikolojik değişikliklere yol açan mekanizmaları Marx tarafından (ya da daha sonra gelen Marksçılar tarafından) işlenmemiştir.

Düşüncelerin bir etki gösterebilmeleri için maddî çıkarlarla bağıntılı olmaları gerektiği konusunda —herhangi bir fikrin savunulması, ya da eleştirilmesinde— Marx'ın düşüncesine katılsak bile bu, düşüncelerin böyle çıkarların sadece bir «yansıması» olduğu fikrini de kabul etmeyi gerektirmez. Doyurucu sosyal bir yapı şemasında fikirlerin oluşumuna ve rolüne oldukça geniş bir bağımsızlık tanımalıyız. Düşüncelerin kişilerle ve kurumlarla olan ilişkilerini, Marx'ın genel şemasında yapmayı başarabildiğinden daha ince bir şekilde izlemeliyiz. Böyle bir çabada, çalışmalarımızı(düşünceleri maledebileceğimiz sosyal temel olan) ekonomik sınıfların dar çerçevesi içinde —bu sınıflar nasıl tanımlanırlarsa tanımlansınlar— tutmaya zorunlu değiliz. Hele bu iki sınıfın

çerçevesi içinde tutmağa hiç zorunlu değiliz.

Marx'ın «sınıf çıkarları» anlayışının yetersizliği büyük ahlâkî önem taşır. Marx şu iki nokta arasındaki farka aldırmıyor: (a) İnsanların, toplum içindeki durumlarına göre, çıkarlarına olan Şey nedir? (b) İnsanlar, kendilerine göre, neyle ilgilenirler? Marx bu ayırımın siyasî alanda kullanılışından çıkan ahlâkî meseleyi de gereği gibi karşılamıyor. Lenin'den sonra bu konuda bir sonuca varmak zorunlu olmuştur. (Leninizm ile demokrasi ve özgürlük problemlerinin ahlâkî temeli buraya dayanır).

Marx, kullandığı tabakalaşma kategorilerindeki karışıklık ve önermelerinde kendi dileklerini belirtme eğilimi yüzünden bu sorunlardan kaçınabiliyor. Benim anlayışıma göre Marx «kendi çıkarlarına» derken uzun süreli genel ve akılcı çıkarları kastediyor. Ve Marx'a göre, böyle çıkarların bilincine varmak ihtilâlci sınıf bilincine varmak demektir. Bütün diğer şeyler geçicidir, kısmîdir, akılcı değildir, tam anlamıyla gelişmemiştir.

Ama gerçek şudur ki insanlar çoğu zaman uzun süreli çıkarlarla değil, geçici çıkarlarla ve sınıflarının daha genel çıkarları yerine, meselâ, meslekî faaliyetlerinin özel çıkarları ile ilgilenirler. Aynı zamanda, neyin geçici neyin kalıcı olduğunun kararlaştırılması da düşünce alanına dahil bir tartışma ve bir ahlâkî değerlendirme konusudur. Ve neyin rasyonel olduğuna, sınıf çıkarlarının tek, ya da başlıca çıkarlar olup olmadığına karar vermek kısmen ahlâkî bir yargı niteliğindedir. Marx'ın sınıf bilinci görüşü Jeremy Bentham'ın herhangi bir görüşü kadar faydacı ve akılcıdır. «Sınıf bilinci» liberalizmin «Vatandaş olarak insan» imgesinin Marx'daki karşılığıdır.

İki ihtimalin üstünde durmak gerekir: Birincisi, insanların yararına olan şeylerin aynı zamanda insanların ilgilendikleri şeyler olması hali, yani ihtilâlci sınıf bilinci; bu durumda objektif şartlar ve sübjektif gelişme aynı paralelde birleşirler. Ekonomik ve psikolojik eğilimler arasındaki bu birleşme noktası klâsik Marksçılığın siyasal hedefidir ve aynı zamanda ka-

proletaryanın tarih sahnesinin kaçınılmaz bir ürünü olarak kabul edilir.

Fakat, ikinci olarak, insanların mantıkî bakımdan kendi çıkarlarını (bu her nasıl kararlaştırılırsa) olan şeylerle *ilgilenmedikleri* ve kendi çıkarlarına olmayan şeylerle ilgilendikleri durumlar vardır. Marx'a göre bu insanlar «yanlış bir bilince sahiptirler», objektif ve sübjektif gelişmeler henüz birbirleriyle tam uyuşmadıkları için akılcı olmayan böyle bir durum içindedirler. Marx kapitalist tarihin bu yanlış bilince son vereceğini sanıyordu. Son vermediği bugün ortadadır.

11. *İhtilâl için fırsat ancak objektif şartlarla sübjektif hazırlık bir araya geldiği zaman çıkar.*

Doğru olduğu apaçık ve bilinen bir şey. Daha önce de belirtildiği gibi, bu iki süreç şimdiye kadar hiç bir gelişmiş kapitalist toplumda tam olarak bir araya gelmemiştir. Bu birleşme 1930 yıllarının Amerikasında —en gelişmiş kapitalist toplumu saran en kötü buhranda— bile olmamıştır.

12. *Ekonomik düzen içinde bir sınıfın fonksiyonel lüzumu, o sınıfın bir bütün olarak toplum içinde siyasal üstünlük kazanmasına yol açar.*

Marx'ın iktidar teorisinin temelinde bulunan bu varsayım burjuva sınıfının tarihinden alınmış gibi görünüyor. Feodalite düzeni içinde fonksiyonel olarak üstün duruma geçen burjuva sınıfı yeni kapitalist toplumu kurmak için ondan koptu. Aynı şekilde, diye düşünüyor Marx, gelişmiş kapitalizm içinde burjuva sınıfı asalaklaştıkça ve kapitalizm çelişmelerle kösteklendikçe işçiler fonksiyonel açıdan yeri doldurulamaz olan sınıf haline gelecekler. Dolayısiyle, onlar da kendilerini engelleyen düzeni parçalayacaklar; onlar da yükselen sınıfı meydana getirecekler. Kısacası, Marksçı iktidar teorisinin ardında, burjuva sınıfı ile proletarya sınıfı arasında, feodalizmden kapitalizme geçiş ile kapitalizmden sosyalizme geçiş arasında büyük —ve yanlış— tarihsel bir benzetiş vardır.

Profesör Bober der ki: «Ne eski çağların kölesi feodalite düzenini, ne de serf ya da zanaatkâr kapitalist düzeni kurmuştur. Tarih, bir toplumdaki sömürülen sınıfın ondan sonra

gelen sosyal örgütün mimarı olduğunu göstermez." (*). Kapitalizm sömürülen serfler ve soylular arasındaki, ya da zanaatkâr ile sömüren lonca önderleri arasındaki bir sınıf mücadelesi sonunda ortaya çıkmadı. Burjuva ekonomisi ve toplumu feodalizmin içinde bağımsız bir yapı olarak gelişti.

Onsekizinci Yüzyıl Fransasında burjuva sınıfı, hükümet üzerinde kontrol sahibi olabilecek, soylulukların mevki ve hukuki imtiyazlarını yok edebilecek, serbest piyasayı genişletmek ve vergi yükünün dağılışını yeniden düzenlemek suretiyle sosyal yapıyı burjuva çıkarlarına göre yeni baştan kurabilecek kadar ekonomik ve siyasal güç sahibi oldu. Ama orta sınıfların bu başarıları servetleri sayesinde kazanıldı, ve sonunda hükümetler onların desteği olmadan işlerini yürütemez oldular.

Buna karşıt olarak, kapitalistler ve ücretli işçiler *aynı* ekonomik ve sosyal yapının parçasıdırlar: Kapitalizm içinde ücretli işçiler herhangi bir bağımsız ekonomik düzenin temsilcileri ***değildirler.*** Daha önce belirtilmiş olduğu gibi, kapitalistler ile ücretli işçiler arasındaki mücadelelerinin konusu kapitalist üretim düzeni değil, ürünün dağıtımıdır. Fransız ihtilâlinden önce gittikçe büyüyen ve önemi artan burjuvazinin tersine Yirmin Yüzyıl ileri kapitalizminin ücretli işçileri her iki yönden de gerilemişlerdir.

Bu iktidar teorisinin dayandığı tarihsel benzetiş yanlış olduğu gibi teori araştırmaları için yararlı bir rehber olamıyacak kadar da şekilci görünüyor. Bundan başka, çoğu zaman şaşırtıcıdır da. Devlet iktidarını ele geçirme ve kullanmada askeri gücün rolünü olduğu kadar siyasal düşüncelerin ve ülkülerin de rolünü, ve sınıflarla politik kurumlar arasındaki örgütsel bağıntıyı göremiyor.

Bu görüş, her makûl düşünen insanın kabul edebileceği

(*) M. M. Bober, KARL MARX'S INTERPRETATION OF HISTORY. Düzeltilmiş İkinci Baskı (Harvard Economic Studies, Cilt 31, Cambridge, Mass., 1948) s. 340.

gibi, Alman toplumundaki parazit ve fonksiyonel bakımdan yararsız unsurların siyasi iktidarı ele geçirmesi olayı karşısında yıkılmaktadır. Tabiî, iktidarın askerî güçle ele geçirilip siyasal hegemonya kurulmasının daha bir çok örnekleri vardır. Ekonomik bakımdan lüzumlu olmak, mutlaka, hele otomatik olarak, siyasal iktidarı ele geçirmeye *yol açmaz.* Ekonomik asalaklık da siyasal iktidarın kaybedilmesini otomatik olarak gerektirmez.

13. *Sınıf bölünümüne dayanan bütün toplumlarda devlet, mülk sahibi sınıfların zor ve baskı aracıdır.*

Bu ancak kısmen ve zaman zaman doğrudur. İleri kapitalist toplumların bütün çeşitlerinde devletin üzerine aldığı fonksiyonu ve koruyucusu olduğu çıkarları tam olarak ifade eden bir önerme değildir. Mülk sahibi sınıfların bulunduğu toplumlarda devlet «sadece» bu sınıfların bir aracı sayılamaz. İçinde mülk sahibi sınıfların bulunmadığı toplumlarda ne devlet ortadan kaybolmakta, ne de, devlet yoluyla topluma hâkim olanlar devletin gözettiği sınıf «çıkarlarından» söz ediyorlar diye, mucizevî bir şekilde bütün fonksiyon ve anlamlarını değiştirmektedir.

Marx'ın devlet anlayışı ve bu anlayışın iktidar teorisi «hâkim sınıf» terimi ile bağıntılıdır. Devlet anlayışı kavramında olduğu gibi bu terimde de, onu kullananlar, tanımlardan yararlanarak araya bir teori sokuştururlar: Ekonomik bakımdan en üstün olan sınıfın aynı zamanda mutlak olarak en üstün politik gurup olduğunu ileri sürerler. «Araya sokuşturmak» diyorum, çünkü «hâkim sınıf» terimi incelenmesi gereken bir şeydir. Teoriyi incelemek ve değerlendirmek için daha açık seçik ve kesin terimler kullanmamız gerekiyor. Marx hakkında bir eleştiri olarak geliştirilmemiş olmakla beraber, ben «iktidarı elinde bulunduran seçkinler» terimini daha yararlı ve daha az yüklü bir terim olarak ortaya attım.

«Hâkim sınıf» terimi ile «iktidarı elinde bulunduran seçkinler» terimi arasında terim farkının ötesinde, gerçek bir fark vardır. İktidarı elinde bulunduran seçkinler kavramı, ekonomik gerekircilik ve yüksek kademelerdeki üst eko-

nomik sınıfların orantılı önemi sorununu deneysel olarak açık bırakıyor. Eğer siyasal düzene ve askerî kuruluşa da ekonomik düzenin yanında gereken önem verilirse kapitalist toplumdaki yüksek çevreler kavramının, Marx'ın, özellikle daha sonraki Marksçıların biraz basitçe olan «hâkim sınıf» kavramlarından daha karmaşık olduğu görülebilir.

Bu, «sınıf teorisi»nin karşısına «seçkinler teorisi» şeklinde ifade edilen (bu ne anlama gelirse gelsin) bir teorinin çıkarılması değildir. Her ikisi de insanların işgal ettikleri kurumsal mevkilere ve, dolayısiyle, ellerindeki kuvvet vasıtalarına göre tanımlanan *yapısal* kavramlardır. Fakat söz konusu olan şey, bu kurumların şekli, çeşidi, ilişkileri ve önemleriyle, bu çeşit mevkilerin bu kurumlar içindeki yerleridir. Bunlar tanımlama ile çözülebilecek sorunlar değillerdir.

Marx'ın devlet teorisinde doğru olan unsur mülkiyetin gücü hakkındaki genel kavramdır ve bu büyük ve önemli gerçektir. Mülkiyet yalnız eşyalar üstünde değil, aynı zamanda insanlar üstünde de kontrol sahibi olma imkânını verir. Bu güç hayatın birçok değişik alanlarında uygulanır, ve çoğu zaman da devlet buna aracı olur. Ama iki nokta üstünde durmak gerekir:

Birincisi, kapitalizmde mülkiyetin sahip olduğu güç, yine devletin koruduğu işçi sendikalarıyla mülkiyetin kaba siyasal ve ekonomik gücüne karşı çıkan öteki güçler tarafından sınırlanır.

İkincisi, mülkiyetin millileştirilmesi «mülkiyet kuvvetleri»ni muhakkak tasfiye etmez. Aslında, bütün sosyal alanlarda insanın insan tarafından sömürülmesini arttırabilir, sömürülmeye karşı çıkmak, ya da onu kaldırmak daha zorlaşabilir. Marx, genel olarak, mülk sahibi sınıfların ortadan kaldırılması ile demokratik mekanizmaların kollektifleştirmeye yardımcı olacağını kabul etmişti. Bugün bizim için bunun en azından tartışmaya açık bir soru olduğunu söylemek gerekir.

Bu iki nokta birlikte alındıklarında, Marx'ın devlet anlayışının yeterliliği hakkında ciddî sorulara yol açar. Yaptığı yanlışlığın kaynağı ortaya attığı ekonomik gerekircilik ile

siyasal ve askerî kurumların bağımsızlıklarının ve yaratıcılıklarının ihmalidir. Bunlar, daha sonra inceleyeceğim konular. Şimdilik devleti, «hâkim sınıfın» ya da «mülk sahibi sınıfların bir komitesi» olarak *tanımlarsak* çeşitli toplumlar içinde ekonomik sınıflarla siyasal biçimler arasındaki bağıntıların sınırını çok iyi bir şekilde *ölçemiyeceğimize* işaret edeceğim. Ama dikkatimizi önce, açık seçik ve tek yanlı bir yol kullanarak, siyasal yönetimin araçları üstünde toplar ve Max Weber'le birlikte, devleti sadece «belli bir toprak parçası üstünde meşrû zor kullanmayı kendi tekelinde bulunduran» bir örgüt olarak tanımlarsak o zaman düşüncelerimizde tarihsel özelliğe uymuş ve deneysel incelemelere açık olabiliriz. Yapmamız gereken şey de budur: Devleti bir slogan içine hapsedilen bir teori değil fakat bir araştırma konusu yapmak.

Bu bir mukayeseli ve tarihsel araştırma konusudur, ama böyle geniş bir araştırma yapmadan bile, birbirinden oldukça farklı siyasal düzenlerin benzer kapitalist ekonomik temeller üstünde bir arada varolabilecekleri apaçık olarak görünüyor: 1920 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Nazi Almanyası, 1940'lardaki İngiltere, bugünkü İsveç. Bütün bunları «mülk sahibi sınıfların komiteleri» diye bir araya yığmak muhakkak ki dikkatsiz bir davranıştır.

14. *Kapitalizmde ekonomik buhranlar birbirini kovalar. Bu buhranlar gittikçe şiddetlenmektedir. Böylece kapitalizm son buhrana doğru —proletarya ihtilâline doğru— ilerliyor.*

Buhran - Refah çarkı kapitalizm tarihinin en başta gelen ekonomik gerçeklerinden biridir. Fakat kapitalizm bugün millî devletler halinde ve milletlerarası çapta örgütlendiğine göre bu buhran-refah çarkının kapitalizme özgü bir nitelik olup olmadığı konusu çok yerinde bir sorudur.

Devletin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak oynadığı politik rol sendikaların ve işçi partilerinin etkileri, askerî hazırlıkların ekonomi ile olan yakın bağıntısı gibi gelişmeler buhran problemini görünüşte kaçınılmaz ekonomik mekanizmalar sorunu olmaktan çıkarmış, milletlerarası ve millî çapta siyasal ve askerî sorunlar haline getirmiştir.

Gelişmiş kapitalizmin istikrarı konusunda bugün genel olarak şunu söylememiz gerekir sanıyorum: «Şu ya da bu şekilin doğruluğu ispat edilmemiştir, ama hâlâ denge içindedir.» Şiddetli ekonomik buhranlar olması ihtimalini katiyen gözden uzak tutamayız. Buhranlar hakkında Marx tarafından ortaya atılan genel şema öğreticidir. Ama Karl Marx'ın teorilerinin bu noktada doğru ya da yanlış olduklarını ispat etmek için kapitalizmin sıkıntılar içinde olduğunu, hattâ şiddetli buhranlara açık bulunduğunu göstermek yetmez. Bu şekilde davranmak Marx'ı, sosyal bir çözümleyici olarak değil, sadece bir peygamber olarak ele almak olur. Şunu sormalıyız: Sıkıntıların sebepleri nelerdir, buhranların niteliği nedir, sonuçları nelerdir? Marx bu sorular için yetersiz bir rehberdir.

Bugün göze çarpan istikrar mekanizmaları —ve, aynı zamanda, istikrarsızlık ve muhtemel çöküntü nedenleri— Marx'ın haber verdiği iç ekonomik gelişmelerin sonucu değildir. Bugünün istikrar mekanizmaları arasında, Marx'ın önceden görmediği emperyalist faktörler ve hepsinden önemlisi Marx'ın hiç sözünü etmediği ekonomik bakımdan gelişmiş, siyasal ve askerî bakımdan kuvvetlenmiş, kapitalist olmayan bir yapı —Çin-Sovyet bloku— ile rekabet büyük bir yer tutmaktadır.

Bir ülkenin iç durumu ele alınırsa, kapitalist buhranların yarattığı problemler ekonomik diye adlandırılabilecek problemler olmaktan çok siyasal ve askerî problemlerdir. Bu problemler mevcuttur, çünkü ekonomik bakımdan yapılması gereken şeyler en kuvvetli kapitalist çıkarlarla politik bakımdan çatışmaktadır. Savaş hazırlığının bir *ekonomik* çare olarak kullanılması çok kereler onların daha işine gelir.

Gelişmiş kapitalizm siyasal, askerî ve ekonomik şekillerile uluslarası ölçüde istikrara kavuşmuştur. Bu sistem içinde ve gelişmiş kapitalist ekonomiler arasında siyasal bakımdan da desteklenen bir «kendi kendini düzeltme» hareketi göze çarpmaktadır.

Kapitalist toplumlar arasında uluslararası yardım ve destek sağlanmıştır —hiç şüphesiz, siyasal ve askerî nedenlerden ötürü— ama bunun ekonomik sonucu hem Kuzey Amerika,

hem de Batı Avrupa için kapitalist refah olmuştur. İkinci Dünya Savaşından bu yana yapılan Amerika Birleşik Devletleri yardımının büyük kısmı endüstrileşmemiş bölgeleri endüstrileştirmek için değil, eskiden gelişmiş durumda olan kapitalist toplumların ekonomilerini canlandırmak için yapılmıştır. Gelişmiş kapitalist düzenlerin savaş sonrası yeniden kurulma hareketleri (eski dostlar ve düşmanlar arasında fark gözetilmeden yapılan yardım) onların yüksek ekonomik düzeyde kuvvetli bir ekonomik blok haline gelmelerine ve bu blokun siyasal ve askerî yönlerden milletlerarası çapta istikrar kazanmasına yaramıştır. Bu hareketin başlıca siyasal anlamı A.B.D. ve S.S.C.B.'nin askerî tutumlarında ortaya çıktı. Bunun üzerine A.B.D. muhtemel bir Üçüncü Dünya Savaşı için yapılan askerî hazırlıkların «yük»ünün büyük bir kısmını doğrudan doğruya üstüne aldı ve dolaylı olarak dünya kapitalist kalkınmasına ve refahına yardım etmiş oldu.

Bu arada, nedenleri bir yana, gelişmiş kapitalizm ekonomik buhranlarla çökmemiştir; buhranlar ya da durgunluklar gerçekten meydana gelmiştir, ama bunlar devamlılık göstermekten çok geçici olaylar olarak görünmektedirler. Dahası, kapitalist toplum bu buhranları Marksçı olmayan yollarla geçiştirirken, Marx'ın bildiği biçimden başka biçimlere, bir çoğu Marx tarafından tahmin edilmemiş olan biçimlere, girmiştir. Bugünün manzarası siyasal bakımdan ve askerî bakımdan örgütlenmiş bir kapitalizmdir. Yöneticileri ekonomik buhranları hafifletmişlerdir ve özellikle II. Dünya Savaşının başlamasından bu yana eşine rastlanmayan bir ekonomik kalkınma meydana gelmiştir.

Marx kapitalizmin tekelci biçiminin niteliğini ve istikrarının siyasal ve askerî tarzını açık ve yeterli olarak görmemiştir. Bu tekel biçimi içinde kapitalizm sadece «bir üretim anarşisi olarak» kalmamıştır. Büyük sektörleri özel şirketler, ticarî ortaklıklar ve devlet müdahalesi yolları ile geniş çapta rasyonalize edilmiştir. Kısacası, kapitalizm ve bürokrasi zıt kutuplar değildirler. Bunlar birleştirilmiştir. Üretim anarşisi

genelleştirilmemiştir; üretim büyük ölçüde akılcı temeller üstüne oturtulmuştur.

Gelişmiş kapitalist ekonomilerin bir çoğunda görülen yüksek düzeydeki ekonomik faaliyet, büyük ölçüde, aynı zamanda «sun'i olarak arttırılan istekler»e bağlıdır. Bu ekonomilerin yapısında korkunç bir ölçüde sistematik israf vardır; Marx bile bu israfın çapını tam olarak kavrayamamıştır. Daha kullanılabilecek eşyaların «modası geçmiş olmak» dan ötürü atılması bunun bir örneğidir. Detroit'in otomobil modellerinde yaptığı değişikliğin mâliyeti bütün Hindistan'ın prodüktif yatırım programları tutarının bir kaç senelik miktarından fazladır (*). Büyük ölçüdeki reklâmlarla yapılan israf, savaş hazırlıkları bir yana, ekonomik israf örnekleridir.

Ama işin esası şudur: Bütün bu israfa rağmen, ve kısmen de onun sayesinde, kapitalist üretimin ve üreticilik mekanizmalarının devam edebileceğini, hattâ artabileceğini bilmiyordu Marx. İsrafları, hileleri, çelişmeleri gördü ama bugünkü tam gelişmiş kapitalizmin aklın alamayacağı kadar büyük kuvvetlerini (teknik, ekonomik, siyasal) küçümsedi.

Marx'ın apaçık olarak gördüğü gibi, gelişmiş kapitalizmde üretim gücü ile gerçek üretim arasındaki fark korkunçtur. Objektif olarak söylemek gerekirse bu çelişme büyümüştür ve belki de büyümeğe devam edecektir, çünkü bilimsel imkânlar israf ile, hile ile, verimsiz çalışmalarla, kısa zamanda kâr yapma çabalarıyla *gerçekten* kısıtlanıyor. Ama bu bir «ekonomik çelişme» olmaktan çok siyasal bir bozukluktur. Gittikçe ahlâkî bir yargı ve bir siyasal karar konusu haline gelen bu problemi, şiddetli bir ekonomik buhran sırasında bile çözümlemek için, bir «proletarya ihtilâli»ne gidilmemiştir.

Marx kapitalizmi, içinde işleyen ekonomik güçlerin büyük ölçüde tâyin ettiği bir dinamik sistem olarak kabul eder. Bu bakımdan, Marx'ın şeması mükemmel bir çözümleme ve öngörüdür. Ama gerçek şudur ki, «başka güçler» ekono-

(*) Thomas Balogh, THE NEW STATESMAN, 12 Aralık, 1959.

mik mekanizmalara müdahale etmiştir. Bu güçlerden bazıları kapitalizmin kendi içindedir: özellikle siyasal ve askerî güçler. Bazıları ise dışındadır: Meselâ Çin - Sovyet blokunun dünya kapitalizmine bir karşı kuvvet olarak dünya çapında kuvvetlenmesi. Bugün, bir sistem olarak kapitalizmin alınyazısı, kendi içindeki ekonomik kuvvetlere olduğu kadar bu kuvvetlere de bağlıdır.

15. *Kapitalizm sonrası toplum, önce bir geçiş devresi geçirecektir; ve bu proletarya sınıfının diktatörlüğü olacaktır, ondan sonra toplum gerçek komünizmin yerleşeceği, daha yüksek bir düzeye geçecektir.*

Bunun hakkında hiçbir bilgimiz yok. Marx'ın düşündüğü biçimde bir proletarya ihtilâli şimdiye kadar hiç olmamıştır. «Onun adına yapılan» ihtilâller onun düşündüğünden oldukça farklı tiplerdeki toplumlarda meydana gelmiştir. Bunları Marx'tan sonraki Marksçılığı incelerken ele alacağız.

16. *İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparsa da, yapış şekilleri ve tarihin aldığı yön, ekonomik temellerin şartlarına bağlıdır. Tarihin yapısal akışı, kaçınma imkânı olmayan bir şekilde sınırlanmıştır.*

Tarihin yapılması hakkında Marx ve Engels tarafından ortaya atılan genel şema (a) Klâsik kapitalizmdeki piyasa ekonomisi şemasının toplumun bütününe uygulandığı bir genellemedir. Bu şemaya göre olaylar, alıcı ve satıcılar tarafından fiatların tâyininde olduğu gibi, sayısız isteklerin dışında sonuçlardır. Genel şema, aynı zamanda (b) Kapitalizm tarihindeki belli bir aşamadan —esas olarak Viktorya devri İngilteresi'nden— alınarak bütün kapitalist çağa ve belki de, aynı zamanda, bu çağdan önceki bütün tarihe götürülen bir genellemedir.

Bugün elimizde bulunan tarihsel gerçekler yeni bir şemaya ihtiyaç olduğunu gösteriyorlar. Bu gerçekler toplumun her önemli kurumsal düzeninde, siyasal, ekonomik ve askerî kuvvet araçları sınırlarının genişlemesi ve merkezileşmesidir. Bundan ötürü, kuvvetli bir seçkinler zümresinin siyasal, askerî ve

ekonomik alanlardaki kararları ile olaylar arasındaki ilişkiyi daha yakından ve bilinçle ortaya koyan bir başka şema kurmamız gerekir. Uygun değişiklikleri yaparak, bu şemayı gelişmiş kapitalist toplumları olduğu kadar, Sovyet tipindeki toplumları ve gelişmemiş ülkeleri de anlamak için kullanmalıyız.

Günümüzü çözümlemek ve anlamak için siyasal, askerî ve ekonomik azınlık kategorilerinin de, ekonomik sınıflar ve tarihin kişisel olmayan diğer mekanizmaları kadar (ya da onlardan çok) önemli olduğu açıktır.

Marksçı toplum şeması çok güzel bir şekilde kurulmuştur, ve bir toplum tipinin bir devresi için genel olarak en uygun olan şemadır. Ama tek başına alınıp rastgele kullanılırsa yersiz bir genellemedir ve bu şekliyle yetersizdir. Bu şema tipik birimlerin ufak çapta oldukları ve serbest piyasa ekonomisinde olduğu gibi birbirlerini bağımsız olarak karşılıklı etkiledikleri bir toplum düşünmektedir. Marksçı terminolojide, böyle bir toplumdan «zaruret diyarı» diye sözedilir. Tabiî Marx, aynı zamanda «özgürlük diyarı»ndan da, insanların kaderlerine hâkim olacakları, isteklerini ortaya çıkan sonuca daha uygun düşeceği kapitalizm sonrası çağdan da söz eder. Zaruret çağı hâlâ geçerlidir; ve Marx'ın buna göre kurduğu şema her tip toplumda, dünyanın gelişmemiş bölgelerinde olduğu kadar gelişmiş kapitalizmin büyük bir kısmında da işe yarıyor. Özgürlük çağı hâlâ sadece bir ülküdür; Marx'ın hayâl ettiği şekilde hiçbir yerde yoktur.

Ama bu iki şema tarihin yapılması hakkında ileri sürülmüş tek şema değildir; ve ikincisinin de birincinin tek alternatifi olduğunu düşünemeyiz. Başka tip toplumlar için olduğu kadar gelişmiş kapitalizm için de daha başka şemalara ihtiyaç vardır.

Marx'ın tasarladığı çağlar akışının mutlak olarak gerçekleşeceği ileri sürülemez. Birbirini izleyen çağlar (Feodalizmden kapitalizme ve kapitalizmden sosyalizme) Marx teorisinin ve tahminlerinin başlıca tarihsel iskeletidir. Onu şimdi değiştirmemiz gerekiyor: Hiç bir yerde gelişmiş kapitalizmden

Marksçı diye tanınabilecek bir biçimde sosyalizm ortaya çıkmamıştır; feodolizm'den ise bir tip sosyalizm doğrudan doğruya ortaya çıkmıştır. Bundan başka, bu son tipte kişinin çıkarları ile yaşadığı toplumun çıkarlarının birleştiği de —özgürlük çağı— pek ortada değildir.

Öyleyse bu çağları —feodalizmi, kapitalizmi, sosyalizmi— yeniden gözden geçirmek gerekiyor: Bugün görülen kapitalizm Marx'ın bildiği kapitalizm değildir; ortaya çıkmış olan kapitalizm sonrası toplumlar, ne doğuşları, ne de karakterleri bakımından Marx'ın tahminlerine uymuyorlar. Marx'ın öngördüğü sosyalizmin, ve hele komünizmin, Çin-Sovyet blokunda feodalizmin bir türünden meydana çıkan toplumla henüz muhakkak ki ilişkisi yoktur.

17. ***Birinci önermede belirtildiği gibi toplumsal yapı ekonomik temel tarafından tâyin edilir; öyleyse o toplumsal yapının tarihsel akışını da bu ekonomik temeldeki değişiklikler tâyin eder.***

Ekonomik araçlar kuvvet araçlarından yalnız biridir, ve bu araçların kendileri de, askerî ve siyasal amaçlara ve çıkarlara uygun olarak, siyasal ve askerî araçlar tarafından biçimlendirilebilir ve hattâ belirlenebilir. Yirminci Yüzyıl ortasında birçok önemli sorunun açıklanmasında «siyasî gerekircilik» ve «askerî gerekircilik», çoklukla «ekonomik gerekircilik» kadar, ve bazan ondan daha gerekli faktörlerdir.

Marx'ın ekonomik gerekirciliği (ve onunla birlikte, ona yakından bağlı olan tarihin kaçınılmazlığı) çoğu zaman liberallerin ve ütopist sosyalistlerin «ahlâkî gerekirciliğine» karşıt bir şey olarak gösterilir. Öyle sanıyorum ki her iki görüş de tarih bakımından Fransız İhtilâli ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki devreye, ve özellikle İngiltere'ye ve Amerika Birleşik Devletleri'ne özgüdür. Hiç biri evrensel olarak kabul edilemez. Her ikisinin de kendi günümüzün olayları ve tahmin yürütülebilecek yakın bir geleceğin ışığı altında ele alınması gerekir. Ve tabiî ne ahlâkî ne de ekonomik gerekircilikle sınırlandırılmış değiliz.

Kapitalizmin sosyal yapıları Marx'ın zamanından bu yana ekonomik kurumların etki yapma bakımından önemlerinin ve diğer kurumlarla olan ilişkilerinin yeniden belirtilmesini gerektirecek ölçüde değişmiştir. Marksçı hareketlerin tarihi, ileri kapitalizmdeki gelişmeler ve dünyanın gelişmemiş bölgelerindeki şartlar ve gelişme imkânları göz önünde tutulacak olursa, ekonomik gerekirciliğin (çok verimli olduğu halde) Marx'ın eserinde bulunan en önemli hata olduğu meydana çıkar. Kapitalizmde ekonomik nedenlerin hâkim nedenler olduğu görüşü, ücretli işçilerin rolü hakkındaki yanlış tahminlerle, lüzumundan fazla biçimci olan iktidar teorisiyle ve son derece basitleştirilen devlet kavramıyla doğrudan doğruya bağıntılıdır.

Birinci Dünya Savaşından bu yana politik biçimlerin bir toplumun ekonomisini baştan aşağı değiştirdiği ve bazen tâyin ettiği bile gittikçe artan bir açıklıkla görülmeye başlanmıştır. Ekonomik üretim biçimi değil de siyasal davranış biçimi pekâlâ en önemli rolü oynayabilir. Siyasal örgütlenme sosyal hayatın hem kişisel, hem de toplumsal alanlarını kapsadıkça politik ülküler için, politik ve askerî hareket ve karar yolları için yapılan mücadele, ekonomik yollarla birlikte, tarihin yapısını anlamakta bizim için bir anahtar olmalıdır.

Bu söz ekonomik kuvvetlerin ufak olaylar olduğu ya da etkili siyasal ve askerî kuvvetler haline gelmedikleri anlamına gelmez. Ama bu, devletin genişlemesi ile ekonomik kuvvetlerin artık çoğu zaman savunma halinde kalan sınırlı kuvvetler olduklarını, siyasal kuvveti ya da bütün sosyal yapıların biçimlenişini anlamak için ekonomik kuvvetlerin tek başına yeterli olmadığını gösterir.

Bir çok yirminci yüzyıl ekonomik gelişmelerini siyasal ve askerî kuvvetlerdeki değişikliklerle izah etmek gerekir. «Ekonomik gerekirciliğin» yerine «siyasal gerekirciliği» ya da «askerî gerekirciliği» koymak istemiyorum; sadece, bu tiplerden herhangi birinin, neden sonuç bağıntısı olarak öneminin herhangi bir genel tarihsel kurala bağlı olmadığını söylemek istiyorum. Herhangi bir toplumda, bunu belirleyen ta-

rihsel şartlardır.

Bir çok kapitalist toplumlarda izlenen politikalar ekonomik temeli ve ekonominin halkın bütün tabakaları üstündeki sosyal etkilerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Refah devletinin ekonomik gelişmelerle olabileceği şüphe götürmez, ama ekonomik üretimin biçimi de refah devletini «tâyin etmez». Bugünkü kapitalist ekonomilerde siyasal bakımdan mümkün olan şeylerin Marx'ın doktrininden beklenebilecek şeylerden daha geniş olduğu şüphesizdir. Tam olarak ne kadar geniş olduğunu tahmin edemeyiz ama, kapitalist ekonomi düzeninin yapısında reform yapılması ve ekonominin bilinçli olarak değiştirilmesi de dahil olmak üzere *siyasal bakımdan* tarihe yön vermeyi engelleyen hiç bir şey yoktur.

Kapitalizmin bugünkü çağında, çatışma ve tarihsel değişmenin itici gücü ekonomik temelden çok ekonomi - politiğe dahil olan siyasal ve ekonomik kurumlardır. Bu çeşit siyasal kapitalizmi Marx ne biliyordu ne de önceden gördü. Marx ne kapitalizmin aldığı neo-merkantilist biçimi kavradı ne de siyasal olarak kontrol ve finanse edilen kapitalizmin kapsamını ve etkilerini anladı. Bu finansmanlar hem dolaylı hem dolaysızdır, hem refaha yönelmiştir hem de askerî bir karakter taşımaktadır. Bu yardımların kapitalizmin ekonomik kusurlarını düzeltmek için yapılmış olmaları ileri sürdüğüm görüşü değiştirmez, tersine güçlendirir.

Bazı ülkelerde kapitalizmi değiştirmiş olan siyasal güçler Marx'ın adına yapılan reformlardır; *New Deal*'de olduğu gibi diğerlerinde de çoğu zaman yüksek sınıf çevreleri tarafından öncülüğü yapılan ve Marx'a göre yavaş yavaş kaybolacak «orta sınıflar» ın nüfuzlarından geniş ölçüde yararlanan liberal güçlerdir. Tabiî aynı zamanda bu değişiklikler kısmen kendi çıkarlarını gözeten tekelci kapitalistlerin verdiği tâvizlerdir. Kapitalistlerin ekonomik kuvvetler üzerinde daha çok siyasal kontrol imkânları olduğundan siyasal kapitalizmdeki rollerini sürdürebilirler, ve böylece ekonomik buhranlar ve onların beklenen sonuçları hakkında Marksçı tahminleri altüst edebilirler.

Kısacası, Marx'ın ekonomiyi ele alış biçimini genelleştirmemiz gerekiyor. O zaman dikkatimizi —Marx'ın yaptığı gibi— ekonomik üretimin değişen teknikleri üstünde toplamamız gerekir. Ama dikkatimizi aynı zamanda —Max Weber'in yaptığı gibi— askerî zor kullanma, siyasal mücadele ve yönetimin tekniklerine ve haberleşme imkânlarına da, yani kuvvetin *bütün* araçlarına ve tarihsel bakımdan belli toplumlarda tamamen değişik olan ilişkilerine de çevirmek zorundayız.

Onun için bu çeşit siyasal ve askerî imkânların ele geçirilmesi ve tekelleştirilmelerinden tam bir Marksçı ağızla bahsedebiliriz. Ekonomiye verilen önem bir metod kolaylığı olarak kabul edilmelidir. Ekonominin, bütün olarak toplum içindeki neden - sonuç sorunu üzerindeki önemini daima belirtmeye çalışmalıyız, ama siyasal ve askerî bakımdan bağımsız davranış imkânlarına kapıyı Marx'ın bıraktığından daha açık bırakmalıyız.

Bunun Marx tarafından çizilen genel toplum şemasının işlenmesi ve daha olgun hale getirilmesi için gerekli ve yararlı olduğunu sanıyorum. Böyle olunca Marksçıların ekonomik gerekircilik üzerindeki tartışmalar ve araştırmalarla elde etmek istedikleri herşey imkân dahiline giriyor. Ama ekonomik gerekircilik her belirli devir ve toplum için denenmesi gereken faraziyelerden *biri* olmalıdır. Askerî gerekircilikle siyasal gerekircilik de aynı şekilde denenebilir. Bilgilerimizin bugünkü durumu karşısında bu üç gerekircilikten hiç biri bütün toplumlarda, ya da bütün kapitalist tipi toplumlarda, tarihi yapan faktörlere her zaman hâkim olan faktör olarak kabul edilmemelidir.

Ekonomik gerekircilikte Marx'ın eserinin günümüzdeki yararlılığını bozan bir anlam vardır: Millî-devlet ve milliyetçiliğin tarihteki rolü. Milliyetçiliğin zayıflayacağı ve ücretli işçilerin izleyecekleri ülkülerle siyasî davranışlarında enternasyonalciliğin hâkim olacağı tahminleri oldukça yanlış çıkmıştır. Bu eğilim sosyalist hareketlerde ve komünist devletlerde, kapitalist toplumların içinde ve sömürge halinde bulunan ve

gelişmemiş bölgelerde açıkça görülmektedir.

Kapitalizm içinde bir akım olarak enternasyonalcilik Marx'ın zamanından bu yana genellikle zayıflamıştır. Ücretli işçiler muhakkak ki orta sınıflardan ve daha yüksek sınıflardan daha az milliyetçi olmamışlardır. «Enternasyonalcilik» düşüncesine en dramatik darbe Birinci Dünya Savaşı sırasında, Almanya'da, İkinci Enternasyonal tarafından vurulmuştu. 4 Ağustos 1914 tarihinde Avrupa'da «sosyalizm» «Milliyetçilik» karşısında kesin bir şekilde yenildi.

Marksçı şema için böyle gerçeklerin bir anlamı da şudur: Sınıflar, çıkar bilincinin belirmesine temel olan ortamlardan yalnız *biridir;* sınıflar zaman zaman ne kadar kuvvetli olurlarsa olsunlar öteki temeller de etkilerini göstermektedirler. Milliyetçilik bu genel gerçeğin en açık örneklerinden biridir. Fakat *gerçekten* acıklı bir örnektir. Marx'ın genel varsayımının tersine, Milliyetçiliğin siyasal ve ekonomik bir güç olarak, bir askerî biçim olarak ve insanların bilincinin bir temeli olarak önemi artmıştır. Bugün tarihin gidişinde millî devletler —ve uluslar üstü devlet blokları— örgütlenmenin, siyasal bilinçliliğin ve savaşçı isteğin en önde gelen biçimleridir. Sınıflar, özellikle sınıfların ittifakları millî devletler kanalıyla işliyor fakat bu siyasal yapılarda bulunan ve milliyetçi bilince dayanan siyasal ve askerî kuvvetler çoğu zaman sınıflara ve sınıflar arasında birleşmelere yeni baştan biçim veriyorlar. Bir milli devlet ile bir başkası arasındaki ekonomik ayrılıklar gelişmiş kapitalist uluslar içinde yaşayan sınıflar arasındaki ekonomik ayrılıklardan daha büyüktür. Marx'tan sonra gelen Marksçıların uygulamaları ortaya ne koyarsa koysun, bu düşünce Karl Marx'ın eserinin sistematik bir parçası değildir.

Özetlemek gerekirse, Marx'ın düşüncesinin özünde Marksçılığın bütün çeşitlerinin özünde - şu önerme vardır: Kapitalist toplumun bütün unsurları ve güçleri arasında kapitalizmin olgunlaşmasında ve yıkılmasında faal siyasal rol oynaması mukadder olanlar ücretli işçilerdir. Gerçekte işaret ettiğimiz gibi Marksçılığın her yönü bu akışın neden sürüp gittiğini ve sürüp gitmesi gerektiğini anlatmaya çalışır.

Düşünce bakımından Marksçılığın özü işte budur. Marx'ın fikirleri bölümünde belirtilmiş olan eğilim teorileri, bu emek metafiziğinin ilk plândaki dayanaklarıdır ve bunlar ileri kapitalist toplumlardaki olayların izahını desteklerler.

Marksçılık ahlâkî bakımdan da ücretli işçilerin bir ihtilâlci proletarya haline gelişinin onayı ve bunların ileride oynayacakları ihtilâlci dramın bir övgüsüdür.

Marksçıların tarihi siyasal bakımdan bu akışı gerçekleştirmeye ve böylece bu dramın oynanmasını garantiye alan bir gayret ve strateji dizisinden ibaretir.

Bu böyle olduğu halde, Marx'ın gelişmiş kapitalist toplumlar hakkında beslediği siyasal umutların çöktüğünü hemen söylemeliyiz. Öne sürdüğü esas araç onun tahmin ettiği şekilde gelişmemiştir; o aracın oynayacağını tahmin ettiği rol oynanmamıştır. O aracın gelişmesini ve rolünü kolaylaştıracağı sanılan eğilimler genel olarak ortaya çıkmamıştır. Geçici olarak ve kısmî bir şekilde ortaya çıktıkları zaman da umulan sonuçlar vermemişlerdir.

Gelişmiş kapitalizmin içinde ücretli işçiler pek az olarak «proletarya'nın öncüleri» haline gelmişlerdir; herhangi bir ihtilâlci çağ değişiminin aracı olmamışlardır. Çok geniş çapta ekonomik, politik ve psikolojik bakımlardan milliyetçi kapitalizmin bünyesine dahil edilmişlerdir. Bu durumda kapitalizm içinde bağımsız bir değişken olmaktan çok, bağımlı bir değişken meydana getirmişlerdir. Aynı şey işçi sendikaları ve işçi partileri için de söylenebilir. Bu örgütler siyasal ve ekonomik olarak sadece reformcu bir şekilde ve kapitalist sistem içinde iş görürler. Marksçı anlamdaki sınıf mücadelesi söz konusu değildir. Ekonomik çıkarlardan doğan çatışmalar oldukça genel bir şekilde kurumlaşmışlardır; açık ve siyasî savaştan çok dolaylı ve bürokratik kararlara bağlıdırlar. Elbetteki çıkarlar arasında temel sınıf çatışmaları vardır. Ama bunlar üzerinde çok az sınıf mücadelesi söz konusudur.

Bunlar Marx'a karşı olan ciddî noktalardır, Marx'ın ileri sürdüğü kategorileri ve şemayı etkilerler. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, Marx'ın tahminleri herhangi bir gelişmiş

kapitalist toplumda gerçekleşmemekle kalmamış, aynı zamanda Marx'ın düşündüğü şekilde ve ölçüde gerçekleşemeyeceklerini tahmin ettirecek çok kuvvetli nedenler ortaya çıkmıştır. Bu sadece Marx'ın gözünden kaçan bir durum değildir. Kategorilerindeki ve genel kapitalizm şemasındaki teorik yetersizliklerden ileri gelmektedir.

Ama Marx'ın şemasının bütün olarak ve hemen hemen bütün parçalarıyla emek metafiziği üstüne kurulmuş olmasından ancak bu beklenebilir. Bu emek metafiziği klasik Marksçılığın temel itici gücünü ve başta gelen siyasal umudunu meydana getirdiğinden onun çökmesi Marx'ın düşüncesindeki daha bir çok başka şeyin çökmesini gerektirir.

Emek metafiziğinin ve onu destekleyen yanlış eğilim görüşlerinin ardında, Marksçı tabakalaşma kategorilerinde kusurlar; ekonomik temeldeki gelişmenin psikolojik ve siyasal sonuçları konusunda belirsizlikler ve yanlış değerlendirmeler; toplumların tarihi ve sınıfların düşünüş biçimleri üzerinde ekonomik nedenlerin üstünlükleri ile ilgili yanlışlıklar; rasyonalist bir psikoloji teorisinin yetersizlikleri; genellikle yanlış olan bir iktidar teorisi; yetersiz bir devlet anlayışı yatıyor.

Marx'ın kendi tarihsel özellik ilkesini eserine uygulamada mümkün olduğu kadar cömert davransak bile onun bir çok yerde bir çok hata yapmış olduğunu görürüz. Marx'ın eserinden açıkça çıkarılabilecek siyasal, psikolojik ve ekonomik tahminler gerçeklikten gittikçe daha uzak, bütün olarak gittikçe daha yetersiz görünüyor. Teorileri Viktorya devri kapitalizminin damgasını taşıyor. Buna hiç şaşmamak gerekir: Marx'ın teorileri o devir hakkındadır. Marx'ı eseri tamamlanmadan 1883'te öldüğü için suçlayamayız.

Ondokuzuncu Yüzyılın doktrinlerini Yirminci Yüzyılın olaylarıyla karşılaştırmak elbet de kolaydır —Marx'ın eserinin tamamlanmasından bu yana bir hayli zaman geçmiştir—. Onunki gibi bir eseri sonradan böyle kolay bir değerlendirmeye tâbi tutmak sudan bir iş gibi gelir insana; ama sosyal düşünce ve araştırmada herhangi bir ilerleme yapmak için

bu bir zorunluluktur. Bugün artık klâsik Marksçılık gelişmiş kapitalizmin gerçeklerinin yeterli bir tanımından çok, kişisel istekler belirten siyasal bir önermedir.

Ama şimdi şöyle sormamız gerekir: Marx'ın ortaya çıkardığı eserdeki *metodun* değeri kaybolmuş mudur? Benim bu soruya vereceğim cevap şimdiye kadar açıkça belirmiş olmalı: Hayır. Marx'ın metodu bugün sahip olduğumuz en iyi toplumbilim düşünme ve araştırma usullerine uygun, dikkate değer ve kalıcı bir hizmettir (*).

(*) Marx'ın hiç bir zaman açıkça anlatmadığı ama onun mektebindekilerin kullandıklarını iddia ettikleri o esrarlı «diyalektik kanunları» nı kastetmiyorum. Konuya yabancı olanların diyalektikçiler arasında diyalektiğin ne olduğu hakkında bir anlaşma olmadığına dikkat etmeleri gerekir. Ama bir an için diyalektiğin «üç kanun» unu inceleyelim:

Birincisi, kantitatif (nicesel) değişiklikler kalitatif (nitesel) değişiklikler meydana getirirler. Bunun tersi de aynı kurala tâbidir: nitelik bakımından meydana gelen değişiklikler nicelik bakımından değişiklikler meydana getirir. Marx'ın bu «kanun» la yaptığı polemik tarihte «sıçramalar» ın (yani ihtilâllerin) olmadığına, sadece bazı yavaş ve ufak değişikliklerin söz konusu olabileceğine inananlara karşı yönelmiştir. İhtilâlci çağımızda böyle bir görüşü büyük «kanunlar» dan dem vurarak «çürütmeğe» çalışmağa artık hiç lüzum yoktur. Bir şey yeteri kadar değişirse başlangıçta olduğu şeyden bambaşka bir şey haline geleceği apaçık ortadadır.

İkincisi, «inkârın inkârı» (negation of the negation): Bir şey başka bir şeyin içinden çıkıp gelişir ve sonra onunla savaşır. Daha sonra yeni gelişmiş olan şey kendi içinde «kendi yıkılışının tohumları» nı yetiştirir. Marx'ın metinleri kuşakların çoğalmasından ve hastahanenin doğum odasından alınan benzetmelerle doludur. Her şey gebedir; asılsız tehlike işaretleri vardır; rahimler ve ebeler çoktur. Ve en sonunda, kanlı doğum. Bu şekilde, kapitalizmin rahminden çıkan proletarya sonra kapitalist toplumu «ihtilâle gebe» hale getiriyor. Ama «inkâr» ı farketmek için kullanılabilecek dolambaçsız metod yoktur; insan, bir üslûb özelliği olarak kullanılan benzetmeleri bir düşünme metodu zan-

Ama Marx'ın çizdiği genel toplum ve tarih şemasının değeri, belirli teorileri ve tahminleri altüst eden tarihî olayların akışıyla kaybolmuş mudur?

Benim bu soruya cevabım, esas olarak, evet'dir. Bu şema Marx'ın bıraktığı durumda yetersizdir. İnsan onu ancak büyük bir düşünce hantallığıyla, aşırı bir bilgiçlikle ve çoğu zaman iki yüzlülükle kullanabilir. Bugün Marx'ın eseri bizim için,

netmemelidir, hele bunların «tabiat hakkında bir genel bilimsel kanun» oldukları zannına hiç kapılmamalıdır. Önemli olan sadece şudur: Bazı şeyler (bazan) başka şeylerin içinden çıkıp büyürler ve zamanla (bazan) onların yerini alırlar.

Üçüncüsü, Marksçıların en önemli buldukları kanun: «Birbirinin aksi olan şeylerin yorumlanması». Ben bundan dünyada objektif çelişmeler ve kararlar olduğu anlamını çıkarıyorum.

Bu açıkça mantık ile metafiziği karıştırmaktır: İnsanların ileri sürdüğü «önermelerin» çoğu zaman çeliştikleri söylenebilir. Ağaçların ya da kayaların, ya da sınıfların birbirleriyle «çeliştikleri» söylenemez. İnsanlar pozitif ve negatif elektrik akımlarının birbirleri ile çeliştiklerine inanabilir, ama bu, açıkça, insanlarda bulunan bazı özellikleri elektriğe yakıştırmaktır.

«Diyalektik Kanunlar» hakkında Marx'dan çıkarılabilecek basit gerçek, bunların, bilinen tartışma ve ispat metodları kullanıldıktan sonra meseleler üzerinde fikir yürütme usulleri oldukları-dır. Marx'ın kendisi de, bazen diyalektiğin karanlık sözcüklerini kullanmaktan çekinmediği halde, hiçbir şeyi «diyalektik kanunları» ile izah etmemiştir. Diyalektik, aslında Hegelci kafayla eğitilmiş bir insanın sözcüğü idi ve Marx bu sözcüğü oldukça önemli bir şekilde kullandı: Diyalektikten yararlanarak «tabii uyum» hakkındaki Onsekizinci Yüzyıl görüşlerinin saçmalığını gösterdi; tarih yapımının aktıcılığını ve çok yanlılığını gerçekleştirdi; tarih yapımının bütün güçlerinin arasındaki «evrensel karşılıklı bağıntı»yı gördü; devamlı değişme, gerçek çatışma ve her tarihsel durumun belirsiz imkânları hakkında tutarlı bir bilince vardı.

Marx için değilse bile, bir çok Marksçı için «diyalektik»den sözetmenin gerekircilik kapanından kurtulmaya yaradığı anlaşılıyor. Ama

tasıdır, tamamlanmış bir görüş değildir. Bugün bize yön veren kendi siyasal felsefemiz ve kendi sosyal teorilerimiz açısından düşünecek olursak, tam nerede olduğumuzu bilemeyiz ama «Marx'ı aşan bir yerde» olduğumuz şüphesizdir.

Fakat söz konusu bir mesele daha var: Muhakkak ki «Marksizm» Marx'la sona ermez. Onunla başlar. Daha sonraki düşünürler ve pratikciler onun fikirlerini kullanmış, değiştirmiş, işlemiş ve ortaya tamamen yeni doktrin, teori ve stratejiler çıkarmışlardır. Şu veya bu şekilde bunların hepsi «Marx'a dayanır». Bununla beraber bu eserler, ancak, klâsik entellektüel ve siyasal tarihi alışılagelmiş inançları Marx'a özgü olmayan bir şekilde tahrif ederek kendi kendilerini kandıranlarca klâsik Marksizmle bir tutulur. Söz konusu olan bu değildir. Söz konusu olan şudur: Sonraki teorilerden herhangibiri bugün siyasal yönümüzü belirleme ve sosyal gözlem açılarından yararlı mıdır? Bunların en önemlilerini gözden geçirelim.

gönüllü olarak «hareketin içinde olanlar» için diyalektik çoklukla esrarlı görüşlere varmak için kullanılan, entellektüel bakımdan ucuz bir yol, zor olan öğrenme işinin yerini alan bir çaredir. Bu dil üstünde ısrar etmeleri belki de esas itibariyle Marx'ın dışında fazla bir şey okumadan onun taraftarı olmalarından ileri geliyor. «Diyalektik metod» bizim için ya karışıklığa yol açan bir takım yavan sözler, bir çeşit iki yüzlü konuşma biçimi, ya da bilginin yayılmasını köstekleyen bir araç, ya da bunların her üçüdür. «Diyalektikçinin» düştüğü temel yanlışlık her şeyi bildiğine inanarak mantığı metafizikle karıştırmaktır; diyalektiğin kuralları «hareketin en genel kanunları» olsaydılar bütün fizikçiler durmadan onları kullanırdı. Öte yandan, eğer diyalektik «düşünmenin bilimi» ise psikolojinin alanına girmiş oluruz. Mantık ya da metodla katiyen uğraşmıyoruz demektir. Bir düşünce rehberi olarak «diyalektik» yardımı dokunan bir şey olmaktan çok, yük olan bir şey olabilir; çünkü eğer her şeyin diyalektik yolundan bütün diğer şeylerle bağıntılı olduğu kabul edilirse o zaman herhangi bir şeyi bilmeniz için «her şey»'i bilmeniz gerekir ve neden-sonuç bağıntılarını izlemek zorlaşır.

SOSYALİZMİN YOLLARI

Marksçılığın düşünce tarihi sert ve çetrefil tartışmalarla doludur. Konuya dışardan bakan bir çok kimse için bunlar aynı zamanda hizip çatışmaları gibi de görünür. Ama bu tartışmalarda yer alan düşünürler ve siyaset adamları için bunlar rahatsız edici ve çok hayatî önemi olan konular halini almış ve almaktadırlar. Marx'ın ve sonraki Marksçıların düşünce alanındaki çalışmaları sâkin bilim çevrelerinde yapılan tartışmalar değildir; büyük kararlar ve olaylarla yakından ilgilidirler. Bunlar kişisel ihtiyaçların ve siyasal yenilginin, ahlâkî emellerin ve gene yenilginin dikkatle gözönünde tutulduğu sürekli doktrinci çatışmalardan ibarettirler. Aynı zamanda, insanî cepheden büyük bir önem taşıyan tarihsel sorunlarla bağıntılıdırlar. Her düzeltme, işleme, delillerle çürütme ve esastan ayrılma, şu ya da bu ulustaki ya da bütün dün-

yadaki siyasal ve ekonomik gelişmelerle ilgilidir.

Marksçılığın gelişiminde kolaylıkla ayırdedilen her esaslı devre hem bir siyasal aşama, hem de entellektüel bir hareket noktasıdır. Bu bölümde, bunları çabuk bir incelemeden geçirirken her aşamanın siyasal ortamına ve önemsediği tarihsel değişim faktörlerine dikkat etmemiz gerekecektir.

1840'larda, genel olarak sosyalist amaçlar güden batılı düşünürler arasında bir çok reform programları birbirleriyle ve liberal ilkelerle yarışıyorlardı. Bunlar genç Marx'ın düşüncelerinin entellektüel ve siyasal ortamını meydana getirdiler. Bir çok küçük guruplar, ütopist çevreler, giderek okullar «sosyalizm» genel adı altında toplanmıştı. Alman ilkeleri, İngiliz görüşleri ve Fransız ideolojileri ortalığa hâkimdi. Bir çok proje ve «projeci» vardı. Hepsi mülk tekelinin bazı insanlara diğerleri üzerinde kazandırdığı kuvveti suçlamaktaydı. Ama iş programa gelince birbirlerinden çok ayrılıyorlardı. Bazıları büyük endüstri teşebbüslerinden yana, bazıları ise küçük çiftçi ve sanatkâr guruplaşmalarından yanaydı. Bazıları mülkün küçük parçalara bölünmesini istiyor, bazıları da büyük kollektif mülkiyet şeklinde yoğunlaşması ve o şekilde muhafazasını öngörüyordu. Kimi bütün insanlar arasında eşit gelir dağılımı istiyor, kimi gelirin ihtiyaca ya da hizmete göre dağıtılmasını, ya da gelir dağılımı işinin serbest piyasaya bırakılmasını öğütlüyordu. Bazıları mirası tamamen kaldırmak niyetindeydi; bazıları da onu ailenin ve ekonomik durumun devam etmesi için gerekli sayıyordu. Bazıları teknik olarak verimli olanların ekonomik işleri yönetmelerini istiyordu; bazıları daha saf demokratik bir yönetimden yanaydı (*).

Eğer «sosyalizmin yolları»m sınıflamaya çalışırsak Ondokuzuncu Yüzyılda başlıca üç eğilim olduğunu görürüz: (1) Bazı insanlar, kapitalizm aleyhindeki prensiplerini uygulamak hiç olmazsa denemek için ütopist toplumlar içine «çekildiler». (2) Bazıları mantık ve adalet gibi ülküleri temel alarak kuv-

(*) Bk. G. D. H. Cole, HISTORY OF SOCIALISM, Cilt. 1 (London, 1953) s. 304 ve devamı.

vetlilere başvurdular; (3) Bazıları da sosyalist bir ihtilâl yapmayı düşündüler. Bu ihtilâlciler arasında, sömürülen yığınların aşağı yukarı kendiliklerinden ayaklanmalarını, ya da işçi sendikalarının doğrudan doğruya harekete geçmelerini tasarlıyanlar vardı. Bazıları da bu ihtilâli, ufak ve safları sık bir partinin düzenleyeceğini düşünüyordu. Bu iki eğilimin arasında da akla gelebilecek her çeşit düşünce zaman zaman benimseniyordu.

Ondokuzuncu Yüzyılın sonlarında oy verme hakkı daha evrenselleşip işçi sendikaları daha verimli, etkili ve emin hale gelince sosyalizmin bir dördüncü yolu ortaya çıktı: (4) İşçi sendikaları, baskı gurupları, kooperatifler ve kanunca tanınmış partilerin çalışmalarıyla seçimlerde zaferler kazanılabilir ve bu zaferlerin sonucu olarak sosyalizm parlâmanter yasama çerçevesi içinde gerçekleşebilirdi.

Karl Marx birinci yol (tecrit edilmiş sosyalist toplum) ile ikinci yolu (kuvvetli olana ahlâkî-ütopist yoldan başvurma) reddetti; dördüncü yolu ise, bu yol (sosyal demokratik yol) Engels'in hayatının son döneminde ele alınmış olmasına rağmen, ciddî olarak hiç düşünmedi.

Marx'ın ve Engels'in hayatları boyunca çeşitli siyasal çevreler ve partilerle yakından temasta olduklarını aklımızda tutmalıyız; mektuplar ve manifestolar yazdılar; ufak gruplarla, başkaldıran düşünürlerle ve çoğunlukla yabancı ülkelerde dolaşan ve buralardan göç eden işçilerle konuşmalar yaptılar, ama, ne Marx, ne de Engels önemli birer siyasal lider değillerdi (*). Onlar siyasetçi aydınlardı. Bu ba-

(*) 1864'te Londra'da bir gurup İngiliz ve Fransız işçi sendikacısı —ve Karl Marx— «The International Working Men's Association» (Uluslararası İşçi Birliği)ni kurdular ve bu birlik kısa zamanda Avrupa'nın diğer uluslarından gelen temsilcileri de içine aldı. Birlik özellikle Marx ile bir Rus anarşisti olan M. A. Bakunin arasında rekabetlere sahne oldu. Bu birliğin örgütlenme zirvesi yetmiş yıllarının başlarındaki Lâhey Konferansıdır. Burada 65 temsilci toplanmış-18 Fransız'la 15 Alman'ın dışında öteki delegeler başka ülkeler-

kımdan, Marx bütün hayatı boyunca ihtilâlci sosyalist olarak kaldı. 1848 ihtilâlindeki tecrübelerinden ve 1871 Paris Komünü üzerinde yaptığı dikkatli çalışmalardan sonra ihtilâl yapınının pratik yönüyle ilgili bir çok bilgi edinmiş olmasına rağmen proletarya ihtilâlinin *nasıl* olacağını açık olarak belirtemedi, ya da belirtmedi. Sonradan başkaları çıkıp, Marx adına, bunun nasıl olacağına dair değişik görüşler ileri sürdüler. «Sosyalizmin yolları» üzerindeki anlaşmazlık bugün de geniş ölçüde devam etmektedir.

Marx'ın düşünceleri, elbetteki siyasî eylem alanına geçti; gerçekten, eseri tüm olarak, bütün önemli solcu hareketlerin ve düşüncelerin temelini teşkil etti. Etkisi, hemen hemen çarçabuk iki yöne ayrıldı (*) ve Marksçılıktaki bu siyasal bölünüş önemini günümüze kadar sürdürdü:

Sosyal Demokrat Parti: Sosyalizmi amaç olarak kabul eden, işçi sınıfı üyelerini iktidarı ele alacak şekilde eğitmekten yana olan bir kütle partisidir. Sosyal Demokrasi genellikle parlâmanter siyasal yöntemle idare edilen ileri kapitalist ülkelerde sosyalizmin nasıl yerleştirileceği konusu ile ilgilidir.

Bolşevik'ler: Herşeyden önce devlet kuvvetini ele geçirmeğe hazırlanan, elverişli durumlarda süratle vuran, ilk plândaki sorunlarda daha büyük çevrelerin ve yığınların desteğinden yararlanan, bir küçük profesyonel ihtilâlcier gurubudur. Genel olarak bolşevizm ekonomik bakımdan geri kalmış ve mutlâkıyetle yönetilen ülkelerde nasıl ihtilâl yapılabileceği

dendi; bunlar arasında bir Danimarkalı, bir İrlândalı, bir de Polonyalı vardı. Temsilciler arasında terziler, matbaacılar, öğretmenler, ayakkabıcılar ve bir de «porselen ressamı» vardı. Bk. H. H. Gerth'ın düzenlediği kitap: THE FIRST INTERNATIONAL: MINUTES OF THE HAGUE CONFERENCE OF 1872, WITH RELATED DOCUMENTS (Madison, 1958).

(*) Üçüncüsü anarşizm ve sendikalizmdir ki, belirtmiş olduğum gibi bu konuyu bu kitapta ele alamıyacağım. Irving L. Horovitz'ın RADICALISM AND THE REVOLT AGAINST REASON'ına bakınız (Londra ve New York, 1961).

sorunu ile ilgilenir.

Şimdi, bu iki yoldan hangisinin Marx'ın düşüncelerine daha uygun, hangisinin geleneğe daha bağlı olduğu hakkındaki teorik değerlendirmeleri bir yana bırakarak tarihî gerçekleri ve yorumları inceleyelim:

Sosyal Demokrasi, Eduard Bernstein'in hukukçu ve gelişimci sosyalizminde görülen şekliyle, seçmenlerin çoğunluğunu kendisine bağlayarak işçi sendikaları ve kooperatiflerle ilişki kuran sosyalist partisinin, sosyalizmi, demokratik bir ortam içinde, anayasanın tanıdığı kanunî imkânları kullanarak —yani ihtilâlsiz— kurabileceğini savunur. Lenin'in ve Trotsky'nin eserlerinde görülen şekliyle bolşevizm, ufak, safları sıkı olarak örgütlenmiş, disiplinli bir ihtilâlciler partisinin yaratılması ve bunun «çalışan sınıfın öncüsü» olarak kullanılması noktasından hareket eder. Belki başka yerlerde doğru dürüst eğitilen işçi sınıfı ihtilâli reyleriyle yapabilirdi ama, Rusya'da ihtilâli, köhne çarlık rejiminin kalıntılarına, A. F. Kerensky başta olmak üzere liberallere, Rus sosyal demokratlarına, kapitalist Avrupa'nın, Amerika'nın ve Japonya'nın ordularına ve boykotlarına karşı Lenin'inki gibi bir parti gerçekleştirdi.

1

Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'da halk yığınlarına seslenen işçi partileri ve kuvvetli işçi sendikaları ortaya çıktı. Bu partiler o zamanlar İkinci Enternasyonal içinde gevşek bir şekilde örgütlenmişlerdi. İkinci Enternasyonal, 1899 ve 1914 yılları arasında «sukatılmamış Marksçılığı» temsil etmiştir. Merkez Parti Almanya'daydı. Bu parti bir çok bakımlardan, Marksizmin sosyal demokratik türünün sembolü idi: Ülküsü bakımından ihtilâlci, pratikte reformcu bir karakter taşıyordu

1890'larda bu parti Sosyalist Revizyonistler diye adlandırılabilecek bir gurupun merkezi oldu. Bu gurup Marksçılı-

ğın ilk defa, önemli ve tutarlı bir siyasal uygulama konusu olarak ifade edilişini teşkil eder. Marksçılığın bir çeşidi olarak revizyonizm en dikkati çekici şekilde Eduard Bernstein tarafından geliştirilmiştir. Bernstein'a su katılmamış ilke adına Karl Kautsky (*), ihtilâlci sosyalizm adına Rosa Luxemburg tarafından cevap verildi.

O zamandan beri, Marksçılığın sosyal demokratçı yönü, duraklamalara ve bir çok değişimlere uğramasına rağmen, Batı ve Orta Avrupa'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinde uygulanan sosyalizm türlerinde süregelmiştir. Sekizinci bölümde Bernstein, Kautsky ve Luxemburg kendi kendilerini anlatacaklar. Gide gide sonunda, (yani Birinci Dünya Harbinden once) «sosyal demokrasi»nin resmî görüşü olarak ortaya çıkan Eduard Bernstein'ın düşünce yönünü bu bölümde belirteceğiz.

İşçi sendikaları ve sosyalist partiler gelişip kuvvetleri arttıkça, bu örgütler ihtilâlleri besleyen kaynaklar olmaktan çıkarak reform araçları haline geldiler. İhtilâl bu arada bekleyebilirdi. Bir sosyalist topluma doğru yavaş yavaş gidişin kaçınılmazlığı düşüncesi de, bu bekleme sırasında umutları destekledi. Bu dönemde, sosyal demokrat partiler, işçi sendikaları ve tüketim kooperatifleri ile birlikte, bazan da sosyalist olmayan partilerle elele vererek, önemli ekonomik ve siyasal kazançlar elde ettiler.

Bernstein'ın çalışmaları, akımın çok önemli bir duruma geldiğini en açık şekilde kabul ediyordu. Onu sürdürmek, ilerletmek sosyalizmi kurmak demektir. Öyleyse demokratik devleti yerle bir etmeğe hiç lüzum yoktur. Bu devleti kullanarak işçiler ve işçilerin partileri büyük adımlarla ilerleyebilirler ve ilerliyorlar da. «İhtilâlci değişime» doğru da yönelebilirler. İhtilâl bir sözden ibaret kalıyor; kaba kuvvetin gereksiz, hattâ boş olduğu düşünülüyor ve Marksçılık «de-

(*) Karl Kautsky'nin 1918'de görüşünde meydana gelen değişiklikten önce bile yalnız parlâmanter çalışmaya inandığının farkındayım.

mokratik sosyalist bir reform partisi» haline geliyor. Kırallık Almanyasında sosyalizm, «ekonomik örgütlenmeden geçerek özgürlüğe kavuşma» —her ne kadar ekonomik olduğu kadar siyasal mücadele gerekiyorsa da— yolu ile gerçekleşecekti. Engels *Fransa'da İşçi Sınıfı Kavgasına Ön Söz*'ünde, işçi sınıfının demokratik eğitiminin gerektiğini, Alman sosyalistlerinin her yerdeki yoldaşlara «genel oy hakkının nasıl kullanılacağını» (*) öğretmeleri gerektiğini yazmıyor muydu? İşçi sendikaları ve tüketim kooperatifleri «endüstrideki demokratik unsurlar»dı. Kısmî reform organları olarak pekalâ işe yarıyorlardı; bundan başka, bazı kuvvetli sözleşmeler yaparlarsa, «endüstride bir çeşit kısmî ortaklık» elde etmiş olmuyorlar mıydı?

Bernstein —kütlelerin ekonomik olduğu kadar siyasal amaçlar elde etmek için yaptıkları— genel grevi de hesaba katıyordu. Genel grev, sosyalizme erişmek için yapılan gerçekçi mücadelede, bazı özel şartlar altında yararlarından şüphe edilemeyecek teknik bir silâhtır. Zaten bugünkü silâhlar gözönüne alınırsa, sokak kavgaları ve barikat modasının artık geçtiği görülür; işçiler böyle metodlarla başarı kazanamazlar. Ama siyasal kütle grevi «hükümet ve kamuoyu üstünde en ağır baskıyı» yapmak için kullanılabilir. Başarı şansı muhakkak ki çok azdır; seyrek olarak ve ancak kritik anlarda, işçilerin kullanabileceği bütün kanunî yollar kapandığı zaman kullanılmalı ve sendikalarla parti tarafından dikkatle hazırlanmalıdır. Grev, işlerin her yerde durdurulmasını gerektirmeyebilir. «Aslında» diye düşünüyor Bernstein, «gerçek bir demokraside siyasal grev modası geçmiş bir silâh olacaktır.» Grevin hâlâ geçerli bir araç oluşu tam demokrasi diye adlandırılabilecek durumdan ne kadar uzak olduğumuzu göstermektedir.

(*) Peter Gay'in THE DILEMMA OF DEMOCRATIC SOCIALISM (New York, 1952) adlı değerli kitabı Eduard Bernstein ve onunla gili konular üzerinde iyi bir eserdir. Bu bölümdeki iktibasların çoğunu bu kitaba borçluyum. Özellikle 217 den sonraki sayfalara bakınız. Aynı zamanda Carl Schorske'nin GERMAN SOCIAL DEMOCRACY (Cambridge, Mass, 1955) adlı kitabına bakınız.

İşte en önemli sosyal reformcunun başvurduğu tarihsel araçlar bunlardı. Bunların seçilmesi, ve daha genel olarak, yol gösterdikleri sosyal demokrat partilerin yönetimi Marksist fikirlerin revizyonu ile paralel gitti ve araçların içinde bulundukları kendi gerçeklerinden güçlendi. Düşüncelere gelince, Bernstein'ın en kısa özeti şöyledir: «Köylülerin sayısı azalmıyor; orta sınıf ortadan kalkmıyor; buhranlar durmadan daha şiddetli olmuyor; yoksulluk ve kölelik artmıyor. *Ama* güvensizlik, bağımsızlık, sosyal uzaklaşmalar, üretimin sosyal karakteri ve mülk sahiplerinin fonksiyonel lüzumsuzluğu gün geçtikçe artmaktadır» (*).

Yirminci Yüzyılın ilk on yılında Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde Marx'ın üç yorumu gelişti: «Ortodoks», «Revizyonist» ve «Radikal». Ama Birinci Dünya Savaşı kendilerini «radikal», ya da ihtilâlci ilân edenler için çetin bir imtihan oldu. Amanya'da bu imtihanla karşıkarşıya kalan «revizyonist»ler ve «ortodokslar»ın pratikte aktif veya pasif olarak aynı safta toplandıkları görüldü: Savaşı desteklediler; 1919'dan itibaren bolşeviklere cephe almağa başladılar. İhtilâlci olarak kalan gurup —radikaller— savaşa karşı cephe aldılar ve, onları eleştirmekten uzak kalmamakla beraber, Çarlık Rusyasındaki Bolşevik zaferini de desteklediler.

Alman partisinde bolşeviklere karşı cephe alanlar tezlerini, ortodoks inançlara sahip Karl Kautsky'ye dayanarak kurdular. Bernstein de Kautsky'ye katıldı. Bir zamanlar «saf» Marksçılık adına Bernstein aleyhine şiddetle atıp tutan Kautsky şimdi ellerini ovuşturuyordu. Savaş başladığı zaman, eğer sağ olsaydı Marx'ın ne yapıp ne söyleyeceğini keşfetmeğe çalışıyordu. Oysa, ihtilâli bir iktidar aracı olarak açıkça reddeden Bernstein, belki daha az üzüntülüydü. Bütün Batı Avrupa'da Bernstein'in düşüncesinde olanlar ona katıldı. Böylece Birinci Dünya Savaşında sosyal demokratlar, o sırada hangi ülkede bulunuyorlarsa, o ülke için savaştılar, işçi sınıfından adamlar olarak birbirlerini öldürdüler.

(*) a. k. sayfa 244.

Birinci Dünya Savaşı ve Bolşevik İhtilâli, ihtilâlcilerle reformcuları kelimenin tam anlamıya birbirinden ayırdı. Sosyal demokratların millîleştirebildikleri tek şey sosyalizmin kendisidir.

Berstein'in görüşüne göre ortada büyük bir ahlâki sorun yoktu. İşçiler savaşı desteklerlerse her zamankinden daha iyi bir durumda olacaklardı: Almanya savaşı kaybederse Kaisercilik zayıflayacak, yok eğer kazanırsa, Kaiser Alman İşçi Sınıfını işçilere daha fazla güç ve sosyal güvenlik tanımak yollarıyla mükâfatlandıracaktı.

Kautsky, en sonunda, tarihsel ve diyalektik maddeciliğe göre Almanya'da şartların bir ihtilâl için daha olgunlaşmadıkları sonucuna varmak zorunda kaldı. Öyleyse Alman işçileri harbe başarılı bir şekilde karşı koyamazlardı. Endüstrisi ileri olan Almanya'da şartların olgunlaşmadığını ileri süren Kautsky'nin, atılgan bolşeviklerin geri bir ülke olan Rusya'da ihtilâli denemekle kalmayıp başarıya da ulaştıklarını görürce ne kadar şaşırmış olduğunu artık siz düşünün.

• Rosa Luxemburg, Alman partisindeki ihtilâlci kanadın lideriydi ;sekizinci bölümde Luxemburg'un Bernstein'a yaptığı hücumu, on birinci bölümde de bolşevikliği eleştirmesini göreceğiz (*).

2

Çarlık Rusyası, Batı Avrupa'daki şartlardan büsbütün başka şartlar içindeydi. Onun için orada «sosyalizm»in gelişimi bambaşka bir karakter gösterdi. Rusya'da yarı feodal müstebit bir yönetim vardı; üzerinde durmaya değer bir parlâmanto hayatı, ya da öteki demokrasi biçimlerinin izi bile yoktu. Halkının büyük çoğunluğu köylüydü ve okuma-yazma bilmiyordu; kapitalizmi hem zayıf, hem de garip bir gelişim

(*) Rosa Luxemburg hakkında daha geniş bir inceleme bu bölümde dördüncü kısımdadır.

gösteriyordu. Yoğun bir işçi sınıfının varlığına rağmen, bu sınıf nispeten küçüktü ve onu örgütlendirme çabaları çok sert bir şekilde bastırılıyordu. Çarlık Rusyası'nda. Batı Avrupa dakiler gibi, ya da onlar ölçüsünde ne kütle partileri, ne işçi sendikaları, ne de kooperatifler kurulabilirdi.

Rusya'daki «sosyalist akım» köy hayatındaki sefalete bir cevap olarak gelişmişti ve bu yüzden de Marksçı değildi. Bu ilk ihtilâlcilerin —bunlara Narodnikler ya da Halkçılar deniliyordu— amacı köylüleri özgürlüğe kavuşturmaktı. Ama, özellikle 1890'larda Rusya'da kapitalizm gelişmeğe başlayınca Rusya'daki Marx taraftarları Narodniklerle rekabete başladılar. 1895 yılında Georg Plekhanov'un önderliğinde —Plekhanov'a belki de Rusya'nın Kautsky'si denebilir— Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi kuruldu. Fikirce Marksçılarla eşit düzeyde olmayan Narodniklerle bir mücadele devri başladı. Ama 1903'ten sonra Marksçılar birbirlerine düştüler ve Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi içinde iki kanat ortaya çıktı: Lenin'in önderliğini yaptığı çoğunluğu teşkil eden ***Bolşevikler*** ve azınlığı temsil eden ***Menşevikler***. Bu bölünme çoğunluğun ve azınlığın kuvvetini tam olarak göstermiyordu, ama gene de takılan adlar olduğu gibi kaldı.

Menşevikler genellikle, kapitalizmin Rusya'da gelişmesini ve böylelikle gittikçe büyüyecek işçi sınıfının sonunda kapitalist düzeni yıkmasını bekleyen İkinci Enternasyonal ılımlılarından yana oldular. Bu arada parti de büyüyecek ve işçiler yaklaşmakta olan o gün için eğitilmiş olacaktı.

Lenin bütün bunların saçma olduğunu iddia ediyordu. Dedikleri özetle şu anlama geliyordu: Eğer Rusya'da bir ihtilâl yapmak isteniyorsa zamanı geldiğinde harekete hazır, sağlam bir şekilde örgütlenmiş bir ihtilâlci gurubunu meydana getirmek şarttır. Çarlık savaş sırasında yıkılınca 1917 Şubat'ı ihtilâlinden sonra, bolşevikler öteki sosyalist guruplar üzerinde üstünlük kurmağa başladılar. Kararlaştırılmış, uzun vâdeli bir programları yoktu. Şöyle diyorlardı: ***Savaşı bırakın. Köylülere toprak verin. Herkese yiyecek verin. Barış. Toprak. İş.***

1917 Ekim ihtilâlinde bolşevikler çabuk ve kararlı bir şekilde hareket ettiler. O sırada büyük şehirlerde iktidarı ele geçirmeleri zor olmadı. 1917 yazında ve sonbaharında, önceleri görüşleri çatışan Rusya'nın en zekî iki ihtilâlcisi, bolşevizmi pekiştirmek için birleşti. Birlikte ele alındığında, Lenin ile Trotsky'inin doktrinleri Bolşevizmi teori, strateji ve ideoloji olarak meydana getirme bakımından birbirleri ile tam olarak uyuşuyorlardı. Bu liderlerin yarattığı ihtilâl Maksksizm'in siyasal tarihinin bir dönüm noktasıdır. İhtilâlin gerçekleri, oluş şekli, sonradan nasıl sağlam temellere oturtulduğu, 1917'den bu yana bütün Marksçı tartışmaların temelini teşkil eder.

Lenin'in 1924 yılında ölümüne kadar bolşevizmin —doktrin ve uygulama olarak— göze çarpan nitelikleri nelerdir? Aşağıda, dokuzuncu bölümde, Lenin ve Trotsky'nin yazılarından bazı parçalar okuyacağız. Burada, bolşevizmin kendine göre karakteristik yönlerinin bir özetini çıkarmak istiyorum:

1. Sosyalist bir ihtilâl gelişmiş kapitalist bir ülkede olabileceği gibi, geri kalmış, kapitalist gelişimi zayıf bir ülkede de olabilir.

2. Bu ihtilâlin otomatik tarihsel aracı olan proleteryayı gerektiğinde kanun dışı da olabilen disiplinli, sağlam bir şekilde örgütlenmiş profesyonel ihtilâlciler gurupu temsil eder (veya onun yerini alır).

3. Böyle ülkelerde işçiler ve köylüler aynı saftadır. Rus köylüsü Rus işçisinin müttefikidir. Bolşevik partisi her iki gurupun da çıkarlarını temsil eder, çünkü, Rusya'nın özel şartlarından dolayı, Rus köylüsü ihtilâlci bir sınıftır.

4. Şiddet ve sair tertipler, siyasal ve ahlâkî yönden ilk önce «liberal özgürlük» nedir bilmeyen Çarlığın Polis Devletine, sonra da bolşevik ihtilâlinin düşmanlarına karşı mazur gösterilir. Ahlâk, ihtilâl için lâzım geleni yapmak demektir. Ancak, ahlâkî açıdan tarihsel sonuçları kabul gerekir. Bolşevikler için, sonuç —ihtilâlin başarıları— ihtilâlin eylemini tâyin eder ve onları haklı gösterir.

5. Kapitalist dünya, tekelci kapitalistlerin büyük malî kombinezonlarının hâkim olduğu emperyalist bir aşamaya gir-

miştir. Bu, kapitalizmin son aşamasıdır. Bu aşama, kapitalist kuvvetlerin dünyayı aralarında bölmeleri için savaşların süregeldiği bir aşamadır.

6. Dünya çapında, kapitalizm kendi kendini yitiriyor, daha çok süremez. Yeni pazarlar elde etmek için, dünya çapında tekel kuran kapitalizm yalnız imâl edilmiş tüketim eşyaları ihraç etmekle yetinemez; kapital de ihraç etmek zorundadır. Kapitalistler ancak bu şekilde yeni pazarlar elde edebilirler.

7. Emperyalizm dünyanın kapitalist kuvvetler arasında bölündüğünü gösterir. Bundan ötürü geri kalmış ülkeler ekonomik bakımdan bugün gelişmiş kapitalist kuvvetlerin gerçekleştirdikleri yoldan kalkınamazlar. Meselâ bir burjuva sınıfı Rusya, Çin, Hindistan gibi ülkelerde hiç bir zaman kuvvetlenemez. Özellikle Rus endüstrisi, bu endüstrinin fazla gelişmesine müsaade etmiyecek olan. Fransız ve İngiliz kapitalistlerinin kontrolundadır.

8. Bu nedenlerden ötürü, özellikle emperyalizmin yarattığı düzensiz gelişmeden ötürü, Rus proletarya sınıfı, küçük olmasına rağmen, emperyalistler tarafından tamamen yutulmadan önce ihtilâlini yapmalıdır. Zincirin en zayıf halkası orasıdır, ve bolşevikler bu halkayı parça parça edecektir.

9. Bundan başka, emperyalistler geri kalmış ülkelerdeki işçilere emperyalizmin ne olduğunu tam olarak anlatacak durumlar yaratmışlardır. Emperyalizm savaş yaratmış ve sömürgelerde sömürülmeyi arttırmıştır. Bu sömürgelerin işçileri büyük kapitalist ülkeler kendi aralarında savaşla meşgul olup birbirlerini zayıflatırken emperyalizme karşı harekete geçeceklerdir. Gelişmemiş ülkelerin işçileri, bu hareketleriyle emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfları için ilham kaynağı olacaklardır.

10. İhtilâli kendi başına yapmasa bile ihtilâli yöneten bir araç olan bolşevik partisi, devlet kuvvetini ele geçirdikten sonra da ihtilâlci örgütünü muhafaza etmelidir. Bu parti toplumun tek partisi olacaktır. Çünkü işçilerin ve köylülerin gerçek temsilcisi bu partidir. Parti içinde çok anlaşmazlık ola-

bilir, fakat ufak yönetici gurup bir karara vardıktan sonra bütün parti üyeleri bunu kabul etmek zorundadır; böyle bir karara ulaşıldıktan sonra herhangi bir açık uzlaşmazlık ihanet demektir (*).

11. Bolşevikler Rusya'da iktidarı ellerine geçirdikten sonra başka ihtilâllerin yapılmasını da teşvik etmelidirler —hem ileri kapitalist toplumlarda, hem de endüstri öncesi toplumlarda—. Bolşevikler, bir ihtilâlde başarı kazanınca, haklı olduklarının ortaya çıktığını sanıyorlardı. Öyleyse, başarılı olmak isteyen herhangi bir parti, tarihsel ve ulusal ayrılıkları az çok gözönünde tutarak, onların örgütünü ve taktiklerini kullanmalıdır.

12. Bolşevikler, devlet kuvvetini ele geçirirken de, geçirdikten sonra da eski devlet düzenini tamamen yıkıp, yepyeni bir devlet düzeni kurmak gerektiğine inanırlar.

Kaba çizgileriyle, Lenin ve Trotsky'nin Ekim günlerindeki bolşevikliği budur. İki insanın çalışmaları, Marx'ın düşüncelerini, Marx'ın çizdiği toplum tipinin tam tersi bir topluma uydurmak için yapılan şâhâne bir denemeler dizisidir. Bolşevikliğin teoricileri Marx'ın hiç karşılaşmadığı sorunlarla karşılaştılar; bolşevikliğin uygulayıcıları bu sorunları Marx'ın uygun bulup bulmayacağı belli olmayan yollarla çözümlediler. Kesin bir şey varsa o da Marx'ın bu sorunlarla bolşevik-

(*) Bu siyasal tekel fikri ihtilâflı, tarihsel bir noktadır; gerçek şöyle görünüyor: Tek partinin dogması Lenin ve Trotsky'nin zorunlu bir ilkesi olmaktan ziyâde, genç Sovyetler Birliği'nde iç savaş sırasında diğer partilerin davranışlarına bir cevaptı. 1917 ekiminden sonra bile bolşevikler, değişik eğilimdeki sosyalist ihtilâlcilerden menşeviklere kadar diğer partilerle birlikte çalışmak imkânlarını aramışlardır. Bu partiler, ancak «ihtilâl aleyhtarı» hareketlere girişince bolşevikler onları kanun dışı ilân ettiler. Bunun, sivil harp sona erince terkedilecek olan, geçici askeri bir tedbir olduğu düşünülüyordu. Tek parti dogması, o partinin içindeki hiziplerin yasaklanması ve nihayet bir şefin totaliter yönetimi, zamanla Stalinciliğin temel ilkeleri oldu.

lerin karşılaştığı şekilde karşılaşmamış olduğudur. Sovyetlerin, bolşevikliğin şu ya da bu şekilde «ortodoks Marksçılık» olduğunda israr etmeleri, bütün olarak ele alındığında, bolşevikliğin apayrı bir teori olduğu ve epeyce değişik bir siyasal yönelişi bulunduğu gerçeğini açık seçik görmemizi engellememelidir.

Bolşevikler elbette Marx'ın kategorilerini ve genel toplum şemasının bir çok unsurlarını kullanıyorlar. Özellikle, Yirminci Yüzyıl kapitalist toplumlarını düşünürken onun Ondokuzuncu Yüzyıl görüşlerine gerçekten bağlı kalıyorlar. Konuşmalarında Marx'ın zengin ve çoklukla etkileyici hiciv edebiyatının etkileri açık ve seçik olarak görülür; Marx'ın formüle ettiği ülküleri onlar da kullanırlar. Her şey Onun Adına yapılır, ama yapılanlar Marx'ın teorisine ve siyasal yönelişine *uymaz.*

«Gerçek Marksçılık»tan mâkul olarak ne anlaşılırsa anlaşılsın, bolşevik uygulama bunun dışında kalır. Oysa Rus bolşevikleri Marksçılık adına bir ihtilâl yaptılar. Öyle sanıyorum ki, Rus bolşevikliğini de tıpkı Viktorya devri Marksçılığı gibi, tarihsel açıdan belli bir çağın siyasal felsefesi olarak, somut bir şekilde incelemeliyiz.

Marx'tan sonraki Marksçılığın büyük bir kısmı, ilerlemiş kapitalist toplumlardaki işçilerin, proletarya ihtilâlini yapmaları şöyle dursun, genelikle neden proletaryalaşmadıklarını açıklama çabasından ibarettir. Ama bolşeviklikte ana nokta bu değildir, şundan ötürü ki bolşeviklik teorik olarak ve genellikle «ilerlemiş kapitalist toplumlar»la ilgili değildir ve uygulama olarak böyle toplumlarda ortaya çıkmaz. Bolşeviklik, tarımın ekonomik hayata hâkim olduğu ve istibdatla yönetilen, endüstri öncesi geri kalmış bir toplumla ilgilidir. Bolşeviklik, aynı zamanda, proletaryalaşma sürecini çabuklaştırmak, ve dolayısiyle sosyalizmin siyasal şekillerde gelişini hızlandırmak için girişilen çabadır. Başarıya erişmiş bir ihtilâl olarak bütün öteki ülkelerdeki Marksçı hareketlerin üzerinde dikkatlerini topladıkları bir olaydır. Bütün Marksistler, bütün yönleriyle bu olay karşısında tutumlarını belirtmek zorunda kalmış-

lardır; ve tabiî, ilerde göreceğimiz gibi, bugün için de durum budur.

3

1924'te Lenin öldü.

Batı Avrupa'da hiçbir ihtilâl başarı kazanamamıştı.

1929'da Trotsky Rusya'dan sürüldü.

Bu üç olay bolşevikliğin sonu ve «Leninciliğin» başlangıç ülkülerinden çoğunun kaybedilmesi demekti. 1920'lerin sonlarında ve otuzlarda Stalin —ve Stalincilik— Sovyetler Birliği'nde ve Üçüncü Enternasyonal'in partilerinde önem kazandı. Stalincilik, Marx'ın ve Engels'in; ya da Lenin'in ve Trotsky'nin düşüncelerine teorik bir ilâve olmaktan çok siyasal bir olay olarak önemlidir. Bununla birlikte, Stalincilik, Marksizmdeki teori ve pratik ilkesinin bir yandan sıkı bir şekilde birleştirildiği, öbür yandan merhametsizce ayrıldığı bir Marksçılık çeşididir. Stalincilik, temel amaç olarak baş döndürücü bir hızla modernleşmeği ve endüstrileşmeği ele alır. Stalin'in günün elverişli durumlarından nasıl yararlanılabileceği üzerindeki görüşlerinden çıkmıştır. Stalinciliğin unsurlarından her biri bir tedbiri haklı göstermek için, ya da belli bir durumda bir karara öncülük etmek için ortaya atılmıştır. Stalinciliğin önceden verilmiş kararları haklı göstermek için hazırlanmış bir yama olduğu da söylenebilir. Teori olabilmek için rasyonalize edilmiş çözümlerden oluşan bir yama. Ama tutarlı bir yama, tek bir dikişle, yani Sovyet devletini güçlendirme ve endüstrileşme dikişiyle tutturulmuş bir yama. Stalincilik sadece Stalin muarızlarının yüksek teori yeteneklerine, Marksizm ve bolşevikliğin teorik geleneklerine, «doktrinciliğe» duyulan ihtiyaca bir cevap olsa da, yine doktrin alanında bir ilerlemedir. Ya da özel şartlar altında bir kısım bolşevik doktrininin güçlendirilmesidir. «Mümkün olan tek güçlendirme» *değildir* ama, onlardan biridir.

Kısaca, Stalincilik bir olay ve iki karar üzerine kurulmuştur. Olay şudur: Bolşevik tipi ihtilâller ilerlemiş kapitalist u-

luslarda olmamıştır. Birinci karar: Bu yoldan yalnız yürümek zorundayız; Sosyalizmi Sovyetler Birliği'nde kurmalıyız. Birinci karardan zorunlu olarak çıkan ikinci karar şudur: Sosyalizmin ekonomik temelini siyasal araçlarla ve askerî kuvvetle kurmalıyız. Kapitalizm Çarlık Rusyasında bu ekonomik temeli kurmamıştı. Stalinciliğin yaptığı başlıca tarihî görevlerden birisi geri kalmış bir ülkede bir endüstri ihtilâline yardım etmekti. Kullanılan araçlar şunlardı: Siyasal baskı ve polis zoru. Barrington Moore'un yerinde deyimiyle, «ilerlemeyle baskı»yı birleştiren bir sistem.

Stalinciler için bir tek amaç —ağır endüstriyi kurma ve sür'atle modernleşme amacı— yalnız gerekli değil, aynı zamanda acele olarak gerekli idi. Stalin bütün toplumsal çalışmaları bu amaçlara yöneltmeyi başardı. Stalinciliğin temeli buydu. Sanatı, edebiyatı, sosyal ve ekonomik bilimleri bu acele ihtiyaca uydurmak için kültürel ve entellektüel bir örgüt yaratıldı. Öte yandan, bunun *gereğini* kabul etmeyenler ya da buna karşı koyanlar en azından ağır mahkûmiyetlere uğratıldılar, ve çoğu da öldürüldüler. Sonuç olarak ülkü ile ülküyü haykıran insanı birbirinden ayrılmaz sayan bir edebiyat ve sanat türü ortaya çıktı.

Parola birlikti. Düzen çalışmaktı. Onun için, sanat, fikir, ya da siyaset alanında hiç bir anlaşmazlığa meydan verilemezdi. Bunlar gereken enerjinin başka yöne kaymasına yol açabilirdi.

Bu birlik teması, kısa zamanda, ayrı kurum ve örgütleri bir tek adamın, Müstebit Stalin'in düşüncesine uydurmak için gereken temeli hazırladı. Birlik arttıkça, ayrılık hareketlerine ve bir süre sonra ayrılığa yol açmalarından şüphe edilen durumlara uygulanan cezalar da artıyordu. Ondan sonra temizlik hareketleri, idamlar, zorla çalıştırmalar başgösterdi; böylece bir şahıs kendisinin başlamasına yardım ettiği ve hâlâ önderliğini yaptığı bir hareketle, sanki bu hareket kendi kurumlarını ve ideolojilerini yaratmamış gibi, bir tutulmaya başlandı. İnsanların hayat ve kafa gücü bakımından kayıpları büyük oldu. Stalincilik içeride ve dışarıda düşmanlar ve

olabilir düşmanlarla tehdit edilen, tecrit edilmiş, geri bir ülkeyi çabuk yoldan endüstrileştirme aracı idi.

Stalincilik «Stalin'in iktidar tutkusu» ya da Bolşevik Partisinin Rusya'da iç savaş boyunca yaratılan örgütünün kaçınılmaz bir sonucu olarak açıklanamaz. Klâsik Marksçılıktı olduğu gibi, mülk sahibi sınıfların mulk sahibi olmayanların yararına sindirilmesi bakımından devletin fonksiyonel bir ihtiyacı olarak da izah edilemez. Bence, Stalincilik üç başlıca şarta verilebilecek bir cevaplar dizisi olarak anlaşılmalıdır.

Herşeyden önce, ihtilâli sağlamlaştırmak için duyulan sosyal, ekonomik ve siyasal bir düzen ihtiyacı. «Düzen ihtiyacı» deyimiyle, insanların günlük ihtiyaçlarının bir kenara atılmasını, iktidarda bulunanların uygun göreceği şeylerle ilgilenmesini demek istiyorum. Bu durumda, özellikle köylülerle işçilerin çıkarları arasında bir denge kurmak, ve elbetteki, yönetici sınıfın yükselmesine karşı olanları sindirmek gerekiyordu.

İkincisi, yeni devleti, dışardaki düşmanlarına karşı korumа ihtiyacı. Stalin'i savunmaya çalışanlar durumu ne kadar büyütmüş olurlarsa olsunlar gerçekten böyle bir tehlike vardı. İhtilâl başladığı zaman olsun, hemen sonra olsun, bu bir gerçekti ve bu gerçek Hitler Nazi Almanyasını kontrolu altına alınca muhakkak ki daha şiddetle ortaya çıktı.

Üçüncüsü, mevcut şartlar altında bu amaçları gerçekleştirmek için ağır endüstriyi sür'atle kurmak ve ağır endüstriye tanmacak üstünlüğün gerektirdiği çalışma disiplinini ve tüketim fedakârlıklarını halka yüklemek. Başka yerlerde ilk kapitalistlerin yaptıkları zâlimce işleri Stalin Rusyasında siyasetçiler yaptı. Sovyet halkında çalışma alışkanlığı ve endüstriyel gelenek yoksunluğunun durumu zorlaştırmış olduğu tartışılabilir, ama herhalde dikkate değer, bir konudur.

Tarihsel bir açıdan bakıldığı zaman, yoğun bir şekilde endüstrileşmemiş ve bir çok çiftlikleri de makineleşmemiş olsaydı, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşından sonra varlığını sürdürmesine hiçbir şekilde imkân olmadığı kolayca görülür. Köylü nüfus makinelerle yapılacak bir sa-

vaşa hazırlanmıştı. Endüstriler ise, savaş makinelerini de yapıyorlardı. Hitler'in saldırısından on yıl önce Stalin şöyle demişti: «İleri ülkelerden 50, ya da 100 yıl gerideyiz. Bu arayı on yılda kapatmalıyız. Ya bunu yaparız, ya da onlar bizi yok ederler» (*).

Rusya'nın Nazilere karşı kazandığı zafer çok büyük kayıplarla kazanılan bir zafer oldu: Milyonlarca insan öldü, şehirler ve endüstri merkezleri harap oldu, halk bitkin ve yoksul düştü. Batı Avrupa'daki insanlar da aynı sonla karşılaştılar, ama, bunların yeniden kalkınmaları, özellikle Almanya örneğinde olduğu gibi, Amerika Birleşik Devletlerinin geniş çaptaki yardımlarıyla oldu. O Amerika ki savaştan sağlam çıkmış, ya da büyük zararlara uğramamıştı. Stalin'in Rusya'sı bu şekilde bir yardım görmedi, onun yeniden kalkınmasına yenik devletlerde girişilen *yağmacı emperyalizm* ile Stalinci usulde *zorla endüstrileşmenin* devamı olan siyaset «yardım etti».

Yağmacı emperyalizm, Rusya'ya malzeme göndermekle, tazminat ödettirmekle ve başka ülkelerin iş güçlerini doğrudan doğruya sömürmekle ilgiliydi. Zorla endüstrileşme, savaştan önceki gibi, gene plânlı ekonomik kalkınma anlamına geliyordu, fakat şimdi S.S.C.B.'den başka bir de Doğu Avrupa Uluslarını içine alıyordu. Ama yavaş yavaş bu ekonomik emperyalizm önemini kaybetti ve zorla endüstrileşme ekonomik kalkınmanın başlıca yolu haline geldi.

Stalinciliğin uluslararası bir blok haline gelişi elbette ki Trotsky-Lenin görüşünü doğrulamadı. İlk önce, ilk bolşevik dilek ve umutlarının tersine, ihtilâl hâlâ Londra'da ve Berlin'de, ilerlemiş kapitalist toplumlarda değil, Varşova'da ve Bükreş'de, genel olarak endüstrice ilerlememiş ülkelerde

(*) Bu söz Isaac Deutscher'in STALIN (New York, 1949) adlı kitabının 549. sayfasından sonraki kısmından alınmıştır. Bu kısımda değindiğim bir çok görüşleri, bu kitaptan aldım. Stalin, aynı kitaptan alınan bu konuşmasını 1931'de Endüstri Yöneticilerinin ilk kongresinde yapmıştı.

başarılmıştı. İkincisi, Yugoslavya ayrı tutulacak olursa, bu Doğu Avrupa ihtilâlleri alttan, işçi sınıflarından gelen bir hareketle yapılmamıştı. Hele uluslararası bir düşünüşe sahip bir proletarya sınıfı tarafından hiç yapılmamıştı. Bunlar, genel olarak, yukardan ve dışardan gelen hareketlerin eseriydi ve başlıca tarihsel kaldıraçları, gerçekten Kızılordu, ya da onun tehdidi idi. Bunlar yarı ihtilâl yarı fetihtiler; bölgenin büyük ve kuvvete dayanan devleti olan S.S.C.B. tarafından yönetiliyor, sonra da korunuyorlardı.

Sovyetler Birliğinin dış etkilerden tecrit edilmesi (Stalinci devrin çok karakteristik olan bu özelliği) başka şeyler arasında, Ruslara özgü bir ekonomik korunma türü olmuştur. Yeni endüstrileşmeğe başlayan bütün devletler, daha çok endüstrileşmiş devletlerin rekabetinden korunmak için, buna başvurmuşlardır. Bu kendini tecrit etme büyük ölçüde «Batılı»ların davranışlarından doğuyordu, ama bu davranış Stalin zamanında Sovyetler Birliğine ekonomik, sosyal ve siyasal fonksiyonlar sağladı. Sovyet yönetici çevreleri endüstrileşmenin zorlayıcı bir biçimde ve sert bir tempo ile yapılması için Sovyet halkının Rusya dışındaki yüksek hayat şartlarını öğrenmelerini engellemek ihtiyacını duydular. Karşılaştırmaları önlemek için Sovyet şartları ve dışardaki şartlar hakkında çoğu zaman acaip yalanlar uydurdular. Aynı zamanda, içerde ve dışarda, Amerika'daki McCarthy'ciler gibi çalışan yabancı suikastçilere dair korkunç umacı masalları uydurdular. Ama Stalin'in Rusya'sında «McCarthycilik» çok daha ileri götürülmüştü. Sözde mahkemelerin gülünçlüğü, temizlik hareketlerinin korkunç adaletsizlikleri, sürgün kampları, cinayet ve daha ne varsa hepsi alışılagelen sahneler oldu.

Bütün hilekârlığına ve gaddarlığına rağmen Stalincilik iki olumlu iş yapmıştır: Endüstrileşme ve yeterli bir askerî güce erişme. Bu aynı zamanda, kullanılan zorbaca yolları korumaya ve Sovyet halkını bunları kullanmanın gerekliliği ve yararlılığı konusunda aldatmaya yaramıştır (*).

(*) Bk. aynı yer, 559. sayfa ve sonrası.

1917'de Rus bolşevikleri, kendi ihtilâllerini savunmak, dışarıdaki ihtilâlleri desteklemek ve İkinci Enternasyonal'a karşı bir denge kurmak amacıyla Üçüncü Enternasyonalli kurdular. Sovyetler Birliği dışındaki bütün komünist partileri nin, Rus İhtilâlinden İkinci Dünya Savaşma kadar tarihleri, 1943'te resmen lağvedilen Üçüncü Enternasyonal içinde, ya da onunla yakından bağlı olarak (lehinde, ya da aleyhinde) incelenir. 1920'lerin sonlarından 1950'lerin ortalarına kadar, çeyrek asır, bütün dünyadaki Marksçı uygulamalara ve teorilere Stalincilik ve daha sonra Stalin'in kendisi hâkim olmuştur.

Sovyetler Birliği dışında komünist partileri olduğu gibi sosyal demokrat partiler de elbette ki vardı. Bir de Trotsky vardı. Sosyal Demokratlar, meselâ Almanya'nın Weimar Cumhuriyetinde olduğu gibi, devlet kuvvetini ellerine geçirince, Marksçı ya da başka türden sosyalist düşüncelerden çabucak vazgeçtiler; 1920'lerde, sosyal demokratların yönettiği Almanya ve 1940'ların sonlarında gene sosyal demokratların yönettiği İngiltere kelimenin her anlamıyla kapitalist kaldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında olsun, ondan sonra olsun, sosyal demokratlar Avrupa'nın öteki ülkelerinde iktidara gelemedi; genel olarak sosyal demokratların, kendi ülkelerinde «sınıf» düşmanlarını eleştirmelerinden daha şiddetle Stalinciliği eleştirdiklerini kabu etmek gerekir.

Böylece, Marksizm, yirminci yüzyılın ikinci yirmi beş yılı içinde, ister olumlu, ister olumsuz bir şekilde ele alınsın, ancak Stalincilikle bağıntılı olarak düşünülebilir.

4.

Troçkicilik ve Sosyal Demokrasi, gerek Stalinin yönettiği Sovyet İhtilâline, gerekse Üçüncü Enternasyonaldeki partilerin oynadığı role karşı Marksçı muhalefetin başlıca iki kaynağıdır. Ama ikisi de dışardan gelen hareketlerdi. (Rusya'da olmalarına pek ihtimal yoktu. Stalinciliğin birlik siyaseti mu-

halefete hiç yer vermiyordu).

Türkiye'ye, oradan Fransa'ya, Norveç'e ve en sonunda Meksika'ya sürülen Leon Trotsky 1930'ların sonlarında -büyük iyimserlikle- Dördüncü Enternasyonal denilen örgütü kurdu. Bu hareket siyasal bir realite olarak hiç bir zaman önem kazanamadı. Fakat Sovyet toplumunun niteliği hakkındaki Marksçı iddiaların ve diğer tarihsel sorunların teorik bir merkezini teşkil etti. İki savaş arasındaki devrede bu üç Marksçılık biçimi —Sosyal Demokrasi, Stalincilik ve Troçkicilik (İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Enternasyonal)— çok sert bir doktriner ve siyasal kavgaya tutuştular. Anlaşmazlıklarından düşünceler doğdu. Hepsi düşüncelerinin Marx'tan geldiğini iddia ettiler: Hepsi birbirlerini ana doktrinden sapmakla suçladılar.

Marx kendisi ve Lenin dahil, hiç bir Marksçı Leon Trostky kadar büyük bir ihtilâlci rol oynamamıştır. Lenin gibi Trotsky'nin hayatında da teori ve pratiğin çok karışık bir şekilde sürekli olarak birbirlerine bağlı olduğu söylenebilir. Trotsky'nin Marksçılıkla ilgili bir kaç görüşü düzeltmesi, eleştirmesi ve Marksçılığa katkısı, Marksçılığın yirminci yüzyılın ilk kırk yılındaki gelişmesini kapsar. Trostky ihtilâl ile reform, doktrincilik ile revizyonizm aykırılıklarına karşı, sürekli ihtilâl adını verdiği bir çeşit ihtilâlci-revizyonizm görüşünü ileri sürdü. Rusya'da Avrupa'da ve Amerika'da bile mevcut ihtilâl imkânları üzerinde ilk fikir tartışmalarını gayet güzel yönetti. Menşeviklerle, Narodniklerin ihtilâl stratejisi üzerinde Bolşeviklerle giriştikleri tartışmalara katıldı.

Trotsky'nin ihtilâlin acele ve acı kararları sırasında, ihtilâlden sonraki korkunç ve tehlikeli iç savaş yıllarında ve en sonunda, ilkin Rusya'da ve sonra sürgünde yazdığı yazılar, yaptığı hücumlar hep iki kutbun ortasını izliyordu.

Trotsky, ilk denemelerinde, Marx'ın teorisi ile bolşevik uygulaması arasında bir uzlaşmaya varma yolunda ciddî ve önemli bir çaba olarak ortaya çıkan «sürekli ihtilâl teorisi» nin bazı temel ilkelerini ortaya koydu. Hayatının sonuna doğru Stalin'in yönettiği toplumun en yeterli ve eksiksiz

teorisini kurdu. (*). Aradaki zamanda da anlayışlı bir edebi eleştiri kitabı, Rus ihtilâl tarihine ait üç ciltlik bir kitap (bu kitap yirminci yüzyılın gerçekten büyük tarih kitapları arasındadır) ve bir sürü broşür ve mektup yazdı.

Trotsky, yüzyılın başından 1929'da Stalin tarafından sürgüne gönderilinceye kadar politika alanının hep önemli hareket noktalarında rol aldı. 1905'te ve 1917'de Petrograd Sovyetine başkanlık etti. İç savaş sırasında Kızıl Orduyu kurup yönetti ve Stalincilik kuvvet kazandıkça Stalin'e karşı koyma hareketinin merkezi oldu.

Şaşılacak derecedeki geniş görüşlülüğüne rağmen, Trotsky de, bir düşünür ve siyasetçi olarak tarihsel bakımdan sınırlanmıştı: İhtilâl öncesini ve ihtilâli yaşadı ve gördüğümüz gibi, teori ve uygulama alanlarında bolşevikliğe çok katkıda bulundu. Ama sürgün edildikten sonra Trotsky bir ihtilâl ortamı içinde olmayan bir ihtilâlci, bürokrasisiz bir bürokrat ve partisiz bir siyasetçiydi. Gönlünde ihtilâl yapma isteği vardı ama elinde ne imkân ne de fırsat bulunuyordu.

Daha önce Alman Sosyal Demokrat Partisinin aşırı solcuları arasında sözünü ettiğimiz Rosa Luxemburg belki de Lenin ve Trotsky gibi yirminci yüzyılın anlaşılması çok zor Marksçılarından biriydi. Stalinciliğin sert bir eleştiricisi değildi, çünkü Stalin'in zaferinden önce öldü; fakat bolşevikliğin dost bir eleştiricisiydi. Rosa Luxemburg'un, siyasal bakımdan, İkinci ve Üçüncü Enternasyonalin arasında garip ve etkisiz bir yeri var gibi geliyor bana. İkinci Enternasyonalin Alman kanadının, Birinci Dünya Savaşına katılmasına karşı koydu. Lenin'in ve Trotsky'nin ihtilâlini kabul etti ama hemen bir takım önemli şartlar ileri sürdü. Luxemburg her şeyden önce ve sürekli olarak bir ihtilâlciydi (İkinci Enternasyonalin önderleri ve teoricilerinin olmadıkları şekilde). Ama demokrasi ve özgürlüğün de - kelimelerin tam anlamıyla - en ateşli savunucusuydu.

(*) Dokuz ve onbirinci bölümlerde her iki eserden de parçalar okuyacağız.

«İhtilâl için» ve «Özgürlük için» görüşleri proleter yığınların ihtilâl için kendiliğinden hazır olacağı inancı ile kaynaşmıştı. Bu bakımdan Karl Marx'ın ana düşüncelerine çok yakından bağlıydı. Bu konuda Karl Marx'da görülen belirsizlik onda da vardı. Demokratik yollar ile sosyalist ihtilâlin birleştirilmesi gereğine inanıyordu. Bir ayağı İkinci Enternasyonalde, ötekisi Üçüncü Enternasyonaldeydi, ve korkarım başı da, klâsik Marksizmin daha bulutlu ve ütopyacı yüksekliklerinde yüzüyordu. Marx eleştirilerimde emek metafiziği diye tanımladıklarım Rosa Luxemburg için, hem en son gerçek, hem de en ulu inançtı.

Şimdi, özellikle Birleşik Devletler'deki sosyal demokratların çoğu tarafından, bolşevikliğe yönelttiği ilk eleştirmelerden ötürü göklere çıkarılan bu kadın sapına kadar bir ihtilâlciydi. İhtilâlin eksilerini de artılarını gördüğü, ama artıların eksileri çok geride bıraktığı inancındaydı. Rosa Luxemburg'un 1917 ihtilâline karşı tutumu bir çok bakımlardan Kuzey ve Güney Amerika'daki Fidelcilerin 1961 Küba ihtilâline karşı tutumlarına benzer: Artılar eksileri çok geride bırakır, ama eksiler de bir takım kuşkular doğurmaktadır.

Rosa Luxemburg, Lenin'in yerinde olsaydı Lenin gibi mi davranırdı, yoksa başka bir yol mu tutardı, bilemeyiz; ancak Max Shachtman'ın 1938'de büyük bir sezgiyle ileri sürdüğü gibi Lenin ile Luxemburg arasındaki ayrılıklardan çoğunun kaynağı çeşitli ülkeler arasındaki ayrılıklardır:

«Lenin'in düşüncelerini Rusya'daki durumu gözönünde tutarak incelemek gerektiği gibi, Rosa Luxemburg'un bunlara karşı yönettiği polemikleri de Almanya'daki durumu gözönünde tutarak incelemek gerekir. Lenin aşırı merkezileşmeye önem verirken, Luxemburg demokrasi ve örgütlenme esnekliği üzerinde duruyordu. Lenin dikkati profesyonel ihtilâlcinin ağır basan rolü üstüne çekerken, Luxemburg kütle hareketi ve bu hareketin temelini teşkil eden ayaklanma fikri ile Lenin'e karşı çıkıyordu.. Niye? Çünkü bu değişik güçlerin Rusya'da ve Almanya'da apayrı rolleri vardı. Luxemburg'un Almanya'da karşılaştığı profesyonel ihtilâlciler, Rusya'da olduğu gibi dağınık ve devşek mahalli örgütleri toplayıp ulusal bir parti haline getirmek ba-

kımından kullanılacak radikal araçlar değillerdi.... Tersine, Almanya'daki profesyonel ihtilâlciler meslek sahipleri muhafazakâr işçi sendikası bürokratları, kalıplaşmağa yüz tutmuş parti mekanizmasının efendileri, reformist parlâmento mensuplarıydı. Sonuç olarak hareketi körleten ekip bunlardı.» (*).

Rosa Lexemburg'un «merkeziyetçilikten» ya da sıkı bir örgütten yüz çevirip bütün umutlarını hareketin savaşçı özelliğini doğuracak olan alt tabakaya yöneltmesi bu yüzdendir. Rosa Luxemburg 1919 yılında Alman subayları tarafından öldürüldü.

Daha önce söylediğim gibi, sosyal demokratlar bolşevikliği eleştirmeye Ekim 1917'de başladılar, hâlâ da eleştiriyorlar. Onlara göre aslında değişmiş çok şey yoktu. Bu arada bolşevikler tarafından yapılan ihtilâl Stalinci aşamanın zor geçitlerini geçmiş bulunuyordu. Bundan ötürü şimdi Stalin'in ölümünden sonraki «Sovyet Marksçılığı»nı incelemeliyiz.

5

Bugün Sovyet blokuna giren ülkelerde yürürlükte olan «Marksçılık-Leninçilik», siyasal alanla ilgisi olmayan düşünürler tarafından yaratılmış, serbestçe geliştirilmiş, ya da gelişen bir teoriler dizisi değildir. Bugünkü «Marksçılık-Leninçilik», büyük ve kuvvetli bir devletin siyaset ve düşünce alanındaki seçkin kişilerinin aldıkları kararları ve güttükleri siyaseti, Marx'ın ve Lenin'in mirasından bazı unsurları kullanarak, haklı gösterme çabasıdır. Toplum, tarih ve insan tabiatı hakkındaki teorilerden çok, ideoloji, ülkülerin dile getirilmesi, gerek iç ve gerek uluslararası politika stratejisi ve kararlarıyla ilgilidir.

Ama bugünün Marksçılık-Leninçiliğinin «yalnızca bir i-

(*) Max Shachtman, LENIN AND ROSA LUXEMBURG, The New International, Mayıs 1938, s. 143.

deoloji» olduğunu düşünmek büyük bir hata olur. Bir ideolojidir, ama bir farkla: Kaynağı Marx'ın düşüncelerinde olan bolşevik ideolojisidir. O zaman bu tanım bir şeyler ifade eder. Bu, önce uygulayıcılarının en aşağı orta derecede teoriciler olmaları gerektiğini ve sonra da uygulayıcıların (siyasal mücadelelerinde ve karşılaştıkları uluslararası sorunlarda) orta derecede olması gerekmiyen teoricilere başvurabileceklerini ve onları kullanabileceklerini gösterir. Üçüncü olarak bu tanım onların birbirleriyle ve yabancılarla rekabetlerinde Marksçı ve bolşevik teorileri kullanacakları anlamına gelir; herkes karşısındakini bu teorilerin ışığı altında görüşünü ispata çağırır.

Belki bugün Marksçılık-Leninçilik üzerine sorulması gereken ana sorun şudur: Marksçılık-Leninçilik izlenecek politikaları ideolojik bakımdan haklı göstermeğe yarıyor, ama politikanın *formülleştirilmesinde* kulanılabilecek, gerçek anlamda, bir teorik kılavuz olabilir mi? Bu soru komünistler için olduğu kadar komünist aleyhtarları için de önemlidir; ve komünist aleyhtarları ile komünist olmayanlar arasında büyük bir anlaşmazlık konusudur. Bana kalırsa cevap evet'dir; tam olarak ölçülememekle beraber siyasal bakımdan Marksçılık-Leninçilik önemli ölçüde teorik bir kılavuz olmuştur ve olmaktadır. Bunu anlamak, bugün Sovyet blokunun siyasal yapısını, karakterini ve dünya içindeki ve tarihteki önemini kavramak isteyen her insan için gereklidir.

Stalin'in ölümünden sonra ve hele Kruşçev'in 1956'da yaptığı «gizli konuşmada» Stalin'i suçlandırmasından sonra Sovyet blokunda ve blok dışındaki komünist partilerinde büyük bir karışıklık başgösterdi. On ikinci bölümde çağdaş Marksçılık-Leninçilik biçimlerinden bazı örnekler okuyacağız. Bunlar arasında Kruşçev'in 1956'da Stalin'i eleştirmesi, Mao Tse-Tung'un «çelişmeler» üzerine olan broşürü, Rus-Çin bloku dışında en büyük Komünist partisinin lideri olan Togliatti'nin Stalincilik üzerine bir incelemesi vardır. Şimdi üzerinde durmamız gereken bir Marksçılık «türü», bugün, Bernstein'in önderliğini yaptığı revizyonizmin yerini alan «yeni revizyonizm»dir.

Revizyonizmin ikinci dalgası ve buna gösterilen tepkilerle birinci dalga arasında, yarım yüzyıldan fazla süren korkunç yenilgiler, büyük zaferler ve hepsinden önemlisi Sovyetler Birliğinde Stalinciliğin Bolşevikliği sağlamlaştırması vardır. Blok içinde, 1950'lerde yapılan tartışmalar, hiç bir yerde iktidara gelememiş çevrelerin ve partilerin düşünürleri arasında yapılan herkese açık tartışmalar değildi. Bu tartışmalar, sözcülerle iktidar adamlarının birbirlerini kolladıkları «Sovyet Marksizmi» ne yakından bağlı tartışmalardı. Çoğu zaman, bu tartışmalara girenler Trotsky'nin çalışmalarından ve gerçek düşüncelerinden habersizdiler. Tartışmalar, hem «sertleşme», hem de «yumuşama» devirlerinde sürüp gitti. Bunlar edebî kılıklara sokulmuş ve ustaca düzülmüş masallar ve paradoksal hikâyelerdi. Bu tartışmalara giren düşünürler çoğu zaman ölüm tehlikesini göze aldılar. Siyasal durumlarını kaybetmek ise her zamanki tehlikeydi. Bu tartışmalar Marksçılığın tarihinde garip bir dönüm noktası oldu: Karl Marx'ın büyük yaratıcı fikirlerinin garip kaderi.... O Marx ki British Museum'da kitaplar yutmuş ve Viktorya devrinin az adamına özgü bir tutku ile eserler vermişti.

İkinci Dünya Savaşı 1945'te bittiği zaman Sovyetler Birliği hemen her şeyini kaybetmişti. Daha önce de belirtildiği gibi, Nazi yenilgisinin yarattığı zararlarda en büyük pay Sovyetlere düşmüştü. Bir çok şehirleri bombalanmış, çiftliklerinin büyük bir kısmı harap olmuş ve genç erkek ve kadın nüfusunun milyonlarcası ölmüştü. Muhakkak ki savaş sonrasının en az tahmin edilen olaylarından biri Rusya'nın kendisini yeniden kurmak için gösterdiği hız ve enerjidir. Rusya, bir kaç yıl içinde umulduğundan, ya da korkulduğundan çok daha kuvvetli bir duruma geldi. Askerî bakımdan ve zamanla siyasal ve ekonomik bakımdan, hemen hemen bütün Doğu Avrupa'yı kontrolu altına aldı. Kalabalık bir nüfusu ve muazzam potansiyel gücü olan Çin, bir kaç yıl içinde gerçekten kendi malı olan bir ihtilâlle bloka katıldı. «Tek ülkede sosyalizm» «Tek blokta sosyalizm» oldu.

Partilerarası ilişkileri rasyonelleştirmek için Komünist

Enternasyonali, ya da «Komintern», «Kominform» yâni Komünist Haberalma Teşkilâtına dönüştürüldü. Dünyanın dört bir yanındaki komünist partilerinin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde bir değişiklik olmamıştı. Partiler yine Sovyetler Birliğinn baskısı altında idiler. Onlar için Sovyetler Birliği ilk ve tek «gerçek işçi devleti» idi. Bundan dolayı her ne pahasına olursa olsun korunması gerekiyordu.

Bütün Sovyet siyaseti fiilen doğruydu. Bu siyaset «Sosyalist devlet» tarafından hazırlandığına göre, her ulusun kendine özgü şartları olmasma rağmen bir örnek olabilir, her şeye cevap verebilirdi. Onun için Moskova'nın yolunu izlemek «ihanet» sayılmazdı. Moskova'nın elindeki bilgilerin büyük bir kısmı bunları isteyenlere açıktı. Moskova Kominform aracılığıyla konuşuyor, öteki partiler de dinleyip gerektiği gibi davranmağa çalışıyorlardı. Üzerinde tartışılabilir bir nokta olmakla beraber, «gizli komplo» düşüncesi çoklukla Blok dışındaki ulusların işgüzâr, belki de biraz evhamlı gizli polisi tarafından uyduruluyor sanırım. 1946'da soğuk savaş iyiden iyiye yerleşmeğe tüz tuttu. 1947 yılında, Sovyetlerin prestijini ve moralini zayıflatmak için Marşal Plânını hazırlayan Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet blokuna, tabiî bazı şartlar altında, yardım teklif etti. Stalin'in tepkisi demirperdeyi daha kuvvetlendirmek oldu. Burada açıkça soğuk savaş konusu olan bir sorun ortaya çıktı ve Kominform her partinin Sovyetler Birliği Partisinin politikasını kabul etmesi gerektiğini belirtti.

Yugoslavya'da Mareşal Tito, Stalinciliğin doğmalarım beğenmemeye başlamıştı: Yugoslavya'daki ihtilâl Doğu Avrupanın tek yerli ihtilâliydi ve komünistlerin önderliğindeki Yugoslav Partizanlarının büyük çoğunluğu «kendi başlarına hareket» etmek kararındaydılar. Çok önemli tâvizlere gitmemek şartıyla Marşal Plânını kabul ettiler. Sovyetler Birliği ile Yugoslavya'nın arası açıldı. Tito, Sovyet propagandasına göre, yalnız «Emperyalizmin bir âleti ve gönüllü kuklası» değil, aynı zamanda «işçi sınıfının en tehlikeli düşmanı» oldu. Bir çok ülkelerde komünistler «Tito'nun Avrupa komplosu» gibi baş-

lıklar altında saçma sapan kitaplar yayınladılar. Sonunda Yugoslavya, 1948'de, Marksçı ve bolşevik ilkelere göre yönetilen ama blok dışında kalan bir ülke oldu. Yugoslav sosyalizmi yine de, bir teori ve pratik olarak, birçok bakımlardan —ve belki de esas bakımından— ilk bolşeviklik ülküsünü canlandırmak için girişilmiş bir teşebbüstür.

Kruşçev, Stalin'in ölümünden sonra ayrılığı yüzeyde azaltmayı başardı, ama kısa zamanda çatlaklar yeniden çoğalmağa başladı. Bugün, 1961'de, Sovyet hükümeti ile —Çin'den hiç söz etmiyelim —Yugoslavlar arasında pek az ideolojik yakınlık olduğu açıktır. 1960 kasımında seksen bir komünist partisi Moskova'da toplandığı zaman, «Birlik» diye adlandırılan Yugoslav Partisi toplantıya çağırılmamıştı. Üstelik, Yugoslavya Stalinci devrin hitabet ve hiciv diliyle sert bir hücuma uğradı. Bu sadece «siyasal bir kin»i göstermez; sosyalizme ve ondan sonra da komünizme nasıl erişileceği konusunda teori ve pratikteki derin ayrılıkları gösterir. Yugoslavya ile Çin arasındaki çatışmada söz konusu olan sorun da budur.

Tito'nun Stalin'den ayrılması blok içinde çıkan ilk gerçek isyandı; fakat 1956'da Kruşçev «sosyalizme kendi yollarımızla gitmek istiyoruz» diyen bir çok millî isyanlarla karşılaştı. Bunların hepsi, bir bütün olarak ele alındıkları zaman, ikinci rezivyonizmi meydana getirirler. Şimdi ikinci revizyonizmin gelişmesinde önemli bazı olayları görelim:

1949'da Mao Tse-Tung'un önderliğini yaptığı hareket Çin'de iktidara geldi. Bu «yol» pek de açık seçik olmayan Marksçı Leninci sözlerle izaha kalkışıldı, ama yeni bir şey olduğu belliydi. Köylülerden meydana gelen bir ordu Pekin'i kurtardı. Bazı araştırıcılar 1917 yılında Rusya'da gittikçe büyüyen bir Rus işçi sınıfının bulunduğunu iddia edebilirler, ama hiç kimse 1949 Çin ihtilâlinin bir endüstri proletaryası tarafından yapıldığını makûl bir şekilde ileri süremez.

Aynı yılda Sovyetler Birliği, NATO Askerî Anlaşmasına Varşova Paktını kurmakla cevap verdi. Ayrılık daha kesin bir hale gelmişti. Mc Carthy'ciliğin Sovyet karşılığı olan iç baskı, kısmen soğuk savaşa cevap olarak, kısmen de yeni Stalin-

cileştirilmiş devletlerdeki siyasal gücü pekiştirmek amacıyla arttırıldı.

Ama 1953'te Kore harbi sona erdi, Stalin öldü ve Doğu Almanya'da işçilerle öğrenciler hükümete baş kaldırdılar. Bütün Doğu Avrupa'da hoşnutsuzluk ifade eden sesler daha kuvvetle duyulmağa başlandı. 1956'da Polonya'da Poznan'da nümayişler oldu ve Rusya'da Yirminci Parti Kongresinde Kruşçev, Stalinciliği değilse bile Stalin'i suçladı. Polonya aydınlarının acı sesleri yükseliyor ve bazı yeni şeyler yapmaya kalkıştıkları görülüyordu; Macaristan'da düşünürlerin ayaklanmasından başka kanlı bir isyan da çıktı. Budapeşte sokaklarına Sovyet tankları hâkim oldu.

Blok içindeki bu ikinci revizyonist dalga henüz Marksçılığın gelişmesine yarayabilecek bir katkıda bulunmuş değildir. Fakat Sovyet iktidarının merkezinde bir çok önemli siyaset değişikliklerini etkilediği su götürmez. Meselâ Polonyadaki revizyonist ayaklanma yeni programlar, Marksçı doktrinde herhangi bir entellektüel gelişme, dahası, bir doktrin eleştirmesi bile yaratmamıştı; daha doğrusu ben Krakow ve Varşova'da yaptığım görüşmelerde ve okuduklarımda böyle bir gelişmeye rastlayamadım. Bir nazariyeci ve memur olan Adam Schaff şunları söylemekte belki de haklıdır (29. Ekim 1959 tarihli *The Reporter*'de): «Marksçılığın bir revizyonu üzerinde konuşmaktan çekinmiyoruz, ama Marksçılığın tasfiye edilmesine kesinlikle karşıyız. Revizyonistler görüşlerini Polonya'da kabul ettiremediler, çünkü bütün felsefeleri inkâra dayanıyordu. Halka sunabilecekleri olumlu bir programları yoktu.»

Belki doğrudur bu. Ama yine de Yeni Revizyonistleri bundan ötürü suçlamamız muhakkak ki kabalık olur. Asıl suçun, dün de bugün de, blok dışındaki ileri ülkelerde yaşayan aydın ve işçi liderlerinde olduğu bir gerçektir. Bunlar genel olarak, Soğuk Savaşa boyun eğdiler ve ondan kurtulmak isteyenlere yardım için hiç bir şey yapmadılar. Macaristan'da savaşan sosyalistleri gereği gibi desteklemediler; Polonya «revizyonistleri»ni desteklemek için hiç bir şey yapmadılar. Ta-

bil bu, öyle yapsalardı sol bağnazlığın yıkılmasına yardım etmiş, demokratlaşma eğilimini hızlandırmış olacaklardı demek değildir. Önemli olan nokta, blok içinde yaşayan, Stalincilik aleyhine düşünüp çalışmış insanları hor görmeğe hiç hakları olmadığıdır.

İkinci revizyonist dalganın, S.S.C.B. de dahil olmak üzere, bütün Sovyet bloku ülkelerinin yönetici çevrelerine büyük bir etki yaptığı 1956'dan sonra apaçık görünmeğe başladı. Düşünce alanındaki hizmetleri nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, revizyonistlerin Stalincilik bağnazlığından ve baskısından ciddî bir ayrılışı temsil ettikleri şüphe götürmez. 1950'lerdeki «revizyonist»lerin sırf bu yüzden Marksçılar arasında şerefli bir yeri olması gerekir. Bundan başka bağnaz Stalincilerce «revizyonistler»in en ileri gelenleri sayılanlar bile bir ülkü ve ekonomik düzen olarak sosyalizmi bırakmadılar. Yugoslav Milovan Djilas'ın yaptığı gibi, sonucu liberalizme, ya da en çoğundan sulandırılmış bir sosyal demokrasiye varan bir sisteme dönmediler. Özellikle Polonyalılar «Polonyalı» ve «sosyalist» kelimelerinin tam ihtilâlci anlamıyla Polonyalı ve sosyalist olmaktan hiç bir zaman vazgeçmediler.

6

Savaş sonrası dönemde sosyal demokrat düşünüşün ve tasarıların merkezi İngiltere olmuştur. Marksçıların en ilginci olan G.D.H. Cole belki de bu konuda başta gelir. Çünkü 1950'lerde yapılan Yirminci Kongre'den sonra temsil ettiği akım bir çeşit «sosyal demokrat revizyonizmidir». Bu terimle, komünist olmayan ama sola yatkın sosyalistlerin Stalin sonrası Sovyet dünyasını, ahlâkî, entellektüel ve siyasal yönlerden, çoklukla umutsuz, ama içten bir ilgiyle inceleme çabalarını ve demokratik sosyalizmi, özgürlüğü koruyan yeni ve enerjik bir hareket, ileri kapitalist ülkelerin yepyeni bir başlangıcı yapma çabalarını kastediyorum.

Bu mu Sosyalizm? adlı broşüründe G.D.H. Cole şöyle

soruyor:

«Bir amaç uğruna kullanılacak bir araç olmaktan başka ne işe yarar seçimi kazanmak? Bir siyasal planı olmadan seçim kazanmak ondan sonrakini kaybetmenin, insanın kendisini destekleyenleri hayâl kırıklığına ve umutsuzluğa sevketmenin en emin yoludur. Eğer amaç artık sosyalizm değilse, ya nedir? Eğer hâlâ sosyalizmse seçmenlere açıkça onu gerçekleştirmek için ne düşündüğümüzü söylemeliyiz.» (*).

1956 yılında Profesör Cole, *Dünya Sosyalizminin Yeniden Tanımlanması* adını verdiği bir broşür yayımladı. On üçüncü bölümde bu broşürden parçalar okuyacaksınız. Bu eserde sosyalistlerin Stalin sonrası Sovyet Bloku ve mahallî komünist partileri karşısında nasıl bir tutum almaları gerektiği üzerine cesur görüşler vardı. Troçkicilerin ve sosyal demokratların yeni bir «halk cephesi», «ortak çalışma» çağrısı olarak hücum ettikleri görüş eserin başlıca konusuydu.

İngiltere'de süregelmekte olan tartışmanın düzeyi ve özü hakkında bir fikir verebilmek için Peter Shore'un, Cole'un broşürü üzerindeki fikirlerinden ve Cole'un buna cevabından bir iki paragraf alıyorum:

Özet olarak Shore «Öyleyse komünizm karşısında tutumumuz ne olmalıdır?» diye soruyor. «Önce komünizmin, ilkel toplumları modern toplumlar haline getirmek için süratli, etkili ve bazı bakımlardan çekici bir araç olduğunu gösterdiğini kabul etmemiz gerekir. Sür'atlidir çünkü kapital birikimi yaparken, demir gibi bir siyasal kontrolle kütle tüketimini ancak yaşamaya yetecek bir düzeyde tutabilir. Özellikle ulusal duyguları okşayıcı bir çekiciliği vardır, çünkü birikim işini dış yardıma en az derecede muhtaç kalarak yürütebilir. Üstelik bütün itici unsurları tartılırsa, komünizm şimdiye kadar bazı ufak tefek istisnalarla yerini aldığı feodalizme nazaran daha üstün bir

(*) Kısmen DISSENT'te yeniden basılmıştır Sonbahar, 1954. s. 331.

toplumsal örgütlenme sistemidir. Profesör Cole, Rus İhtilâlinden, Çin İhtilâlinden ve Viet Minh'ten yana olduğunu söylerken birçoğumuzun düşüncelerini dile getiriyor. Son çare olarak onlardan yanayız, çünkü Yirminci Yüzyılda yaşamanın Onüçüncü Yüzyılda yaşamaktan daha iyi olduğunu biliyoruz.

Ama, hepsinden önemlisi (Demokratik Sosyalizm) kendine olan güvenini yeniden kazanmalıdır. Bazılarının inandıkları gibi Demokratik Sosyalizm, komünizmin tabansız, yüreksiz bir biçimi değil, komünizmden radikal olarak ayrılan bir siyasal inançtır. Görevi sadece, kapitalizmi ve feodalizmi yıkmak değil, daha zor bir iş olan şimdiki eşitsizlik ve sınıf yönetiminin temellerini yıkmaktır. Sınıfsız ve uygar bir toplumu ararken demokrasinin bir ayak bağı olduğunu değil, gerçek bir zorunluluk olduğunu gösterecektir». (*).

Buna, G.D.H. Cole'un cevabı şöyledir:

«Son olarak Mr. Shore ile aramdaki ana ayrılığa dönüyorum. Kapitalizmin tek düşman olmadığında aynı fikirdeyim; ama kapitalizmin hâlâ en bellibaşlı düşman olduğu kanısındayım.. Üretim araçlarını sosyalleştirmenin bir ülkeyi sosyalist yapmağa yetmeyeceğini.... kabul ederim. Ama inancım odur ki üretim araçlarının çoğunun sosyalleştirilmesi, sosyalizmin kaçınılmaz bir şartıdır. Tabii, milli, mahalli, bölgesel ve kooperatif mülkiyet biçimlerini de bir çeşit sosyalleştirme sayıyorum. Çünkü ben mülkiyetin büyük bir kısmının tek bir varlığın, devletin, elinde toplanmasında ciddî tehlikeler görüyorum. Benim gördüğüm kadar, Sovyetler Birliği üretim araçlarında özel mülkiyeti kaldırarak sosyalizme doğru büyük bir adım atmıştır ama, ekonomik eşitsizlik karşısında anti-sosyalist olan tutumu yüzünden tam sosyalist olmaktan çok uzaktır.» (*).

Savaş sonrası döneminde, Sovyet bloku *dışında* bulunan endüstri öncesi bazı toplumlarda «ihtilâlci revizyonlar» dene-

(*) «The World of G.D.H. Cole,» THE NEW STATESMAN AND NATION, 25 Ağustos 1956, s. 205 ve 206.

(*) THE NEW STATESMAN AND NATION, Eylül 8, 1956.

bilecek hareketler gelişti —meselâ Gana'da, Endonezya'da, Gine'de ve Küba'da—. Bunlar, gerçekten, çeşitli şartlar altında ve millî tarihler çerçevesinde gelişen «sosyalizme giden değişik yollar»'dır. Gene de geçmişteki bütün Marksçı düşünüş bu ihtilâller için önemli olmuştur; başlangıçlarında değilse bile gelişmelerinde zamanla böyle olmak eğilimini gösteriyorlar.

Bu ihtilâller 1917 Ekimi ihtilâlinden bir çok bakımlardan ayrılırlar, ama bu ayrılıklardan biri gerçekten önemlidir: Bu yeni uluslar sağlam temeller üzerine oturmuş Sovyet blokundan ekonomik (ve gerekirse askerî) yardım bekleyebilirler. Bu yardımı gittikçe artan sayıda alacaklardır. Bundan ötürü oturmuş blok ülkeleri ile aralarındaki bağların her gün biraz da kuvvetlendiğini görüyorlar. Bu ülkeler Soğuk Savaşın en büyük hareket alanını meydana getiriyorlar. Kapitalist ve Sovyet blokları arasında ahlâk, ekonomi, entellektüel ve siyaset alanlarında süregelen dünya çapındaki mücadeleyi insan bu ülkelerde en açık bir biçimde görebilir.

Bu yeni ihtilâller hakkında son bir varsayım daha yapmak gerekir: A.B.D.'de olduğu kadar S.S.C.B.'de de iktidarı elinde bulunduran seçkin zümre, bu ülkelerdeki ihtilâlcilerin ihtilâl düşkünlüklerinden, sosyal coşkunluklarından ve kullandıkları siyasal taktiklerden çoğu zaman kuşkulanmışlardır. Küba buna bir örnektir. Bu kuşkunun nedeni yalnız Sovyetler Birliği'nin bu ülkelerin Moskova-Pekin anlaşmazlığını sömürmeye ve arttırmaya kalkışacaklarından korkması değil, aynı zamanda Rus ihtilâlinin artık kırkıncı yılını doldurması dolayısiyle yöneticileri arasında, uzun vâdeli plânlama ile atbaşı giden bir sabır ve yavaş yavaş olgunlaşma geleneğinin kurulmuş olmasıdır.

Ama bütün bunlar «ilerde ele alınacak sorular»dır. Marksçı uygulamanın şimdiye kadar ki tarihsel olayları bu soruların cevabını otomatik olarak vermiyor. Bundan sonraki altı bölümde Marx'ı izleyenlerden bazıları «kendi kendilerini tanıtacaklar».

SOSYAL DEMOKRATLAR

KARL KAUTSKY:
SOSYAL İHTİLAL NEDİR?

Pek az kavram üzerinde ihtilâl kavramı üzerinde oldu ğu kadar tartışma yapılmıştır. Bu biraz mevcut çıkar ve önyargılara hiç bir şeyin ihtilâl kadar aykırı düşmemesinden, biraz da pek az şeyin ihtilâl kadar belirsiz oluşundan ileri gelebilir.

Bir kural olarak olaylar, nesneler kadar kesinlikle tanımlanamaz. Bu, son derece karışık olan ve toplum geliştikçe, yani insanlığın beraber çalışma biçimleri arttıkça, daha da karmaşık bir hal alan toplumsal olaylar için özellikle doğrudur. İnsanlar arasındaki ortak çabaların alışılagelen biçimlerinin temelden değiştirilmesi demek olan Sosyal İhtilâl bu olayların en karmaşık olanları arasındadır.

Her insan tarafından değişik anlamlarda kullanılan bu kelimenin, aynı insan tarafından değişik zamanlarda değişik

anlamlardn kullanılmasına şaşmamak gerekir. Bazı insanlar, ihtilâl deyince barikatları, şatoların yakılmasını, giyotini, Eylül katliamlarını ve daha bir sürü korkunç şeyleri düşünürler. Başkaları ise, kelimedeki bütün batıcı anlamları atmak, onu toplumdaki büyük, ama gözle görünmez ve barış yoluyla başarılacak değişmeler anlamına kullanmak isterler. Amerika'nın keşfedilmesi ve buharlı makinenin icat edilmesiyle meydana gelen değişmeler buna örnektir. Bu iki tanım arasında derece farkları gösteren bir çok anlam kategorileri vardır.

Politik Ekonomi'nin Kritiği'ne yazdığı önsözde Marx, sosyal ihtilâli, toplumun hukuki ve siyasal üst yapısının temellerinin, ekonomik temelde meydana gelen değişikliklerden ötürü aşağı yukarı hızlı olarak ortaya çıkan bir değişimi olarak tanımlar. Bu tanımı benimsersek Amerika'nın keşfi ya da buhar makinesinin icadının yol açtığı «ekonomik temellerdeki değişiklikleri» derhal sosyal ihtilâl fikrinden ayırmak mümkün olur. Bu değişiklikler, kendileri ihtilâl olmayıp ihtilâlin nedenleridir.

Ama kendimi büsbütün sosyal ihtilâlin bu tanımı ile sınırlamağa niyetli değilim. Sosyal ihtilâlin kullanabileceğimiz daha da dar bir anlamı vardır. Bu tanımıyla sosyal ihtilâl, toplumun kukuki ve siyasal üst yapısının değişmesini değil, ama sadece belirli bir değişim şeklini ya da yöntemini kapsar.

Her sosyalist geniş anlamda sosyal ihtilâl için çalışır; ama ihtilâli doğru bulmayıp sosyal değişmeye sadece reformlar yolu ile ulaşmak isteyen sosyalistler de vardır. Sosyal ihtilâlin karşısına sosyal reform ile çıkarlar. İşte bugün kendi saflarımızda tartıştığımız şey bu ayrılıktır. Ben burada sosyal ihtilâlin belirli bir sosyal değişmeyi ifade eden dar anlamını ele almak istiyorum.

Reform ile ihtilâl arasındaki ayırım birisinde kuvvet kullanılıp diğerinde kullanılmamasından ileri gelmez. Her hukuki ve siyasal tedbir devlet kuvveti ile yürütülen zorunlu tedbirdir. Sokak kavgaları, infazlar gibi belirli kuvvet uygulama şekilleri de ihtilâli reformdan ayıran özellikler değillerdir. Bunlar belli şartlar altında ortaya çıkarlar, mutlak olarak ih-

tiâllerle bağıntılı değildirler ve kolaylıkla reform hareketleriyle beraberlik gösterebilirler. Fransız Millî Meclisindeki Üçüncü *Etat* milletvekillerinin 17 Haziran 1789 Anayasası belirli bir kuvvet uygulamasını gerektirmeyen, dikkate değer bir ihtilâl örneğiydi. Buna karşılık aynı Fransa'da, 1774'de ve 1775'te, ekmek vergisini değiştirmek ve ekmek fiatının artışını durdurmak gibi ihtilâlci olmayan bir iş için nümayişler yapılmıştır.

Sokak kavgaları ve infazlardan ihtilâllerin özelliği olarak söz edilmesi ihtilâllerin karakteristikleri hakında değerli bilgiler elde edebileceğimiz kaynağa gitmek bakımından iyi bir ip ucu olur. Fransa'da 1789'da başlayan büyük değişme klâsik ihtilâl biçimi hâline gelmiştir. Genel olarak ihtilâlden sözedilince akla gelen odur. İhtilâlin önemli özelliklerini ve onu reformdan ayıran yönleri en iyi olarak Fransız İhtilâline bakarak inceleyebiliriz. Bu ihtilâlden önce bir takım reform çabaları oldu. Bunlar arasında en tanınmış olanı Turgot'nunkidir. Bu çabalar çok kere ihtilâlin gözettiklerini amaç edinmişlerdi. Turgot'nun reformlarını ihtilâlin benzer tedbirlerinden ayıran nedir? İkisinin arasındaki ayrılık siyasal gücün yeni bir sınıf tarafından ele geçirilmesidir ve ihtilâl ile reform arasındaki temel ayırım da burada saklıdır. Toplumun hukukî ve siyasal üst yapısını değişmiş olan ekonomik şartlara uygun düzenlemeyi amaç edinen tedbirler siyasal ve ekonomik bakımdan toplumu yöneten sınıftan gelirse reformdurlar. Yönetici sınıf bunları kendi isteğiyle de yapsa, yönetilen sınıfın baskısından ötürü de yapsa, şartların zorlamasıyla da olsalar, reformdurlar. Tersine, bu tedbirler ekonomik ve siyasal bakımdan baskı altındaki sınıftan gelirse ihtilâlin sonuçları demektirler. Bu sınıf siyasal kuvveti ele geçirince, kendi çıkarları onu toplumun siyasal ve hukukî üst yapısını hemen hemen hızla değiştirip yeni sosyal ilişki biçimleri yaratmağa itecektir.

Sosyal reformun tersine, devlet kuvvetinin o zamana kadar baskı altında bir sınıf tarafından ele geçirilmesi, başka bir deyimle, siyasal bir ihtilâl, dar anlamdaki sosyal

ihtilâlin gerekli özelliğidir. Siyasal ihtilâli sosyal değişimin ana yolu olarak kabul etmeyenler, ya da bunu sadece yönetici sınıfın meşrû saydığı yollarla sınırlayanlar, sosyal fikirleri mevcut sosyal biçimlere ne kadar zıt olursa olsun, sosyal reformcudurlar. Tersine, o zamana kadar baskı altında bulunmuş bir sınıf adına siyasal kuvvet elde etmek için çalışan her insan bir ihtilâlcidir ve bu kuvveti ele geçirme işini yönetici sınıflardan koparttığı sosyal reformlarla başarmak ister ,va da hızlandırırsa ihtilâlci niteliğinden bir şey kaybetmez. Bir sosyal reformcuyu, reformlar peşinde koşması değil, kendisini bütünüyle reformlara bağlaması sosyal ihtilâlciden ayırır. Öte yandan, bir siyasal ihtilâl ancak o zamana kadar sosyal bakımdan baskı altında bulunmuş bir sınıf tarafından yapılırsa gerçek bir sosyal ihtilâl olur. Böyle bir sınıf kazandığı siyasal özgürlüğünü sosyal özgürlükle tamamlamak zorunluluğunu duyar, çünkü önceki sosyal durumu ile siyasal hâkimiyeti arasında bağdaşması imkânsız bir çatışma vardır. Bu çatışma yönetici sınıfların saflarında bir ayrılma, bir iç savaş gibi sert biçimler alsa bile, bir sosyal ihtilâl değildir. Bundan sonraki sayfalarda sosyal ihtilâli sadece burada tanımlanan anlamı ile ele alacağız.

Bir sosyal reform yönetici sınıfın çıkarlarına uygun bir biçimde olabilir. Bir zaman için sosyal hâkimiyetlerin özüne dokunmayabilir. Dahası, bazı şartlar altında bunları güçendirebilir bile. Tersine, sosyal ihtilâl, bütün şartlar altında kuvvetlerin yok edilmesi anlamına geldiğine göre, başından itibaren yönetici sınıfın çıkarıyla çatışmaya düşer. İktidardaki yönetici sınıfın durumunu tehlikeye sokmasından ötürü bu sınıfın ihtilâle leke sürmesine, iftira atmasına şaşmamak gerekir. Sosyal ihtilâl düşüncesinin karşısına, öve öve göklere çıkardıkları, ama çoğu zaman gerçekleşmesine müsaade etmedikleri sosyal reform düşüncesi ile çıkarlar. İhtilâl aleyhine olan tartışmalar o sırada geçerlikte olan düşünce biçimlerinden çıkarılır. Hıristiyanlık insanların kafalarına hükmettiği sıralarda ihtilâl düşüncesi Tanrı tarafından konmuş bir otoriteye karşı günahkâr bir başkaldırma olarak damgalandı. Bunun

için İncil'den kolayca tanıtlamaya yarar metinler bulunuyordu. Çünkü İncil, Roma İmparatorluğunda yönetici güçlere karşı her isyanın umutsuz gözüktüğü, bağımsız siyasal hayatın kalmadığı bir çağda yazılmıştı. İhtilâlci sınıflar ise bunlara içinde ilkel demokrasi ruhunun hâlâ yaşadığı Tevrat'tan parçalarla cevap veriyorlardı. Sonraları hukukî düşünce, dinî düşünce biçiminin yerini alınca ihtilâl mevcut hukukî düzenden sert bir ayrılma olarak tanımlandı. Ne olursa olsun, hiç bir kimsenin başka birinin hakkını ortadan kaldırmak hakkı olamazdı. İhtilâl hakkı bir saçmalıktı ve ihtilâl, hangi şartlar altında olursa olsun, bir suçtu. Fakat yükselen sınıfın temsilcileri, kaynağı tarihte olan hakkın karşısına, kendi elde etmek istedikleri hakkı koydular; tabiat ve aklın öngördüğü ebedî bir kanundu bu hak, insanlığın geri alınamaz hakkıydı. Bu hakların kaybedilmesi, açıkça, hakların çiğnenmesi sonucuydu. O halde, onları yeniden elde etmek için bir takım hakların çiğnenmesinden —bu iş bir ihtilâl sonucunda bile olsa— başka çare yoktu.

Bugün dinî sözler insanları koleleştirme güçlerini, özellikle ihtilâlci sınıflardan olan insanlar arasında yitirmiştir. Kaynağı tarihte olan hak da kuvvetini kaybetmiştir. Şimdiki hakların ve hükümetlerin ihtilâlci kaynakları o kadar yenidir ki, bunların meşrûluğu tartışma konusu olabilir. Yalnız Fransız hükümetinin değil, İtalya, İspanya, Bulgaristan, İngiltere ve Hollanda'daki hanedanların da ihtilâlci bir başlangıcı vardır. Bavyera ve Wurtemburg kralları, Baden ve Hassen arşidükü, ünvanlarıyla topraklarının büyük bir kısmını ihtilâlci *sonradan görme* Napolyon'un himâyesine borçludurlar. Hohenzollernler bugünkü durumlarına tahtların yıkıntıları üstünde eriştiler ve Habsburglar bile Macar ihtilâline boyun eğdiler. Devlete ihanet etiği isnadıyla 1852'de meydanlarda kuklası asılan Andrassy, 1848 'millî Macar ihtilâlinin fikirlerine sadakatsizlik etmeden, 1867'de bir imparatorluk nâzırı olmuştu.

Burjuva sınıfı bütün bu tarihî hakların ortadan kaldırılmasında fiilen rol oynamıştı. Burjuva sınıfı yönetici sınıf ha-

line geldiği için, kendi hukuk felsefesi tabiî ve tarihî haklar arasında bir uzlaşmaya varmak amacını güttüğü halde ihtilâli gerektiği gibi mahkûm edemiyor. İhtilâle leke sürmek için daha kuvvetli tezler aramak zorundadır ve bunları yeni gelişmekte olan tabiî bilimde ve onunla birlikte giden aklî davranışta bulabiliyor. Burjuva sınıfı ihtilâlci bir sınıf olduğu sıralarda tabiî bilime (jeoloji ve biyoloji) hâlâ şiddetli değişimler teorisi hâkimdi. Bu teori tabiî gelişmenin büyük ve âni sıçrayışlarla meydana geldiğini ileri süren önermeden hareket ediyordu. Kapitalist ihtilâl sona erdikten sonra, şiddetli değişmeler teorisinin yerini rekabet mücadelesinde sayısız ufak ilerlemeler ve intibaklarla yürüyen, çok yavaş bir gelişme varsayımı aldı. İhtilâlci burjuva sınıfı için tabiatta şiddetli değişmelerin olduğu düşüncesi çok çekiciydi ama muhafazakâr burjuva sınıfına böyle düşünceler anormal ve mantıksız görünmeğe başladı.

Elbette, bilimsel araştırıcıların bütün teorilerini burjuva sınıfının siyasal ve sosyal ihtiyaçlarına göre tâyin ettiklerini iddia etmiyorum. İhtilâlci görüşlere en sert tepkiyi gösterenler, onlara en az kapılanlar yine bu şiddetli değişme teorilerinin temsilcileriydi. Ama her insan içinde yaşadığı sınıfın düşünüş biçiminden farkında olmadan etkilenir ve bilimsel kavramlarına bundan bir şeyler katar. Darwin örneğinde, Darwin'in tabiî bilim varsayımlarında Malthus'ten, o amansız ihtilâl düşmanından esinlendiğini kesinlikle biliyoruz. Evrim teorilerinin (Darwin'in ve Lyell'in) İngiltere'den çıkması büsbütün bir raslantı değildir. İkiyüz elli yıldır, İngiltere tarihinde, hâkim sınıfın her zaman uygun bir fırsatını bularak ortadan kaldırmayı başardığı, ihtilâl başlangıçlarından başka bir şeye rastlanmamaktadır.

Bir düşüncenin herhangi belirli bir sınıftan çıktığı ya da onun çıkarları ile uyuştuğu gerçeği o düşüncenin doğruluğunu ya da yanlışlığını ispat etmez. Ama tarihsel etkisi gerçekten böyle şeylere dayanır. Yeni ortaya çıkan evrim teorilerinin, bu teorileri denemek için ellerinde hiçbir imkân olmayan insan toplulukları tarafından çabucak kabul edilmiş olmaları

onların o sınıfların önemli ihtiyaçlarına dayandıklarını ispat eder. Bir yandan, ihtilâlci sınıflar için birer değer olan bu teoriler, tabiat üstü bir gücün birbirini izleyen hareketleriyle dünyayı yarattığı teorisini, eski şiddetli değişim teorilerinden daha köklü olarak ortadan kaldırıyor, öte yandan —ve bu en çok burjuva sınıfını memnun ediyor— bütün ihtilâllerin ve şiddetli değişimlerin anormal, tabiat kanunlarına aykırı ve baştan aşağı saçma olduklarını gösteriyordu. Bugün ihtilâli bilimsel olarak eleştirmek isteyenler evrim teorisini savunurlar; başka bir deyimle, tabiatın hiç sıçramalar yapmadığını ve dolayısiyle sosyal ilişkilerde herhangi bir hızlı değişmenin olamayacağını, ilerlemenin ancak sosyal reformlar denilen küçük değişimlerin, küçük ilerlemelerin toplanması yoluyla olabileceğini ileri sürerler. Bu açıdan bakınca ihtilâl bilimsel olmayan, bilimsel kültüre sahip kimselerin hor gördüğü bir kavramdır.

Buna, belki tabiat kanunlarıyla sosyal kanunlar arasında tam bir benzerlik olmadığı söylenerek cevap verilebilir. Birini nasıl anlarsak, bunun, öbürünü anlamamızda, biz farketmesek de, etkisi olur. Doğru. Ama bu hiç de yararlı olan bir şey değildir. Kanunları bir alandan öteki alana aktarmadan yana olmaktansa o kanunları kendi alanlarında tutmak daha iyidir. Herhangi bir alanda gözlem ve anlama yöntemlerindeki ilerlemeler elbet de öteki alanlardaki yöntemlerimizin ve anlayışımızın gelişmesine, artmasına yol açabilir ve açacaktır, ama her alanda, başka alanlara uygulanamayacak özel bazı kanunların olduğu da aynı derecede doğrudur.

Her şeyden önce canlı ve cansız tabiat arasındaki ana ayırım belirtilmelidir. Hiç kimse dış benzerliğe dayanarak bu alanlardan birinde geçerlikte olan bir kanunu değiştirmeden ötekine uygulamaya kalkışmaz. Bir insan cinsel üreme ve soyaçekim problemlerini kimyevî ilişkiler üzerindeki kanunlarla çözümlemeğe uğraşmaz. Tabiat kanunları topluma doğrudan doğruya uygulandığı zaman, aynı yanlışlığa düşülür; meselâ, rekabet, yaşama mücadelesi kanunu tabiî bir ihtiyaç ola-

rak haklı gösterilirse, ya da sosyal ihtilâlin imkânsızlığını ispat için tabiî evrim kanunlarına sığınılırsa böyle bir yanlışlık yapılmış olur.

Ama cevap olarak söylenmesi gereken daha çok şey var. Eğer eski şiddetli değişmeler teorisi tabiat bilimlerinden büsbütün çıkarılırsa, evrimi sadece küçük, önemsiz değişimler dizisi olarak gösteren yeni teori çok daha büyük itirazlarla karşılaşır. Bir yanda evrimi en azma indiren kaderci, tutucu teorilere doğru bir eğilim var, öte yanda gerçekler bizi tabiî gelişimde şiddetli değişmelere gittikçe artan bir önem tanımaya zorluyor. Bu izlenim Lyell'in jeoloji teorileri için de, Darwin'in canlıların gelişmesi hakkındaki teorisi için de aynı derecede doğrudur.

Bugünkü durum eski şiddetli değişmeler teorileri ile daha yeni evrim teorileri arasında, Marksçılıkta görülen biçimde bir sentez yapılmasına yol açmıştır. Nasıl Marksçılık yavaş yavaş olan ekonomik gelişim ile hukukî ve siyasal üst yapının âni değişimi arasmda bir ayırım yapıyorsa, biyoloji ve jeoloji ile ilgili bir çok yeni teori de küçük, sonsuzca küçük değişmelerin yanında daha yavaş evrimden çıkan ânî ve derin, şiddetli değişmelerin varlığını da kabul ediyor.

Vries'in Hamburg'da yapılan son Tabiî Bilimler Kongresinde açıklanan gözlemleri bunun için dikkate değer bir örnektir. Vries bitki ve hayvan türlerinin uzun bir süre değişmeden kaldıklarını meydana çıkardı. Bazıları, zamanla değişen yaşama şartlarına kendilerini uyduramayacak kadar yaşlandıkları için sonunda dünyadan silinirler. Başka türler onlardan daha şanslıdırlar; bunlar, Vries'in kendi deyimiyle, yol açmak için «patlarlar». Bunlardan bazıları devam edip çoğalırken, yaşama şartlarına uyamayan başka türler ortadan silinirler.

Bu yeni gözlemlerden ihtilâl lehine bir sonuç çıkarmayı düşünmüyorum. Bunu yapmak, evrim teorisinden yararlanarak ihtilâli reddeden bir sonuca varanların düştüğü yanlışlığa düşmek olur. Ama bu gözlemler hiç olmazsa bilim adamlarının da şiddetli değişimlerin organik ve jeolojik gelişimdeki

rolleri üzerinde tam anlaşmaya varamamış olduklarını gösterir. Bundan ötürü, iki varsayımdan herhangi birinden ihtilâlin sosyal gelişimdeki yeri üzerine kesin sonuçlara varmağa kalkışmak yanlış bir yoldur.

Bu gerçeklere rağmen hâlâ bu çeşit yargılar üstünde direnilirse, onlara, tabiatın anî sıçramalar yaptığını şüpheye meydan bırakmayacak şekilde gösterecek olan, herkesçe bilinen bir örnekle cevap verebilirz: Doğum olayını kastediyorum. Doğum hareketi bir sıçramadır. O zamana kadar anasının vücudunun bir parçası olan, onun kan dolaşımını paylaşan, onun tarafından beslenen, soluk almayan bir dölüt (cenin), bir çırpıda kendi solunum sistemine sahip, nefes alan, ağlayan, kendi sindirim yolunu kullanan bağımsız bir insan oluyor.

Ama ihtilâllle doğum arasındaki benzerlik yalnız hareketin çabukluğuna dayanmaz. Eğer daha yakından bakarsak doğumdaki bu hızlı değişim sadece fonksiyonlarla sınırlanmıştır. Organlar yavaş yavaş gelişirler ve onlara âniden yeni fonksiyonlarını veren o sıçrayışın olabilmesi için belli bir gelişim dönemine gelmiş olmaları gerekir. Eğer sıçrama bu gelişim dönemine erişilmeden önce olursa sonuç organlar için yeni fonksiyonların başlaması olmaz, işlerin durması —yani canlının ölümü— olur. Öte yandan, organların annenin vücudundaki yavaş gelişimleri belirli bir noktaya kadar devam edebilir, yeni fonksiyonlarına ihtilâl yaratan doğum eylemi olmadan başlayamazlar. Organların gelişmesi belli bir düzeye eriştiği zaman bu kaçınılmaz bir hal alır.

Toplumda da aynı şeyi görüyoruz. Burada da ihtilâller yavaş bir gelişimin (evrimin) sonucudur. Burada yavaş yavaş gelişenler sosyal organlardır. Ansızın, bir sıçrama ile, ihtilâlci bir şekilde değiştirilebilecek olan şey onların fonksiyonlarıdır. Demiryolu yavaş yavaş değişfirilmiştir. Ama öte yandan demiryolunun bir kaç kapitalisti zengin etmek olan fonksiyonu birdenbire değiştirilerek demiryolu, amacı ortak yarara hizmet olan bir sosyalist teşebbüs haline getirilebilir. Böylece nasıl ki çocuğun doğuşu ile solunum, dolaşım, sindirim gibi bü-

tun fonksiyonlar aynı anda birden ortaya çıkarlarsa, bunun gibi demiryolunun bütün fonksiyonları da bir çırpıda aynı anda şiddetli bir değişiklik göstermelidir, çünkü bütün bu fonksiyonlar birbirleri ile yakından bağıntılıdır. Bunlar bugün muhendisin ve ateşçinin, bir kaç yıl sonra bilet acentalarının ve daha sonra muhasebecilerin işinde yaptığımız köklü değişiklikler gibi birbiri ardı sıra ve yavaş yavaş sosyalize edilen e.. Demiryolu örneğinde bu gerçek apaçık görünüyor, ama demiryolunun çeşitli fonksiyonlarının birbiri ardısıra sosyalleştirilmesi merkezî bir yönetimle yönetilen bir devletin herhangi bir bakanlık fonksiyonlarının yavaş yavaş değiştirilmesinden daha az saçma değildir. Bir bakanlık, organları birlikte çalışan bir canlı varlıktır. Bu organlardan birinin fonksiyonları, bütün ötekilerin fonksiyonlarını değiştirmeden değiştirilemez. Bir bakanlığın çeşitli bölümlerinin sosyalistler tarafından yavaş yavaş ele geçirilmesi düşüncesi, doğum olayını (organlardan yalnız birinin dölüt halinden bağımsız bir çocuğunkine dönüştüğü olay), birbirini kovalayan aylık hareketlere bölüp bu arada çocuğu, yürümeyi ve konuşmayı sökene kadar, ana göbeğine bağlı bırakmayı denemek kadar saçma bir yoldur.

Ne bir demiryolu, ne de bir bakanlık, kapitalist işleyiş biçiminden sosyalist işleyiş biçimine yavaş yavaş getirilemiyeceğine, kapitalistin bir organı olmaktan çıkarılıp işçi sınıfının bir organı haline sokulamayacağına, tersine, bütün organları içine alan bir hareketle bir çırpıda değiştirilebileceğine, ve bu değiştirme ancak belli bir gelişim olgunluğu gösteren sosyal organlarda mümkün olduğuna göre, burada, ancak bilimsel olarak ana organizmada olgunluk döneminin erişildiği anı tesbit etmenin mümkün olduğunu, ama bunun da toplumlar için doğru olmadığını söyleyebiliriz.

Öte yandan, doğum insan organizmasındaki gelişimin sona erişini göstermekten çok o gelişimde yeni bir dönemin başlangıcına işarettir. Şimdi çocuk, yeni organların yaratıldığı eskilerinin başka yönlerde daha çok geliştiği yeni ilişkiler aşamasına girer; ağızda dişler çıkar, gözler görmeyi öğrenir; eller tutmayı, ayaklar yürümeyi, ağız konuşmayı, vb... Aynı biçim-

de, bir sosyal ihtilâl sosyal gelişimin sona erişini değil, yeni gelişim biçiminin başlangıcını gösterir. Sosyalist bir ihtilâl bir çırpıda bir fabrikayı kapitalist mülkiyetten sosyal mülkiyete devredebilir. Ama bir fabrikayı insan ancak derece derece, yavaş yavaş bir gelişimle monoton, yavan, zorla iş yapılan bir yer olmaktan çıkarıp mutlu insanların sevinçle çalıştıkları çekici bir yer haline getirebilir. Sosyal bir ihtilâl tek bir darbe ile büyük bir gelir kaynağı olan çiftlikleri sosyal mülkiyete devredebilir. Küçük el sanatlarının hâlâ hâkim olduğu tarım alanlarında önce sosyal ve sosyalist üretim organları yaratılmalıdır. Bu ancak yavaş bir gelişimle olabilir.

Böylece, doğum ile ihtilâl arasındaki benzerliğin çok uzak bir benzerlik olduğu apaçık ortaya çıkıyor. Bu da, elbette ki, insanın tabiata bakarak sosyal ihtilâlin gereksiz, mantıksız, anormal olduğunu ispat edecek kanıtlar aramaya hakkı olmadığını göstermekten başka bir işe yaramaz. Aynı zamanda, tabiattan elde edilmiş sonuçları sosyal olaylara olduğu gibi uygulamağa da hakkımız yok. Böyle benzerliklere dayanarak şu sonuca varmaktan daha ileri gidemeyiz: Daha yüksek bir gelişim aşamasına erişebilmesi için her hayvanın zamanla herhangi bir şiddetli değişimden (doğum olayı, ya da bir kabuğun kırılması) geçmesi gerektiğine göre, toplum da daha yüksek bir gelişim aşamasına ancak bir şiddetli değişimden geçirilerek yükseltilebilir.

Çağımızın büyük ulusları arasında Orta Çağa, ekonomik bakımdan değil ama siyasal düzeni bakımından en çok benzeyen ulus İngiliz ulusudur. Militarizm ve bürokrasi en az orada gelişmiştir. Hâlâ yalnız hükmeden değil fakat, aynı zamanda, yöneten bir aristokrasisi var. Buna paralel olarak İngiltere, ezilen sınıfların çabalarının bütün sosyal düzene değil de belli sömürü konularının kaldırılmasına yöneltildiği büyük, modern ülkedir. Bu ülke, aynı zamanda, ihtilâllere karşı tâvizle korunma yollarının en çok geliştiği ülkedir.

Bütün insanların silâhlanması, büyük sosyal ihtilâllerin çıkmasını teşvik etmese bile, hiç olmazsa sınıflar arasında silâhlı çatışmaların en küçük fırsatta çıkmasını kolaylaştır-

mıştır. Eski ve Orta Çağlarda kanlı ayaklanmalar ve iç savaşlar eksik değildir. Bunlar o kadar kanlı oluyordu ki fethedilenler ya da yenilenler sınır dışı edilmek, mülkleri ellerinden alınmak ve çoklukla ortadan kaldırmak gibi âkıbetlere uğruyorlardı. Şiddeti, toplumsal bir devrim belirtisi olarak kabul edenler ilk çağlarda bu çeşitten bir hayli devrime rastlayabilirler. Ama sosyal ihtilâli daha önce emir altındaki bir sınıf tarafından siyasal gücün elde edilmesi ve, özellikle mülkiyet ilişkileri çerçevesinde, hukukî ve siyasal üst yapının değiştirilmesi şeklinde anlayanlar o çağlarda sosyal ihtilâl bulamazlar. Sosyal evrim tek büyük bir değişiklik yerine, parça parça ve adım adım, sayısız, küçük, kesik, görünüşte birbirleri ile bağıntısız, genellikle yarıda kalan, her zaman yenilenen ve daha çok bilinçsiz hareketlerle olmuştur. Üzerinde durduğumuz zamanların büyük sosyal değişimi, Avrupa'da köleliğin ortadan kalkması, o kadar farkedilmez bir süreçle oldu ki o zamanlarda yaşayanların dikkatini bile çekmedi. Bugün insan bu değişmeyi varsayımlar kurarak gözönünde canlandırmak zorunda kalıyor.

Kapitalist üretim düzeni gelişir gelişmez olaylar bambaşka bir görünüşe büründü. Şimdi kapitalizmin mekanizmasından ve sonuçlarından söz etmek bizi konudan çok uzaklara götürecek ve çok iyi bilinen şeylerin sözünü etmek olacak. Kapitalist üretim düzeninin modern devleti yarattığını ve insan topluluklarının (cemaatlerin) siyasal bağımsızlıklarına son verdiğini söylemekle yetinelim. Aynı zamanda, ekonomik bağımsızlıkları da son buldu. Hepsi bir bütünün parçası haline geldiler, özel haklarını, kendilerini başka topluluklardan kolayca ayıran özelliklerini yitirdiler. Hepsi aynı düzeye indirildi, hepsine aynı kanunlar, aynı vergiler, aynı mahkemeler uygulandı ve aynı hükümete bağlandılar. Modern devlet böylece ulusal bir devlet olmak zorunda kaldı. Öteki eşitliklere, bir de dil eşitliğini ekledi.

Şimdi devlet kuvvetinin sosyal hayat üzerindeki etkisi Eski ve Orta Çağlar boyunca görülenden bambaşka bir şeydir. Büyük bir modern devlette her önemli siyasal değişiklik

büyük bir sosyal alanı hemen, bir çırpıda ve en derin bir şekilde etkiliyor. Bu yüzden, siyasal gücün, o zamana kadar uydu durumundaki bir sınıf tarafından ele geçirilmesi, eskisinden bambaşka sosyal sonuçlar doğuruyor.

Kısacası çağdaş devletin elindeki kuvvet korkunç derecede artmıştır. Kapitalizmin teknik devrimi silâhların tekniğini de etkiliyor. Reformasyon hareketinden bu yana savaş silâhları gittikçe mükemmel, ama aynı zamanda gittikçe daha pahalı olmuşlar, böylece devlet kuvvetinin bir imtiyazı haline gelmişlerdir. Tek başına bu olay, askerliğin mecburî olduğu yerlerde bile, orduyu halktan ayırıyor. Halkın da silâhlanmasıyla bunun önüne geçilebilirse de hiçbir büyük devlet bunu yapmıyor. Hepsinden önemlisi, ordunun önderleri halktan ayrı ve halkın karşısında imtiyazlı bir sınıf meydana getiren profesyonel askerler oluyor.

Çağdaş ve merkeziyetçi devlet, aynı zamanda, daha önceki çağların devletiyle karşılaştırılınca, bugünkü devletin çok daha korkunç ekonomik güçlere sahip olduğu görülür. Bugünün teknik üretim araçları, eski çağların daha yüksek kültürünü çok geride bırakan büyük bir alanın zenginliklerini kapsar.

Çağdaş devlet, aynı zamanda, herhangi bir eski devletten çok daha merkezî bir bürokrasiye sahiptir. Çağdaş devletin sorunları o kadar çok artmıştır ki onları büyük bir iş bölümü yapmadan ve yüksek bir profesyonel bilgi olmadan çözümlemek imkânsızdır. Kapitalist üretim düzeni hâkim sınıfın daha önce sahip olduğu bütün boş zamanını elinden alıyor. Bu sınıf hiç bir şey üretmeden üretici sınıfları sömürerek yaşasa bile, gene de aylâk bir sömürücü değildir. Günümüz ekonomik hayatının itici gücü olan rekabet, sömürücüleri birbirleriyle devamlı ve amansız bir savaşa sürüklüyor.

Onun için, kapitalistlerin ne yeterli, ne de boş zamanları, ne de sanat ve bilimsel çalışmalar için gereken kültürleri vardır. Dahası, hükümet işlerine sürekli olarak katılmak için gereken yetenekten yoksundurlar. Hâkim olan sınıf yalnız sanat ve bilimde değil, hükümet işlerinde de hiç rol almamak

zorunda kalır. Bu işleri ücretli işçilere ve bürokrat memurlara bırakmak zorundadır. Kapitalist sınıf hükmediyor, ama yönetmiyor. Hükümete hükmetmekle yetiniyor.

Aynı biçimde, kendisinden önce çökmeye yüz tutmuş olan feodalite de kral soyluluğuna bürünmekle yetinmişti. Feodalite düzeninde soylular sınıfının sosyal fonksiyonlarını bırakması soysuzlaşmalarının sonucu olduğu halde, kapitalistlerin bu çekilmesi doğrudan doğruya sosyal fonksiyonlarından doğmuş ve varlıklarının kaçınılmaz bir parçası olmuştur.

Bir sınıf, gereksiz de olsa, böyle kuvvetli bir hükümetin yardımıyla varlığını uzun zaman devam ettirebilir. Evet, zararlı bir hale gelmiş olsa bile. Ve devlet ne kadar kuvvetli olursa yönetici sınıf ona o kadar çok dayanır, kendi imtiyazlarına o kadar inatla sarılır ve imtiyazlarından tâviz vermeğe o kadar isteksiz olur. Ama hâkimiyetini bu şekilde ne kadar uzun devam ettirirse sınıflar arasındaki düşmanlık o kadar sivrileşir. Sonunda siyasal çözülme başgösterince bu çözülme çok daha belirli olarak ortaya çıkacak, bundan doğacak sosyal değişim çok daha derin olacak ve baskı altındaki bir sınıf iktidarı daha çok ihtilâlle ele geçirmek isteyecektir.

Aynı zamanda, mücadele eden sınıflar, yaptıkları siyasal mücadelenin sosyal sonuçlarının bilincine gittikçe daha çok varacaklardır. Kapitalist üretim şartları ekonomik evrimin akışını hızlandırmak eğilimindedir. İcatlar yüzyılının yarattığı ekonomik değişim, makinelerin endüstriye girmesiyle devam ediyor. Makinenin endüstriye girmeye başlamasından beri, yalnız modası geçen makinelerin hızla kaldırılmasından ötürü değil, aynı zamanda durmadan yenilerinin yaratılmasından ötürü de, ekonomik ilişkilerimiz devamlı bir değişim içindedir. Artık bir şeyin eski, uzun bir geçmişi bulunması denenmiş, saygı değer, dokunulmaz olması anlamına gelmiyor. Kusurlu ve modası geçmiş bir şey anlamına geliyor. Bu düşünce ekonomik hayattan sanat, bilim ve siyaset alanlarına aktarılıyor. Eskiden insanlar hiç düşünmeden eskiye bağlıydılar, bugün ise insanlar hiç bir neden aramadan, bir şeyi sırf eski olduğu için bir kenara atıveriyorlar. Ve bir makinenin, bir

kurumun, bir teorinin eskimiş olması için gereken zaman gittikçe kısalıyor. Ve nasıl insanlar eskiden sonsuzluğa bir şey katabilmek için, bu bilincin verdiği özveriyle çalışmışlarsa, bugün de ânın geçiciliğine kapılarak, bu bilincin verdiği hafiflik içinde çalışıyorlar. Bu yüzden bugün yaratılanlar kısa zamanda yalnız modası geçmiş şeyler olmuyor, aynı zamanda işe yaramaz hale de geliyor.

Ama yeni olan şey insanın çok yakından gözleyip eleştirdiği ve araştırdığı şeydir. Basbayağı ve alışılmış olan şeyler, üzerinde hiç durulmadan geçer gider. İnsanlar güneş ve ay tutulmasının nedenlerini güneşin doğup batışından çok daha önce incelediler. Aynı nedenden ötürü, sosyal olayların kanunlarını araştırmak isteği, bu olaylar alelâde, alışılmış, «tabiî» oldukları sürece, çok azdı. Bu istek, sosyal hayatta yeni, o zamana kadar duyulmamış, görülmemiş gelişmeler meydana çıktığı zaman kuvvetlenmiş olmalıdır. Onyedinci Yüzyılın başlarında bilimsel gözlemlere karşı ilgiyi eskiden kalma feodal ekonomi düzeni değil, yeni ortaya çıkmakta olan kapitalist ekonomi düzeni uyandırmıştı.

Ekonomi biliminin gelişmesini bir neden daha teşvik etti. Kapitalist üretim serî üretimdir, sosyal üretimdir. Tipik modern kapitalist devlet, büyük devlettir. Modern ekonomi, modern siyaset gibi, kütle olaylarıyla uğraşmak zorundadır. Ne kadar çok sayıda birbirine benzer şeyler gözlenirse, evrensel olanları —bir sosyal kanuna işaret edenleri— görmek eğilimi o kadar artar, geçici ve bireysel olanlar kayboldukça sosyal hareketlerin kanunlarını bulmak o kadar kolaylaşır. Sosyal olaylarm matematik olarak kütle halindeki gözlemi, yani istatistik bilimi ile, ekonomi - politikten çıkıp maddeci tarih anlayışında en yüksek noktasına erişen toplumbilim ancak kapitalist üretim aşamasında gelişebildi. O zaman, ilk olarak, sınıflar mücadelelerinin sosyal önemi üzerinde tam bir bilince varabildiler; yine ilk olarak, kendilerini, zor gerçekler karşısında yıkılmağa mahkûm gelişigüzel hayâllere ve dinsel dileklere değil, ekonomik imkânlar ve kaçınılmazlıklara dayanan bilimsel görüşlerin sonucu olan büyük sos-

yal dâvalara adadılar. Bu bilimsel düşünüş elbet de yanlışlıklara düşebilir, elde ettiği sonuçlardan çoğunun birer hayâl olduğu gösterilebilir. Ama, yanlışlıklar ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, bu düşünüş her gerçek bilimin niteliği olan, bütün olayları tartışılmaz bir bütün içinde tutarlı olarak kavrama çabasından başka bir şey değildir. Sosyal bilimde bu davranış, sosyal bütünün parçalarından herhangi birini insanın gelişigüzel değiştiremiyeceği bir organizma olarak kabulü demektir. Sosyal bakımdan baskı altında bulunan sınıf artık teorik eleştirilerini belli bazı insanlara ve eğilimlere değil, bütün topluma yöneltiyor. İşte sırf bu gerçekten ötürü, iktidarı ele geçiren her baskı altındaki sınıf bütün sosyal temelleri değiştirme eğilimindedir.

Fizyokratlar ve İngiltere'de onların geleneğini sürdürenler, 1789 ihtilâlinden çıkan kapitalist toplumu ve sonuçlarını ana çizgileriyle önceden görmüşlerdi.

Modern devletler ve modern toplumla Eski ve Orta Çağ örgütleri arasındaki bu ayrılık, gelişimlerindeki ayrılıktan doğar. Eski ve Orta Çağdaki toplum büyük ölçüde bilinçsiz bir toplumdu; mahallî ve kişisel savaşları, değişik gelişim aşamalarında bulunan sayısız ufak toplumların ayaklanmaları bu toplumu bölmüştü. Modern toplum ise gittikçe daha bilinçli oluyor ve bilimsel alandaki eleştirici çalışmalar sonunda biçim alan ve böylece ayakta tutulan büyük ve belirli bir sosyal amaca doğru yol alıyor. Siyasal ihtilâller daha seyrek, ama kapsamları, sosyal sonuçları daha geniş.

Eski ve Orta Çağların iç savaşlarından, daha önce kullandığımız anlamdaki sosyal devrimlere geçiş, yarısı Orta Çağa yarısı Modern Çağa ait bir çok reform hareketleri ile oldu. Onyedinci Yüzyılın ortalarındaki İngiliz ihtilâli daha yüksek bir düzeydeydi. Sonunda büyük Fransız İhtilâli klâsik sosyal devrim biçimi haline geldi. 1830 ve 1848 ayaklanmaları bunun ancak zayıf yankıları oldu.

Burada kullanılan anlamda sosyal devrim, kapitalist toplumun ve devletin gelişim aşamasına özgüdür. Sosyal devrim kapitalizmden önce yoktu, çünkü o zamanlar siyasal sınırlar

çok dardı ve sosyal bilinç hiç gelişmemişti. Sosyal devrim kapitalizmle birlikte ortadan kalkacaktır, çünkü kapitalizm ancak proletarya sınıfı tarafından yıkılabilir. Proletarya sınıfı toplumun en alt katında olduğundan, hâkimiyetini ancak bütün sınıfları ve sınıf hâkimiyetini ve böylelikle, aynı zamanda, sosyal devrim şartlarını ortadan kaldırmak için kullanabilir.

Şimdi büyük bir soru ortaya çıkıyor, bizi çok yakından ilgilendiren bir soru; çünkü zamanımızla olan siyasal ilişkilerimizde en büyük etki onundur: Sosyal ihtilâlin zamanı geçti mi geçmedi mi? Siyasal ihtilâl yapmadan, proletarya sınıfının iktidarı ele geçirmesi gerekmeden, kapitalizmden sosyalizme geçişi gerçekleştirebilecek siyasal şartlar var mı, yoksa hâlâ siyasal gücü elde etmek için yapılacak kesin mücadelelerle dolu bir dönemi ve bununla birlikte bir ihtilâli beklemek gerekir mi? Sosyal devrim düşüncesi, sadece eskimiş fikirleri düşüncesizce tekrarlıyan papağanların, ya da düşünmeyen insan yığınlarından alkış toplamağa çalışan demogogların inandıkları, modern toplum olaylarını objektif bir şekilde gözleyen her içten insanın bir kenara bırakması gereken küflenmiş fikirlerden biri midir?

Soru budur. Muhakkak ki bir kaç sözle geçiştirilemeyecek önemli bir soru.

Sosyal ihtilâlin belli tarihsel şartların sonucu olduğunu gördük. Oldukça gelişkin bir sınıf çatışması yeterli değil bunun için; bütün mahallî ve küçük topluluk özelliklerinin üstüne çıkan, bütün bölgesel ayrılıkları ortadan kaldırmak için işleyen bir üretim düzeni üzerine kurulmuş, kuvvetli ve büyük, askerî ve bürokrat bir millî devlet, bir ekonomi - politik bilimi, hızlı bir ekonomik ilerleme de gerekli.

Bu sosyal ihtilâl unsurlarından hiçbirinin kuvveti son on yılda azalma göstermemiştir. Tersine bu unsurlardan çoğu çok daha kuvvetlenmiştir. Ekonomik gelişme hızı hiç bir zaman bu kadar büyük olmamıştı. Bilimsel ekonomi gazeteler sayesinde yoğunlu olmasa bile yaygın bir gelişme gösteriyor. Ekonomik görüş hiç bir zaman bu kadar büyük ölçüde yayılmamıştı; hâkim sınıf ve büyük kütle, eylemlerinin ve çabala-

rının geniş kapsamlı sonuçlarını hiç bir zaman böylesine anlayacak bir durumda olmamıştı. Yalnız bu durum bile kapitalizmden sosyalizme büyük geçişi bilinçsizce yapamıyacağımızı ispat eder. Yine bu durumun ispat ettiği başka bir nokta: Sömürücü sınıfın sosyal devrimin bilincine varıp büyüyen proletaryanın kuvvetini ve etkisini bastırmak için zora başvurmasına meydan vermeden, bu sınıfın hâkimiyetini yavaş yavaş zayıflatamayız.

Sosyal ilişkilerin mahiyeti hiç bir zaman bugünkü kadar açıkça anlaşılmamıştı; öte yandan hükümet hiç bir zaman bu kadar kuvvetli olmamış, askeri, bürokratik ve ekonomik güçler de hiç bu kadar gelişmemişti. Bundan, iktidara geldiği zaman proletarya sınıfının eline çok büyük sosyal değişiklikler yapabileceği bir gücün geçeceği anlamı çıkar. Bundan, aynı zamanda, ekonomik gerekliliği kalmadıktan çok sonra bile, yönetici sınıfın varlığını ve çalışan sınıf üzerindeki sömürüsünü bu güçlerin yardımıyla sürdürebileceği sonucu çıkar. Ama hâkim sınıflar kendilerini ne kadar devlet örgütüne dayanarak korurlar, devleti ne kadar kötüye kullanarak sömürme ve baskı aracı yaparlarsa, proletarya sınıfının onlara karşı hıncı da o kadar artar, sınıflar arasında düşmanlık o kadar büyür, proletaryanın devlet örgütünü elde etme çabaları o kadar şiddetlenir.

Kendimi, demokrasiyi gereksiz bulan, ya da kooperatiflerin, işçi sendikalarının, sosyal demokrasinin belediyelere ve parlâmentolara girmesiyle, tek tek reformlar elde etmekle, hiç bir şey elde edilemiyeceğini düşünen bir insan olarak tanıtmak istemem. Hiç bir şey bundan daha yanlış olamaz. Tersine, bütün bunların proletarya sınıfı için sonsuz değeri olduğuna inanıyorum. Bunlar, yalnızca, bir ihtilâli önleyecek yollar olarak önemsizdirler.

İktidarın proletarya sınıfı tarafından ele geçirilmesinin büyük bir önemi vardır, çünkü, ihtilâlci mücadelenin daha yüksek bir biçimini mümkün kılar. Bu mücadele, artık, 1789'da olduğu gibi, siyasal örgütleri olmayan, çarpışan unsurların karşılıklı güçlerini sezemeyen, mücadelenin amaçları ve çözümü

için gereken araçları iyice bilmeyen örgütlenmemiş insan kalabalıklarının savaşı değildir; her çeşit söylenti ve rastlantılarla aldatılabilen, şaşırtılabilen insan topluluklarının savaşı değildir. Bu, örgütlenmiş, akıllı, baştan ayağa sağlam ve ileri görüşlü, içgüdüsüne kapılmayan, her hakaret karşısında patlamayan ya da her talihsizlik karşısında çözülmeyen toplulukların savaşıdır.

Öte yandan seçimler kendimizi ve düşmanlarımızı saymak için bir araçtır ve böylece sınıfların ve partilerin orantılı kuvvetlerindeki ilerlemelerinin ve gerilemelerinin açık bir tablosu niteliğindedir. Böylece, zamansız hareketleri önlerler ve yenilgilere karşı baraj teşkil ederler. Aynı zamanda muarızların, bir çok tutumlardan vazgeçmeleri gerektiğini anlamalarına ve bu tutumlarda direnme lüzumu kendileri için artık bir ölüm kalım meselesi olmaktan çıktığı zaman onlardan kendi istekleriyle vazgeçmelerine yarar. Savaş daha az kurban verir, daha az kanlı olur ve kör şansa daha az bağlı kalır.

Demokratik yollardan elde edilen siyasal kazançlar ve demokrasinin getirdiği özgürlük ve haklar küçümsenmemelidir. Bunların kapitalizmin alanını sınırlamada ve düzenin sosyalizme farkedilmez bir şekilde değişmesini sağlamada gerçi çok az önemleri vardır. Ama en küçük reform ve örgüt bile *proletarya sınıfının* maddî ya da entellektüel açıdan *yeniden doğuşu için*, çok değer taşıyabilir. Öyle ki bunların yokluğu proletarya sınıfının kapitalizmin karşısında dayanaksız, güçsüz ve çaresiz, kendisini devamlı olarak tehdit eden yoksulluk karşısında tek başına kalmasına yol açar. Fakat, proletaryanın yoksulluktan kurtulması proletaryanın meclis içinde ve dışındaki çabalarının tek nedeni olamaz. Bu çalışmalar proletaryayı ulus ve belediyeler çapındaki yönetim ve endüstri meselelerine ve metodlarına alıştırma ve bu sınıfı, yönetimi elinde tutan burjuva sınıfını altetmek için gereken fikrî olgunluğa eriştirme bakımından da değer taşırlar.

Demokrasi proletarya sınıfını sosyal ihtilâle hazırlamada da çok yararlıdır. Ama demokrasi bu ihtilâli önlemek imkânından yoksundur. Bir canlı için ışık ve hava ne ise proletarya

sınıfı için de demokrasi odur; ışık ve hava olmadan o canlı kuvvetlerini değiştirmez. Ama bir sınıfın gelişmesini gözlerken onun karşısında olan sınıfın da aynı zaman içindeki gelişmesini görmemezlik edemeyiz. Demokrasi kapitalin gelişmesine engel olmaz. Proletarya sınıfının gücü artarken, aynı zamanda kapitalin de örgütü ve siyasal ve ekonomik güçleri artar. Kooperatiflerin sayısı muhakkak ki artıyor ama, aynı zamanda kapital birikimi daha hızlı bir şekilde büyüyor; işçi sendikaları muhakkak ki gelişiyor, ama kapitalin yoğunlaşıp dev tekeller halinde örgütlenmesi buna pararlel olarak ve daha büyük bir hızla gelişiyor. Sosyalist basın muhakkak ki gelişiyor (burada sadece sonradan üzerinde duramayacağımız bir şeyi söylemekle yetiniyoruz), ama aynı şekilde, gittikçe daha geniş çevreleri zehirleyen, sinir bozan, bir partiye bağlı olmayan, biçimi olmayan bir basın da gelişiyor. İşçi ücretleri muhakkak ki artıyor, ama kâr yığınları daha hızlı büyüyor. Parlâmentodaki sosyalist temsilciler muhakkak ki artıyor, ama bu kurumun önemi ve etkisi kayboluyor, bir yandan da parlâmentodaki çoğunluklar, tıpkı hükümet gibi, gittikçe daha büyük mali kuvvetlerin uydusu oluyorlar.

Böylece proletarya sınıfının imkânları gelişirken kapitalinkiler de gelişiyor; bu gelişme, proletarya zafer kazanana kadar sürecek büyük, kesin bir savaştan başka bir şey olamaz.

Kapitalistler sınıfı gereksiz bir sınıftır, ve diğer yandan proletarya sınıfı çok gerekli bir sosyal sınıf haline gelmiştir. Kapitalistler sınıfı ne proletarya sınıfını yükseltebilecek ne de onun kökünü kazıyabilecek bir durumdadır. Proletarya sınıfı her yenilgiden sonra her zamankinden daha korkutucu olarak ortaya çıkıyor. Böylece proletarya kapitale karşı kendisine siyasal güç sağlıyacak ilk büyük zaferi kazanınca, bu gücü kapatilist sistemi ortadan kaldırmaktan başka bir şekilde kullanamaz. Bu olmadığı sürece iki sınıf arasındaki savaş sona ermeyecektir, eremez de. Kapitalist düzende toplumun huzur içinde yaşaması, aydın sınıfların gerçek ihtiyaçlarından doğan, ama gerçekte hiç bir temeli bulunmayan bir ütopyadır. Ve kapitalizmin yavaş yavaş sosyalizme geçmesi de aynı

şekilde bir ütopyadan başka bir şey değildir. Olayların başladıkları biçimden daha başka bir biçimde sona ereceklerini kabul etmek için ufacık olsun bir gerekçe yok elimizde. Ne ekonomik, ne de siyasal gelişim, kapitalist düzenin niteliğinde ihtilâlci çağın kapanmış olduğunu gösteriyor. Sosyal reformlar ve proletarya örgütlerinin kuvvetlendirilmesi buna engel olamaz. En çok yapabilecekleri şey, proletarya sınıfının daha gelişmiş sınıf mücadelesini bir ölüm - kalım savaşı halinden çıkarıp hâkimiyeti ele geçirmek için yapılan bir mücadele haline getirmektir (*).

EDUARD BERNSTEIN:
REFORMCULUK MESELESİ

..... Gelenek çoğunlukla tutucu olduğu halde eleştiri hemen hemen her zaman yıkıcıdır. Onun için, önemli hareket ânında, gerçekler eleştiriyi haklı çıkartsa bile, eleştiri zararlı olabilir ve dolayısiyle suçlandırılabilir.

Tabiî bunu kabul etmek gelenekleri kutsallaştırıp eleştiriyi yasak etmek değildir. Dikkatin tek bir şey üzerinde toplandığı zamanlarda partiler daima acele işlerin baskısı altında değildirler.

Gerçek bir ihtilâl fikrini ayakta tutmak zorunda olan bir parti için eleştiri çok gereklidir; gelenek ise ağır bir yük, bir ayak bağı olabilir. Fakat insanların kendi geleneksel varsayımlarında meydana gelen değişikliklerin önemini kendi istekleriyle ve tam olarak açıkladıkları çok nâdirdir. Genellikle insanlar ancak inkâr olunamıyacak gerçeklerle ilgili değişiklikleri dikkate almayı tercih ederler ve bunları birer tekerleme haline gelmiş geleneksel sözlerle elden geldiği kadar uyuşturmağa çalışırlar. Kullanılan metoda düzenbazlık denir, gösterilen sakıncalara ve yapılan açıklamalara da yalancı sözler,

(*) THE SOCIAL REVOLUTION'dan (Şikago, 1902). S. 5-20 26-37, 80-4.

«Cant» denir.

«Cant» İngilizce'den alınma bir kelimedir ve ilk defa Onaltıncı Asırda Püritenlerin monoton bir sesle verdikleri vaazları anlatmak için kullanıldığı söylenir. Daha genel olarak, düşüncesiz bir taklide yer veren, gerçek olmayan, dinsel, siyasal, nazarî ya da gerçek hayatla ilgili herhangi bir konuda bir amaca erişmek için yanlışlığı biline biline kullanılan bir konuşma biçimi anlamına gelir. Bu geniş anlamıyla yalancılık, çok eskidir —meselâ ilk çağın Yunanlılarından daha kötü yalancı yoktu— ve bizim bütün uygar hayatımızı da, sayısız biçimlerle kaplamaktadır. Bir teori ya da çıkar çevresinde birleşmiş her ulusun, her sınıfın ve gurupun kendisine özgü bir yalancılığı vardır. Bu yalancılık öyle alışılmış bir gelenek ve saf bir biçim almıştır ki artık hiç kimse bu yalanın boşluğuna aldırmaz, ona karşı mücadele havanda su dögmek gibi bir iştir. Ama bu, bilimci bir kılığa bürünerek ortaya çıkan, siyasal bir sakız haline gelmiş olan yalancılık için doğru değildir.

«Benim için, genellikle sosyalizmin son amacı diye bilinen şey bir hiçtir, ama akım her şeydir» demiştim ben. Bu söz çoklukla sosyalist akımda her belirli amacın inkârı olarak anlaşılmış, George Plekhanov bu «meşhur cümleyi» Gerhard von Schulze - Gavernitz'in *Sosyal Barışa Doğru* adlı kitabından aldığımı anlamıştır. O kitabın bir yerinde gerçekten ihtilâlci sosyalizmin bütün üretim araçlarını ulusallaştırmayı kendisine son amaç olarak alması gerektiği, ama yakın amaçlara uzun vâdeli amaçlardan daha çok önem veren pratik siyasal sosyalizm için bunun böyle olmadığı söylenmektedir. Burada «son amaç» la pratik amaçlar uğruna fedâ edilebilecek amaç belirtilmek istendiğine göre, ve ben de son amaçlara karşı pek az ilgi gösterdiğimden, anlaşılan Schulze Gavernitz'e «gözü kapalı bağlanan» biri oluyorum. Doğrusu böyle bir tanıtlamanın müthiş bir zekâ eseri olduğunu itiraf etmek gerekir.

Sekiz yıl önce Schulze - Gavernitz'in kitabını ***Neue Zeit'e*** eleştirdiğim zaman, eleştirimde bugün artık kabul etmediğim

bazı varsayımların çok büyük rol oynamış olmasına rağmen, son amaçla pratikteki reform çalışmaları arasındaki çatışmanın önemsiz olduğunu söyledim ve —hiç itirazla karşılaşmadan— İngiltere'de meselâ Schulze-Gavernitz'in tahmin ettiği biçimde, barış içinde yeni bir gelişmenin imkânsız olmadığını kabul etim. Serbest gelişme imkânının devam etmesi ile İngiliz işçi sınıflarının isteklerini elbette arttıracaklarını, ama her seferinde gerekli olmayan ve erişilmesine imkân olmayacak bir şey istemeyecekleri kanısını belirttim. Aslında bu bugün söylediğimden başka bir şey değil. O zamandanberi İngiltere'de sosyal demokrasinin kaydettiği ilerlemeleri göstererek bana karşı çıkmak isteyecek olanlara cevap olarak, İngiltere'de bu gelişmenin yanısıra İngiliz sosyal demokrasisinin de, Engelsin ütopist ve ihtilâlci diye adlandırdığı tutumu bırakıp bugün bildiğimiz siyasal reformcu parti haline geldiğini söylemek isterim. Bugün kafasını kullanabilen hiç bir sosyalist, sosyalizmin İngiltere'de şiddetli bir ihtilâle yakın bir zafer kazanacağını düşünmüyor. Hiç bir sosyalist, parlâmentonun ihtilâlci bir proletarya sınıfı tarafından kısa bir zamanda ele geçirileceğini hayâl etmiyor. Belediyelerde ve diğer bağımsız kurumlardaki çalışmalara gittikçe daha büyük bir önem veriyorlar. İşçi sendikaları hareketine karşı başlangıçta duyulan nefret artık bırakılmıştır; bu harekete daha büyük bir yakınlık duyulmağa başlanmıştır. Kooperatifçilik hareketine de şurada burada aynı yakınlık duyuluyor.

Ya temel amaç? Eh, o gene temel amaç olarak duruyor. Marx *Fransa'da İç Savaş* adlı kitabında şunu yazıyor:

«Çalışan sınıfların, ulusun oyundan yararlanarak uygulayabilecekleri değişmez ve mükemmel ütopyaları yoktur. Kendi kurtuluşlarını başarabilmeleri için - ve bununla birlikte toplumun bugünkü biçiminin kendi ekonomik gelişmesiyle zorunlukla hazırladığı o daha yüksek hayat şartlarını gerçekleştirebilmeleri için işçi sınıfları, uzun mücadelelerden, insanları ve şartları bütünüyle değiştirecek olan uzun bir tarihsel olaylar dizisinden geçmeleri gerektiğini biliyorlar. On-

ların gerçekleştirecek ülküleri yoktur, bütün yapmaları gereken şey, çözülmekte olan burjuva toplumunun rahminde gelişen yeni toplum unsurlarına özgürlüklerini kazandırmaktır.»

Son amaç hakkındaki cümleyi yazarken, bütün olarak değil ama özü bakımından bu söylenenleri düşünüyordum. Bu yazı, sonuç olarak, akımın, eylemler dizisinin her şey olduğunu, bu arada önceden ayrıntılarıyla kararlaştırılan her amacın önemsiz olduğunu söylemekten başka ne yapıyor ki? Son amaç hakkındaki cümle, işçi sınıfı hareketinde bir ilke olarak belirlenen bütün genel amaçların değersiz ilân edilmesi yorumuna müsaade ederse, bu cümlenin biçimini seve seve terketmeğe hazır olduğumu daha önce söylemiştim. Ama böyle genellikle ifade edilen bir amacı aşan, hareketin yönü hakkında önceden tasarlanmış, gerçekleri ve tecrübeleri uyanık bir gözle devamlı olarak göz önünde tutmadan hareketin yapısını ve gelişimini biçimlendirmek amacını güden teoriler muhakkak bir ütopist düzeye geçmek zorundadır ve bunlar hareketin teorik ve pratik gidişini köstekler, zorlaştırırlar.

Alman sosyal demokrasisinin tarihçesini azıcık olsun bilenler partinin sürekli olarak böyle teorilere karşı durmakla, onlara dayanarak verilmiş kararları bozmakla önemli bir duruma geldiğini de bilirler. Engels'in *İç Savaş*'ın yeni baskısına yazdığı önsözde 1871 Paris Komününde Blanquiciler ve Proudhoncular için söylediği söz, yani iki grubun da pratikte teorilerinin tersine hareket etmek zorunda kalmış oldukları gerçeği, başka biçimlerde bir çok defalar tekrarlanmıştır. Her gelişim aşamasında, çalışan sınıfların asıl çıkarlarını gözetmeye imkân vermeyen her teori ya da öne sürülen ilke tıpkı ayrıntılı reform çalışmaları gibi bir kenara itilecek ve kardeş orta sınıf partilerinin desteği nasıl unutulmuşsa onlar da öyle unutulacaktır. Ve yine partinin kongrelerinde, tekrar tekrar, seçim mücadelesi sırasında sosyalizmin son amacı üzerinde gerektiği gibi durulmadığına dair bir takım yakınmalar olacaktır.

Schulze Gavernitz'den alınan, Plekhanov'un bana sal-

dırmak için kullandığı yazıda, işçinin modern toplumdaki durumunun umutsuz olduğu kuralı bırakılırsa sosyalizm ihtilâlci amacını yitirir ve kanunî isteklerini gerçekleştirmeye koyulur deniyor. Bu karşılaştırmadan çok açık olarak Schulze - Gavernitz'in «ihtilâl» kavramını her zaman şiddet kullanarak yapılan ihtilâli gözönünde tutarak kullandığı sonucu çıkarılıyor. Plekhanov sorunu tersine çeviriyor ve benim işçinin durumunun umutsuz olduğuna inanmadığımı, durumunun düzeltilme imkânını ve burjuva ekonomicilerinin savunduğu daha bir çok şeyi kabul ettiğimi ileri sürerek beni «bilimsel sosyalizmin» düşmanları arasına sokuyor.

Plekhanov'un bilimsel sosyalizminin talihsizliği şurada ki işçinin durumunun umutsuzluğu hakkında Marksçı varsayımlar *Kapital: Bir Ekonomi Politik Eleştirisi* adlı kitapta çürütülmüştür. Bu kitapta Lancashire dokuma işçilerinin «en kör gözlülerin bile gördüğü» bir şekilde, 1847 Fabrika Kanunu ile «hem maddî bakımdan hem moral bakımından yeniden doğuşunu» okuyoruz. İşçilerin büyük bir kısmının durumunda belirli bir düzelme olabilmesi için bir burjuva cumhuriyetine lüzum bile olmamıştı! Aynı kitapta bugünkü toplumun değişmez bir şey olmadığını, fakat değişme kabiliyeti olan ve sürekli bir değişim eylemi içinde bulunan bir organizma olduğunu okuyoruz. Aynı zamanda, bu toplumun resmî temsilcileri tarafından ekonomik sorunların ele almalarının «elle tutulur bir gelişme olduğunu» öğreniyoruz. Yine görüyoruz ki yazar, Kıta Avrupasını İngiliz İşçi Kanunlarını taklit etmeğe teşvik etmek, böylece Avrupa ülkelerinde toplumdaki değişimlerin gittikçe artmasını sağlayacak şekillerde çalışmaları sağlamak amacıyla İngiliz Fabrika Kanunlarının sonuçlarına kitabında çok geniş bir yer ayırmıştır. Bütün bunlar işçinin durumunun umutsuz değil, geliştirilmesi çok mümkün olduğunu gösterir. Bu kitabın yazıldığı 1866 yılından bu yana sözü geçen kanunlar zayıflamayıp tersine geliştirilip daha genelleştirilmiş olduğuna, aynı yöndeki kanunlar ve örgütlerle tamamlandığına göre, bugün işçinin durumunun umutlu olduğuna en az dünkü kadar inanabiliriz. Eğer bu gerçekleri söy-

lemek «ölümsüz Bastiat» ın peşinden gitme anlamına gelirse o takdirde onun peşinden gidenlerin başında Karl Marx da var demektir.

Marx'ın bu ilerlemeleri elbette kabul ettiğini, ama *Kapital*'in birinci cildinde kapitalist birikimin tarihsel eğilimi konusundaki son bölümde bu ayrıntıların onun olayları görüş biçimini pek az etkilediğini de iddia etmek mümkündür. Buna cevabım şudur: Bu iddia, doğruluğu nisbetinde o bölümün aleyhinedir, benim değil.

Bir insan bu bölümü çok değişik biçimlerde yorumlayabilir. Yanılmıyorsam, bunun kapitalist birikiminde rastlanan bir gelişim eğiliminin özet bir nitelendirilmesi olduğunu, ancak, bütünüyle pratiğe uymadığını ve bu yüzden bölümdeki çelişmenin kiritik noktasına götürülmemesi gerektiğini ortaya atan bendim. Engels hiç bir zaman benim bu yorumuma karşı olduğunu söylememiş, ne sözle ne de yazı ile bunun yanlış olduğunu iddia etmemiştir. Schulze - Gavernitz'in bir eseri üstüne 1891 yılında yazdığım bir denemede sözü geçen sorunlar hakkında, «Yasama yoluyla, toplumun bu sistematik ve bilinçli hareketiyle uygun bir biçimde müdahalede bulunulduğu hallerde, ekonomik kalkınma eğilimlerinin işleyişi bozulabilir, hattâ bazı durumlarda ortadan kaldırılabilir. Marx ve Engels bunu hiç bir zaman inkâr etmedikleri gibi, tersine buna her zaman önem vermişlerdir,» diye yazdığım zaman da Engels bana karşı tek bir kelime söylemedi. Eğer insan sözü edilen kısmı bu düşünce ile okursa, bir kaç cümle sonra «eğilim» kelimesine gerekli anlamı verir ve böylece bu kısmı gerçekle bağdaştırmak için yorum kurallarını bozmak zorunluğunu duymaz. Ama böyle yapılınca pratikteki evrimde ne kadar ilerleme olursa bölümün kendi değeri de o kadar azalmış olur. Çünkü bu bölümün teorik değeri kapitalist düzende genel bir eğilim olarak görülen kapitalist merkezîleşme ve birikim konusundaki görüşte değildir. Bunlar burjuva ekonomicileri ve toplumbilimcileri tarafından Marx'tan önce doğrulanmıştır. Bu bölümün değeri, evrimin daha ileri aşamasında bunun hangi şartlar, biçimler altında işleyeceğinin ve yara-

tacağı sonuçların Marxa özgü bir üslupla anlatılmasından doğar. Bu açıdan alındığı zaman gerçekte evrim her zaman yeni düzenlemeler, kuvvetler ve gerçekler yaratıyor demektir. Bunlar karşısında Marx'ın anlattıkları yetersiz görünüyorlar ve, o nisbette, gelecekteki evrimin bir şeması olarak önemlerini yitiriyorlar. Ben sorunu böyle anlıyorum.

Ama insan bu bölümü başka bir biçimde de anlayabilir. Burada sözü edilen ve belki de kısmen gerçekleşen düzeltmelerin kapitalizmin baskı eğilimlerine karşı sadece geçici tedbirler oldukları ve bunların uzun vâdede Marx'ın ileri sürdüğü hayatî çelişmelere belirli bir etkisi olmayan önemsiz değişikliklerden ibaret bulundukları, eninde sonunda böylece ortaya çıkarak şiddetli değişmelere yol açacakları kabul edilebilir. Bu yorum bölümün son cümlelerinin kategorik lâfzına dayandırılabilir ve belirli bir şekilde doğrulandığı görülür, çünkü sonunda tekrar *Komünist Manifestosuna* değinilmektedir. Çünkü Hegel de kısa bir zaman önce inkârın inkârını ileri sürmüştü. Buna göre kapitalist üretim biçiminin inkâr ettiği özel mülkiyet yeni bir temele oturtulacaktır.

Benim görüşüme göre, bir anlayışı doğru ilân edip diğerinin kesinlikle yanlış olduğunu söylemek imkânsızdır. Bana göre, adı geçen bölüm Marx'ın bütün muazzam eserinde rastlanan ve diğer bölümlerde daha az belirli bir şekilde görülen bir ikiliğe işaret eder. Eser bilimsel bir inceleme olma amacını güderken öte yandan, tasarlanma aşamasından önce ortaya konulan bir teoriyi tanıtlamaya çalışır; eserin temelinde, çalışmanın sonunda erişilmesi önceden kararlaştırılmış bir formül bulunmaktadır. *Komünist Manifestosu'na* dönüş burada Marksçı sistemde ütopyacılığın kalıntılarına işarettir. Marx ütopistlerin bulduğu çözümlemeyi esas olarak kabul etmişti, ama çözümleme yollarını ve kullandıkları tanımlamaları yetersiz bulmuştu. Onun için bunları değiştirmek istedi ve bunu bir bilimci dehanın çabası, keskin zekâsı ve gerçeğe olan aşkı ile yaptı. Hiç bir önemli gerçeği görmemezlikten gelmedi ve inceleme konusu, ispat edilecek formülün son amacı ile yakından ilgili olmadığı süre bu gerçeklerin önemini sunî olarak

küçümsemekten kaçındı. Bu noktaya kadar, Marx'ın eserinde bilimsel yöntemi bozan hiç bir eğilim yoktur

İşçi sınıflarının kurtuluşları için yaptıkları mücadeleye genellikle yakınlık duyulması kendi başına bilimsel yönteme zarar getirmez. Ama son amacın ciddî bir soru olarak ortaya çıktığı bir noktaya gelince Marx'ın söyledikleri belirsiz ve güvenilmez bir biçim alıyor. Ondan sonra, meselâ üzerinde durduğumuz kitabın modern toplumda gelirlerin el değiştirmesiyle ilgili olan kısmında olduğu gibi, çelişmeler ortaya çıkıyor. Böylece bu büyük bilimsel deha aslında bir doktrinin esiriymiş gibi görünüyor.

Bazı insanların *Kapital*'de bulunan bazı sözleri, gerçekler tarafından yanlış oldukları ispat edildiği halde, korumak için gösterdikleri telâş benim inancımı daha çok doğruluyor. Bunu yapanlar Marx'ın eserinin diyalektik biçiminden kendilerini kurtaramayan.... ona çok bağlı hayranlarıdır. Hiç olmazsa ben, Stuttgart'ta bu kadar yıldır zenginlerin sayısının azalmadığını, tersine arttığını söylediğim zaman, başka yerlerde gerçeklere çok saygılı olan Kautsky gibi birinin, «Eğer bu doğru olsaydı, zafer günümüzün çok ertelenceği bir yana, amacımıza da erişemiyeceğiz demektir. Eğer mülk sahibi olmayanlar değil de kapitalistler artıyorsa, evrim ilerledikçe amacımızdan durmadan uzaklaşıyoruz, sosyalizm değil kapitalizm kuvvetleniyor demektir» deyişini başka türlü açıklayamam.

Zenginler sayısının azalmayıp arttığı, burjuva «uyum ekonomistleri»nin bir buluşu değil, fakat ilgililerin canlarını sıkmakla beraber vergi takdir komisyonlarının tanımladığı, artık üzerinde tartışılmayan bir gerçektir. Ama bu gerçeğin sosyalizmin zaferi için önemi nedir? Sosyalizmin gerçekleşmesi niye onun çürütülmesine bağlı olsun? Sırf şundan ötürü: Çünkü diyalektik şema onun böyle olmasını söylüyor; çünkü eğer insan sosyal ürün fazlasının, azalan sayıda değil de artan sayıda mülk sahibi arasında paylaştırıldığını kabul ederse yapı iskeletinden bir direğini kaybedebilir. Ama bunun etkisinde kalan sadece spekülâtif teoridir; temel akım hiç etkilenmiyor. İşçilerin siyaset ve endüstri alanında demokrasi için mücade-

le etmeleri akımı etkilemiyor. Bu mücadelenin başarı şansı, ne kapitalin gittikçe azalan sayıda nüfuzlu kişilerin elinde toplanacağını ileri süren teoriye, ne de bu teorinin bir direğini teşkil eden diyalektik iskelete dayanır; bu mücadelenin başarısı sosyal zenginliğin ve sosyal üretim güçlerinin genel sosyal ilelemeyle, ve özellikle, çalışan sınıfların düşünce ve ahlâk alanındaki ilerlemeleri ile elele gelişmesine bağlıdır.

Sosyalizm zaferinin nüfuzlu kapitalistlerin devamlı azalmasına bağlı olduğu kabul edilirse, sosyal demokrasinin, mantıklı hareket etmek isterse, ya kapitalin gittikçe az ellerde toplanmasını desteklemesi, ya da hiç olmazsa bu büyük kapitalistlerin sayısının azalmasını durduracak herhangi bir şeyi desteklememesi gerekir. Gerçekte ne onu, ne de ötekini yapmaktadır. Meselâ, bu sorunlar sosyal demokrasinin vergi siyaseti karşısındaki tutumunu etkilemiyor. Şiddetli değişmeler teorisi açısından, çalışan sınıfların pratik alandaki çabalarının büyük bir kısmı yapılmasına müsaade olunması gereken işlerin yapılmamasıdır. Bu bakımdan hatalı olan sosyal demokrasi değildir. Hata, ilerlemenin sosyal şartların bozulmasına bağlı olduğunu kabul eden ilkededir.

Kautsky *Tarım Sorunu*'na yazdığı ön sözünde Marksçılığa karşı bir zafer kazanmanın gerekliliğinden söz edenleri ele alıyor. Bazı kuşku ve duraksamaların açıklandığını, ama bunların tek başlarına bir gelişme göstermediklerini söylüyor. Bu doğrudur, çünkü kuşku ve duraksama olumlu çürütme yolları değillerdir. Ama olumlu bir çürütmenin ilk basamağı olabilirler. Fakat bütün amaç Marksçılığa karşı bir zafer mi kazanmaktır, yoksa Marksçılığın düşünce ve uygulama alanlarında eleştiricilerce görülen çelişmelerin nedeni olan belirli ütopizm kalıntılarını temizlemek midir? Bu küçük kitap, şimdiden, gerektiğinden uzun oldu, onun için bu sorunun bütün ayrıntılarına inmekten kaçınmalıyım. Ama ne de olsa, Marx teorisinin bazı yanlarına karşı çıkanların yaptığı itirazlardan çoğunun çürütülmemiş, bir o kadarının da çürütülemez olduğuna inandığımı burada belirtmemin bir görev olduğunu düşünüyorum. Ve bu itirazların sosyal demokrasinin gerçek-

leştirmek istediği şeylerle hiç de ilgileri olmadığı için bunu daha da kolay yapabilirim.

Biz bu bakımdan daha az kuşkulu olmalıyız. Marx'ın teorilerine karşı geldiklerini sanan Marx taraftarlarının elde ettikleri sonuçlar üzerinde yapılan hararetli tartışmalardan sonra, iddia edilen çelişmelerin büyük ölçüde mevcut olmadıklarının ortaya çıktığı çok olmuştur. Bu arada, Dr. Stiebling'in kapital birikiminin sömürme oranına olan etkisi üzerine yaptığı araştırmalarla ilgili tartışma hatırına geliyor. Bazı ayrı hesaplarında olsun, ifade tarzında olsun, Stiebling bir kaç büyük hatâ yapmıştı. Bunları bulmak şerefi Kautsky'ye aittir. Ama, öte yandan, *Kapital*'in üçüncü bölümü göstermiştir ki Stiebling'in eserlerinin temel teması —kapitalin yoğunlaşmasının artışı ile sömürme oranının azalması— Marx'dan ayrılmakla beraber, o zamanlar bir çoklarımıza göründüğü gibi, Marx'ın doktrinine aykırı düşmemiştir. Ama yaşadığı dönemde Stiebling, vardığı sonuçların doğruluğu halinde, çalışan sınıf akımının teorik temeli olan Marx teorisinin yanlış olacağını (Kautsky'den) işitmiş olacak. Ve bu şekilde konuşanlar Marx'dan çeşitli parçaları da örnek diye gösterebilirlerdi. Stiebling'in denemeleriyle başlayan tartışma üzerinde yapılacak bir inceleme Marksçı değer teorisindeki çelişmelere de güzel bir örnek olabilir.

Ekonomi ile tarihteki güç arasındaki ilişkileri tahmin konusunda da buna benzer ihtilâflar vardır. Daha önce başka bir yerde açıklanmış olan, çalışan sınıf hareketinin pratik görev ve imkânlarının eleştirisi bunun bir paralelidir. Yine bu noktaya dönmemiz gerekiyor. Ama araştırılması gereken sorun, tarihsel güçlerin başlangıçtanberi ve tarihin sonraki akışında ekonomiyi ne dereceye kadar tâyin ettikleri ya da etmedikleri, belli bir toplumda maddî kuvvetin ne kadar yaratıcı güce sahip olduğudur.

Şimdi kalkıp önceki kuşakların siyasî iktidarın imkânları üzerindeki önyargılarına dönmek saçma bir şey olur, çünkü böyle bir şeyi yapmak bu önyargıları açıklamak için daha da geriye gitmemizi gerektirecektir. Meselâ ütopistlerin bağ-

landığı önyargılar kuvvetli nedenlere dayanıyordu; gerçekten insan onların önyargı olduklarını pek söyleyemez, çünkü çalışan sınıfların o çağda olgunlaşmamış oldukları gerçeğine dayanıyorlardı. Bu yüzden, insan yığınlarının siyasal güce sahip oluşunun tek olabilir sonucu, ya geçici bir ayak takımının yönetimi, ya da sınıf oligarşisine bir dönüş olabilecekti. Bu şartlar altında siyasetten sözetmek daha önemli işleri ihmal etmek gibi görünebilirdi. Bugün artık bu şartlar bir dereceye kadar ortadan kalkmış olduğundan, düşünme yeteneği olan bir kimse siyasal hareketleri o çağın tartışma biçimleri ile eleştirmeyi düşünmez.

Marksçılık önce, gördüğümüz gibi, sorunu tersine çevirdi ve (endüstri proletaryasının potansiyel imkânlarını gözönünde tutarak) hareketin en önemli görevinin siyasal eylem olduğunu ileri sürdü. Ama bunu yaparken bir çok çelişmelere düştü. Marksçılık, aynı zamanda, çalışan sınıfların kurtuluşları için gerekli olgunluğa henüz erişemediklerini ve böyle bir değişiklik için ön ekonomik şartların mevcut olmadığını kabul etti ve böylelikle kendisini demagoji yapan partilerden ayırdı. Ama Marksçılık, her iki ön şartın da hemen hemen yerine getirilmiş olduğunu farzeden taktiklere de girişti. Marksçılıkla ilgili yazılarda, işçilerin olgun olmadıklarının ilk ütopist sosyalistlerin doktrinci ilkelerinden pek farklı olmayan bir kesinlikle savunulduğu pasajların hemen ardından, öyle pasajlara rastlanır ki, bunlara göre, bütün kültür, zekâ ve meziyetler ancak çalışan sınıflar arasında bulunabilir; bunlar en aşırı sosyal ihtilâlcilerin ve kaba kuvvet taraftarı anarşistlerin niye haklı olmadıklarını anlamayı imkânsız hale getiren pasajlardır. Buna paralel olarak siyasal alandaki çalışmalar, durmadan, yakın bir gelecekte olması beklenen bir ihtilâl krizine doğru yönetilir. Bu durumda yasama eylemi uzun bir süre için geçici bir tedbir olarak kabul edilir. Ve insan, hukuki çalışmalardan ne beklenebilir, ihtilâlci çalışmalardan ne beklenebilir sorununun sistematik bir incelemesini boş yere arar durur.

İlk bakışta bu sonuncu konuda büyük ayrılıklar

göze çarpıyor. Ama genel olarak bu ayrılıkların şunlar olduğu kabul edilir: Hukukî yol, ya da yasama yolu ile reformlar yapma yolu daha yavaş olan yoldur; ihtilâlci kuvvet yolu ise daha hızlı ve köklü bir yoldur. Ama bu ancak dar bir anlamda doğrudur. Hukukî ve ihtilâlci yollardan hangisinin daha çok ümit vaad ettiği, bütünüyle, tedbirlerin özelliklerine ve bunların çeşitli sınıflar ve halkın gelenekleriyle olan ilişkilerine bağlıdır.

Genellikle, ihtilâlci yolun (tabii bundan şiddete başvurarak yapılan bir ihtilâl anlaşılır) imtiyazlı bir azınlığın sosyal gelişme yoluna koyduğu engelleri ortadan kaldırma bakımından, daha çabuk iş gördüğü söylenebilir. Başka bir deyimle bu yol kuvvetini olumsuz yönünden alır.

Anayasa düzeni içindeki yasama faaliyeti, kural olarak, yavaş işler. Bu faaliyet genellikle uzlaşıcıdır, mükteseb hakların yasaklanmasını değil, satın alınmasını amaçlar. Ama bu yol önyargıların ve geniş halk yığınlarındaki dar ufkun sosyal ilerlemeyi engeller göründüğü ihtilâl düzeyinden daha etkilidir ve kalıcılık bakımından devamlı ekonomik düzenler söz konusu olduğu zaman daha büyük yararlar sağlar.

Yasama eyleminde durgun zamanlarda düşünce duyguya hâkimdir; bir ihtilâl sırasında ise duygu düşünceye hâkim olur. Eğer duygu genellikle kusurlu bir önderse, düşünce de yavaş etki gösteren bir itici güçtür. Bir ihtilâl çok fazla acele ederek günah işliyorsa, kanun koyucu da işleri geciktirerek günah işliyor demektir. Yasama sistematik bir güç olarak işler, ihtilâl ise ilkel bir güç olarak.

Bir ulusta, mülk sahibi azınlığın hakları sosyal ilerleme için bir engel olmaktan çıkarsa, siyasal çalışmaların olumsuz ödevleri olumlu ödevlerden daha az âcil bir hale gelirse kaba kuvvet kullanarak ihtilâl yapma teşebbüsü anlamsız bir söz olur. Bir hükümet, bir imtiyazlı azınlık, yıkılabilir ama bir ulus yıkılamaz. Çalışan sınıfların çok kuvvetli ekonomik örgütleri bulunmayan bir yerde, işçi sınıfı kendi kendini yöneten organlarda eğitimden geçerek büyük bir düşünce bağımsızlığına erişmemişse proletarya sınıfının diktatörlüğü demek

kulüplerde nutuk atanların ve yazarların diktatörlüğü demektir. İşçilerin örgütlerini baskı altında tutup aldatmayı, işçileri millet meclisinin ve hükümetin dışında bırakmayı siyaset sanatının en yüksek amacı olduğunu düşünenlerin, pratikte yapacakları hatalara tanık olmalarını görmek istemem. Hele bunu çalışan sınıf hareketi içinde görmek hiç istemem.

Eğer insan gelecekteki bir şeyin bugün varolduğunu sanır, ya da böyle bir şeyi şimdiki zamana yorarsa ütopistliği altedememiş demektir. İşçileri oldukları gibi düşünmemiz gerekir. Ne *Komünist Manifestosu*'nda anlatıldığı gibi hepsinin açlıktan nefesleri kokuyor, ne de hayranlarının bizi inandırmak istedikleri kadar önyargılardan ve kusurlardan yoksundurlar. İçinde bulundukları ekonomik ve sosyal şartların meziyetlerine ve kusurlarına sahipler. Ne bu şartlar ne de etkileri bir günde hemen değiştirilemez.

Üretim güçleri sınıfların ortadan kaldırması için gereken gelişim düzeyine erişebildi mi? Bu gelişimi ispat etmek için eskiden ortaya konan ve özellikle seçilen endüstri kollarındaki gelişmelere ait genellemelere dayanan akıl almaz rakamlar karşısında, zamanımızın sosyalist yazarları, çok dikkatli ve ayrıntılara inen hesaplarla, sosyalist bir toplumda üretim imkânları hakkında tahminler yapmağa çalışmışlardır. Elde ettikleri sonuçlar eski rakamlardan çok başkadır. Genel hayat standardı çok düşürülmediği takdirde, iş saatlerinin eskiden düşünüldüğü gibi, genel olarak beşe dörde, hattâ üçe veya ikiye düşürüleceği üzerinde ufukta herhangi bir umut yok. Kollektif çalışma düzeninde bile, eğer iş saatleri günde sekizden çok aşağı düşürülmek isteniyorsa, çalışmanın çok genç başlaması ve oldukça ileri bir yaşa kadar devam etmesi gerekiyor. Bunu herkesten önce mülk sahibi olmayan sınıflarla, mülk sahibi olan sınıfların orantısında aşırı hayâllere kapılanlar anlamalıdır. Ama bir konuda mantıksızca düşünen bir insan başka bir konuda da aynı şeyi yapar.

Gerçek işçi hareketini inceleyen bir kimse görecektir ki işçiler burjuva sınıfından birine kaba ve kötü gözüken niteliklerden kurtulmaya hemen hemen hiç önem vermemekte,

bu meziyetler proletaryanın moralini destekliyeceği yerde proleterleri «kabalaştırmaktadır». Evsiz, ailesiz ve aylak proleterlerle kalıcı, kuvvetli bir işçi sendikası hareketi yaratmak imkânsızdır. İngiliz işçi liderlerinden bir çoğunu —gerek sosyalist, gerekse sosyalist olmayanlar— orta yolun ateşli taraftarları yapan burjuva önyargıları değil, yıllar yılı işçi örgütlerinde çalışmaları sonunda vardıkları inançtır. İşçi sınıfından olan sosyalistler sınıflarının kusurlarını biliyorlar ve en dürüst olanları da bu kusurları, yüceltmek şöyle dursun, düzeltmek için bütün güçlerini kullanıyorlar.

Üyelerinin büyük çoğunluğu kötü şartlar altında yaşayan, kötü bir eğitim gören, yetersiz ve garantisiz bir geliri olan bir sınıfdan bir sosyalist toplum örgütünün ve varlığının öngördüğü yüksek entellektüel ve ahlâkî standardı bekleyemeyiz. Onun için masallar düzerek bu sınıfa bu nitelikleri yoramayız. Modern işçi sınıfı hareketinin kısmen ortaya çıkardığı, kısmen yarattığı büyük zekâ, özveri ve enerjiyi candan alkışlıyalım, ama, diyelim ki yüzbinler için doğru olan bir şeyi, hiç ayrılık gözetmeden, büyük insan yığınlarına, milyonlara maletmeyelim... Burada, iki türlü ölçü kullandığımı seve seve itiraf ederim. Sırf çalışan sınıflardan çok şey beklediğimden, onların ahlâkî yargılarını bozmak eğiliminde olan her şeyi, daha yüksek sınıfların benzer alışkanlıklarından daha çok eleştiriyorum, ve işçi sınıfı basmında, ancak bozucu ve şaşırtıcı bir etkisi olabilecek bir edebî bozgunculuğun şurada burada yayıldığını büyük bir üzüntüyle görüyorum. Ülküleri olan bir sınıfın sağlam bir ahlâkı da olmalıdır ve sonunda çözülmemelidir. Yakın amaçları için canla başla çalışıyorsa, o sınıfın kendisine ideal bir son amaç edinip edinmemesi ikinci derecede kalan bir sorundur. Asıl önemli olan, bu amaçların daha yüksek bir ekonomi ve toplum hayatını öngören belirli bir ilkeden esinlenmiş olmaları, ve uygarlık evriminde daha yüksek bir ahlâk ve kanunî hak görüşüne varan bir sosyal görüşü temsil etmeleridir.

Bu bakımdan, «İşçi sınıfının gerçekleştirilecek düşünceleri yoktur» sözüne katılamıyorum. Eğer bunu yazan kelime

oyunu yapmıyorsa, bu ifadede bir kendi kendini aldatma hâli görüyorum.

Bunu düşünerek, ben, bir zamanlar emekçi sınıf hareketini kaplamaya çalışan ve Hegel diyalektiğinde rahat bir sığınak bulan yalancılığa karşı saf düşüncenin eleştiricisi büyük Königsberg filozofunun desteğine sığındım. Bunu şu kanıyla yaptım: Bence, sosyal demokrasinin, alınan bir fikri aklın süzgecinden geçirecek, bunu derin bir zekâ ile ve eleştirici bir gözle inceleyecek ve bu fikrin görünürdeki materyalizminin nerede en fazla ideolojiye kaçtığını —dolayısıyla en şaşırtıcı olduğunu— gösterecek bir Kant'a ihtiyacı vardı. Böyle bir kimse, aynı zamanda, ideali hakir görmenin, maddî faktörleri evrimin kadir-i mutlak güçleri haline gelinceye kadar büyültmenin, pratikte her fırsatta yanlışlığı ortaya çıkacak bir kendi kendini aldatma olduğunu gösterecekti. Böyle bir düşünür, inandırıcı bir doğrulukla, büyük önderlerimizin eserlerinde neyin değerli ve ömürlü olmasının yazılı olduğunu, neyin yok olabilir ve olması gerektiğini gösterebilen bir düşünür olacak ve bugün bize kesin görünen önermelerden hareket etmediği halde, yine de sosyal demokrasinin elde etmek için uğraştığı sonuçlara yönelmiş eserleri önyargıların etkisi altında bulunmayan bir yargıyla değerlendirmemize imkân verecekti... Her çağ bir Marx yaratamaz ve Marx çapında bir deha için bile bugünün işçi sınıfı hareketi, Marx'ın bu akımın tarihindeki yerini aşacak kadar büyük bir harekettir. Bugünkü işçi hareketinin, savaşçı ruhtan başka, düşünce alanında da, boş sözü doludan ayırabilecek kadar ileri düşünüş biçimlerine, kendi topraklarının dışında büyümüş küçük bitkileri de kabul edebilecek kadar büyük, sosyalist düşünce alanının kıralları değilse de anlayışlı cumhuriyetçileri olan toparlayıcı ve yapıcı düşünürlere ihtiyacı var (*).

(*) EVULUTIONARY SOCIALIZM'den (New York: B. W Huebsch, 1911) S. 220-224. İlk baskı 1899'da.

ROSA LUXEMBURG:
REFORM MU, İHTİLÂL Mİ?

Sosyal-Demokrasi reformlara karşı olabilir mi? Sosyal reformları, sosyal ihtilâlin, (en son amacımız olan varolan düzeninin değiştirilmesi) karşısına koyabilir miyiz? Tabiî hayır. Bugünkü sosyal düzen içinde işçilerin kendi şartlarını düzeltmek için yaptıkları demokratik reform hareketleri, sosyal demokrasiyi proletaryanın sınıf savaşına katılarak son amaç için, iktidarın ele geçirilmesi ve ücretli emeğin ortadan kaldırılması için çalışmağa hazırlayan tek imkândır. Sosyal demokrasi açısından, sosyal reformlarla ihtilâl arasında kopmaz bir bağ vardır. Reform çabaları sosyal demokrasinin aracı, sosyal ihtilâl ise amacıdır.

İşçi hareketinin iki unsuru arasındaki karşıtlığa ilk olarak Eduard Bernstein'ın teorisinde rastlıyoruz. Bernstein'ın teorisi bize sosyal değişmeyi, ya da Sosyal-Demokrasinin son amacını bırakıp, tersine sosyal reformları, yani mücadelenin araçlarını Sosyal-Demokrasinin amacı haline getirmemizi salık veriyor. Eduard Berntein, «Son amaç, bu ne olursa olsun, hiç bir değer taşımaz, önemli olan hareketin kendisidir» dediği zaman bu görüşü açıkça ve kendisine özgü bir üslûpla açıklamıştır.

Ama, sosyalizmin son amacı —Sosyal Demokrat hareketini burjuva demokrasisinden ve burjuva radikalliğinden ayıran tek kesin unsur— bütün işçi hareketini kapitalist düzeni düzeltmek için umutsuz, boşuna bir çaba olmaktan çıkarıp kapitalist düzene karşı mücadeleye yöneltmek olduğundan, Bernstein tarafından «Reform mu, ihtilâl mi?» diye ifade edilen sorun Sosyal- Demokrasi için «Varolmak, ya da olmamak» sorununa eşittir. Bernstein ve taraftarları ile yapılan tartışmada partiden olan herkes temel meselenin şu ya da bu mücadele yöntemi, şu ya da bu taktikler çevresinde düğümlen-

mediğini fakat bu sorunun Sosyal-Demokrasi akımının varlığıyla ilgili bir sorun olduğunu çok iyi anlamalıdır.

Bernstein'ın teorisine üstünkörü bakılırsa bu bir mübalâğa olarak görülebilir. Bernstein, Sosyal-Demokrasiden ve amaçlarından sürekli olarak söz etmiyor mu? Çok açık bir dille, tekrar tekrar, başka bir yoldan da olsa, kendisinin de sosyalizmin en son amacı için çalıştığını söylemiyor mu? Özellikle Sosyal-Demokrasinin bugünkü tatbikatına tamamen katıldığını belirtmiyor mu?

Bütün bunlar muhakkak ki doğru. Her yeni hareketin teorisini ve politikasını tesbit ederken, kendisinin tam karşıtı bile olsa, önceki akımda destek aradığı doğrudur. Hazır olan biçimlere kendini uydurup o zamana kadar konuşulan dili kullanmakla işe başlar. Zamanı gelince yeni ürün eski kabuktan ayrılır. Yeni akım kendi biçimlerini ve kendi dilini bulur.

Yeni bir akımın daha henüz başlangıç aşamasında bilimsel sosyalizme karşı çıktığını, onun gerçek muhtevasına karşı olduğunu açık seçik ve tamolarak ifade etmesini beklemek, Sosyal-Demokrasinin teorik temelini açıkça ve sertçe inkâr edeceğini sanmak bilimsel sosyalizmin kuvvetini küçümsemek olur. Bugün bir sosyalist olarak geçinmek, ve aynı zamanda, insan dimağının yüzyılımızdaki en olağanüstü eseri olan Marksçı ilkeye karşı savaş ilân etmek isteyen bir insanın, ister istemez işe saygıyla başlaması gerekir. İşe, Marx'ın öğrencisi olduğunu kabul etmekle, Marx'ın eserlerinde, sonradan onlara yapılacak hücumlarda kullanılacak noktaları aramakla başlamalı ve, öte yandan, bu hücumları Marksçı ilkenin yeni bir gelişmesi olarak göstermelidir. Bundan dolayı, dış görünüşüne hiç kulak asmadan, Bernstein'in teorisinin özüne inmeliyiz. Partimize bağlı geniş proletarya toplulukları için bu âcil bir ihtiyaçtır.

«Teorik tartışmalar yalnız akademisyenler içindir» demekten daha ağır bir hakaret, daha bayağı bir iftira yapılamaz işçilere. Bir zaman önce Laselle şöyle demiştir: «Ancak bilim ve işçiler, toplumun bu iki zıt kutubu bir araya geldiği zaman, çelikten kollarıyla kültür yolundaki bütün engelleri ezecek-

ler.» Modern işçi hareketinin bütün kuvveti teorik bilgisinden doğmaktadır.

Ama şimdiki durumda bu bilgi işçiler için iki misli önemlidir, çünkü bugünkü hareketin içinde dengeyi sağlayanlar işçiler ve yaptıkları etkidir. Pazara satışa çıkarılanlar işçilerin kendileridir. Parti içinde Bernstein'ın ortaya attığı bu fırsatçı teori, Partimize giren ufak burjuvaların ön safa geçmelerini sağlamak, Partimizin siyasetini ve amaçlarını onların istediği yönde değiştirmek için yapılan bilinçsiz bir çabadan başka bir şey değildir. Reform ve ihtilâl sorunu, en son amaç ve işçi hareketi sorunu aslında işçi hareketinin küçük burjuva özelliğinde mi yoksa proletarya özelliğinde mi olacağı sorununun bir başka şekilde ifadesidir.

Onun için, şimdi parti içinde fırsatçılık çevresinde başlamış olan teorik tartışmayı aktif bir şekilde ve ayrıntılarıyla bilmek, partimizde bulunan proleter yığınlarının yararınadır. Teorik bilgi parti içindeki bir avuç «akademisyen»in imtiyazı olarak kaldığı süre bu kimseler yanlış yollara sapabilirler. Ancak büyük işçi yığınları bilimsel sosyalizmin keskin ve güvenilir silâhlarını kendi ellerine aldıkları zaman bütün küçük burjuva eğilimleri, bütün fırsatçı akımlar kendilerini yitireceklerdir. O zaman akımın temeli kuvvetli ve güvenilir bir hale gelmiş olacaktır.

Eğer teorilerin sadece dış dünyadaki olayların insan bilincindeki hayâlleri oldukları doğruysa, Eduard Bernstein'ın kurduğu düzen için, teorilerin bazan tersine çevrilmiş hayâller olabileceğini eklemek gerekir. Almanya'da reform hareketinin bütünüyle durulduğu bir sırada, sosyalizmin sosyal reformlarla kurulmasını ileri süren bir teoriyi düşününüz. İngiltere'de maden işçilerinin yenildiği bir sırada, üretimi işçi sendikalarıyla kontrol etmeyi ileri süren bir teoriyi düşününüz. Saksonya Anayasasındaki değişiklikten, genel oy hakkı aleyhinde son zamanlarda girişilen çabalardan sonra, Parlâmentoda bir çoğunluk elde etmeyi ileri süren bir teoriyi düşününüz. Fakat Bernstein sisteminin özünü Sosyal-Demokrasinin pratik görevleri hakkındaki anlayışı teşkil etmez. Berns-

tein düzeninin özünü kapitalist toplumun objektif gelişmesine ait görüşü teşkil eder. Bu görüş Bernstein'ın Sosyal-Demokrasinin pratik görevleri konusundaki anlayışı ile sıkısıkıya bağıntılıdır.

Berstein'a göre, kapitalizmin genel bir çökme göstermesi ihtimalinin gittikçe azaldığı görülüyor, çünkü bir yandan kapitalizm daha büyük bir uyma kabiliyeti gösteriyor, öte yandan kapitalist gitikçe daha çeşitli oluyor.

Kapitalizmin uyma kabiliyeti, diyor Bernstein, ilk önce kredi kurumunun gelişmesi, işveren örgütleri, daha geniş haberleşme imkânları ve haberleşme hizmetlerinin sonucu olarak genel buhranların ortadan kalkması ile kendini gösteriyor İkinci olarak da, bu uyma, üretim kollarının gittikçe farklılaşmasıyla ve büyük proletarya yığınlarının orta sınıf düzeyine yükseltilmesi sonunda meydana çıkan orta sınıfların kuvvetlenmesiyle beliriyor. Proletarya sınıfının ekonomik ve siyasal durumunun işçi sendikaları çalışmalarıyla düzeltilmesi bunu daha da iyi ispat ediyor, diye iddia ediyor Bernstein.

Bu teorik görüşten Sosyal-Demokrasinin pratik çalışmaları hakkında şu genel sonuç çıkarılıyor: Sosyal-Demokrasi günlük çalışmalarını, çalışan sınıfın durumunu bugünkü düzen içinde düzeltmeğe yöneltmelidir, siyasal gücü elde etmeye değil. Sosyalizmi siyasal ve sosyal bir buhranın sonucu olarak kurmayı düşünmemeli, sosyalizmi sosyal kontrolü gittikçe yaygınlaştırarak, birlikte çalışma ilkesini yavaş yavaş uygulayarak kurmalıdır.

Bernstein kendi teorilerinde yenilik görmez. Tersine, onların Marx'ın ve Engels'in bazı söyledikleriyle uyuştuklarına inanır. Yine de biz, onların, bilimsel sosyalizmin görüşleriyle resmen çatıştığını inkâr etmenin biraz güç olduğunu sanıyoruz.

Eğer Bernstein'ın revizyonizmi, sadece, kapitalist gelişme hızının eskiden düşünüldüğünden daha yavaş olduğunu doğrulamak olsaydı, Bernstein'ın bütün yapacağı şey, siyasal gücün proletarya tarafından ele geçirilmesini ertelemek ge-

reğini savunmak olacaktı. Bütün sonuç mücadelenin hızını azaltmak olacaktı.

Ama, durum böyle değil. Bernstein'ın üzerinde durduğu şey kapitalist toplum gelişiminin hızı değil, fakat gelişimin kendi akışıdır, giderek, sosyalizme doğru bir değişmenin mümkün olup olmadığı sorunudur.

Bugüne kadar sosyalist teori, sosyalizme doğru değişmenin başlayacağı ayrılış noktasının genel ve şiddetli bir buhran olacağını söylemiştir. Bu görüşte iki şeyi ayırmalıyız: Temel düşünce ve onun dış görünüşü.

Temel düşünce, kendi iç çelişmeleri yüzünden kapitalizmin dengesini kaybedeceği, tek kelimeyle imkânsız bir hale geleceği bir noktaya doğru ilerlediğini doğrulamaktadır. Bu dönüm noktasının şiddetli ve genel bir ticarî buhran olacağını tasavvur etmek için elde kuvvetli nedenler vardır. Ama bu, temel düşünce karşısında ikinci derecede önemlidir.

Çok iyi bilindiği gibi, sosyalizmin bilimsel temeli kapitalist gelişmenin üç önemli sonucuna dayanır. İlkönce, kapitalist ekonomiyi kaçınılmaz bir şekilde mahvolmağa sürükleyen ve gittikçe artan anarşiye dayanır. İkinci olarak, üretimin gittikçe sosyalleştirilmesine dayanır. Bu, gelecekteki sosyal düzenin tohumlarını atar. Üçüncü olarak da, yaklaşmakta olan ihtilâlin faal unsuru olan proletarya sınıfının örgütlenmesine ve bilincinin artmasına dayanır.

Bernstein bilimsel sosyalizmin ilk üç temel desteğini fırlatıp atıyor. Kapitalist gelişmenin bir genel ekonomik çöküntüye yol açmadığını söylüyor.

Bernstein belli bir çöküntü biçimini reddetmekle kalmıyor. Çöküntü ihtimalini de reddediyor. Bir öğretmen tavrıyla şöyle diyor: «İnsan bugünkü toplumun çökmesiyle bir genel ticarî buhrandan başka bir şeyin, bütün buhranların üstünde bir buhranın, içindeki çelişmelerin sonucu olarak kapitalist düzenin bütünüyle çökmesinin kastedildiğini iddia edebilir.» Ve buna şöyle cevap veriyor: «Toplumun bugünkü gelişmesi sonucunda, varolan üretim düzeninin bütünüyle ve genel olarak çökmesi gittikçe daha imkânsız oluyor, çünkü bir yandan

kapitalist gelişim artıyor, bir yandan da —yani aynı zamanda— endüstrinin farklılaşması artıyor.»

Ama öyle olunca şu soru ortaya çıkıyor: «Durum böyle ise niye ve nasıl erişeceğiz en son amaca?» Bilimsel sosyalizm gelecek ihtilâlin tarihsel gerekliliğini her şeyden önce kapitalizmi bir çıkmaza sürükleyecek olan anarşide görür. Ama insan Bernstein'la birlikte kapitalist gelişmenin kendi mahvı yönünde gelişmediğini kabul ederse o zaman sosyalizm objektif olarak zorunlu olmaktan çıkıyor. O zaman bilimsel sosyalizm için geriye kapitalizmin sonucu olduğu söylenen iki destek kalıyor: Üretimin sosyalleştirilmesi ve proletarya sınıfının sınıf bilincinin artması. Bernstein, «Çöküntü teorisinden vazgeçilmesi, sosyalist ilkeye ikna kabiliyetinden hiç bir şey kaybetirmez. Çünkü, yakından incelenecek olursa, önceki buhranları ortadan kaldıran, ya da değiştiren unsurlar olarak sıraladığımız şeyler nelerdir? Bunlar üretimin ve değişimin sosyalleştirilmesinin şartlarından, hattâ kısmen bunun tohumlarından başka bir şey değillerdir,» derken bunu düşünüyor.

Burada yanlış bir sonuçla karşı karşıya olduğumuzu anlamak için azıcık düşünmek yeter. Bernstein tarafından kapitalizmin yeni şartlara uyma vâsıtaları olduğu söylenen olguların —yani kartellerin, borç düzeninin, haberleşme imkânlarının gelişmesi ve çalışan sınıfın durumunun geliştirilmesi— önemi nereden geliyor? Bunların önemi, kapitalist ekonominin içindeki çalişmeleri ortadan kaldırmalarında ya da hiç olmazsa hafifletmelerinde ve bu çelişmelerin gelişmesini, ya da şiddetlenmesini durdurmalarındadır. Böylece, buhranların bastırılması ancak kapitalist temeldeki üretim ile değişim (mübadele) arasındaki karşıtlığın bastırılması anlamına gelebilir. Çalışan sınıfın durumunun düzeltilmesi ya da bu sınıfın bazı ufak parçalarının orta sınıf katlarına girmesi ancak Kapital ile Emek arasındaki karşıtlığın hafifletilmesi anlamına gelebilir. Ama eğer sözü geçen unsurlar kapitalist çelişmeleri bastırıyorlarsa ve dolayısiyle bu düzeni yıkılmaktan kurtarıyorlarsa, eğer kapitalizmin varlığını sürdürmesini mümkün kılıyorlarsa —ve Bernstein'ın onlar için «yeni şartlara uy-

ma vâsıtaları» demesi bundan ötürüdür— karteller, borç düzeni, işçi sendikaları, vb. nasıl olur da aynı zamanda sosyalizmin «şartları, hattâ kısmen tohumları» olurlar? Bunlar, sadece, üretimin sosyal karkterini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadırlar. O kadar.

Ama aynı unsurlar, bu sosyalleştirilmiş üretimi kapitalist biçimde ortaya koyarak onu sosyalist üretime dönüştürmeyi gereksiz kılıyorlar. Bir sosyalist düzenin tarihsel bakımdan değil de sadece teorik bakımdan tohumları ya da şartları olabilecekleri de ancak bundan ötürüdür. Bunlar sosyalizm anlayışımızın ışığı altında, sosyalizmle ilgili olduklarını bildiğimiz, ama gerçekte, değil bir sosyalist ihtilâle yol açmak, tersine onu gereksiz kılan olaylardır.

O zaman sosyalizmin elinde bir tek güç kalmış oluyor: Proletarya sınıfının sınıf bilinci. Ama ele aldığımız durumda bu da kapitalizmin büyüyen çelişmelerinin ve yaklaşan yıkılışının basit ve entellektüel bir tarzda düşünülmesi değildir. Şimdi o inandırıcı gücünü sadece kendisine yorulan mükemmellikten alan bir ülküdür.

Burada sosyalist programının saf akıl ile yapılan kısa bir açıklamasını görüyoruz. Daha basit bir dil kullanırsak, sosyalizmin ülkücü bir açıklamasıyla karşı karşıyayız. Sosyalizmin objektif gerekliliği, sosyalizmin toplumun maddî gelişmesinin sonucu olduğu şeklindeki açıklama etkisini yitirmiştir.

Böylece revizyonist teori kendisini bir çıkmaza sokuyor. Ya sosyal değişme, şimdiye kadar kabul edildiği gibi, kapitalizmin içindeki çelişmelerin bir sonucudur ve kapitalizmin gelişmesiyle bir noktada çökmesine kaçınılmaz şekilde yol açacak çelişmeleri içinde geliştirecektir (böyle olduğu takdirde «yeni şartlara uyma imkânları» etkisizdir ve çökme teorisi doğrudur), ya da «yeni şartlara uyma imkânları» kapitalist düzenin çökmesine gerçekten engel olacaklar ve böylece kapitalizmin, içindeki çelişmelerini bastırarak, varlığını sürdürmesini mümkün kılacaklardır. Bu durumda sosyalizm, bir tarihsel gereklilik olmaktan çıkıyor. Ondan sonra sosyalizm de-

nen şeye istediğiniz adı verebilirsiniz, ama o, toplumun maddî gelişmesinin bir sonucu değildir artık.

Bu çıkmaz başka bir çıkmaza yol açıyor. Ya revizyonizm kapitalist gelişmenin akışı hakkındaki görüşünde haklıdır ve dolayısiyle toplumun sosyalist dönüşümü sadece bir ütopyadır, ya da sosyalizm bir ütopya değildir ve «yeni şartlara uyma imkânları» teorisi yanlıştır. İşte sorunun temeli burada.

★

Kapitalist toplumdaki üretim ilişkileri sosyalist toplumdaki üretim ilişkilerine gittikçe yaklaşıyor. Ama öte yandan, kapitalist toplumun siyasal ve hukukî ilişkileri kapitalist toplum ile sosyalist toplum arasında gittikçe büyüyen bir duvar meydana getiriyorlar. Bu duvar sosyal reformların ve demokrasinin gelişmesiyle yıkılmıyor, tersine sağlamlaşıyor. Bu duvarı ancak siyasal gücün proletarya sınıfı tarafından elde edilmesi yıkabilir... Sosyalizmin, çalışan sınıfın günlük mücadelesinden çıkacağı doğru değildir. Sosyalizm (1), kapitalist ekonominin büyüyen çelişmelerinin ve (2), çalışan sınıfın bu çelişmeleri bir sosyal değişme ile baskı altına almanın kaçınılmazlığını anlamasının sonucu olacaktır. Revizyonizmin yaptığı gibi birinci şart inkâr edilir, ikinci şart da reddedilirse, işçi hareketi basit bir korporatif ve reformcu hareket haline gelmiş olacaktır. Bu düşünce bizi doğrudan doğruya sınıf görüşünün tam anlamıyla terkedilmesine götürür.

Revizyonizmin genel yapısını incelediğimiz zaman da bu sonuç açık olarak görünür. Revizyonizmin kendi görüşünü kapitalizmin savunuculuğu ile bir tutmadığı açıktır. Bu akım burjuva ekonomistleri gibi kapitalizmin çelişmeleri olduğunu inkâr etmiyor. Ama öte yandan, revizyonizmin temelini teşkil eden ve onu şimdiye kadar Sosyal-Demokrasi görüşünden ayıran özellik, teorisini bunlardan ekonomik sistemin mantıkî gelişimi sonucunda kapitalizmdeki çelişmelerin ortadan kaldırılacağı inancına bağlamamasıdır.

Revizyonizm teorisinin iki aşırı ucun ortasında bir yer-

de olduğunu söyleyebiliriz. Revizyonizm kapitalizmdeki çelişmelerin olgunlaşacağını sanmıyor. Bu çelişmeleri ihtilâlci bir değişme ile baskı altına almayı da öğütlemiyor. Kapitalist çelişmeleri azaltmak, hafifletmek istiyor. Böylece üretim ile değişim arasındaki aykırılık, buhranların son bulmasıyla ve kapitalist tekellerle yumuşatılmış olacaktır. Kapital ile Emek arasındaki uyuşmazlık, işçilerin durumunun gelişmesi ve orta sınıfların devamının sağlanmasıyla hafifletilecektir. Ve sınıf devleti ile toplum arasındaki çelişme devlet kontrolünü arttırma ve demokrasinin ilerlemesiyle tasfiye edilecektir.

Sosyal-Demokrasinin bugün izlediği politikanın, kapitalizmdeki çelişmelerin gelişmesini beklemekten ve ancak o zaman, onları baskı altına almak görevine başlamaktan ibaret olmadığı doğrudur.

Bernstein'm görüşleri, kapitalizmin gelişmesi düşüncesine, çelişmelerinin şiddetlenmesi ihtimali üzerine kurulmuş değildir. Kaynağını bu çelişmelerin hafifletilmesi düşüncesinden alıyor. Bernstein bunu, kapitalist ekonominin «yeni şartlara uyması» na değinirken açığa vuruyor.

★

Revizyonizm, tecrit edilmiş kapitalistin açısından öne sürülen teorik bir genellemeden başka bir şey değildir. Bu görüş, teorik bakımdan bayağı burjuva ekonomisinden başka nereye ait olabilir?

Bu okulun bütün hataları tecrit edilmiş bir kapitalistin açısından görülen rekabet olayını kapitalist ekonominin bütünü için geçerli sanmaktan ileri gelir. Nasıl Bernstein, krediyi bir «uyma» aracı olarak görüyorsa, bayağı ekonomi de aynı şekilde parayı değiştirme ihtiyaçları için hukukî bir «uyma» aracı olarak düşünüyor. Bayağı ekonomi de kapitalizmin hastalıklarına karşı, kapitalizm olayı içinde ilâç bulmağa çalışıyor. Bernstein gibi, kapitalist ekonomiyi düzenlemenin mümkün olduğuna inanıyor. Ve Bernstein'm yaptığı gibi, kapitalizmin çelişmelerini hafifletmek isteğine, yani kapitaliz-

min yaralarının kapatılabileceği inancına varıyor. Sonunda gerici bir harekete bağlanmayı kabul ediyor. Bir ütopyada son buluyor.

Onun için revizyonizm teorisi şu şekilde tanımlanabilir: Revizyonizm teorisi, bayağı ekonominin yardımıyla, bir kapitalist durgunluk teorisi üzerine kurulan, sosyalist hareket içinde hareketsiz durma teorisidir.

★

Bernstein'ın yazdığı kitabın Alman işçi hareketi ve uluslararası işçi hareketi için büyük önemi vardır. Bu Sosyal-Demokrasi hareketi içinde yaygın olan fırsatçı eğilimlere teorik bir temel kazandırmak için yapılan ilk denemedir.

Fırsatçılığın, vapurların hükümetin malî desteğinden yararlanması konusunda olduğu gibi, zaman zaman ortaya çıkan görüntülerini hesaba katarsak, bu eğilimlerin hareketimizin içinde uzun zamandan beri varolduğu söylenebilir. Ama açıkça görülen bir fırsatçılık eğilimi ancak 1890'dan sonra, sosyalist aleyhtarı kanunların yasaklanmasıyla ortaya çıkmıştır. Vollmar'ın «Devlet Sosyalizmi», Bavyera bütçesi üzerinde yapılan oylama, Güney Almanya'nın «Tarım Sosyalizmi», Heine'in uzlaştırma siyaseti, Schippel'in gümrükler ve militarizm konusundaki davranışı fırsatçı uygulamamızın gelişmesinde önemli noktalardır.

Bu uygulamayı en çok belirleyen etken nedir? «Teoriye karşı belirli bir düşmanlık. Bu oldukça normaldir, çünkü «teorimiz», yani bilimsel sosyalizmin ilkeleri, pratik faaliyetin amaçlarını, bu amaçlara erişmek için tutulan yolları ve kullanılan yöntemleri ilgilendirdiği ölçüde pratik faaliyete kesin sınırlar koyar. Yakın «pratik» amaçlar peşinde koşanların kendilerini böyle sınırlamalardan sıyırıp çalışmalarını bizim «teorimize» bağlılıktan kurtarmak istemeleri oldukça normaldir.

Ama bu görüş, onu gerçek hayata uygulamak için yapılan her çaba ile çürütüldü. Devlet sosyalizmi, tarım sosyaliz-

mi, tazminat siyaseti, ordu sorunu, fırsatçılık için birer yenilgiydi. Bu cereyanın, eğer varlığını sürdürmek istiyorsa, bizim teorimizin ilkelerini çürütüp kendisine özgü bir teori kurması gerekir. Bernstein'ın kitabı bu yönde bir çabadır. Partimizdeki bütün fırsatçı unsurların Stuttgart'ta hemen Bernstein'ın bayrağı altında toplanmış olmaları bundan ötürüdür. Eğer partimizin pratik alandaki çalışmalarmda görülen fırsatçı eğilimler, çalışmalarımızın özel şartlarının ve gelişmesinin ışığı altında açıklanabilecek pek normal bir olay ise, Bernstein'ın teorisi de bu cereyanları genel bir teorik ifade çevresinde toplamak, kendi teorik şartlarını geliştirip bilimsel sosyalizmden ayrılmak için girişilen, aynı derecede normal bir çabadan başka bir şey değildir. Bernstein'ın düşüncelerinin yayınlanmasını fırsatçılık için teorik bir deney, fırsatçılığı bilimleştirmek için yapılmış ilk çalışma olarak ele almak gereği bundan ileri geliyor.

Bu deneyin sonucu ne oldu? Sonucu gördük. Fırsatçılık, eleştirilere dayanabilecek olumlu bir teori yaratacak durumda değil. Bütün yapabileceği şey, Marksçı ilke çok sağlam kurulmuş bir bina olduğuna göre, Marksçılığın tek tek tezlerine saldırarak bu şekilde bu düzeni temelinden sarsmak umudunu uyandırmaktan başka bir şey değildir.

Bu, fırsatçılık uygulamasının temel bakımdan Marksçılıkla hiç bir şekilde uyuşamayacağını gösterir. Aynı zamanda fırsatçılığın sosyalizmle de genel olarak uyuşamaz olduğunu, iç eğiliminin işçi hareketini burjuva yollarına sürüklemek olduğunu, proletarya sınıf mücadelesini bütünüyle felce uğratmağa yöneldiğini gösterir. Tarihsel açıdan ele alındığında, proletarya sınıf mücadelesinin Marksçı ilkeyle görünüşte hiç bir ilgisi yok gibidir. Çünkü Marx'tan önce ve ondan bağımsız olarak muhtelif işçi hareketleri ve sosyalist doktrinleri görülmüştür. Her biri, kendi bakımlarından, zamanının şartlarına göre, emekçi sınıfın kurtuluş mücadelesinin teorik ifadesiydiler. Sosyalizmi, üretim biçimine karşı yapılan bir mücadeleye dayandırmayıp ahlâkî adalet anlayışına, dağıtım biçimine karşı yapılan bir mücadeleye dayandıran bir

teori, sınıflar arasındaki düşmanlığın yoksul ve zengin arasındaki düşmanlık olduğu düşüncesi, «kooperatif ilkesini» kapitalist ekonomiye aşılama çabası —Bernstein'in ilkesinde görülen bütün güzel düşünceler— Marx'tan önce vardı. Ve bu teoriler, bütün yetersizliklerine rağmen, *kendi zamanlarında*, proletarya sınıf mücadelesi üzerine etki yapan teorilerdi. Proletarya sınıfı onlar sayesinde tarihin yolunda yürümeyi öğrendi.

Ama sınıflararası mücadelenin gelişmesi ve sosyal şartlarda yansıması böyle teorilerin reddedilip bilimsel sosyalizm ilkelerinin gelişmesine yol açınca, hiç olmazsa Almanya'da Marksçı sosyalizmin dışında bir sosyalizm düşünülemezdi ve Sosyal-Demokrasinin dışında bir sosyalist sınıf mücadelesi biçimi olamazdı. O andan sonra sosyalizm ve Marksçılık, proletarya sınıfının kurtuluş mücadelesi ve Sosyal-Demokrasi aynı şeydi. Bugün artık Marksçılık öncesi sosyalist teorilerine dönmenin proletarya sınıfının çocukluk çağına dönmek değil, fakat burjuva sınıfının dar, eskimiş fikirlerine dönmek anlamına gelmesi işte bundan ötürüdür.

Bernstein'ın teorisi, fırsatçılığa bir teorik temel kazandırmak için *ilk* ve *son* çabaydı. Son çaba, çünkü Bernstein'ın düzeniyle fırsatçılık —olumsuz bakımdan bilimsel sosyalizmi reddederek, olumlu bakımdan mümkün olan her çeşit teorik karışıklığı yaratarak— ilerleyebileceği kadar ilerlemiştir. Bernstein'ın kitabında fırsatçılık teorik gelişmesinin en yüksek noktasına erişmiş, (Schippel'in millitarizm konusunda gösterdiği davranışla pratik alandaki gelişmesini tamamladığı gibi) ve sonucuna varmıştır.

Marksçı ilke fırsatçılığı yalnız teorik bakımdan çürütmekle kalmaz, Marksçılık aynı zamanda fırsatçılığı partinin gelişmesinde tarihsel bir olay olarak açıklayabilir de. Proletarya sınıfının en son zafere doğru, dünya çapındaki yürüyüşü gerçekten de öyle «pek basit bir şey» değildir. Bu akımın kendine özgü özelliği şu olaydan çıkıyor: Tarihte ilk defa olarak büyük halk yığınları, hâkim sınıflara *karşı çıkarak* iradelerini kabul ettirecekler, ama bunu bugünkü mevcut toplu-

mun dışında yapmaları gerekiyor. Yığınlar bu iradeye ancak bugünkü düzene karşı sürekli bir mücadele içinde biçim verebilirler. Büyük halk yığınlarının bugünkü sosyal düzeni aşan bir amaç çevresinde, günlük mücadelelerin dünya çapındaki büyük dönüşüm çevresinde birleştirilmesi: İşte Sosyal-Demokrasi akımının görevi budur. Sosyal-Demokrasi akımı, mantıki olarak, gelişme yolu üstünde el yordamıyla şu iki tehlike arasında yürümek zorundadır: Partinin kitlelerin malı olma özelliğini, ya da son amacını bırakmak; bir burjuva reformcu akımı haline gelmek, ya da katı inada saplanmak, anarşistlik ya da fırsatçılığa yuvarlanmak.

Marksçı ilke, yarım asırdan çok bir zaman önce, her iki aşırı uca karşı etkili silâhlar sağlamıştır. Ama akımımız bir yığın hareketi olduğundan ve onu tehdit eden tehlikeler insan dimağından değil, sosyal şartlardan geldiğinden Marksçı ilke anarşist ve fırsatçı eğilimlere karşı bize, önceden, ilk ve son teminatı veremedi. Anarşist ve fırsatçı eğilimler ancak teori alanından uygulama alanına geçtiğimizde yıkılabilir, ama yalnızca Marx'ın bize verdiği araçların yardımıyla.

Marx yarım yüzyıl önce «Onsekizinci Yüzyılda görülenler gibi» diyordu, «burjuva ihtilâlleri başarıdan başarıya koşuyor, bir ihtilâlin etkisi diğerini gölgede bırakıyor, sanki insanlar ve eşyalar alev gibi parlıyor, sonsuz bir coşkunluk her yerde hâkim; ama bunlar kısa ömürlü oluyor, en yüksek noktalarına çabucak erişiyorlar, sonra toplum ateşli, heyecanlı döneminin meyvalarını nasıl kullanacağını öğrenemeden uzun, sinirli bir tepki dönemine giriyor. Oysa, meselâ Ondokuzuncu Yüzyılda görülen proletarya sınıfı ihtilâlleri kendi kendilerini durmadan eleştiriyorlar; kendi kendilerinin akışını durduruyorlar; başarılmış gibi görünen şeylere geri dönüp yeniden başlıyorlar; ilk çabalarının zayıflıklarını, eksiklerini ve yarım tedbirleri insafsız bir nefretle süzüyorlar, düşmanlarını sadece topraktan taze kuvvet alıp kendilerine karşı daha gösterişli bir şekilde çıkmalarını sağlamak için yere seriyorlar gibi görünüyorlar; amaçlarının korkunç büyüklüğü karşısında hep korkuyla irkilip ken-

di kabuklarına çekiliyorlar; sonunda geri dönüşü imkânsızlaştıran şartlar kendiliklerinden «Hic Rhodus hic salta! İşte gül burada ve biz burada dansetmeliyiz!» diye haykırana kadar.»

Bilimsel sosyalizm doktrini geliştirildikten sonra bile bu böyle olmuştur. Proletarya hareketi, hâlâ, Almanya'da bile bütün olarak sosyal demokratik bir hâle gelmemiştir. Ama bugünkü işçi hareketi, anarşitsliğin ve fırsatçılığın aşırı sapmalarını sürekli olarak yenmekle gettikçe daha Sosyal-Demokratik oluyor. Sosyal-Demokrasiyi bir hareket olarak düşünürsek anarşitslik ve fırsatçılık ancak, bu hareketin gelişmesinde görülen etkili aşamalardır.

Bu nedenlerden ötürü burada şaşılacak şeyin fırsatçı bir cereyanın ortaya çıkışı değil, tersine onun çelimsizliği olduğunu söylemeliyiz. Kendisini partinin uygulama alanındaki çalışmalarında tecrit edilmiş hallerde gösterdiği süre insan onun kuvvetli bir pratik temeli olduğunu sanabilirdi. Ama şimdi yüzünü Bernstein'ın kitabında gösterince insan şaşkınlık içinde şöyle bağırmaktan alamıyor kendisini: «Ne? Bütün diyeceğiniz bu mu?». Yeni bir düşüncenin gölgesi bile değil. Marksçılık tarafından bir çok yıl önce çürütülmemiş, ezilmemiş, yerle bir edilmemiş tek bir düşünce bile yok.

Söyleyecek bir şeyi olmadığını ispat etmesi için fırsatçılığın ağzını açması yetti. Partimizin tarihçesinde Bernstein'ın çıkardığı kitabın bütün önemi budur.

Böylece, Bernstein, proletarya düşünce biçimine, diyalektiğe ve maddeci tarih anlayışına yan çizerken, kendi değişmesine imkân veren hafifletici sebepleri sağladıkları için onlara teşekkür edebilir. Çünkü ancak diyalektik ile maddeci tarih anlayışı, Bernstein'ı gittikçe yükselen emekçi sınıfın geçici zayıflığını ifade etmek için kullandığı, ama daha yakından inceleyince iğrenerek ve gururla bir kenara attığı, bilinçliz, zuhuru kaçınılmaz bir âlet olarak gösterebilir (*).

(*) (New York, 1937) S. 4-5, 7-10, 24, 26-27, 29, 50-53.

BOLŞEVİKLER

NİKOLAİ LENİN:
GERİ AVRUPA VE İLERİ ASYA

Bu sözcüklerin yanyana getirilmesi insana garip geliyor. Avrupa'nın ileri, Asya'nın geri olduğunu bilmeyen var mı? Ama bu yazının başlığı acı bir gerçeği gösteriyor.

Uygar ve ileri Avrupa, çok gelişmiş makina sanayii, zengin kültürü ve yapısı ile bugün tarihte öyle bir yere geldi ki yönetimi elinde tutan burjuvazi, proletaryanın artan gücünden korkarak geri, çürümüş ve orta çağdan kalmış herşeyi destekliyor. Gününü yitirmiş burjuvazi çöken ücret esirliği sistemini korumak için bütün eskiyen şeylerle ve güçlerle elele veriyor.

İleri Avrupa geri kalmış olan herşeyi destekleyen bir burjuvazinin elinde. Avrupa bugün burjuvaziden *yararlanma* yoluyla değil, burjuvaziye *rağmen* ilerliyor, çünkü daha iyi bir geleceğin büyük ordularına katılanlar yalnız emekçilerdir; ge-

riliğe, yabanlığa, imtiyaza, esirliğe ve insanın insan tarafından utandırılmasına karşı düşmanlığı sürdüren ve yayan yalnız o'dur.

«İleri» Avrupa'nın tek ileri *sınıfı* proletaryadır. Bugünkü burjuvazi ise çürümüş kapitalist esirlik sistemini korumak için yabanlıkta, kabalıkta ve insan öldürmekte çok ileri gitmeye hazırdır.

Bütün Avrupa burjuvazisinin çökmüş olduğu konusunda, bu burjuvazinin, finansmancıların ve kapitalist dolandırıcıların çıkarlarını korumak amacıyla *gericiliği* desteklemekte olduklarından daha iyi bir örnek gösterilemez.

Asya'nın her yanında güçlü bir demokratik hareket büyüyor, yayılıyor ve güçleniyor. Oralarda burjuvazi *hâlâ* geriliğe karşı halkla birlik. Yüzbinlerce insan yaşamaya, ışığa ve özgürlüğe kavuşmak için uyanıyor. Bu dünya hareketi, kolektivizme giden yolun demokrasiden geçtiğini bilen, sınıf bilincine ulaşmış işçilerin yüreklerinde büyük bir kıvanç uyandırıyor! Namuslu demokratlar genç Asya için büyük bir sevgi duyuyorlar!

Ya «ileri» Avrupa? Çin'i yağma etmeye ve Çin'de demokrasinin, özgürlüğün düşmanlarına yardım etmeye çalışıyor.

İşte basit, ama öğretici, küçük bir hesap: Yeni Çin borcu Çin demokrasisine *karşı* koymak için imzalanmıştır. «Avrupa» askeri diktatörlük kurmaya çalışan Yuan Şi-Kai'den yana. Bu para ona niçin veriliyor? Yağlı bir iş de onun için. Çin'e yüzde 84 hesabiyle 250.000.000 ruble kadar bir para verilecektir. Yâni «Avrupa» burjuvazisi Çinlilere 210.000.000 ruble verecek, halktan 225.000.000 ruble alacaktır. Böylece bir iki hafta içinde bir hamlede *on beş milton ruble* «*saf*» kâr sağlanmış olacaktır. Gerçekten «saf» bir kâr, değil mi?

Ama Çin halkı bu borcu tanımazsa ne olacak? Çin eninde sonunda bir cumhuriyettir ve parlâmentodaki çoğunluk borçlanmaya karşıdır.

Ne mi olacak? O zaman «ileri» Avrupa «uygarlık» «düzen», «kültür» ve «vatan» diye bağıracaktır. *Silâhlar* harekete geçirilecek, serüvenci, vatan haini ve gericilerin dostu Yuan

Şi-Kai ile elele verilerek «geri» Asya cumhuriyeti yok edilecektir

Bütün yönetici Avrupa, bütün Avrupa burjuvazisi Çin'deki bütün gerici ve Orta Çağ güçlerinin dostudur.

Ama, öte yandan, bütün genç Asya'nın, yani Asya'daki yüz milyonlarca emekçinin, uygar ülkelerin hepsinde yaşayan proletarya gibi güvenilir bir müttefiki var. Dünyada hiç bir güç onun başarıya ulaşmasını önleyemez; onun başarısı hem Avrupa, hem de Asya haklarının kurtuluşu olacaktır (*).

NİKOLAİ LENİN:
EMPERYALİZM:
KAPİTALİZMİN ÖZEL BİR AŞAMASI

Emperyalizm, kapitalizmin genellikle ana niteliklerinin gelişmesi ve doğrudan doğruya sürdürülmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Ama ancak gelişiminin belirli ve çok yüksek bir aşamasında, kapitalizmin bazı özellikleri karşıtlarına dönmeğe başladığı, ve kapitalizmden daha yüksek sosyal ve ekonomik bir sisteme geçiş döneminin belirtileri biçimlenmeğe ve her yanda kendini göstermeğe başladığı zaman, kapitalizm kapitalist emperyalizm olmuştur. Ekonomik bakımdan, bu süreçde en önemli olan nokta kapitalist serbest rekabetin yerine kapitalist tekellerin geçişidir. Tekel, serbest rekabetin tam tersidir; ama bugün serbest rekabetin yerine tekelciliğin geçtiğini, büyük sanayiin yerine daha büyük bir sanayiin kurulmakta olduğunu, sonunda üretimin ve kapitalin tekel haline gelecek kadar bir araya toplandığını gözlerimizle görüyoruz; karteller, sendikalar, tröstler ve onlarla elele vererek, milyonlarla oynayan bir kaç bankanın kapitali. Serbest rekabetten doğan tekel, öte yandan, serbest rekabeti de yok etmez; onun üstünde ve onunla birlikte yaşar, ve böylelikle çok keskin, yoğun aykırılıklar, sürçmeler ve çatışmalar yaratır. Tekelcilik, kapitalizmin daha yüksek bir sisteme geçişidir.

(*) SELECTED WORKS, Cilt I (Londra, 1947), s. 5550-551 Lawrence and Wishart Ltd.

Eğer çok kısa bir tanım yapmak gerekirse emperyalizmin kapitalizmin tekelci aşaması olduğu söylenebilir. Böyle bir tanım en önemli unsurları kapsar. Emperyalist aşamada, bir yandan, malî sermaye dediğimiz şey tekelci teşebbüslerin sermayesine katılan bir kaç büyük tekelci bankanın sermayesi haline gelirken, öte yandan, dünyanın bölünüşü, herhangi bir kapitalist devletin işgal etmemiş olduğu topraklara elini kolunu sallıyarak girmeyi amaçlayan bir sömürme politikası olmaktan çıkar ve bölünmesi tamamlanmış olan dünya ülkelerinin tekelci olarak elde tutulmasına yönetilmiş bir sömürme politikası olur.

Ama çok kısaltılmış tanımlar ana noktaları özetledikleri için, kullanışlı olsalar bile, yetersizdirler; çünkü böyle bir tanımda, tanımı yapılacak olayın çok önemli yanları özellikle ortadan kaldırılır. Bu bakımdan, bütün tanımların bir olayın bütün gelişimindeki bağlantıları hiç bir zaman kapsayamıyacağını ve değerlerinin şarta bağlı ve nisbî olacağını unutmadan, emparyalizmin aşağıdaki beş köklü yanını gösteren bir tanım yapabiliriz:

1. Üretim ve kapital toplanmasının, ekonomik hayatta kesin bir rol oynayan tekelleri yaratacak yüksek bir aşamaya çıkmış olması.

2. Banka kapitalinin, sanayi kapitali ile elele vermesi ve bu «finans kapitali» temeli üzerinde finansmancı bir oligarşinin yaratılması.

3. Mal ihracından ayrı olarak kapital ihracının da büyük bir önem kazanması.

4. Dünyayı kendi aralarında bölüşen uluslararası kapitalist tekellerin ortaya çıkması.

5. Büyük kapitalist devletler arasında dunya böluşümünün tamamlanması.

Emperyalizm, kapitalizmin gelişmesinde öyle bir aşamadır ki, bu aşamada tekellerin ve finans kapitalinin egemenliği artık kurulmuş, kapital ihracı büyük bir önem kazanmış, dünyanın uluslararası törestlerce bölünmesine başlanılmış, dünyadaki bütün toprakların büyük kapitalist devletler tara-

fından bölünüşü tamamlanmıştır.

İlerde göreceğiz ki emperyalizm —yukardaki tanımı sınırlayan— yalnızca ana ekonomik unsurlar değil, aynı zamanda, kapitalizmin bu aşamasının genel olarak kapitalizm tarihindeki yeri, ya da emperyalizmle işçi sınıfı hareketindeki iki ana eğilim arasındaki ilişkileri bakımından da ele alınacak olunursa, başka türlü tanımlanır ve tanımlanmalıdır da. Şimdilik belirtilmesi gereken nokta yukarda yorumladığımız gibi, emperyalizmin kesinlikle kapitalizmin gelişmesinde özel bir aşamayı temsil ettiğidir. Okuyucunun emperyalizm konusunda olabildiği kadar sağlam bir görüşe varabilmesi için, modern kapitalist ekonominin özellikle çok açık olaylarını kabul etmek zorunda kalan burjuva ekonomistlerinden bile bile geniş parçalar aldık. Aynı amaçla uzun istatistikler de aldık; bunlar banka kapitalinin vb.'nin ne kadar genişlemiş olduğunu, niceliğin nasıl niteliğe, kapitalizmin nasıl emperyalizme geçtiğini gösterdi. Tabiatta olsun, toplumda olsun sınırların geçici ve değişici olduğunu belirtmek gerekmez. Dolayısiyle emperyalizmin hangi yıl ya da hangi yıllarda «kesinlikle» kurulmuş olduğunu tartışmak da saçma olur.

Ancak bu emperyalizm tanımı konusunda ilk olarak Kautsky ile tartışmaya girmek zorundayız. Kautsky, İkinci Enternasyonal denen dönemin, yani 1889'dan 1914'e kadar süren yirmi meş yıllık dönemin, başlıca Marksist nazariyecisiydi.

Kautsky, 1915'de, 1914 kasımında bile, emperyalizm tanımımızda açıklanan ana görüşlere şiddetle karşı koymuştu. Kautsky emperyalizmin bir ekonomi «aşaması» olarak değil, bir politika olarak ele alınabileceğini; emperyalizmin malî kapitalin «seçtiği» katı bir politika olduğunu; emperyalizmin «modern kapitalizm» ile «bir tutulamayacağını»; eğer emperyalizm «çağdaş kapitalizmin bütün olayları», yani, karteller, himaye politikası, malî kapitalin ve sömürge politikasının egemenliği demek olursa emperyalizmin kapitalizm için gerekli olduğu sorununun «aynı şeyi tekrar eden boş bir söz» haline geleceğini; çünkü, bu durumda, «emperyalizmin kapitalizm için çok gerekli olduğu sonucuna doğal olarak varılacağını»

ve buna benzeyen bir sürü sözleri söyleyip duruyordu. Kautsky'nin fikirlerini göstermek için en iyi yol, bizim yukarda açıkladığımız görüşlerin özüne tastamam karşıt olan kendi emperyalizm tanımını okuyucuya sunmaktır. (Çünkü yıllardanberi ileri sürdüğümüz fikirleri savunan Alman Marksistlerinden gelen itirazları Kautsky uzun zamandanberi bilmekte ve bunları Marksizmdeki belirli bir eğilimden gelen itirazlar olarak karşılamaktadır).

Kautsky'nin tanımı şöyledir:

«Emperyalizm çok gelişmiş sanayi kapitalinin bir ürünüdür. Her sanayici kapitalist ulusun daha geniş *tarımcı* (İtalik Kautsky'nin) bölgeleri, bu bölgelerde hangi ulusların oturduğuna bakmaksızın, denetimine almak ya da kendi ülkesine bağlamak çabasıdır.»

Bu tanım açıkça değersizdir, çünkü tek yanlıdır, yani tanım yalnız ulusal sorunu ele almakta (ama bu da hem tek başına, hem de emperyalizmle ilişkisi bakımından çok önemlidir), bu sorunu, rastgele, *yalnızca* başka ulusları kendine bağlayan ülkelerdeki sanayi kapitaline bağlamaktadır. Aynı rastgelelikle tarım bölgelerinin ilhakı konusuna da değinmektedir.

Emperyalizm başka ülkeleri kendine bağlama çabasıdır —Kautsky'nin tanımında politik olan yan burası—. Tamam olmamakla beraber doğru bu tanım, çünkü politik bakımdan, emperyalizm, genel olarak, bir zorbalık ve gericilik çabasıdır. Ama şu anda biz sorunun, Kautsky'nin kendi tanımına soktuğu ekonomik yanları ile ilgiliyiz. Kautsky tanımının kesinsizliği meydanda. Emperyalizmin özelliği sanayi kapitali olmasında *değil*, finans kapitali olmasındadır. Fransa'da finans kapitalinin birdenbire hızla gelişmesinin ve sanayi kapitalinin gücünü yitirmesinin, 1830'dan bu yana şiddetli bir ilhakçı (sömürgeci) politika yaratması bir raslantı değildir. Emperyalizmin özelliği tarımcı bölgeleri de kendine bağlamaya çalışmasıdır (Almanya'nın Belçika'yı, Fransa'nın Alsace-Lorraine'i istemesi gibi), çünkü; 1) Dünyanın önceden bölünmüş olması *yeni* bir bölüşmeyi düşünenleri *herhangi bir*

toprağı ele geçirmeye zorlamaktadır; 2) Çünkü, emperyalizmin özlü bir yanı da eğemenlik için, yani, toprak almak için bir kaç büyük devlet arasında yürütülen yarışmadır; yalnız bu yarışma karşıdakinin gücünü yitirecek ve eğemenliğini yok edecek kadar doğrudan doğruya kendi çıkarına yapılan bir yarışma değildir. (Belçika herşeyden önce İngiltere'ye karşı yapılacak bir harekette üs olarak kullanılmak üzere Almanya için gereklidir; Almanya'ya karşı İngilizlerin Bağdat'ı ellerinde bulundurmaları gerekir, v.b.)

Kautsky özellikle —ve durmadan— İngiliz yazarlarına değinir. Kautsky'ye göre bu yazarlar da kendisinin «emperyalizm» sözcüğüne verdiği yalnızca politik anlamı vermişlerdir. İngiliz Hobson'un 1902'de yayımlanan *Imperialism* adlı kitabını alalım ve okuyalım:

«Yeni emperyalizm eski emperyalizmden ayrıdır. İlkin, gitgide büyüyen tek bir imparatorluk ihtirası son bulmuş, onun yerine birbirine benzeyen büyüme ve ticaret kazançları elde etme amacını güden rakip imparatorluklar teorisi geçmiştir; sonra, finansmancı ya da yatırımcı çıkarlar ticaret çıkarlarından önce gelmektedir.»

Demek ki Kautsky genel olarak İngiliz yazarlarına değinmekle çok yanlış bir şey yapmış oluyor (bunların bayağı İngiliz emperyalist yazarları, ya da açıkça emperyalizmden yana olan yazarlar olduklarını bilmesi gerekir). Kautsky, Marksizm'i koruduğunu iddia ettiği halde bu konuda *sosyal-liberal* Hobson'dan daha ileri gitmektedir. Hobson daha doğru davranarak modern emperyalizmin iki «tarihsel», «somut» (Kautsky'nin tanımı tarihsel gerçeğin taklididir) özelliğini ele alıyor: 1) *Çeşitli* emperyalizmler arasında yarışma; ve 2) Finansmancının tüccardan önce gelmesi. Eğer bu, yalnızca tarımcı ülkelerin sanayici ülkelerce ilhakı sorunu olsaydı tüccarın durumu daha önemli olurdu.

Kautsky'nin tanımı yalnız yanlış değil, aynı zamanda, Marksizm'e de aykırı. Bu tanım boydanboya Marksist teoriye ve Marksist eyleme karşı olan bütün bir görüşler sistemine de bir temel olmaktadır. Bu konuya daha sonra geleceğiz.

Kautsky'nin modern kapitalizme «emperyalizm» mi, yoksa «finans kapitali aşaması» mı deneceği üzerindeki sözcük oyunları o kadar önemli değil. Ne derseniz deyiniz; bunun çok az önemi var. Önemli olan Kautsky'nin emperyalizmin politikasını ekonomisinden ayırması, «ilhaklardan» finans kapitalinin «seçtiği» bir politika olarak sözetmesi, ve, iddiasına göre, bu finans kapitali temeli üzerinde olabilecek bir başka burjuva politikası varmış gibi bu politikaya karşı koymasıdır. Kendi iddiasınca ekonomideki tekeller politikada tekelci, saldırgan, ilhakçı olmayan yöntemlerle uzlaşabilir. Yine iddiasına göre, finans kapitali döneminde tamamlanmış olan ve büyük kapitalist devletler arasındaki bugünkü özel çatışmanın temelini oluşturan dünya bölüşümü, emperyalist olmayan bir politika ile uzlaşabilir. Sonuç, kapitalizmin derinlemesine bir açıklaması olacağı yerde en son aşamasının en derin aykırılıklarının ağızda gevelenmesi ve körletilmesi olmaktadır; sonuç: Marksizm yerine burjuva reformizmi.

Kautsky, emperyalizm ve «ilhak» politikasının Alman savunucusu olan Cunow ile tartışmaya girer. Cunow, emperyalizmin modern kapitalizm olduğunu kurnazca iddia eden bir adamdır: Kapitalizmin gelişmesi kaçınılmaz bir gelişmedir ve ilericidir, der. Onun için kapitalizmin önünde eğilmeli ve onu desteklemeliyiz. Bu, Narodniklerin 1894-95 yıllarında ortaya attıkları Rus Marksizminin bir karikatürüdür. Onlar da şöyle derlerdi: Eğer Marksistler Rusya'da kapitalizmin kaçınılmaz ileri bir aşama olduğuna inanıyorlarsa kolları sıvayıp kapitalizmi yaymaya bakmalıdırlar. Kautsky, Cunow'a şöyle cevap verir: Emperyalizm modern kapitalizm değildir. Modern kapitalist politika biçimlerinden yalnızca biridir. Bu politikaya karşı durabiliriz ve durmalıyız; emperyalizme karşı, «ilhaklara» karşı, vb. ye karşı durmalıyız.

Bu cevap insana doğru gibi geliyor, ama gerçekte emperyalizmle daha kurnazca ve daha iyi gizlenmiş bir uzlaşma propagandasıdır bu (giderek, daha tehlikelisi). Tröstlerin ve bankaların ekonomik temeline kadar inilmedikçe tröst ve bankaların politikalarına karşı açılacak «savaş» bur-

juva reformizmi ve pasifizmi olmaktan, dinsel umutların saf ve iyi niyetli birer anlatımı olmaktan ileri gidemez. Kautsky'nin teorisi varolan çelişmelere değinmekten kaçınmak, önemli ögelerin derinlerine inmektense onları bir yana atmak demektir. Marksizmle hiç bir ortak yanı olmayan bir kuramdır bu. Elbette ki böyle bir «kuram» yalnızca Cunow'larla birleşmeyi savunmaya yarar.

Kautsky şöyle yazıyor:

«Salt ekonomik bakımından kapitalizmin yeni bir aşamadan geçmesi, karteller politikasının dış politikaya kadar genişlemesi, yani kapitalizmin ultra-emperyalizm aşamasına geçmesi imkân dışı değildir.»

Yani, üstün-emperyalizme geçmesi, dünya emperyalizminin birleşmesi, emperyalizmler arasındaki çatışmaların durması; savaçların kesilmesi, «uluslararası alanda biraraya gelen para sermayesinin dünyayı ortaklaşa sömürmesi.»

Bu «ultra-emperyalizm teorisi»nin Marksçılıktan ne kadar kesinlikle ayrıldığını ayrıntıları ile göstermek için onu sonradan ele alacağız Ancak bu kitabın ana plâmndan ayrılmamak için şimdilik bu sorunun ekonomik yanını inceleyeceğiz. «Salt ekonomik açı»dan «ultra-emperyalizm» olabilir mi ya da bu teori ultra bir saçma mıdır?

Eğer salt bir ekonomik açı sözü ile «salt» bir soyutlama denilmek isteniyorsa o zaman bütün söylenebilecek sözler aşağıdaki kestirimlere indirgenmiş olur: Gelişim tekele doğrudur; bundan ötürü, eğilim tek bir dünya tekeline, evrensel bir tröste doğru gitmektedir. Ancak böyle bir söz, evrimin, besin maddelerinin ilerde lâboratuvarda yapılmasına doğru gittiğini söylemek kadar anlamsız bir sözdür. Bu bakımdan ultra-emperyalizm teorisi «ultra-tarım» teorisinden daha az saçma değildir.

Öte yandan, eğer biz finans kapitali çağının «salt ekonomik» şartlarını Yirminci Yüzyılla birlikte başlayan, tarihsel olarak somut bir çağ olarak tartışacaksak, o zaman cansız «ultra-emperyalizm» soyutlamalarına (bu soyutlamalar yalnızca şu gerici amaca yaramaktadır: Dikkati, bugün yaşamakta

olan çatışmaların derinliklerinden başka yere çevirmek) bir insanın vereceği en iyi cevap, bu teoriyi bugünkü dünya ekonomisinin somut gerçekleri ile karşılaştırmak olacaktır. Kautsky'nin ultra-emperyalizm üzerindeki anlamsız sözleri, bir çok şeyleri olduğu gibi emperyalizmi övenlerin ekmeğine yağ süren çok yanlış bir görüşü de destekliyor. O görüş de şudur: Finans kapitalinin eğemenliği dünya ekonomisindeki dengesizliği (eşitsizliği) ve aykırılıkları *azaltmaktadır*. Oysa finans kapitali, gerçekte, bunları *arttırıyor*.

Dünyada ulaştırma, ticaret ve sanayi araçları bakımından çok gelişmiş üç ileri kapitalist bölge görüyoruz: Orta Avrupa, İngiltere ve Amerika. Bunlar arasında üç devlet dünyaya hâkimdir: Almanya, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri. Bu ülkeler arasındaki emperyalist yarışma ve çatışma bugün artık çok keskinleşmiştir, çünkü Almanyanın çok sınırlı bir bölgesi ve bir kaç sömürgesi vardır («Orta Avrupa»nın yaratılması hâlâ geleceğin bir konusudur; umutsuz savaşlar arasında bunun yaratılmasına çalışılmaktadır). Bugün için Avrupa'nın ayırıcı yönü politik dağılıştır. Öte yandan, İngiliz ve Amerikan bölgelerinde politik toplanma çok ileri bir aşamadadır. Ama birinin geniş sömürgeleri ile ötekinin önemsiz sayıdaki sömürgeleri arasında büyük bir ayrılık vardır. Sömürgelerde kapitalizm daha yeni gelişmeye başlamıştır. Güney Amerika için yapılan savaş her gün biraz daha keskinleşiyor.

Kapitalizmin bütün gücü ile gelişmediği iki bölge var: Rusya ve Doğu Asya. Birincisinde nüfus yoğunluğu çok düşüktür, ikincisinde ise çok yüksek. Birincisinde politik yoğunluk çok yüksek, ikincisinde ise yok. Çin'in bölüşülmesi yeni başlıyor. Bu bakımdan Japonya, Amerika, vb. arasında sürdürülen savaş, yoğunluğunu gittikçe arttırmakta.

Bir bu gerçeği, ekonomik ve politik şartlardaki bu geniş çeşitliliği, ayrı ayrı ülkelerin gelişim orantısındaki bu büyük ayrılığı ve emperyalist devletler arasındaki şiddetli savaşları düşünün, bir de Kautsky'nin aptalca söylenmiş, «barışçı» ultra-emperyalizm masalını düşünün. Böyle bir düşün-

ce korkmuş, kafası kalınlaşmış bir insanın sert gerçekten kaçmak için yaptığı gerici bir çaba değil midir? Kautsky'nin düşündüğü uluslararası karteller, «ultra-emperyalizmin» çekirdekleri (aynı mantıkla tabletlerin bir lâboratuvarda yapılması da çekirdek halinde ultra-tarım olarak tanımlanabilir), dünyanın bölünmesi ve yeniden bölünmesinin bir örneği, barışçı bir bölünmeden barışçı olmayan bölünmeye ya da tersine bir geçiş değil midir? Mesele uluslararası demiryolu çetesine, ya da uluslararası ticaret gemileri törüstüne Almanya'nın da katılması ile, bütün dünyayı barışçı yoldan bölen Amerikan ve öteki finans kapitali, yeni bir güçler ilişkisine dayanarak dünyayı yeniden bölmeğe çalışmıyor mu? Bu yeni güçler ilişkisi hiç de barışçı olmayan yöntemlere doğru gitmiyor mu?

Finans kapitali ve tröstler dünya ekonomisinin çeşitli bölümlerinde görülen gelişim orantası ayrılıklarını azaltacağı yerde arttırmaktadırlar (*).

NİKOLAİ LENİN:
TEKELCİ KAPİTALİZMİN ANA EĞİLİMLERİ

Emperyalizmin ekonomik temelinin tekelci kapitalizm olduğunu gördük. Bu gerçek onun tarihteki yerini saptar (tâyin eder), çünkü serbest rekabete dayanarak gelişen ve kesinlikle serbest rekabetten doğan tekel, kapitalist sistemin daha yüksek sosyal ekonomik bir düzene geçişidir. Tekelin başlıca dört biçimde olduğunu, ya da tekelci kapitalizmin dört belli başlı belirtisi bulunduğunu bilmemiz gerekir. Bunlar incelediğimiz dönemin nitelikleridir.

Birinci olarak, tekel çok ileri gelişim aşamasına varmış olan üretimin gittikçe bir araya, toplanmasından doğmuştur. Bunlar, tekelci kapitalist teşekküller karteller, sendikalar ve tröstlerdir. Bunların modern ekonomik hayatta oynadığı önemli rolleri gördük. Yirminci Yüzyılın baş-

(*) a.k. sayfa: 694-701

langıcında tekeller ileri ülkelerde tam bir üstünlük sağladılar. Kartellerin yaratılması bakımından ilk adımlar yüksek gümrük tarifelerinin korumalarından yararlanan ülkelerde (Almanya ve Amerika'da) atıldı, ama serbest ticaret sistemine dayanan İngiltere de aynı ana eğilimden uzak kalmadı, orada da üretimin bir elde toplanması sonucunda tekel doğdu.

İkinci olarak, tekeller, kapitalist toplumun ana ve çok kartelleşmiş sanayii olan kömür ve demir sanayileri için gereken en önemli ham madde kaynaklarını bir an önce ele geçirmek için, büyük bir savaşa girdiler. Önemli ham madde kaynaklarının tekellerin elinde bulunması büyük kapitalin gücünü görülmemiş derecede arttırdı ve kartelleşmemiş sanayi ile kartelleşmiş sanayi arasındaki aykırılığı büyüttü.

Üçüncü olarak, tekelleri bankalar yarattı. Bankalar başit aracı kurumlar olmaktan çıkıp, finans kapitalinin tekelcileri oldular. İleri kapitalist ülkelerde bulunan üç ya da dört büyük banka, sanayi ile banka kapitalinin birleşimini gerçekleştirdiler, bütün ülkelerin büyük bir kısım kapital gelirini oluşturan yüz milyonları ellerinde topladılar. Böylelikle çağdaş burjuva toplumunun ekonomik ve politik kurumları arasında geniş bir bağımlılık ağı kuran bir para oligarşisi ortaya çıktı. Bu tekelin en göze batan yanı da budur.

Dördüncü olarak, tekel sömürge politikasından doğmuştur. Finans kapitali sömürge politikasının bir çok «eski» nedenlerine, ham madde kaynaklarını ele geçirmek, kapital ihraç etmek, «nüfus bölgeleri» kurmak için yapılan savaşları da ekledi, yani kârlı işler, imtiyazlar, tekelci kazançlar vb. elde etme savaşı başladı; kısacası ekonomik bölgeler savaşı. Meselâ Avrupa'nın Amerika'daki sömürgeleri bu bölgenin yalnız onda birine yaygınken (1876'da olduğu gibi) sömürgeci politika tekelcilerin bugünkü politikalarından başka yollarla yürütülürdü; Avrupalılar buraları doğrudan doğruya «ilhak» ederlerdi. Ama Amerika'nın onda dokuzu artık ele geçirildikten (yaklaşık olarak 1900 yıllarında) ve bütün dünya bölüşüldükten sonra, ister istemez sömürge tekelciliği

dönemine geçildi, dünyanın bölüşülmesi ve yeniden bölüşülmesi için şiddetli bir savaş çağı başladı.

Tekelci kapitalin kapitalizmdeki aykırılıkları ne denli yoğunlaştırdığı genellikle bilinen bir gerçek. Bu konuda, artan hayat pahalılığına ve kartellerin baskısına değinmek yeter. Aykırılıkların yoğunlaştırılmış olması tarihin bu geçici döneminin en büyük gücünü oluşturur. Bu dönem dünya finans kapitalinin kesin zaferinden sonra başlar.

Tekeller, oligarşi, özgürlük savaşı yerine hâkim olma savaşı, gittikçe çok sayıda küçük ve güçsüz ülkelerin çok küçük sayıdaki zengin ve güçlü uluslarca sömürülmesi... emperyalizmin ayrı karakteristiklerini doğuran işte bütün bunlar. Bunlar bizi bu aşamayı asalak ya da çöken kapitalizm olarak tanımlamaya zorlamaktadır. Emperyalizmin başka bir eğilimi daha gün geçtikçe ortaya çıkıyor: Devletin «tahvil çıkarması», murabahacı olması, böylece burjuvazinin «tahvil kuponları keserek» kapital ihracından yararlanması ve bununla geçinmesi. Bu çöküş eğiliminin kapitalizmin hızla büyüme imkânını frenleyeceğini sanmak yanlış olur. Böyle bir şey olamaz. Emperyalizm aşamasında belirli sanayi kolları, belirli burjuvazi katı ve belirli ülkeler, bu eğilimlerden bir ya da birkaçına, az ya da çok, ihanet etmiş olabilirler. Ama genel olarak kapitalizm eskisinden daha hızla büyümektedir. Bu büyüme genellikle yalnız aradaki eşitsizliği arttırmakla kalmaz, aynı zamanda, bu eşitsizlik, özellikle, kapital bakımından en zengin olan (İngiltere gibi) ülkelerin çöküşünde görülür.

Büyük Alman bankaları üzerine bir kitap yazmış olan Riesser, Almanya'nın ekonomik gelişim hızı konusunda şu sözleri söylüyor:

«Hız bakımından pek yavaş olmayan önceki dönemin ilerleyişi (1848-70), bu dönemde (1870-1905), bütün Alman ulusal ekonomisinin ve bankacılığının ilerleyişi yanında, bugünkü otomobilin yanında Kutsal Alman İmparatorluğu zamanındaki posta arabasının ilerleyişi gibi kalır. Bugünkü ilerleyiş hızı yalnız yol üzerindeki mâsum yayaları değil otomobilin içinde bulunanları da tehlikeye atıyor.»

Öte yandan, hızla büyüyen bu finans kapitali daha zengin uluslardan —tabiî yalnız barışçı yollardan olmayarak— elde edeceği sömürgeleri yalnızca «elde tutmak» niyetinde değildir (çünkü çok büyük bir hızla artmaktadır). Amerika Birleşik Devletlerinde son yıllarda görülen ekonomik gelişim Almanya'dan daha hızlıdır, *yalnız ve bundan ötürü de*, modern Amerikan kapitalizminin parazit karakteri özellikle belirmiştir. Bir yandan da, bir karşılaştırma yapmak için, cumhuriyetçi Amerikan burjuvazisi ile monarşist Japon ya da Alman burjuvazisini ele aldığımız zaman emperyalizm çağında keskin poliltik ayrılıkların son derece azaldığını görürüz. Bunun nedeni, ayrılıkların önemsiz olması değil, karşımızda parazitliğin bütün karakteristiklerini taşıyan bir burjuvazinin bulunmasıdır.

Bir çok ülkelerin bir çok sanayi kollarından birindeki kapitalistlerin yüksek tekelci kârlar elde etmesi, kapitalistlere, işçi sınıfının bazı bölümlerini ve bir süre de oldukça büyük bir azınlığını, bozmak ve bunları belirli bir sanayiin ya da ülkenin burjuvazisi yararına ve ötekilerin zararına kendi yanlarına çekmek imkânını sağlar. Dünyanın bölünmesi konusunda emperyalist uluslar arasındaki ayrılığın yoğunlaşması bu çabayı arttırır. Böylelikle emperyalizm ile oportünizm arasında bir bağlantı yaratılmış olur; bu durum ilk önce en belirli olarak İngiltere'de görülmüştür, çünkü emperyalist gelişimin belirli yanları öteki ülkelerden önce İngiltere'de ortaya çıkmıştır.

Meselâ Martov gibi bazı yazarlar, emperyalizm ile işçi hareketindeki oportünizm —ki günümüzde hayli belirgindir— arasındaki ilişkiyi görmek istemiyor ve (Kautsky ve Huysmans gibi) aşağıdaki «resmen iyimser» yargılara sapıyorlar: Eğer oportünizmin genişlemesinin nedeni kesin olarak ilerici kapitalizm ise, ya da, oportünizme kayanlar kesinlikle iyi ücret alan işçilerse vb. kapitalizm düşmanlarının dâvası umutsuzdur. Bu çeşit bir «iyimserlik» konusunda hiç bir düşe kapılmamalıdırlar. Bu, oportünizm açısından bir iyimserliktir. Oportünizmi saklamaya yarayan bir iyimserliktir. Gerçekten

de oportünizm gelişiminde görülen olağanüstü luz ve özellikle onun başkaldırıcı karakteri, zaferinin uzun bir süre devam edeceğini garanti etmez; sağlıklı vücut üzerinde çıkan bir apsenin hızla büyümesi yalnızca bu apsenin daha çabuk patlamasına ve vücüdun bu apseden daha çabuk kurtulmasına yarar. Bu konuda en tehlikeli insanlar, emperyalizme karşı yapılacak savaşın oportünizme karşı yapılacak savaşla sımsıkı bağlanmadıkça utanç ve düzenbazlıktan başka bir şey olmadığını anlamak istemeyenlerdir.

Emperyalizmin ekonomik niteliği üzerine bu kitapta söylenenlerden şu anlaşılıyor: Emperyalizmi değişim halindeki kapitalizm, ya da, daha kesin olarak, can çekişen kapitalizm olarak tanımlamalıyız. Burjuva ekonomistlerinin modern kapitalizmi tanımlarken sık sık «kenetlenme», «beraberlik» gibi terimlere başvurması bu konuda çok ilginçtir. Bankalar «gelişim fonksiyonlarına ve akışlarına uyarak salt özel teşebbüs olarak kalmamışlar, özel teşebbüs sınırlarının dışına çıkmışlardır.» Bu sözleri söyleyen Riesser bütün ağırbaşlılığı ile sözlerine şunları da ekliyor: Marksistlerin «sosyalizasyon» üzerindeki «kehanetleri doğru çıkmamıştır».

Peki öyleyse bu «kenetlenme» sözcüğü neyi gösteriyor? Sadece gözümüzün önünde geçen akışın en belirgin yanını. Gözlemcinin teker teker ağaçları saydığını, ama ormanı göremediğini, gereksizi, raslantılı olanı, karmaşığı tutsakça kopya ettiğini; gözlemcinin elindeki bol ham madde altında ezildiğini ve bunların anlamını ve önemini değerlendiremediğini. Hisse senetleri mülkiyeti ve mülk sahipleri arasındaki ilişkiler «raslantılı bir yoldan birbirlerine kenetlenir.» Ama bu kenetlenmenin tam altında yatan etken üretimin değişen sosyal ilişkileridir. Büyük bir teşebbüsün dev gibi büyüdüğü, ve eldeki geniş bilgi malzemesine dayanarak ham madde arzını milyonlarca insan için gerekli olanın üçte iki ya da dörtte üçüne kadar plânlayıp örgütlediği; ham maddelerin, sistemli ve organize bir şekilde, bazen yüzbinlerce kilometre ötelerde üretime en uygun yerlere ulaştırıldığı; çe-

şitli maddelerin yapısını bir tek merkezin başından sonuna dek denetlediği; ürünlerin milyonlarca tüketiciler arasında bir tek plâna göre dağıtıldığı (Amerikan «petrol trostünün» Amerika ve Almanya'daki petrol dağıtımı gibi) bir zamanda bir üretim sosyalizasyonu karşısında bulunmaktayız demektir, sadece bir «kenetlenme» nin değil.

Alman emperyalizminin büyük hayranı Schulze-Gavernitz şöyle bağırıyor:

«Alman bankalarının yüksek yönetimi bir kaç kişinin eline verildiğinden, bu kişilerin çalışmaları kamu için bugün bakanlar kurulundan çok daha önemlidir.» (Bankacıların, bakanların, sanayicilerle mal sahiplerinin «birbirlerine kenetlenmesi» burada bilinmemezlikten geliniyor)... «Değindiğimiz gelişim eğilimini sonuna kadar götürecek olursak: Ulusun para kapitali bankalarda birleşecek; bankalar karteller halinde birleşecek; ulusun yatırım kapitali tahviller haline gelecek; böylece Saint-Simon'un parlak düşü de gerçekleşmiş olacak: 'Ekonomik ilişkilerin düzenli kurallara uymadan gelişmesi yüzünden bugünün üretiminde görülen anarşinin yerine üretimdeki örgüt geçecektir. Üretimi birbirlerinden habersiz insanların ekonomik ihtiyaçlarını bilmeyen ayrı ayrı yapımcılar değil, sosyal bir kurum biçimlendirecektir. Sosyal ekonominin geniş alanlarını daha yüksek bir yerden görebilecek olan merkezî bir yönetim kurumu üretimi bütün toplumun yararına düzenleyecek, üretim araçlarını gerekli ellere verecek ve hepsinden de üstün olarak üretim ile tüketim arasında sürekli bir uyum bulunmasına dikkat edecektir. Bugün ekonomik iş gücünü bir ölçüde örgütlemeyi görev edinen kurumlar da, bankalardır.' Saint Simon'un düşü daha ileride gerçekleşecek. Ne ki, biz gerçekleştirme yoluna girmiş bulunuyoruz. Bu, Marx'ın düşündüğünden ayrı, ama yalnızca biçim bakımından ayrı, bir Marksizmdir.»

Korkunç bir Marksizm «reddiyesi»! Marx'ın, Saint-Simon'un düşleri, bir dahinin düşleri, ama sadece düşleri, üze-

rinde bilimsel açıdan yaptığı incelemeden kesin bir dönüş (*).

NİKOLAİ LENİN:
1917 DEVRİMİNİN TAKTİKLERİ ÜZERİNE

Marksizm sınıfların karşılıklı ilişkilerinin ve her tarihsel andaki somut özelliklerinin son derece tam ve nesnel olarak incelenmesini gerektirir. Biz Bolşevikler bu gereği her zaman şaşmaksızın yerine getirmeye çalışmışızdır, çünkü bu davranış politikayı bilimsel temellere oturtmak için kesin olarak gereklidir.

Marx ve Engels «Bizim öğretimiz bir doğma değil, bir pratik kılavuzdur» derlerdi ve «formüllerin» öğrenilip ezberlenmesine gülerler, buna haklı olarak kızarlardı. Çünkü «formüller, yalnızca, tarihsel sürecin her bir ***aşamasının somut*** ekonomik ve politik şartlarına göre ister istemez değiştirilecek ***genel*** görevleri gösterebilirler.

O halde, devrimci proletarya partisinin bugünkü görevlerine ve çalışma biçimlerine kılavuzluk edecek tam nesnel ***gerçekler*** nelerdir? Rusya'da «Bugünkü durumun özel yanını» devrimin birinci evresinden ikinci evresine ***geçiş*** olarak göstermiştim. Ve bundan ötürü de ana sloganımızın, o ***andaki*** «ilk görevimizin» şu olması gerektiğini söylemiştim: «İşçiler, sizler Çarlığa açtığınız iç savaşta büyük bir proleter kahramanlığı, halk kahramanlığı gösterdiniz; şimdi devrimin ikinci evresinde zafere ulaşmak için gereken örgütlenmede, proleter ve halk örgütlenmesinde de harikalar yaratmalısınız.»

Birinci evrenin özelliği neydi?

Devlet iktidarını burjuvaziye geçirmek.

1917 Şubat - Mart devriminden önce Rusya'da iktidar eski bir sınıfın elindeydi, yani, Nikola Romanov'un başında bulunduğu toprak sahibi derebey sınıfının elinde.

Şimdi, bu devrimden sonra, iktidar ***başka*** bir sınıfın, yeni

(*) a.k. sayfa: 721-25.

bir sınıfın, yani *burjuvazinin* eline geçti.

İktidarın bir *sınıftan* ötekine geçmesi, gerek tam olarak bilimsel ve gerekse pratik siyasal anlamda, *devrimin* ilk, ana temel taşıdır.

Burjuva ya da demokratik burjuva devrimi Rusya'da buraya kadar *tamamlanmıştır.*

Bu noktada bize karşı çıkanların, kendilerine «eski bolşevikler» diyenlerin çıkardıkları gürültüleri işitiyoruz: Burjuva demokratik devrimin, diyorlar, «yalnız proletarya ve köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü ile tamamlanacağını» her zaman söylemedik mi? Aynı zamanda burjuva demokratik bir devrim olan köylü devrimi sona erdi mi? Tersine. bu devrimin *başlamamış bile olduğu* bir gerçek değil mi?

Benim cevabım şu: *Genel olarak* Bolşevik sloganları ve fikirleri gücünü tastamam tarihten alır; ama *somut olarak* olaylar daha özgen, daha özel, daha çeşitlidir.

Bu gerçeği görmemezlikten gelirsek, ya da unutursak, gerçek durumun özel ve yeni yanlarını *inceleyecekleri* yerde, bir formülü anlamsızca *ezberleyip* tekrarlayan ve bu yüzden partimizin tarihinde bir çok kereler kötü bir rol oynamış olan şu «eski bolşevikler»e benzeriz.

«Proletarya ve köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü» Rus devriminde *şimdiden* bir vakıadır; çünkü bu «formül» yanlızca sınıflar arasındaki *karşılıklı ilişkileri* öngörür; bu karşılıklı ilişkileri, bu iş birliğini *gerçekleştirecek somut politik kurumları öngörmez.* İşçiler ve Erler Temsilcileri Sovyeti» ile «Proletarya ile köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü» bir gerçek olmuştur.

Bu formül artık eskimiştir. Olaylar bu formülü, formüller alanından gerçeklilik alanına aktarmışlar, ona can ve kan, somut bir biçim vermişler ve *böylece* onu değiştirmişlerdir.

Şimdi önümüzde yeni ve ayrı bir görev var: Bu diktatörlüğün *içinde* bulunan proleter elemanlarıyla (anti-savunmacılar, enternasyonalistler, komüne geçmeden yana olan «komünist» elemanlar) küçük mal sahibi, ya da küçük burjuvazi elemanları (Chkheidze, Tseretelli, Steklov, Sosyalist Devrim-

ciler ve başka devrimci savunmacılar, yani, komüne doğru gitme hareketine karşı olanlar ve burjuvaziyi, burjuva hareketini «destekliyenler») arasında bir ayrılık yaratmak.

Bugün artık «proletarya ve köylü devrimci demokratik diktatörlüğü»nden söz eden bir insan yalnızca zamanın gerisinde kalmış ve böylece pratikte küçük burjuvaziden yana geçmiş ve proletaryanın sınıf savaşına karşı gelmiş biri demektir. Onu devrim öncesi «Bolşevik» antikaları arşivine («eski bolşevikler» arşivine de denebilir) kaldırmak gerekir.

Proletarya ve köylünün devrimci demokratik diktatörlüğü zaten gerçekleşmiştir, ama çok özgen bir biçimde ve büyük çapta önemli değişikliklerle. İlerde mektuplarımda bunları ele alacağım. Şimdilik şu doğruyu anlamak gerekir ki bir Marksist olayları, kesin vakıaları açıkça görmeli, günü geçmiş bir teoriye bağlanmamalıdır; çünkü bunlar, bütün teoriler gibi, yalnızca ana çizgiyi ve genel olanı gösterirler; yalnızca yaşayan gerçekteki karmaşıklıkların geniş bir biçimde ve ***yaklaşık olarak*** anlaşılmasına yararlar.

«Teori, dostum, gridir, ama yeşil, hayatın ölümsüz ağacı.»

Burjuva devriminin «tamamlanmasını» hâlâ eski anlayışlar görenler, yaşıyan Marksizmi bir ölüye fedâ etmektedirler. Eski kavrama göre proletarya ve köylü eğemenliği, diktatörlüğü, burjuvazi eğemenliğinden sonra gelebilir ve öyle olmalıdır. Ama pratikte öyle olmadı: Çok özgen, yeni ve görülmemiş bir ***karşılıklı kaynaşma*** oldu. Bir yanda burjuva eğemenliği (Llov ve Guchkov hükümeti), öte yanda proletarya ve köylünün devrimci demokratik diktatörlüğü, aynı zamanda, yanyana yaşadı, proletarya ve köylü, iktidarı *isteyerek* burjuvaziye bıraktı ve kendisini isteyerek burjuvazinin kuyruğu durumuna soktu.

Şurası unutulmamalıdır ki Petrograd'da iktidar fiilen işçilerin ve askerlerin elindedir; yeni hükümet bunlara karşı zor kullanmıyor ve kullanmaz da, çünkü polisi yok, halktan ayrı bir ordusu yok. Bu bir gerçek; Paris Komününün devlet tipine özgü bir gerçek. Olaylar eski plânlara uymuyor.

İnsan *genel olarak* «proletarya ve köylü diktatörlüğü» sözcüklerini, anlamını yitirmiş olan sözcükleri, tekrarlayıp duracağına plânlarını gerçeklere uydurmayı bilmeli.

Soruyu daha iyi aydınlatmak için başka bir açıdan ele alalım:

Bir Marksist sınıf ilişkilerinin sağlam temelinden hiç bir zaman ayağını kesmemelidir. Burjuvazi iktidardadır. Ama köylü yığınları da, bir burjuvazi, başka bir düzeyde, başka bir çeşit, ve başka bir karakterde bir burjuvazi değil midir? *Bu* taplum katının iktidara *gelemiyeceği* ve böylece burjuva demokratik devrimi «tamamlayamayacağı» nereden çıkıyor? Bu neden olmasın?

Eski Bolşevikler çoklukla sorunu böyle ele alıyorlar.

Onlara cevabım şu: Olabilir. Ama bir Marksist belirli bir durumu incelerken *olabilirden* değil, fiilî gerçekten yola çıkmalıdır.

Fiilî durum şu gerçeği gösteriyor: Serbestçe seçilmiş olan asker ve köylü temsilcileri, ikinci, paralel hükümete serbestçe giriyor ve bu hükümeti serbestçe destekliyorlar, geliştiriyorlar ve tamamlıyorlar. Ve yine serbestçe iktidarlarını burjuvaziye *teslim* ediyorlar. Bu olay Marksist teoriyi hiç de «zayıflatmaz»; çünkü, bildiğimiz ve sık sık tekrarladığımız gibi, burjuvazi yalnız zora başvurarak yaşamaz, aynı zamanda sınıfsal bilinçsizlikten, eski geleneklerden, yığınların örgütlenme korkaklığından ya da yoksunluğundan yararlanarak iktidarını sürdürür.

Bugünün gerçekleri karşısında bir insanın bu olaya arkasını dönmesi ve «imkân»lardan söz etmesi yalnızca gülünçtür.

Köylüler bütün toprakları ve bütün iktidarı ele geçirebilirler. Bu imkânı hiç unutmadan, kendimi günlük olayların içine kapatmadan, toprak programını yeni gerçeklere göre kesinlikle ve açıkça formüle ediyorum. Yeni gerçekler şudur: Tarım işçileri ve yoksul köylülerle toprak sahibi köylüler arasındaki uçurum gittikçe artmaktadır.

Bir imkân daha var: Köylüler, burjuvazinin etkisinde

kalan, savunmacılığa yönelen, Kurucu Meclisin toplanma günü bile bilinmediği halde bu Meclisin toplanmasını beklemek gerektiğini söyleyen Sosyalist - Devrimcilerin öğütlerini dinleyebilirler. Köylüler burjuvazi ile olan bugünkü uzlaşmalarını sürdürebilir ve uzatabilirler. Bu uzlaşma hem biçim, hem de pratik bakımından İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetlerinde gerçekleşmiş bulunuyor.

Bir çok şeyler olabilir. Köylü hareketini ve toprak programını unutmak büyük bir hata olur. Ama fiilî durumu da unutmak yanlıştır, ve fiilî durum burjuvazi ile köylü arasında bir anlaşmanın, sınıfsal bir *işbirliğinin* varlığını gösterir.

Bu gerçek bir gerçek olmaktan çıktığı, köylü kendisini burjuvaziden ayırdığı gün, bu, burjuva demokratik devriminin bir yeni evresi olacaktır. Bunu ayrıca anlatacağım.

İleride böyle bir evrenin geleceğini düşünerek, köylülerin *uzlaştıkları* bir zamanda *bugünkü görevini* unutan bir Marksist bir küçük burjuva olur. Çünkü proletaryaya karşı burjuvaziye *güveni* savunmuş olacaktır («küçük burjuvazi, köylü, burjuva-demokratik devrimin sınırları içinde kendilerini burjuvaziden ayırmalıdırlar»)...

Böylesine bir kişi tatlı bir Louis Blanc, tatlı bir Kautskycidir, devrimci bir Marksist değil...

Cahil insanlar, ya da Plekhanov gibi Marksist dönekleri, Anarşizm, Blanquism ve daha bir çok şey diye bağırabilirler. Ama gerçekten düşünmek ve öğrenmek isteyenler bilirler ki Blanquism iktidarı bir azınlığın ele geçirmesi demektir, oysa İşçi, Tarım İşçisi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri halk *çoğunluğunun* dolaysız bir örgütüdür. Bu Sovyetlerin *içinde* yapılacak bir etkileme savaşı, Blanquism çukuruna düşemez, kesinlikle *olamaz* bu. Anarşizme de düşemez, çünkü anarşizm burjuva eğemenliğinden proletarya eğemenliğine *geçiş dönemnde bir devletin ve bir devlet gücünün gerekliğini* yadsır. Oysa ben, bütün yanlış anlaşılma ihtimallerini ortadan kaldırmak için, bu dönemde bir devletin gerekliliği üzerinde özellikle *duruyorum;* ama, Marx'a ve Paris Komününün deneyine dayanarak, alışılagelen parlâmanter burjuva devletinin

değil, daimi ordusu *olmayan*, halka karşıt polisi *bulunmayan*, halk üzerinde bir memur eğemenliği kurmamış olan bir devletten söz ediyorum.

Şimdi Kamenev Yoldaşın *Pravda*'nın 27 nci sayısında benim ileri sürdüğüm tezler ve yukarda açıkladığım görüşlerle olan «ayrılık»larını nasıl formüle ettiğini görelim. O zaman tezleri daha iyi anlamış olacağız:

«Lenin Yoldaşın genel plânına gelince,» diye yazıyor Kamenev Yoldaş, «bu plân bize kabul edilemeyecek bir plân gibi görünüyor, çünkü burjuva demokratik devrimin *tamamlandığı* kestirimine dayanıyor ve bu devrimin hemen sosyalist bir devrime dönüştürülmesine göre hesaplanmış.»

Burada iki büyük yanlışlık var:

Burjuva demokratik devrimin «tamamlanmış» olması sorunu yanlış olarak *formüle* edilmiştir; soyut, basitleştirilmiş, eğer denebilirse, tek renkli olarak, yâni nesnel gerçeğe *uymayan* bir yoldan formülleştirilmiştir. Sorunu *böyle* formülleştirenler, *bugün* «burjuva demokratik devrim tamamlanmış mıdır?» diye soranlar ve *başka bir şey sormayanlar*, kendilerini gerçek durumu anlamak imkânından uzaklaştırmış olurlar Gerçek durum çok karmaşıktır, en azından «iki renkli»dir. Bu... teori bakımından. Pratikte ise, bu kişiler kendilerini küçük burjuvaziye teslim etmişlerdir.

Gerçekte hem iktidarın burjuvaziye geçtiğini (burjuva demokratik devriminin bilinen tipte «tamamlanması») *hem de* hükümete paralel olarak, hükümetle yanyana, «proletarya ve köylünün devrimci-demokratik hükümeti»ni temsil eden bir hükümetin varolduğunu görüyoruz. Bu «başka hükümet» iktidarı *isteyerek* burjuvaziye bırakmış ve kendisini burjuva hükümetine *isteyerek* bağlamıştır.

Kamenev Yoldaşın, «Burjuva demokratik devrimi tamamlanmamıştı» diyen eski Bolşevik formülü bu gerçeği karşılamıyor mu? Hayır. O formül artık eskimiştir. Değersizdir. Ölmüştür. Ve onu diriltmek için yapılacak bütün çabalar boşunadır.

İkincisi, pratik bir sorun. Burjuva hükümetinden *ayrı* ö-

zel bir «proletarya ve köylü devrimci demokratik diktatörlüğünün» Rusya'da hâlâ mümkün olup olamıyacağını kim söyleyebilir? Marksist taktikler bilinmeyen unsurlar üzerine kurulmamalıdır.

Ama hâlâ olabilirse, o zaman yalnızca ve ancak bir tek yolla olabilir; proleter elemanları küçük burjuvazi elemanlarından hemen ve kesin olarak ayırmakla. Neden? Çünkü bütün küçük burjuvazinin şovenizme (savunmacılığa) dönmesi, burjuvaziyi «desteklemesi», burjuvaziye bağlılığı kabul etmesi ve burjuvasız kalmaktan korkması bir raslantı değil, bir zorunluluktur.

Küçük burjuvazi bugün iktidara geçebileceği halde bunu *yapmak istemezken* iktidara nasıl itilebilir?

Ancak proleterlerin kendilerini ayırması ve ancak küçük burjuvazinin korkaklığını üzerinden atmış bir proleter sınıf savaşı, ancak küçük burjuva etkisinden hem iş hem lâf bakımından kurtulmuş olan proleterlerin kendi aralarındaki dayanışmalarını pekleştirmeleri olayları küçük burjuvazi için «sıkışık» duruma getirebilir ve, belirli durumlar altında, iktidarı almaya onları *zorlayabilir*...

Sovyet'lerdeki proleter elemanları, küçük burjuva elemanlarından hemen ve bir daha geri dönmeyecek şekilde ayıranlar hareketin çıkarını, iki olabilecek durumda da korumuş olacaklardır: Rusya burjuvaziye bağlanmadan özel bir «proletarya ve köylü diktatörlüğü»nden geçse de, küçük burjuvazi kendisini burjuvaziden koparamayıp (sosyalizm kuruluncaya değin) bizimle burjuvazi arasında gidip gelse de...

«Burjuva demokratik devrimi tamamlanmamıştır» gibi basit formülle iş görmeye çalışanlar küçük burjuvazinin burjuvaziden bağımsız olabileceğini garantilemiş ve böylece kendilerini küçük burjuvazinin merhametine umutsuzca teslim etmişlerdir.

Bu arada «formül», proletarya ve köylü diktatörlüğü konusunda «İki Taktik» (Temmuz 1905) başlıklı yazımı anmak fena olmaz. O yazıda özellikle şunu belirtmiştim:

«Dünyadaki her şey gibi, proletarya ve köylü devrimci

demokratik diktatörlüğünün de bir geçmişi ve geleceği vardır....»

Kamenev Yoldaşın yanlışlığı 1917'de bile devrimci proletarya ve köylü demokratik diktatörlüğünün yalnızca *geçmişini* görmesidir, oysa onun *geleceği* başlamıştır bile; çünkü gerçekte ücretli işçilerin çıkarları ve politikaları ile patronunkiler, hele emperyalist savaş karşısında «savunmacılık» gibi önemli bir konuda, şimdilik ayrılmış bulunuyor.

Ve bu, beni Kamenev Yoldaşın yukarıda aldığım yazısındaki ikinci yanlışa getiriyor. Plânımı «(burjuva demokratik) devrimi sosyalist bir devrime dönüştürmeye göre hesaplanmış» olmakla suçluyor beni Kamenev Yoldaş.

Bu doğru değil. Devrimimizi *sosyalist* bir devrime «hemen dönüştürmek» için yapılmış bir hesap yok. Bunun tehlikelerine dikkati çekiyorum ve 8 inci Tez'de şunu söylüyorum: «Bizim *bugünkü* görevimiz sosyalizmi getirmek» değildir...

Hesaplarını devrimimizin hemen sosyalist bir devrime dönüştürülmesine göre yapan bir insanın günlük bir görev olarak sosyalizmin getirilmesine karşı olamıyacağı açık değil mi?

Bundan başka, «bugün» için Rusya'da bir «Komün Devleti» (yani, Paris Komünü tipinde örgütlenmiş bir devlet) kurulamaz, çünkü bunun için bütün Sovyetlerdeki (ya da Sovyetlerin çoğundaki) temsilciler *çoğunluğunun,* Sosyalist Devrimcilerin, Chkheidze, Tseretelli, Steklov vb.'lerin, taktik ve politikalarındaki yanlışlıkları ve tehlikeleri açıkça görmemiz gerekir. Bu bakımdan hesabımı, yalnızca, *sabırla* yapılacak açıklamalara dayadığımı açıkça ve kesinlikle söyledim («hemen» gerçekleştirilebilecek bir değişimi yapabilmek için sabırlı olmak gerekir mi?)

Kamenev Yoldaş burjuvaların Paris Komünü konusundaki saplantılarını, yani, sosyalizmin «hemen» getirilmek istendiği düşüncesini yeniden dile getirmekten kaçınmıyor. Böyle bir şey yok.. Komün, ne yazık ki, sosyalizmi getirmekte çok yavaş davrandı. Komün'ün gerçek özü, genellikle burjuvaların ele aldığı biçimde değil, özel bir *devlet* tipi yaratmış olma-

sındadır. Bu tipte bir devlet Rusya'da bugün yaratılmış bulunuyor: İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri.

Kamenev Yoldaş *bugünkü* Sovyetler gerçeği ve bu gerçeğin önemi, bunların komün devleti ile aralarında mevcut tip benzerliği, sosyal ve politik karakter benzerliği üzerinde düşünmüyor, ve bir *olayı* inceleyeceği yerde benim hesaplarımı «hemen» gelecek bir şeye göre yaptığımı söylüyor. Bunun sonucu, ne yazık ki, bir çok burjuvaların hep başvurdukları bir düzenbazlık oluyor: İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetlerinin niteliğini, halkın çıkarına, daha *demokratik*, meselâ ekmek savaşına daha *uygun* bir tip olup olmadığını araştıracağımız yerde, yani, özlü olanı, olayların zoru ile hemen önümüze getirilen sorunu ele alacağımız yerde, boş, yalancı, biçimsel, ana gerçekte saçma, profesörce ve cansız bir «hesabını hemen dönüşüme göre tutma» sorununu ele alıyoruz.

Boş bir sorun yanlış olarak konulmuştur. Ben «hesabımı» *yalnız ve yalnız* işçilerin, askerlerin ve köylülerin, besin maddeleri üretiminin arttırılması, ve bunların daha iyi dağıtımı, askerlerin daha iyi beslenmesi vb. gibi pratik ve zor meseleleri memurlardan, polisten daha iyi başarabileceklerine göre yaptım.

İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetlerinin halk *yığınlarının* bağımsız çalışmalarını çok daha hızlı ve daha verimli olarak geliştirebileceklerine iyice inanıyorum. Sosyalizme doğru gitmek için ne gibi adımların atılması gerektiğini ve bu adımların nasıl atılacağını onlar daha verimli, daha kolay ve daha doğru olarak kararlaştıracaklardır. Bir bankanın denetimi, bütün bankaların bir araya getirilmesi *daha* sosyalizm sayılmaz, yalnızca sosyalizme doğru atılmış bir *adım* sayılır. Bugün bu adımları Almanya'da halkın çıkarlarına karşı olarak toprak sahipleriyle burjuvazi atıyorlar. Yarın, bu tedbirler, daha verimli olarak, halkın çıkarları için alınacaktır.

Bu tedbirleri *özlü* kılan ne?

Kıtlık. Ekonomik örgütsüzlük. Yaklaşan çöküntü. Savaşın yarattığı felâketler. Savaşın insanoğlunda açtığı yaraların

dehşeti.

Kamenev Yoldaş yazısını şöyle bitiriyor: «Geniş bir tartışmada kendi görüşümü, devrimci sosyal demokratik parti açısından tek olabilir görüşü savunacağım. Bu görüşü kabul ettirmeğe çalışacağım: Eğer Parti devrimci proteleter yığınların partisi olarak kalacak, bir komünist propogandacılar grupuna dönüşmeyecekse, bu görüşü benimseyecektir.»

Bu sözcükler bana kalırsa durumun büsbütün yanlış bir kestirimidir. Kamenev Yoldaş bir «yığınlar partisi» ile bir «propagandacılar grupunu» karşıkarşıya koyuyor. Ama bugünkü durumda «yığınlar» kendilerini «devrimci» savunmacılığa kaptırmışlardır. Şu anda «yığınlar»ın büyüsüne kapılmaya karşı koymak, yığınlarla birlik olarak «kalmayı istemek»ten, yani genel salgın karşısında yenilmekten, Enternasyonalistler için daha değerli değil midir? Avrupa'nın bütün savaşan ülkelerinde şovenistlerin kendi durumlarını «halkla birlik olmak» maskesi altında haklı göstermeğe çalıştıklarını bilmiyor muyuz? «Yığın» sarhoşluğu karşısında bir süre azınlıkta kalmak daha önemli değil mi? Bugünkü durumda, proleterleri savunmacı ve küçük burjuvaca «yığın» sarhoşluğundan *kurtarmak*, ana etken olan propagandacıların görevi değil mi? Sınıf ayrılığı gözetmeksizin bütün yığınların kaynaşmasıdır, salgının savunmacı şartlarını yaratan. Proleter yolu savunan «propagandacılar grupu»ndan küçümseyerek sözetmek, bizce hiç yakışık almayan bir davranıştır (*).

NİKOLAİ LENİN:
RUSYA'DA VE AVRUPA'DA DEVRİM

Rus Devriminin görevlerini nasıl anladığımız üzerine bir kaç söz söylememiz gerekir. Biz bunu çok gerekli sayıyoruz, çünkü böylelikle barıştan ve nisbeten en büyük özgür-

(*) «Taktik Üzerine Mektuplar»dan, SELECTED WORKS, Cilt VI (New York. 1929), s. 32-44.

lükten yararlanmakta olan Isviçre halkı ile aynı dili konuşan Alman, Fransız ve İtalyan işçilerine de seslenebiliriz ve seslenmeliyiz de...

Emperyalist savaştan nesnel bir zorunlulukla doğan bir devrimler dizisine *başlamak* Rus proletaryasına düşmüştür. Ama Rus proletaryasının dünya işçieri arasında seçkin bir proletarya olduğu düşüncesi bize yabancıdır. Rus proletaryasının öteki Avrupa proletaryalarından daha az *örgütlenmiş*, daha az hazırlıklı ve daha az sınıfsal bilinçli olduğunu biliyoruz. Rus proletaryasını belirli, *belki de çok kısa*, bir dönem için dünya devrimci proletaryasının özel savaşçıları yapan bir özel erdem değil, daha çok somut tarihsel durumlardır.

Rusya bir köylü ülkesidir; Avrupa ülkelerinin en geri kalmışıdır. Sosyalizm *orada doğrudan doğruya* ve *birdenbire başarı kazanamaz*. Ama, bir yandan ülkenin köylü karakteri, öte yandan soylu derebeylerin elinde bulunan geniş toprakları, 1905 deneyinin gösterdiği gibi, Rusya'da burjuva demokratik devrimine çok geniş bir açı sağlayabilir ve dünya sosyalist devriminin *başlangıcı*, ona doğru atılmış *bir adım olabilir*.

1905 ve 1917 ilkbahar deneyinin tastamam doğruladığı gibi, bu fikirler için yaptığımız savaşlarda Partimiz biçimini almış ve öteki partilere karşı uzlaşmaz bir kavga sürdürmüştür; bu fikirler için savaşmaya devam edeceğiz.

Sosyalizm doğrudan doğruya ve hemen Rusya'da zafere ulaşamaz. Ama köylü yığınları zorunlulukla zaten olgunlaşmış olan toprak devrimini ileri götürebilirler. Bu zaten bizim sloganımızdı, ve şimdi bu görüş Petrograd'da hem partimizin Merkez Komitesi hem de parti gazetemiz *Pravda* tarafından savunulmaktadır. Proletarya bu slogan için savaşırken, bir yanda tarım işçileri ve onlarla yakından ilgili olan yoksul köylüler, öte yanda Stolypin'in yaptığı «toprak reformu»nun (1907-14) güçlendirdiği zengin köylüler arasında ister istemez çıkacak olan çatışmaya gözünü yummayacaktır. (1906'daki) ikinci Duma meclislerinde 104 köylü milletvekilinin meclise devrimci bir toprak tasarısı sunduklarını ve

bütün toprakların millîleştirilmesini ve tam bir demokratik temele dayanılarak seçilecek «mahallî» komitelerin buyruğuna verilmesini istediklerini unutmamalıyız.

Böyle bir devrim elbette ki sosyalist bir devrim olamaz. Ama dünya işçi hareketine büyük bir hız verir. Rusya'daki sosyalist proletaryanın durumunu ve onların tarım işçileriyle yoksul köylüler üzerindeki etkisini çok güçlendirir. Şehirli proletarya da, bu etkiden güçlenerek, «İşçi Temsilcileri Sovyetleri» gibi devrimci örgütleri geliştirebilir, onları emperyalist savaşın ve bu savaş sonuçlarının ağır yükünün baskısı altında üretim ve mal dağıtımı denetimini sağlayacak bir dizi devrimci tedbirler almaya zorlayabilir.

Rus proletaryası tek başına sosyalist devrimi başarı ile *tamamlayamaz.* Ama Rus devrimine öyle bir yön verebilir ki bu yön sosyalist bir devlet için gereken en uygun şartları yaratabilir, ve, bir anlamda, bu *devrimi başlatabilir. En önemli,* en güvenilir yardımcısı olan Avrupa ve Amerikan *sosyalist* proletaryasının kesin savaşlar yapması için gereken şartları yaratabilir... (*)

NİKOLAİ LENİN:
SOSYALİZMDE KOOPERATİFLER

Bu ülkede kooperatif hareketine yeterince önem verilmediğini sanıyorum. Ekim devriminden bu yana, ve Yeni Ekonomi Politikasından (NEP'den) ayrı olarak (tersine, bu arada şunu söylemeliyiz ki, kesinlikle NEP'den ötürü) kooperatif hareketimizin şimdi gerçekten olağanüstü bir önem aldığını herkes anlamıyor. Eski kooperatifçilerin düşlerinin çoğu çok garipti, bazan gülünç olacak kadar garip. Ama neden öyleydiler? Çünkü bu eski kooperatifçiler işçi sınıfının sömürücüler eğemenliğini atmak için giriştiği siyasal savaşın temelli, köklü önemini anlamamışlardı. Biz sömürücülerin eğe-

(*) «İsviçre İşçilerine Vedâ Mektubu»ndan. Aynı eser, s. 14, 17-21

menliğini attık ve şimdi eski kooperatifçilerin düşlerinde gördükleri garip, hattâ romantik şeylerin çoğu artık en açık bir gerçektir.

Aslında da, devlet gücü işçi sınıfının elinde olduğuna, ve devlet gücü üretim araçlarını elinde bulundurduğuna göre, bizim yapmamız gereken tek gerçek görev halkı kooperatif derneklerinde örgütlemektir. Halkın hepsi kooperatiflerde örgütlendiği gün, sınıf savaşını, siyasal iktidar savaşını vb yi sürdürmenin gerekliğine haklı olarak inananların geçmişte resmen alay ederek, küçümseyerek hor baktıkları sosyalist amaçlara kendiliğinden varılmış olacaktır. Ama bugün Rus halkını kooperatiflerde örgütlemenin ne kadar çok ve ne kadar sonsuzca önemli olduğunu bütün yoldaşlar anlamıyorlar. NEP politikasını kabul etmekle köylüye tüccar olmak, özel ticaret yapmak yolunu açtık; işte kesin olarak bu yüzdendir ki (bir çoklarının düşüncelerine rağmen) kooperatif hareketi bu kadar büyük önem kazandı. Gerçekten de NEP döneminde bize gerekli olan şey Rus halkını yeterince geniş ölçüde kooperatifler içinde örgütlemektir, çünkü şimdi özel çıkarlarla, ticaret çıkarlarıyla, bu çıkarların devletçe denetiminde, bu çıkarların kamu çıkarlarına uydurulmasında öyle bir yere geldik ki, böyle bir uyumu eskiden bir çok sosyalistler olamaz sanırlardı. Bütün büyük ölçüdeki üretim araçları üzerinde devlet gücü var, devlet gücü proletaryanın elinde, bu proletarya milyonlarca küçük ve çok küçük köylü ile elele, proletarya köylünün şaşmaz önderi, vb. Bütün bunlar eskiden ticaret sandığımız ve bugün de NEP döneminde bazı bakımlardan öyle saymakta haklı olduğumuz kooperatiflerden, yalnız ve yalnız kooperatiflerden, tam bir sosyalist toplum çıkarmak için gerekli olan şeyler değil mi? Tam bir sosyalist toplumu kurmak için gerekli olan şeyler bütün bunlar değil mi? Bu, daha sosyalist toplumun kuruluşu değildir, ama bu kuruluş için gerekli ve yeterli olan şeydir.

Bir çok pratik işçilerimizin değerlendiremediği nokta da bu işte. Kooperatifleri hor görüyorlar ve bunların önce prensip bakımından (üretim araçları devletin elinde), sonra köylü

için en basit, en kolay ve en anlaşılır yoldan yeni düzene geçilmesi bakımından, olağanüstü önemini anlamıyorlar.

Ama bu da çok önemli bir şey. Her çeşitten işçi birliklerinden yararlanılarak sosyalizmi kurmak için hayâlî plânlar yapmak başka; *her* küçük köylünün kuruluş çalışmalarına katılmasını sağlıyacak biçimde onu pratik olarak kurmayı öğrenmek başka. Şimdi bu evredeyiz, bu evreye vardığımız halde bundan çok az yararlandığımız da kuşku götürmez bir gerçek.

Serbest sanayie ve ticaret prensibine çok önem verdiğimiz için NEP politikasını uygulamakta bu kadar ileri gitmedik; koperatifleri gözönünde tutmadığımız, kooperatiflerin büyük önemini unutmaya başladığımız için NEP'i uygulamakta bu kadar ileri gittik.

Bu «kooperatif» prensibine dayanılarak neler yapılabileceğini ve hemen neler yapılması gerektiğini okuyucu ile birlikte tartışmak istiyorum. Bu «kooperatif» prensibini, sosyalist anlamı herkes tarafından açık olarak anlaşılabilecek bir biçimde hemen nasıl geliştirebiliriz ve geliştirmeliyiz?

Siyasal bakımdan, kooperatifleri her zaman için yalnız genel imtiyazlardan değil, aynı zamanda, maddesel karakterdeki imtiyazlardan da (banka faizleri vb.) yararlanan kurumlar durumuna getirmeliyiz. Kooperatiflere, özel teşebbüslere açtığımız kredilerden çok, ama pek çok değil, hattâ ağır sanayie vb. ye açılan krediler kadar, devlet kredileri açmalıyız.

Her sosyal sistem yalnızca belirli bir sınıfın para yardımı ile ortaya çıkar. «Serbest» kapitalizmin Rusya'ya ne kadar milyonlarca rubleye malolduğunu anlatmak gereksiz. Bugün artık şunu anlamalı ve pratik çalışmalarımızla uygulamalıyız ki şimdi en çok yardım etmemiz gereken sosyal sistem kooperatif sistemidir. Ama yapılacak bu yardım sözcüğün gerçek anlamında olmalıdır, yani, yardımı herhangi bir kooperatif ticaretine yardım etmek diye yorumlamak yetmez; biz, yardım sözcüğü ile, *gerçekten büyük halk yığınlarının katıldığı* kooperatif ticaretine yardımı anlıyoruz. Kooperatif ticaretine katılacak köylülere birer bono vermek elbette ki doğru bir

yardım biçimidir; ama önemli olan nokta bu katılmanın niteliğini anlamak, arkasındaki düşünceyi anlamak, niteliğini ortaya çıkarmaktır. Açık konuşmak gerekirse, bir kooperatifçi bir köye gidip orada bir kooperatif dükkânı açtığı zaman halk buna katılmaz; ama, aynı zamanda, kendi çıkarlarını da görürlerse, katılmak isterler.

Bu sorunun başka bir yanı daha var. «Uygar» (herşeyden önce okuyup yazma bilen) Avrupalının kooperatif hareketlerine pasif değil aktif olarak katılmasını sağlamak için yapılacak çok bir şey yoktur. Ancak doğrusunu söylemek gerekirse, bu konuda yapmamız gereken bir «*tek*» şey daha var: Halkımızı kooperatif çalışmalarına katılmakla sağlıyacakları yararları anlayacak ve bu katılmayı örgütleyecek kadar «uygar»laştırmak. Yalnızca bu «*tek*» şey. Sosyalizme geçebilmemizi sağlamak için başka bir kurnazca araca ihtiyacımız yok. Bu «tek»i başarabilmek içinse tam bir devrim gerek; halkın hepsi büyük bir kültür gelişimi döneminden geçmeli. Onun için, ilkemiz şu olmalıdır: Olabildiği kadar az felsefe ve olabildiği kadar az cambazlık. Bu bakımdan NEP ileri bir adımdır, basit köylünün düzeyine uygundur, ondan gücünün üstünde bir şey istemez. Ama bütün halkın NEP'den yararlanarak kooperatif çalışmalarına katılması bütün bir tarihsel çağı kaplıyacaktır. Biz bunu on ya da yirmi yıl içinde başarabiliriz. Öte yandan, bu kendine özgü tarihsel bir çağ olacaktır. Bu çağı geçirmeden herkes okuyup yazma öğrenmeden, yeterli bir verimlilik düzeyine varmadan, halkı kitap okumaya alıştıracak biçimde gereğince eğitmeden, bunlar için gereken maddesel temeli yaratmadan, meselâ kötü hasatlara, kuraklığa vb. ye karşı belirli tedbirler olmadan bu amacımıza varamayız. Şimdi yapacağımız iş, devrimci icraatla verimli ve iyi bir tüccar olma yeteneğini birleştirmektir. İyi bir kooperatifçi olmak için bu yeter. Tüccar olmak yeteneği demek kültürlü tüccar olmak demektir. Sırf ticaret yapmakla işin biteceğini, iyi tüccar olacaklarını sanan Ruslar ya da basit köylüler, istedikleri kadar öyle sansınlar. Yürütemezler. Ticaret yaparlar, ama bu kültürlü tüccar olmak demek değildir. Bugün onlar

birer Asyalı gibi ticaret yapıyorlar; ama tüccar olmak demek Avrupalı gibi tüccar olmak demektir. Onları bizden büyük bir çağ ayırıyor.

Sonuç: kooperatiflere bir çok ekonomi, para ve banka imtiyazları tanınmalıdır. Sosyalist devletimiz milletin çevresinde örgütleneceği bu yeni ilkeyi bu yoldan teşvik edecektir. Ama bu, görevin ancak geniş bir ana çizgisi; pratikteki görevlerin bütün muhtevasını tanımlamaz, ayrıntıları ile göstermez; yani, kooperatifleri örgütlerken ne biçim bir «bono» (ve ne şartlarla) vereceğimizi, kooperatiflere gereğince yardım edebilmek için bu bononun nasıl bir bono olması gerektiğini, uygar kooperatifçiyi ne çeşit bir bono ile yetiştireceğimizi ayrıca kararlaştırmamız gerekir.

Yeni Ekonomi Politikası üzerine ne zaman yazı yazsam 1918'de devlet kapitalizmi üzerine yazdığım yazıdan parçalar alıyorum. Bu yazı genç yoldaşların kafalarında kuşkular yaratıyor. Ama kuşkular, soyut politika sorunlarından ileri geliyor.

Yoldaşlar devlet kapitalizmi teriminin, üretim araçlarının işçi sınıfının elinde bulunduğu, işçi sınıfının politik iktidarı elinde tuttuğu bir sisteme uygulanabileceğini sanıyorlar. «Devlet kapitalizmi» terimini şu iki nedenden ötürü kullandığımı görmüyorlar: Birinci olarak, bugünkü tutumumuzla, Sol Komünistler denilen grupla yaptığım tartışma sırasındaki tutum arasındaki tarihsel bağlantıyı kurmak için. O zaman da devlet kapitalizminin o günkü ekonomik sistemden üstün olacağını söylemiştim. Bildiğimiz devlet kapitalizmi ile yeni ekonomik politikayı okuyucuya tanıtırken değindiğim çok olağanüstü devlet kapitalizmi arasındaki sürekliliği göstermek benim için o sıralarda çok önemliydi. *İkinci olarak,* ben her zaman pratik amaçlara önem vermişimdir. Ve yeni ekonomi politikamızın pratik amacı tavizler vermekti. Ülkemizin bugünkü şartları altında tavizler elbetteki tam bir devlet kapitalizmi tipinde olacaktır. Devlet kapitalizmi üzerindeki tartışmalardan ben bunu anlıyorum.

Ama sorunun başka bir yanı da var; devlet kapitalizmi-

nin yanına bir şeyin daha konulması. Bu da kooperatifler sorununu ortaya çıkarıyor.

Kapitalist devlette kooperatiflerin ortak kapitalist kurumlar oldukları kuşku götürmez. Yine kuşku götürmez ki özel —ama kamu toprakları üzerinde kurulmuş olan ve işçi sınıfının elinde bulunan devlet gücünün denetlediği— kapitalist teşebbüsleri tam sosyalist tipteki teşebbüsler (üretim araçları, teşebbüslerin üzerinde kurulmuş oldukları topraklar ve bütünüyle devlete ait olan teşebbüsler) ile birleştirdiğimiz bugünkü ekonomik şartlar altında üçüncü bir teşebbüs sorunu ortaya çıkıyor, bu da eskiden prensip olarak ötekilerden ayrı, bağımsız bir tip sayılan kooperatif teşebbüslerdir. Kapitalizm düzeninde kooperatif teşebbüsler kapitalist teşebbüslerden ayrı olduğu gibi ortak teşebbüsler de özel teşebbüslerden ayrıdır. Devlet kapitalizminde kooperatif teşebbüsler devlet kapitalist teşebbüslerinden, önce, özel teşebbüsler olmaları bakımından ayrılırlar. Bugünkü sistemimizde kooperatif teşebbüsler özel kapitalist teşebbüslerden ayrıdırlar, çünkü bunlar ortak teşebbüslerdir; ama eğer toprakları ve üretim araçları devletin, yani, işçi sınıfının malı ise, bunlar sosyalist teşebbüslerden ayrı değillerdir.

Kooperatif hareketi tartışıldığı zaman durum yeterince gözönünde tutulmuyor. Devlet sistemimizin özel yanlarından ötürü kooperatiflerimizin büsbütün olağanüstü bir önem aldığı unutulmamalı. Verdiğimiz tavizleri -ki bunlar da büyük tavizler değildir- hesaba katmazsak kooperatif hareketi bizim şartlarımız altında, çoğu zaman sosyalizmle bir olmaktadır.

Kooperatifçiliğin gelişmesiyle (yukarıda sözünü ettiğim «ufak» istisna dışında) sosyalizmin gelişmesini bir tuttuğumuzu artık haklı olarak söyliyebiliriz ve aynı zamanda şunu da kabul etmeliyiz ki bizim sosyalizm anlayışımızda köklü bir değişiklik olmuştur. O da şudur: Eskiden politik savaşa, devrime, iktidarı ele almaya vb. ye önem veriyorduk ve vermek zorundaydık. Şimdi ağırlık noktamızı barışçı, örgütleyici, «kültür» çalışmalarına çevirmemiz gerek. Uluslararası ilişkiler ol-

masaydı, dünya çapında durumumuzu sağlamlaştırmak için çarpışmak zorunda kalmasaydık ağırlık noktamızı çoktan eğitim işlerine çevirmiş olacağımızı söyliyebilirim. Ama işin bu yüzünü bir yana bırakacak olursak ve yalnız iç ekonomik ilişkileri ele alırsak, çalışmalarımızın ağırlık noktası ister istemez eğitim çalışmalarına dönecektir.

Karşımızda dönemimizin iki ana görevi var: Birincisi, önceki dönemden olduğu gibi devraldığımız tüm yararsız devlet makinasını yeniden örgütlemek; son beş yıl içinde yaptığımız savaşlar sırasında bu makinada köklü bir değişiklik yapmadık, yapamadık. İkincisi, eğitici çalışmalarımızı köylülerin içine kadar götürmek. Köylüler içindeki eğitici çalışmanın ekonomik amacı onları kooperatiflerde toplamaktır. Eğer bütün köylüler kooperatifler içinde örgütlenirse iki ayağımızı da sağlam olarak sosyalizm toprağına basmış oluruz. Ama bütün köylülerin kooperatiflerde örgütlenmesi köylülerin öyle bir kültür düzeyine çıkmalarını gerektirir ki (halkın büyük çoğunluğu köylüler olduğu için) bu başarıya tam bir kültür devrimi yapılmadan ulaşılamaz.

Karşımızdakiler kültür bakımından yetersiz bir ülkeye hemen sosyalizmi uygulamakta olduğumuzu bir çok kereler bize söylediler. Ama şunu bilmiyorlar ki biz teorinin (her çeşit bilgin taslağının yapıştığı teorinin) kestirdiği yolun sonundan işe başlamadık ve ülkemizde siyasal ve sosyal devrim kültür devriminden önce oldu. Şimdi karşımızda kültür devrimi var.

Kültür devrimi bu ülkeyi tam bir sosyalist ülkeye çevirmeye yetecektir; ama bu yol, salt eğitim bakımından (çünkü biz okuyup yazma bilmiyoruz) ve maddesel bakımdan (çünkü kültürlü olabilmek için belirli bir üretim araçları gelişimine ulaşmamız, maddesel bir temelimiz olması gerekir) çok büyük zorluklarla doludur. (*)

(*) «Kooperatifçilik Üzerine» den. SELECTED WORKS, cilt II, sayfa: 830-5.

NİKOLAİ LENİN:
ULUSAL KURTULUŞ HAREKETLERİ VE SOSYALİST DEVRİM

Sosyal devrim *bütün* ülkelerdeki proleterlerin birleşik eylemi olamaz. Bunun basit nedeni dünyadaki ülkelerin ve insanların çoğunun kapitalist gelişim aşamalarına varmamış olmaları, ya da bu aşamanın daha başlangıcında bulunmala rıdır. Sosyalizm bütün ülkelerde değil, az bir kaç ülkede, yani, *ileri* kapitalizm gelişim aşamasına varmış ülkelerde bulunan proleterlerin birleşik eylemleri ile başarılacaktır. Kievsky' nin bu noktayı anlamaması yaptığı yanlışlığın nedenidir. İleri ülkelerde (İngiltere, Fransa, Almanba vb.) ulusal sorun çok eskiden çözümlenmiştir; ulusal birlik amacını çoktan yitirmiştir; *nesnel olarak*, yapılması gereken «ulusal görevler» yoktur. Bu bakımdan şimdi bu ülkelerde ulusal birlik «parçalanabilir» ve sınıf birliği kurulabilir.

Gelişmemiş ülkelerde, bütün Doğu Avrupa'da, bütün sömürge ve yarı sömürge ülkelerde ise durum büsbütün başkadır. Bu ülkelerde, genel bir kural olarak, hâlâ ezilmiş ve kapitalizm bakımından gelişmemiş uluslar var. Nesnel olarak, bu ulusların hâlâ gerçekleştirilecek ulusal görevleri, yani, *demokratik* görevleri, *yabancı baskısını* atma görevleri var.

Engels bu uluslara örnek olmak üzere Hindistan'ı gösterir ve Hindistan'ın zaferi kazanacak sosyalizme karşı bir devrim yapabileceğini söyler; çünkü Engels, ileri ülkelerde zafere ulaşacak proletaryanın, *demokratik* tedbirler almaksızın «otomatik» olarak her yerde ulusal baskıyı kaldıracağını sanan gülünç «emperyalist ekonomizm» akımından uzakta bulunuyordu.. (*)

(*) «Bir Marksizm Karikatürü»nden SELECTED WORKS, Cilt XIX (New York, 1942). S. 245-247. International Publishers Co. Inc.

LEON TROTSKY:
RUS TARİHİNDE EĞRİ VE KARMA GELİŞİM KURALI

Geri ülke ileri ülkelerin elde ettikleri maddesel ve düşünsel başarıları emer. Ama bu emme onun ileri ülkeleri körü körüne izlediğini, ileri ülkelerin geçmişte yaşadıkları bütün aşamaları yeniden geçireceğini göstermez. Tarihsel dairelerin tekrarı teorisi —Vico ve son yıllarda onu izleyenlerin— kapitalizmden önceki eski kültür yörüngeleri üzerindeki gözlemlerine ve bir parça da kapitalist gelişimin ilk deneylerine dayanmaktadır. Kültür aşamalarının başka yerlerde belirli bir tekrarı bütün sürecin mahalli ya da episodik karakterine bağlıdır. Öte yandan, kapitalizm bu şartların yok edilmesi demektir. Bir anlamda, insan gelişiminin genelliğini hazırlar ve gerçekleştirir. Çeşitli ulusların aynı gelişim biçimlerinden geçmeleri gereği ortadan kaldırılmış olur. Geri bir ülke her ne kadar ileri ülküleri izlemek zorunda kalırsa da onları aynı sırayla izleyemez. Tarihsel geriliğin onlara verdiği imtiyazdan yararlanarak —böyle bir imtiyaz vardır— ya da zorunlulukla, belirli bir tarihte hazır olarak ilerlemiş olanı kabul eder, bir sürü orta aşamaları atlar. Vahşiler yay ve oklarını atıp hemen tüfeği ellerine aldılar, geçmişte iki silâh arasındaki zamanı geçirmeyi beklemediler. Amerika'ya gelen Avrupa kolonistleri tarihe yeniden başlamadılar. Almanya ve Amerika'nın bugün ekonomi bakımından İngiltere'yi geçmiş olmalarının nedeni kapitalist gelişimde İngiltere'den geri kalmış olmalarıdır. Öte yandan, İngiliz kömür sanayiindeki tutucu (muhafazakâr) anarşi - aynı zamanda Mac Donald ve arkadaşlarının kafalarındaki anarşi gibi - İngiltere'nin uzun bir süre kapitalizme öncü rolü oynadığı zamanlar için ödediği bir haraçtır. Tarihsel olarak geri kalmış bir ulusun gelişimi, istemeyerek tarih sürecinin ayrıcalı aşamalarının özel bir biçimde karmalaştırılmasını gerektirir. Bunların bir bütün olarak

geliştirilmesi plânsız, karışık, karma bir karakter alır.

Orta aşamaların atlanması imkânı elbetteki kesin ve salt değil. Bunun derecesini eninde sonunda ülkenin ekonomik ve kültürel yetenekleri tâyin eder. Dahası, geri ülke dışarıdan aldığı yenilikleri kendi ilkel kültürüne uydururken çoğunlukla onların temellerini yok eder. Böylece, emme süreci kendi kendisiyle çatışan bir karakter alır. Meselâ, Birinci Petro zamanında bir kısım Avrupa tekniğinin ve eğitiminin, özellikle askerî, sanayi ve teknik alanlarda, Rusya'ya sokulması iş örgütünün ana biçimi olarak serfliği güçlendirmeğe yaramıştır. Avrupa silâhları Avrupa'dan alman borçlar —her ikisi de elbette daha yüksek bir kültürün ürünleri— Çarlığı güçlendirdi, Çarlık da bundan yararlanarak ülkenin gelişimini geciktirdi.

Tarih kurallarının şematik düşünce ile ortak bir yanı yoktur; düz yol izlememek, düz gitmemek, tarih sürecinin bu en genel kuralı, en keskin ve tam olarak, geri kalmış ülkelerin almyazısmda görülür. Dış zorunluluğun vurduğu kamçılarla geri ülke kültürü atlamalar yapmak zorunda kalır. Böylece evrensel eğrilik kuralından başka bir kuralı daha ortaya çıkarır. Daha iyi bir ad bulamadığımız için buna *karma (combined) gelişim* diyebiliriz. Bu terim yolculuğun çeşitli aşamalarının bir araya getirilmesini, ayrı ayrı adımların birleştirilmesini, eski ve çağdaş biçimlerin karışımını gösterecektir. Bu kural olmadan, elbette ki bütün maddesel muhtevası ile alınmak şartiyle, Rus tarihi ile ikinci, üçüncü ya da onuncu kültür sınıfındaki herhangi bir ülkenin tarihi anlaşılamaz.

Rus devleti, daha zengin olan Avrupa'nın baskısı altında, halktaki zenginliğin nisbeten daha büyük bir kısmını Batıdakinden çok yutuyor, ve halkı yalnız iki kat sefalete sokmakla kalmıyor, malı olan sınıfların temellerini de güçsüzlendiriyordu. Bu sınıfların aynı zamanda desteğe ihtiyacı olduğundan, bu sınıfları zorla büyültüyor ve biraraya getiriyordu. Sonuç olarak büroklaştırılmış imtiyazlı sınıflar hiç bir zaman tam güçlerini bulamadılar ve Rus devleti böylelikle Asyalı istibdada daha çok yaklaşmış oldu. Onaltıncı Yüzyı-

lın başlangıcında Moskof Çarlarının resmî olarak kabul ettikleri Bizans despotluğu soyluların yardımı ile Boyar derebeylerini ezdi ve sonra Çarlık köylüleri bu soylulara köle yaparak derebeylere boyun eğdirdi ve bu temel üzerine Petersburg İmparatorluk istibdadını kurdu. Serfliğin Onaltıncı Yüzyılda doğmuş olması, Onyedinci Yüzyılda biçimlendirilmesi, Onsekizinci Yüzyılda gelişmesi ve sonunda daha 1861'de kanunla ortadan kaldırılmış olması bütün bu gelişimin ne kadar geç olduğunu göstermeye yeter.

Soylular sınıfından sonra rahipler sınıfı da Çarlık istibdadının biçimlenmesinde az rol oynamadı, ona uşaklık etti. Kilise Rusya'da hiçbir zaman Batıda Katoliklerin buyrukçu durumuna erişmedi; istibdadın dinsel uşağı rolünü oynamakla yetindi ve bunu alçakgönüllülüğünün karşılığı saydı. Başpapazlar ve metropolidler yalnızca dünyadaki iktidarın temsilcileri olarak otoritelerini yürüttüler. Patrikler Çarlarla birlikle değiştirildiler. Petersburg döneminde Kilisenin devlete olan bağımlılığı daha da arttı. İki bin papaz aslında bürokrasinin bir parçası, bir çeşit İncil polisi idi. Buna karşılık da Ortodoks papaz sınıfının inanç, toprak ve gelir işlerindeki tekelini daha düzenli bir polis koruyordu.

Yalnız Rus derebeyliğinin değil bütün Rus tarihinin de güçsüzlüğü en iyi ifadesini gerçek Orta Çağ ticaret ve zanaat merkezlerinin yoksunluğunda bulur. Rusya'da tarımdan ayrı zenaatkârlık başarı kazanamamış, zenaat ev sanayii karakterini sürdürmüştür. Eski Rus şehirleri ticaret, asker ve mâlikâne şehirleriydi, dolayısiyle üretim değil, tüketim merkezleriydi. Hansa'ya benzeyen ve Çarlara boyun eğmeyen Novgorod bile yalnızca bir ticaret şehriydi, sanayi şehri değil. Gerçekten de, köy sanayiinin çeşitli bölgelere dağılımı büyük ölçüde bir ticaret aracılığı ihtiyacını yaratmıştı. Ama göçebe tüccarlar Batıda zenaatkâr loncalarının ve tüccar-sanayici küçük ve orta burjuvazinin toplumdaki yerlerini alamadı, köylü çevreleriyle ayrılmaz bir halde bağlı kaldı. Rus ticaretinin belli başlı yolları sınırlar boyuncaydı. Bu yüzden önderlik çok eski bir zamandanberi yabancı ticaret kapita i-

nin elinde bulunuyor, bütün bu süreç yarı-sömürge bir karakter alıyordu. Rus tüccarı burada Batı şehirleriyle Rus köylüleri arasında aracılık yapıyordu. Bu ekonomik ilişki Rus kapitalizmi çağında gelişti ve en kesin ifadesini emperyalist savaşta buldu.

Herşeyden önce, Asya tipinde bir devletin gelişimini destekleyen Rus şehirlerinin toplum hayatında oynadığı önemsiz rol bir «ıslâhat»a da yer vermedi; yani, feodal - bürokratik Ortodoksluğun yerine bir burjuva toplumunun ihtiyaçlarına uygun, bir çeşit modernleştirilmiş Hıristiyanlık geçmedi. Devlet-Kiliseye karşı açılan savaşlar köylü mezheplerinin ortaya çıkmasından öteye gidemedi. Bunların arasında Eski İnançlılar en gülünçüydü.

Büyük Fransız Devriminden on beş yıl önce Rusya'da Pugaçev ayaklanması diye bilinen Kazak, Ural köylü ve işçi-serf hareketi oldu. Bu büyük korkutucu ayaklanma neden bir devrime çevrilmedi, nesi yoktu? Üçüncü bir sınıfı. Şehirlerdeki sanayi demokrasisi olmadan bir köylü savaşı devrime çevrilemez, köylü mezhepleri de bir «reformasyon» düzeyine çıkamazdı. Pugaçev ayaklanmasının sonucu tam ters oldu - bürokratik istibdat soylular çıkarlarının koruyucusu olarak güçlendi. Tehlike zamanında varlığına ihtiyaç duyulan bir koruyucu oldu. Biçimsel olarak Petro zamanında başlayan Avrupalılaşma sonraki yüzyıl içinde eğemen sınıfın, soylu sınıfının gittikçe artan isteği oldu. 1825'de, bu isteği genelleştiren aristokratik aydınlar istibdadın gücünü sınırlamak amacıyla *gizli* askerî hareketlere kadar gittiler. Böylece, ilerici soylular Avrupa gelişiminin baskısı altında, ülkede bulunmayan üçüncü sınıfın yerini almaya çalıştılar. Ama liberal rejimlerini kendi kastlarının eğemenli ile birleştirmek istiyorlar ve en çok da köylülerin uyanmasından korkuyorlardı. Onun için gizli hareketin akıllı, fakat halk yığınlarından ayrı bir subay kastının giriştiği bir teşebbüsten ileri gitmemesine ve savaşlar vermeden köpük gibi dağılmasına şaşmamalıdır. Dekabrist (Aralık) ayaklanmasının önemi bu kadardı.

Kendi sınıflarının içinde serfliğin yerine ücretli işçiliğin

geçirilmesini ilk isteyenler fabrika sahibi derebeyler oldu. Rus buğday ihracatının artması da aynı yönde bir itilim yarattı. 1861'de derebeylere dayanan soylular bürokrasisi köylü reformunu yaptı. Bu sırada güçsüz burjuva liberalizmi onların dümen suyundan gitti. Belirtmek gerekmez ki Çarlık Rusyasının ana sorunu olan köylü sorununu, Çarlık Rusyası, Prusya monarşisinin son on yıl içinde Almanya'nın ana problem olan ulusal pekleştirme probleminden daha cimrice ve daha hırsızca çözümlemiştir. Bir sınıfın sorunlarının başka bir sınıf tarafından çözümlenmesi geri kalmış ülkeler için doğal olan karma yöntemlerden biridir.

Bu karma gelişim kuralı en açık olarak Rus sanayiinin tarihinde ve karakterinde görülür. Geç ortaya çıkan Rus sanayii ileri ülkelerin gelişimini tekrarlamadı, kendisini bu gelişimin içine soktu, ileri ülkelerin son yeniliklerini kendi geriliğine uydurdu. Rusya'nın ekonomik gelişimi bütünüyle zenaatkâr loncaları ve yapımcı dönemini atladığı gibi, ayrı ayrı sanayi kolları da Batıda uzun yıllar isteyen teknik verim aşamasına bir takım atlamalarla vardılar. Bu yüzden Rus sanayii bazı dönemlerde görülmemiş bir hızla gelişti. İlk devrim ile savaş yılları arasında Rusya'da sanayi üretimi aşağı yukarı bir kat arttı. Olay bazı Rus tarihçilerine «geri kalmışlık ve yavaş gelişim masalını bırakmalıyız» dedirtti. Gerçekte ise sınırlı gelişim imkânını tâyin eden geriliğin ta kendisidir. Bu gerilik, ne yazık ki, eski Rusya'nın tasfiyesine kadar değil, aynı zamanda, onun bugüne kadar gelen bir mirası olarak sürüp gider (*).

LEON TROTSKY
SÜREKLİ DEVRİM TEORİSİ

Sürekli devrim, Marx'ın bu kavrama verdiği anlamda, hiç

(*) RUS İHTİLALİ TARİHİ'nden (New York, 1932) Cilt I. S. 4-9

bir sınıf egemenliği biçimiyle uzlaşmayan, demokratik aşamada kalmayan, sosyalistçe tedbirler almakta ve dışardan gelen geriliğe karşı savaşmakta devam eden bir devrimdir; yani, bir önceki aşamanın bir sonraki aşamayı saptadığı, ve ancak bütün sınıflı toplumun tam arıtılmasıyla bitecek olan bir devrim.

Sürekli devrim teorisinin çevresinde yaratılan kargaşalığı dağıtmak için bu teorinin birleştirdiği düşünce yollarını birbirlerinden ayırmak gerekiyor.

Birinci olarak, bu teori demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşümü sorununu kapsar. Gerçekten de bu, teorinin tarihsel köküdür.

Sürekli devrim kavramı, Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarında yaşayan büyük sosyalistler, Marx ve Marx'ı tutanlar tarafından bilindiği gibi, bütün sorunların barışla, reformcu ya da gelişimci yoldan, «rasyonel» ya da demokratik bir devlet kurarak çözümleneceğini sananların demokratik ideolojilerine karşı ileri sürülmüş bir teoriydi. Marx 1848 burjuva devrimini proleter devriminin doğrudan doğruya başlaması saymıştı. Marx «yanıldı», ama bu yanılma eylemsel bir yanılmaydı, metodolojik bir yanılma değil. 1848 devrimi sosyalist devrime dönüşmedi. Ama bu yüzden de demokrasi getirmedi. 1918 Alman devrimine gelince, bu devrim burjuva devriminin demokratik yoldan bir tamamlanışı değildir; Sosyal Demokrasinin başını kestiği bir proleter devrimidir; daha doğrusu, proletaryaya karşı zafer kazandıktan sonra yalancı demokratik biçimlerini yürütmek zorunda kalan bir burjuva *karşı-devrimidir*.

Bayağı «Marksizm» bir tarih şeması çizmiştir. Bu şemaya göre her burjuva toplumu ergeç bir demokratik rejimi gerçekleştirir, bundan sonra yavaş yavaş, demokrasi şartları içinde, proletaryayı örgütler ve sosyalizme götürür. Sosyalizme geçiş konusunda çeşitli görüşler var: Açıkça reformcu olan bu geçişin demokrasiye sosyalist muhtevanın dolmasıyla olacağını düşleyenler vardır (Jaures gibi). Biçimde

devrimci olanlar ise, sosyalizme geçişte devrimci zor kullanılmasının kaçınılmaz olduğunu kabul ederler (Guesde gibi). Ama her ikisi de, demokrasi ve sosyalizmi, bütün uluslar ve ülkeler için, toplumun gelişiminde birbirinden büsbütün ayrı iki aşama saymakla kalmaz, aynı zamanda, ikisinin arasına büyük mesafeler de korlar. İkinci Enternasyonalin sol kanadınca ileri sürülen bu görüş 1905 döneminin Rus Marksistleri arasında çok geçerliydi. Rus Marksizminin babası olan Plekhanov proletarya diktatörlüğü fikrini çağdaş Rusya'ya bir ihanet saymıştı. Aynı görüşü yalnız Menşevikler değil, ileri gelen Bolşeviklerin bir çoğu da savunmuşlardı. Aralarında bugünkü önderlerin, ayrıksız, hepsi vardı. Bunlar o zaman kararlı devrimci demokratlardı; bunlara göre sosyalist devrim sorunu, yalnız 1905'de değil 1917 arifesinde bile, hâlâ uzak bir geleceğin belirsiz bir sesinden başka bir şey değildi.

Sürekli devrim teorisine karşı savaşan bu fikirler ve davranışlar 1905'de ortaya çıktı. Bu, çağımızda geri kalmış burjuva uluslarının demokratik görevlerinin proletarya diktatörlüğüne gittiğini gösteriyor ve proletarya diktatörlüğü de sosyalist görevleri günün konusu yapıyordu. Teorinin ana fikri buradaydı. Eğer geleneksel görüş, proletarya diktatörlüğüne giden yolun uzun bir demokrasi döneminden geçtiği görüşüyse, sürekli devrim teorisi geri kalmış ülkelerde demokrasiye giden yolun proletarya diktatörlüğünden geçtiğini göstermekteydi. Sırf bundan ötürü, demokrasi uzun bir zaman için kurulan bir rejim değil, sosyalist devrime bir başlangıçtı. Biri ötekine kopmaz bir zincirle bağlıydı, böylece, demokratik devrimle toplumun sosyalizme dönüşümü arasında devrimci bir gelişim sürekliliği vardı.

«Sürekli» teorisinin ikinci yönü de sosyalist devrimi böyle gösterir. Sonsuzca uzun bir süre için hiç durmayan iç savaşta sosyal ilişkilerin tümü dönüşür, bu süreç ister istemez siyasal bir nitelik alır, yani, toplumun dönüşüm durumundaki çeşitli grupları arasındaki çatışmalarla gelişir. İç ve dış savaşlarla «barışçı» reform dönüşümleri birbirlerini izlerler. Ekonomi, teknik, bilim, aile, ahlâk ve gelenek alanlarındaki

devrimler karmaşık olarak karşılıklı eylemlerle gelişirler ve toplumun bir dengeye varmasına yol açarlar. Sosyalist devrimin sürekliliği işte buradadır.

Sürekli devrim kavramının üçüncü yanı olan sosyalist devrimin uluslararası karakteri, bugünkü ekonomik durumun ve insanlığın sosyal yapısının sonucudur. Enternasyonalizm soyut bir prensip değil, dünya ekonomisinin, dünyadaki üretim güçleri gelişiminin, ve dünya çapındaki sınıf savaşının bir yansımasıdır. Sosyalist devrim ulusal alanda başlar. Ama bu alanlarda tamamlanmaz. Proletarya devriminin ulusal bir sınır içinde yaşatılması, Sovyetler Birliği deneyinde olduğu gibi uzun bir süre devam etse bile ancak geçici olabilir. Yalnız ve bir başına kalmış proletarya diktatörlüklerinde artan başarılarla birlikte iç ve dış çelişmeler de zorunlulukla artar. Böylelikle dünyadan ayrılan proletarya devleti sonunda bu çelişmelerin kurbanı olur. Bu çelişmelerden tek kurtuluş yolu ileri ülkelerdeki proletaryanın zafere ulaşmasıdır. Bu açıdan ulusal bir devrim kendine yeterli bir bütün olamaz: Yalnızca uluslararası zincirin bir halkası olabilir. Uluslararası bir devrim, bütün çıkış ve inişlerine rağmen sürekli bir gelişmedir.

Sonrakilerin (Trotsky burada, ikinci kuşak, sonraki kuşak anlamına gelen «epigone» sözcüğünü kullanmıştır) savaşı, her zaman aynı açıklıkla olmasa bile, sürekli devrim teorisinin bu her üç yanına da yönelmiştir. Bunlar bir bütünün birbirinden ayrılmayan üç parçası olduklarına göre, başka türlü de olamazdı. Sonrakiler *demokratik ve sosyalist* diktatörlükleri birbirlerinden mekanik olarak ayırıyorlar. *Ulusal* devrimi de *uluslararası* devrimden ayırıyorlar. Ulusal sınırlar içinde iktidara geçmek onlar için öz bakımından başlangıç değil devrimin son eylemidir; bunu ulusal sosyalist topluma kadar giden bir *reformlar düzeni* izler. 1905'de bile proletaryanın Rusya'da Batı Avrupa'dan önce iktidara geleceği fikrinden vazgeçilmiş değildi. 1917'de Rusya'da kendine yeter bir demokratik devrimi savundular ve proletarya devrimini bir yana attılar. 1925-1927'de, Çin'deki ulusal devrimde, burjuvazinin önderliğini öngören bir politika izlediler. Sonunda,

Çin için, proletarya diktatörlüğü yerine, işçi ve köylülerin demokratik diktatörlüğü sloganını tuttular. Sovyetler Birliğinde ayrı ve kendine yeter bir sosyalist toplum kurabileceklerini söylediler. Dünya devrimi onlar için, zaferin ayrılmaz bir şartı olacağı yerde, yalnızca elverişli bir durum oldu. Sonrakiler Marksizmin bu derinden bozuluşuna, sürekli devrim teorisine karşı açtıkları sürekli savaşla vardılar.

Tarihe olur olmaz, zoraki atıflar ve uzak geçmişin değiştirilmesiyle başlayan savaş, devrimin yönetici katındaki dünya görüşünü büsbütün dönüştürdü. Bu değerler değişiminin, gittikçe tutuculuğa kaçan, ulusal düzeni sağlamaya çalışan ve bürokrasinin imtiyazlarını garantileyen başarılı devrimi sosyalizmin barışçı yollarla kurulması için yeterli saymak isteyen Sovyet Bürokrasisinin sosyal gereklerinin etkisiyle gerçekleştiğini göstermiştik. Burada bu temaya yeniden dönmek istemiyoruz. Yalnız bürokrasinin, kendi çıkarcı ve ideolojik tutumuyla milliyetçi sosyalizm teorisi arasındaki bağlantıyı çok iyi bildiğini burada gözlemekle yetinelim. Stalinci makinanın önceden görmediği çelişmelerin baskısı altında bütün gücüyle sola kaymasına ve dünün sağ kanat görüşlerini savunanlara şiddetli darbeler indirmesine rağmen, ya da bu nedenden ötürü, bu gerçek kendini en kaba bir biçimde ortaya koymaktadır. Bürokratların, slolganlarını ve görüşlerini büyük bir aceleyle kabullendikleri Marksist muhalefete karşı düşmanlıkları, bilindiği gibi, azıcık olsun azalmaz. Sanayileşme siyasetini desteklemek için partiye geri alınmaları meselesini ortaya atan muhaliflerden, önce sürekli devrim teorisini suçlamaları, sonra da, dolaylı da olsa, «bir ülkede sosyalizm» teorisini benimsemeleri istenmektedir. Stalinist bürokrasi böylelikle yalnız *taktik* olarak sola döndüğünü, ama ulusal reformcu *stratejik* temelinden vazgeçmediğini göstermiş oluyor. Bunun ne demek olduğunu açıklamak gereksiz; politikada da, askerlikte olduğu gibi, taktikler eninde sonunda stratejiye bağlanır.

Bu sorun uzun bir süre önce, somut olarak «Troçkiciliğe» karşı açılan savaşın alanından çıktı. Yavaş yavaş büyüdü,

bugün hemen hemen devrimci dünya görüşünün bütün sorunlarını kapsadı. Sürekli devrim mi, *yoksa* bir ülkede sosyalizmin kurulması mı? Karar aynı zamanda, Sovyetler Birliğinin iç sorunlarını, Doğudaki devrimin geleceğini ve en sonunda, Komünist Enternasyonalin bütün alınyazısını ilgilendirmektedir.

LEON TROTSKY
SOSYALİST GELECEKTE HAYAT

Gelecekte şehir bahçelerinin, örnek evlerin, demiryollarının, limanların plânlanması gibi büyük görevlerin yalnız mühendisleri, mimarları, yarışmalara katılanları değil, aynı zamanda büyük halk yığınlarını da ilgilendireceği şüphe götürmez bir gerçek. Daha ileri gidildikçe bu durum daha da doğru olacak. Mahalleler, caddeler, kuşaktan kuşağa, küçük küçük, karınca yuvaları gibi birbirleri üstüne yığılmayacaklar; harita ve kompasla çizilmiş büyük şehir-köyler kurulacaktır. Bu çevrede gerçek halk partileri, halkı heyecanla harekete getirecek, toplantılar ve seçimler yapacak olan geleceğin özel teknoloji ve inşa partileri biçimleneceklerdir. Bu savaşta mimarî yeniden, ve bir kere daha, yüksek bir düzeyde, halk yığınlarının duyguları ve davranışları ile dolacak, ve insanoğlu kendisini plâstik alanda da eğitecek ve dünyaya en etkin hayat biçimlerini yaratacak uslu bir toprak gözüyle bakacaktır. Sanat ve sanayi arasındaki duvar yıkılacaktır. Geleceğin büyük üslûbu süsleyici değil yapıcı olacaktır. Bu bakımdan, Fütüristlerin hakları var. Ama bunu, sanatın ortadan kalkması, onun yerine tekniğin geçmesi saymak yanlış olur.

Meselâ bir çakıyı örnek alalım. Sanatla tekniğin birleştirilmesi iki ana yol izleyebilir: Ya sanat bıçağı süsler, sapma bir fil, bir güzel kadın, ya da Eyfel Kulesi resmi yapar;

(*) EDEBİYAT VE DEVRİM'den .New York, 1957). S. 249-256

ya da bıçağa «ideal» bir biçimin verilmesine yani, verilecek biçimin bıçağın maddesine ve amacına en uygun düşmesi için tekniğe yardım eder. Bu görevin salt teknik yollarla çözümleneceğini sanmak yanlıştır, çünkü amaç ve malzemenin değişim imkânları sayısızdır. Bir insanın «ideal» bir bıçak yapabilmesi için, malzemenin niteliği ve malzemenin kullanılış yöntemleri üzerinde bilgisi olması kadar hayal gücü ve zevki de olmalıdır. Bütün sanayi kültürünün eğilimine uyarak diyebiliriz ki maddesel nesnelerin yaratılması için gerekli olan sanatçı hayal gücü estetik plânda o nesnenin süslenmesine değil, nesnenin kendisinin ideal bir biçim olarak ortaya çıkmasına yöneltilecektir. Eğer bu görüş cep çakıları için doğruysa giyim eşyası, mobilya, tiyatrolar ve şehirler için daha doğrudur. Bu «makinayla yapılan» sanattan, uzak bir gelecekte de, uzaklaşılacağı demek değildir. Ama sanatla tekniğin bu kolları arasındaki dolaysız işbirliği çok büyük bir önem kazanacak gibi görünüyor.

Bu, sanayiin sanatı ezeceği, ya da sanatın sanayii Olympos dağının ta tepesine çıkaracağı anlamına gelir mi? Bu soruya, sanayi açısından ve sanat açısından yaklaşıldığına göre, iki yoldan cevap verilebilir. Ama varılacak amaç bakımından her iki cevap arasında bir ayrılık yoktur. Her iki cevap da sanayi alanında ve artistik nitelikte büyük bir gelişmeyi gösterir, ve biz burada, sanayi sözcüğü ile insanoğlunun her alandaki bütün sanayi çalışmalarını anlıyoruz; mekanize edilmiş ve elektrikle çalışan tarım da sanayiin bir parçası olacaktır.

Yalnız sanatla sanayi arasındaki duvar değil, sanatla doğa arasındaki duvar da yıkılacak. Bu Jean Jaques Rousseau'nun anladığı anlamda sanatın doğa durumuna yaklaşması demek değildir, sanatın daha «sun'i» olması demektir. Dağlarla nehirlerin, tarlaların, çayırların, steplerin, ormanların ve deniz kenarlarının bugünkü dağılışı son bir dağılış sanılmamalı. İnsanoğlu doğanın haritasında şimdiden az çok ve önemsiz bir takım değişiklikler yapmamış değildir, ama bütün bu değişiklikler gelecektekilerin yanında çocuk oyuncağı kalır. Din-

sel inanç, yalnızca dağların yürütüleceğini söylüyor: ama «inanç»a dayanmayan teknoloji gerçekten dağları kesebilir ve yürütebilir. Bugüne kadar bunlar sanayi amaçlariyle (madenler) ya da demiryolları kurmak için (tüneller) yapıldı. Ama gelecekte, genel bir sanayi ve sanatçı plânına göre, ölçülemiyecek bir çapta yapılacaktır. İnsan yeni dağları ve nehirleri durmadan izleyecek, doğada durmadan değişiklikler yapacaktır. Sonunda dünyayı, kendi «suret»ine göre değilse bile, hiç olmazsa kendi zevklerine göre yeniden kuracaktır. Bu zevk kötü olacaktır diye en ufak bir korkumuz yok...

Ancak şimdi plân yapmaya ve kendini anlamaya başlayan yeni adam, Klinev ve Kazumnik'in yaptığı gibi, kümesle balık ağını, vinçle buhar çekicinin karşısına koymayacaktır. Sosyalist toplumdaki insan, bütünüyle makina ile, kümesiyle ve balık ağıyla doğaya hükmedecektir. Dağların ve geçitlerin yerlerini tesbit edecektir. Nehirlerin yataklarını değiştirecek. okyanuslar için kurallar koyacaktır. İdealist alıklar bunun sıkıcı olacağını söyliyebilirler, ama zaten alık olmalarının nedeni de budur. Elbetteki söylediklerimiz bütün dünyanın parçalara bölüneceğini, ormanların park ve bahçe haline getirileceğini göstermez. Koruluklar ve ormanlar, av hayvanları ve kaplanlar belki de kalabileceklerdir, ama insanlar nerelerde kalmalarını istiyorlarsa oralarda. Ve insanlar bunu o kadar güzel ayarlayacaklardır ki kaplan makinayı görmiyecek, ya da değişikliği sezmiyecek, ilkel zamanlarda yaşadığı gibi yaşayacaktır. Makina dünyaya karşı değil. Makina modern insanın hayatın her alanında kullandığı bir araç. Bugünün şehri geçici. Ama bugünün şehri bir daha eski köye dönmiyecek, tersine, köy şehir düzeyine yükselecek. İşte ana görev bu. Şehir geçici, ama geleceğe giden yolu da gösteriyor. Bugünün köyü artık geçmişte kalmıştır. İşte bu yüzden de sanki halk müzesinden alınmış gibi, o kadar köhne...

İnsanoğlu iç savaşlar döneminden, Japonya'daki depremlerin yıkıntılarından daha korkunç yıkıntılarla çıkacaktır. Yoksulluğu, açlığı, her çeşit ihtiyaçları ortadan kaldırma, yani, doğayı yenme çabası, gelecek uzun yılların en büyük eği-

limi olacaktır. Mekanik yenilikler getirme tutkusu, Amerikada olduğu gibi, her yeni sosyalist toplumun ilk evresi olacaktır. Sanatta doğadan pasif olarak tadalma eğilimi kalmıyacaktır. Teknik, sanatçı çalışmanın en güçlü esin kaynağı olacak, ve sonra da teknikle doğa arasındaki aykırılık daha yüksek bir sentez halinde çözümlenmiş olacaktır.

Bir kaç heveslinin hayatı daha dramatik duruma sokmak ve insanın kendisini daha ritmik olarak eğitmek konusundaki kişisel düşleri bu görüşte tam ve gerçek yerini bulmaktadır Insanoğlu kendi ekonomik sistemini rasyonalize ettikten sonra, yani, bu sistemin her yanını bilinçlilik ve plânlılıkla doldurduktan sonra, bugüngü durgun ve içten içe kendini yiyen ev hayatının en ufak bir izi bile kalmayacaktır. Bugünkü ailenin en önemli işi olan yiyecek ve eğitim, ailenin bir işi olmaktan çıkacak, bu görev sosyal uğraşının ve sonsuz ortak bir yaratıcılığın konusu olacaktır.Kadın son olarak yarı esir durumundan kurtulacaktır. Tekniğin yanı sıra eğitim de, yeni kuşakların psiko-fizik yetiştirilmesi anlamında, sosyal düşüncenin başında yer alacaktır. Pedagojik sistemler çevresinde güçlü «partiler» kurulacaktır. Sosyal eğitimde yapılacak deneyler ve çeşitli yöntemlerin birbiriyle yarışması önceden düşünülmeyen bir dereceye çıkacaktır. Sosyalist hayat, mercan adaları gibi, körkörüne biçimlendirilmeyecek, bilinçle kurulacek, düşüncenin süzgecinden geçirilecek, yönetilecek ve düzeltilecek. Hayat ilkel, basit, dolayısıyla durgun olmaktan çıkacak, Nehirleri ve dağları değiştirmeyi, Mon Blanc dağlarının tepelerinde ve Atlantiğin diplerinde halk sarayları kurmasını öğrenecek olan insanoğlu kendi hayatına yalnız zenginlik, parlaklık ve yoğunluk katmakla kalmayacak, aynı zamanda, hayata çok yüksek bir dinmiklik niteliği de katacaktır. Hayatın kabuğu, yeni teknik ve eğitim buluşlarının ve başarılarının baskısı altında kolay kolay katılaşacak zaman bulamıyacaktır. Gelecekte hayat can sıkıcı olmayacaktır.

Dahası var. İnsanoğlu en sonunda kendi kendisi ile, hem de gerçekten, ahenge varacaktır. Ellerine ve kollarına büyük bir incelik, çalışmasına, yürümesine, oyununa bir

amaç ve ekonomi katarak güzelliğe erişmeyi iş edinecektir. Kendi organizması içinde geçen, önce yarı bilinçli sonra bilinç altı süreçlere hâkim olacak ve bunları gerekli sınırlar içinde, aklın ve iradenin denetimine uyduracaktır. Salt fizyolojik hayat bile ortak deneylerin konusu olacak. İnsan türü, pıhtılaşmış *Homo Sapiens*, yeniden köklü bir dönüşüm çağına girecek ve insanın ellerinin altında, en sun'i seçme ve psiko — fizik yetiştirme yöntemlerinin konusu olacaktır. Bu tastamam evrime uygundur. İnsanoğlu önce yarı barbarca hayatın yerine bilimsel tekniği, dinin yerine bilimi koyarak sanayide ve ideolojide yerleşmiş karanlık elemanları attı. Sonra da monarşi ve sınıfı atarak politikadan bilinçsizi kaldırdı. Kör elemanlar en ağır bir biçimde ekonomik ilişkilerin içinde çöreklenmiştir, ama insanoğlu bu kör elemanları da ekonomik hayattaki sosyalist örgütler aracılığıyla ortadan kaldırmaktadır. Son olarak, insanın doğallığı bilinç altının, ilkelin, toprakaltının en derin ve karanlık köşelerinde saklıdır. Araştırıcı düşüncenin ve yaratıcı çabanın en büyük amacı bu olmayacak mı? İnsan ırkı verasetin ve kör bir cinsel seçmenin karanlık kuralları karşısında sonradan boyun eğmek için Tanrının, Kralların ve kapitalin önünde sürünmekten vazgeçmedi. Kurtuluşuna kavuşan insanoğlu, ölüm korkusunu tehlikeye karşı organizmanın akılsal bir tepkisi durumuna sokmak için organlarının çalışmasında daha büyük bir denge, dokularının gelişme ve eskimesinde daha bir orantı sağlamak isteyecektir. İnsandaki aşırı anatomik ve fizyolojik uyumsuzluğun, yani, organların ve dokuların büyüme ve eskimesinde görülen büyük orantısızlığın, hayat içgüdüsüne acı, bozuk ve isterik bir ölüm korkusu biçimi verdiği ve bu korkunun da aklı kararttığı ve ölümden sonra hayat konusu üzerinde ileri sürülen bir takım aptalca ve utandırıcı fantazileri beslediği ortadadır.

İnsanoğlu kendi duygularına hâkim olmayı, içgüdülerini bilincine yükseltmeyi, onları saydam kılmayı, iradesinin tellerini en gizli köşelerine kadar uzatmayı ve dolayısıyla kendisini yeni bir düzeye çıkartmayı, daha yüksek sosyal biyolojik

bir tip yaratmayı, ya da izin verirseniz, bir üstün insan olmayı, kendisine amaç edinecektir.

Gelecekteki insanın varabileceği kendi kendini yönetme sisteminin nerelere kadar varacağını ya da tekniğini ne kadar yükseltebileceğini şimdiden kestirmek zor. Sosyal kuruluş ve psiko - fizik eğitim bir ve aynı sürecin iki yanı olacaktır. Bütün sanatlar - edebiyat, tiyatro, resim, müzik ve mimarlık bu süreci güzelleştirecektir. İnsanoğlu ölçülemiyecek kadar güçlü, akıllı ve zeki olacak, vücudu daha uyumlu, hareketleri daha ritimli, sesi daha güzel olacaktır. Ortalama insan tipi bir Aristo, bir Goethe, bir Marx kadar büyük insan olacak ve bu küçük dağların üstünde yeni tepeler yükselecektir (*).

(*) EDEBİYAT VE DEVRİM'den (New York, 1957). S. 249-256

BİRİNCİ CİLDİN SONU

MARKSİSTLER

Son yuzyıldanberı Marksistler Kapitalist Topluma karşı çıkan bellı başlı siyasal ve ekonomik düzenin temsilcileridirler.

Son elli yıl içerisinde Marksistler Rusya'da, Çın'-de ve Yugoslavya'da devrim yoluyla başa geçtiler ve oralarda, çeşitlı Marksist doktrinlerin uygula-yıcıları oldular. Bugün de Asya, Afrika ve Latın Amerıka'nın birçok geri kalmış ülkeleri için en iyi kalkınma ve ilerleme yolunun Marksizm mi yok-sa Kapitalizm mi olduğu günumüzün önde gelen tartışma konularından biri.

Bu kitapta ünlü Marksist düşunür ve eylem-cileri kendi yazılarıyla tanıyacaksınız.

Bu arada kitabın yazarı, tanınmış sosyolog C. Wrıght Mills, Marksizmin belli başlı fikirlerini derleyip ıçıyor ve eleştiriyor. Bu fikirlerin tarih-sel gelişmelerini, Marksizm içindeki bölünmeleri, sapmaları, başarıları başarısızlıkları inceliyor, hep-sini gerek bugün gerekse gelecek bakımından de-rinlemesine değerlendıriyor.

AĞAOĞLU YAYINEVİ